

International

ISSN NO: 2636-7637

ACADEMIC SOCIAL RESOURCES Journal

Vol: 7, Issue:40
AUGUST 2022

Editor

Associate Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA

Disciplines

Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

Communication

<http://www.asrjournal.org>
asrjournal.editor@gmail.com

ASR 2636 / 7637

A
S
R

Sosyal bilimler alanında hakemli, indeksli bir dergi olarak 2016 yılında yayın hayatına başlamış olan JOURNAL OF ACADEMIC SOCIAL RESOURCES (ASRJournal) Dergisi, ilk sayısını Mayıs 2016 yılında çıkartmış uluslararası e-dergi niteliğinde bir dergidir.

ASRJournal dergisi adına ilk günden itibaren bizlere emek veren yönetim kurulu, danışmanlık kurulu yayın kurulunda yer alarak bizlere destek olan hocalarımıza, çalışmalarını kendi uzmanlık alanlarına göre değerlendirip hızlı bir şekilde bizlere dönüş yapan hakemlik kurulumuzdaki bilim adamlarına vermiş oldukları destek ve katkılardan dolayı teşekkür ederim.

ASRJournal dergisi dünyanın çeşitli ülkelerinde görev yapan akademisyenleri ve araştırmaları kendi bünyesinde bir arada görmekten dolayı mutluluk duyacaktır. Bu nedenle de siz değerli bilim insanlarını yaygın, danışma, hakem veya yazar olarak aramızda görmekten de mutluluk duyacağımızı ifade etmek isterim.

Akademik çalışmalarınızda kolaylıklar dileyerek, ASRJournal dergisi olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Doç. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA

JOURNAL ADMINISTRATION / DERGİ YÖNETİMİ

Editör/ Editor	
Associate Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA	Rasulbekov Kyrgyz University of Economics / Kirghizistan
Disciplines Editor/Disiplin Editörleri	
Professor Mehdi TEHRANI	Psychiatry- Columbus State University
Professor Milind SATHYE	Finance- University of Canberra
Professor Ayslu B. SARSEKENOVA	Social Sciences- Orleu National Development Inst
Professor Mustafa TALAS	Sociology- Omer Halisdemir University
Prof.Dr. A.S. KİSTAUBAYEVA	Educational Sciences-AI - Farabi Kazak National University
Professor Fikret SOYER	Sport- Sakarya University
Professor Ali İhsan OZTURK	Chemistry-Korkutata University
Professor Dr. Fatos UKAJ	Econometrics- Prishtina University
Professor Hasan BERKANT	Educational Sciences-Yozgat University
Professor Unal OZDEMİR	Geography-Kastamonu University
Professor Anatoliy LOGİNOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University
Professor Dr. Jean-Marc TROUILLE	Economics- Bradford University
Foreign Language Linguist/Yabancı Dil Uzmanı	
Dr. Gulsum VEZİR OĞUZ	İstanbul Gelişim University
Index Supervisor / İndeks Sorumlusu	
Natalia SEYJOWSKA	

ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU

Prof.Dr. Abdulhamit ŞUAYB	El Ezher University
Prof. Dr. Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M. Auezov South Kazakhstan State University
Prof.Dr. Afağ SADIKOVA	Baku State University
Prof. Dr. Altaiy ORAZBAYEVA	Kazakhstan Branch of the Moscow State University
Prof.Dr. A.S. KİSTAUBAYEVA	AI - Farabi Kazak National University
Prof.Dr. Abdikalık KUNIMJAN	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof.Dr. Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics
Prof.Dr. Amanbay MOLDİBAEV	Taraz State Pedagogical University
Prof.Dr. Anatoliy LOGİNOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University
Prof.Dr. A.S. KİDIRŞAYEV	Makhambet U. Batı kazakistan devlet üniversitesi
Prof.Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute
Prof. Dr. Babak QURBANOV	Gaziantep University
Prof.Dr. Bahit KULBAEVA	S.Baybeşev Aktobe University
Prof.Dr. Bakıt OSPANOVA	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University
Prof.Dr. Cynthia CORREA	Sao Paulo University
Prof. Dr. Daniyal KİDİRNIYAZOV	Dagestan Russian Academy of Sciency
Prof.Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA	Rasulbekov Kyrgyz University of Economics
Assoc. Prof. Dr. Erbay T.	Taraz State University
Assoc. Prof. Dr. Esin YAĞMUR ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Prof. Dr. Flera SAYFULİNA	Kazan (Privolzhsky) Federal University
Prof. Dr. Gulfira ABDULLİNA	Bashkir State University
Prof.Dr. Gulşat ŞUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University
Prof.Dr. Jun NAGAYASU	Tohoku University
Prof. Dr. K. N. Zhailybay	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof.Dr. Latkin A. PAVLOVIC	Vladivostok Economic of State University
Prof.Dr. Mahabbat OSPANBAEVA	Taraz State Pedagogical University
Prof.Dr. Maha Hamdan ALANAZİ	King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh
Prof.Dr. Mahbub Ul ALAM	Bangladesh Islami University
Prof.Dr. Maira EŞİMBOLVA	Kazakhstan Narkhoz University
Prof.Dr. Maira MURZAHMEDOVA	AI - Farabi Kazak National University
Prof.Dr. Maryam ARPENTYEVA	Kaluga State University
Prof.Dr. Merina B. VLADİMIROVNA	Vladivostok State University of Economics
Prof.Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR	Kyrgyzstan Elaralık University
Prof. Dr. Maryash KADRALİNOVA	Kostanay College of Social Adaptation
Prof.Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ	University of Eurasia
Prof.Dr. Muhammad Ismaeel RAMAY	Bahria University
Prof. Dr. Muhabbat KURBANOVA	Tashkent State University
Assoc. Prof. Murat BİLGİN	International Travnik University
Prof. Dr. Mustafa BİLALOV	Dagestan State University
Prof.Dr. Nadejda HAN	E.A. Buketov Karaganda State University
Prof. Dr. Nazim HÜSEYİNLİ	Baku Avrasia University
Prof.Dr. Nigar GOZALOVA	Azerbaijan National Science Academy
Prof. Dr. Nikolay KOZHEVNIKOV	North-Eastern Federal University
Prof.Dr. Nobuaki TAKEDA	Sapparo City University
Prof.Dr. N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Assoc. Prof. Dr. Olga PAVLOVSKAYA	Kuban State Agrarian University
Prof.Dr. P.S. PANKOV	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof.Dr. Rövşen MEMMEDOV	Sumgayit State University
Prof.Dr. Ramazan KHALİFE	El Ezher University
Prof. Dr. Ramil VALEYEV	Kazak State University
Prof. Dr. Rinat GATAULLİN	Ufa State University
Prof.Dr. Rustem KOZBAGAROV	M. Tınışbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Prof.Dr. Ryo YAMADA	Sapparo City University

Prof. Dr. Talgat DANIYAROV	Akhmed Yesevi University
Prof. Dr. Vera DANILOVA	North-Eastern Federal University
Prof.Dr. Yang ZITONG	Wuhan University
Assoc. Prof.Dr. Zaituna DUDAREVA	Bashkir State University
PUBLICATION BOARD / YAYIN KURULU	
Assoc.Prof.Dr. Ahmet KULAS	Al - Farabi Kazak National University
Assoc.Prof.Dr. Ahmed LID	El Ezher University
Prof. Dr. Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M.Auezov South Kazakhstan State University
Prof.Dr. Alia R. MASALIMOVA	Al - Farabi Kazak National University
Prof. Dr. Altaiy ORAZBAYEVA	Kazakhstan Branch of the Moscow State University
Assoc. Prof. Dr. Akmarzhan AKYZHANOVA	International Information Technology University
Prof.Dr. Atif Muhammed El EKRET	El Ezher University
Assoc. Prof. Dr. Assem SAGATOVA	Karaganda State Technical University
Assoc.Prof.Dr. Bazarhan İMANGALIYEVA	K.Zhubanov Aktobe State Regional University
Assoc.Prof.Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV	Al - Farabi Kazak National University
Prof.Dr. Botagul TURGUNBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Assoc.Prof.Dr. B.K. ZAYADAN	Al - Farabi Kazak National University
Prof.Dr. Dzhakipbek A. ALTAEV	Al - Farabi Kazak National University
Prof.Dr. Elena Belik VENIAMINOVNA	Vladivostok State University of Economics
Prof.Dr. Fujimaki HARUYUKI	Tottori University
Prof.Dr. George RUDIC	Montreal Pedagogical Institute
Prof.Dr. G.I. ERNAZAROVA	Al - Farabi Kazak National University
Assist.Prof.Dr. Gülbahar ATASEVER	Muğla Sıtkı Koçman University
Prof.Dr. Gulmira ABDİRASULOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Assoc. Prof. Dr. Güzeliye HAZIYEVA	G. İbrahimov Language, Literature and Art Institute
Assoc. Prof. Dr. G.BAİMUKHAMEDOVA	Kostanay Social-Technical University
Prof.Dr. Gulzar İBRAHİMOVA	Baku Eurasian University
Prof.Dr. Ghulam DASTGEER	Pakistan Air University
Prof.Dr. İsaevna URKİMBAEVA	Abilay Han International Relations University
Assoc. Prof. Dr. İlnur ZAKİYEV	Bashkir State University
Prof.Dr. K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof.Dr. Kalemkas KALİBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof.Dr. Karlıgash BAYTANASOVA	Al - Farabi Kazak National University
Prof.Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University
Assoc.Prof.Dr. Kenes JUSUPOV	M. Tınışbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Prof.Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof.Dr. Kulaş MAMİROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Assoc. Prof. Dr. Nagbdu KAMAROVA	Yessenov University
Assoc. Prof. Dr. Rasul İMAMKULOV	Termez State University
Assoc. Prof. Dr. Rozaliya BAYAZİTOVA	Bashkir State Pedagogical University
Assoc. Prof. Dr. Ruzikul MUSTAFAKULOV	Termez State University
Prof.Dr. Susın Haseneyn El-HUDHUDİ	El Ezher University
Prof.Dr. Shıgeko KAMİSHİMA	Sapparo City University
Prof.Dr. Şara MAJİTAYEVA	E.A. Buketov Karaganda State University
Prof.Dr. Takashi HASUNI	Sapparo City University
Prof.Dr. Tsendiin BATTULGA	Moğolistan State University
Prof.Dr. T.O. ABİSEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof.Dr. Tughral YAMIN	Pakistan National University Of Science
Prof.Dr. Ulbosın KIYAKBAEVA	Abay Kazak National Pedagogical University
Prof.Dr. Usam Faruk İMAM	El Ezher University
Prof.Dr. Vera ABRAMENKOVA	Institute of Family and Educational Studies in Russia
Prof.Dr. Vladimir VISLİVİY	National Technical University of Ukraine
Assoc.Prof.Dr. Yoshio KANAZAKI	Tohoku University
Prof.Dr. Wakako SADAHIRO	Sapparo City University
Prof.Dr. Wali RAHMAN	Sarhad University Of Science & Information
Assoc.Prof.Dr. A. Salih ABDULVEHHAB	El Ezher University
Assoc. Prof. Dr. Zhazira NURSULTANKYZY	Bolashak University
Assoc.Prof.Dr. Zia Ur REHMAN	A/P National Defence University
REFEREE LIST / HAKEM LİSTESİ	
Prof.Dr. Feride Gökben HIZLI SAYAR	Üsküdar University
Prof.Dr. Recep ASLAN	Gaziantep University
Prof.Dr. Rüya YILMAZ	Tekirdağ Namık Kemal University
Associate Prof.Dr. Beyhan BELLER DİKMEN	Tarsus University
Associate Prof.Dr. Erhan ÖNALAN	Fırat University
Associate Prof.Dr. Fűrüzan ASLAN	Kırklareli University
Associate Prof.Dr. Gökçe ÖZDEMİR	Gaziantep University
Associate Prof.Dr. Muhammet Hanifi ERCOŞKUN	Atatürk University
Associate Prof.Dr. Naim DÖNER	Bingöl University
Associate Prof.Dr. Ömer Okan FETTAHLIOĞLU	Kahramanmaraş Sütcü İmam University
Assistant Prof.Dr. İsa KILIÇ	İskenderun Technical University
Assistant Prof.Dr. İsmail YILMAZ	Gaziantep University
Assistant Prof.Dr. Marziye MEMMEDLİ	Kahramanmaraş Sütcü İmam University
Assistant Prof.Dr. Mehmet Onur KAYA	Fırat University
Assistant Prof.Dr. Mehmet Zülfi CENNET	Bingöl University
Assistant Prof.Dr. Metin ÇINAROĞLU	Nişantaşı University
Assistant Prof.Dr. Safiye Çiğdem GÖREN	Amasya University
Lect.Dr. Haşim ÇAPAR	İstanbul Sabahattin Zaim University
Lect.Dr. Yonca Yavuz AKÇAY	İstanbul Rumeli University
Res.Ast.Dr.Sevda KARASEYFİOĞLU PAÇALI	Sivas University

Dr. Nurgül ERDAL	İstanbul Cerrahpaşa University
INDEXED / İNDEKSLER	
ICI Journals Index Copernicus	
SOBIAD Atıf Dizini	
Directory of Research Journals Indexing	
International Institute Of Organized Research (I2OR)	
Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD Index)	
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)	
International ResearchBible (Academic Resource Index)	
Social Science Research Network (SSRN)	
Active Search Results Engineer (ASR)	

Züleyha DEĞİRMENÇİ; Ebru ÇORUH & Merve UNCÜOĞLU BULUT

Designing An Innovative Technological Wearable Caftan By Arduni
825-835

Ahmet ÜSTÜN & Erol GÖKÇE

Mülteci Öğrencilerin Okullardaki Sosyal Uyumları İle İlgili Problemleri Konusundaki Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri

Opinions Of Managers And Teachers On The Problems Of Refugee Students Related To Their Social Adaptation In Schools
836-841

Filiz SİVASLIOĞLU

İşletmelerde Finansal Olmayan Performans Değerleme Yaklaşımları: Kavramsal Bir Çerçeve

Non-Financial Performance Appraisal Approaches In Enterprises: A Conceptual Framework
842-856

Canberk GÜLTEKİN

Türk Dış Politikası Krizlerinde İstihbaratın Rolü: Kıbrıs Krizleri 1964, 1967 Ve 1974 Kıbrıs Krizlerinin Yönetim Süreçlerinde İstihbaratın Rolü

The Role Of Intelligence In Turkish Foreign Policy Crises: The Cyprus Crises The Role Of Intelligence In The Management Processes Of The 1964, 1967 And 1974 Cyprus Crises
857-865

Halil DEMİR; Okan Anıl AYDIN; Cemil ÖRGEV & Ayşe TANŞU

Sağlık Çalışanlarının Halkla İlişkiler Birimine Karşı Tutumları: Kamu ve Özel Hastane Örneği

Attitudes of Healthcare Professionals on Behalf of The Public Relations Unit: The Case of Public and Private Hospitals
866-873

Kardelen ATİK & Okan YILMAZ

Umurbey Kıyı Kesimi Kıyı Alan Değişimlerinin İncelenmesi Üzerine Araştırmalar

Studies on the Investigation of Coastal Area Changes in the Umurbey Coastal Section
874-882

Seher Meral ULUÇ

Doğal Sermaye Muhasebesi İle İlgili Çalışmaların Betimsel Bir İçerik Analizi İle Değerlendirilmesi

Evaluation Of Studies On Natural Capital Accounting With Detailed A Content Analysis
883-890

Ahmet Gökhan ÖZTÜRK

İbnü'l-Cevzi'nin Tefsiri Lüğati'l-Kur'an Ve El-Vücut Ve'n-Nezair Adlı Eseri Arasındaki Farklar

The Differences Between Ibnu'l-Cevzi's Tefsiri Lugati'l-Qur'an And El-Wucuh Ve'n-Nezair
891-900

Mehmet Tahir GÜNDÜZ

Endülüs Tefsir Kültüründe Ehl-i Kitapla İlişki Bağlamında Din Ve Vicdan Hürriyeti

Freedom Of Religion And Consciousness In The Context Of The Relationship With The People Of The Scriptures In The Culture Of Andalusian Tafsir
901-908

Nuran KORKMAZ YILDIRIM & Ayça Ferda KANSU

Bir Narsisizm İncelemesi: Gelişimi, Türleri, Etiyolojisi, Tanısı Ve Tedavisi

A Review Of Narcissism: Its Development, Types, Etiology, Diagnosis And Treatment
909-916

Mustafa HAYIRLIDAĞ

Tıp Tarihinde Her Dönem Merak Edilen Hastalık: Şeker

The Disease That Cured Every Period in the History of Medicine: Diabetes
917-920

Ayşe KARABEY TEKİN & Merve DUYDU

Geleneksel Enstrümanların Güncel İmgelere Döngüsü

The Cycle Of Traditional Instruments To Current Images
921-928

Adil ÖZTEKİN

Hadiste Metin Tenkidi Faaliyetlerinin Medyaya Yansımaları: Mısır Örneği

Media Reflections Of Hadith Text Critical Activities: The Example Of Egypt
929-940

ARTICLE TYPE

Research Article

SUBJECT AREAS

Textile and Fashion Design

Article ID

63251

Article Serial Number

01

Received

25 May 2022

Published

31 August 2022

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/ASR.JOURNAL.63251>

How to Cite This Article:

Değirmenci, Z., Çoruh, E. & Uncuoğlu Bulut, M. (2022). "Designing An Innovative Technological Wearable Caftan By Arduni", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:7, Issue:40, pp:825-835.

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Designing An Innovative Technological Wearable Caftan By Arduni

Züleyha DEĞİRMENCİ Ebru ÇORUH Merve UNCUOĞLU BULUT

Associate Prof.Dr., Gaziantep University, Faculty of Engineering, Department of Textile Engineering, Department of Textile Technology, Gaziantep, Turkey

Associate Prof.Dr., Gaziantep University, Faculty of Fine Arts, Department of Textile and Fashion Design, Department of Fashion and Textile Design, Gaziantep, Turkey

MSc Engineer, Gaziantep, Turkey

ABSTRACT

The emerging technologies and the resulting innovative material approaches give rise to new potentials in the field of textile and fashion design and allow the development of creative products through the formation of new perspectives. Intelligent textiles are materials that respond to these stimuli when they are interfered with external influences such as force, temperature, heat, light, chemical reactions, electricity, and magnetic. In the development of wearable systems, the integration of information and communication technologies into a garment or fabric is the most important goal. In this study, about design, engineering, science and technology interdisciplinary collaborative or interdisciplinary electronic textiles, smart textiles, clothes with nanotechnology codes; The concept of fashion intertwined with technology, original application project and current fashion design issues were mentioned. A flexible led and sensor caftan was designed within the scope of the study. The unique design of the kaftan, the grandeur of the selected fabrics and the motifs used for ornaments are highly effective. From this point of view, the T-shape in the Ottoman kaftans in terms of model kaftan, which the author designed from this point, is similar in terms of being brit in front and long-flashy arms. On the other hand, the modern line that the kaftan has to carry in order to conform to the ceremonies in which it is worn in today's conditions is seen in the original design. The product design, in which technology and design are applied together, is revealed.

Keywords : Smart textiles, fashion design, electronic textiles, wearable technology, caftan

1. INTRODUCTION

Since the existence of humanity, textile products have started to be used due to basic requirements such as covering and protection from environmental conditions. Over time, it turned out to be voluntary and fashion came to the fore. Fashion reflects all of the social, cultural, and environmental characters, so fashion describes the person's sense of life at a specific time and place. Fashion is nurtured by society and society adopts temporary innovations which are the necessity of fashion process.

In recent years, it has become popular to bring functionality to textile products depending on the developing technology. At the last point of our arrival, the design of functional and modern textile products has become a necessity for many fashion designers. The smart textiles produced for this purpose are groundbreaking for wearable technological textile products. The most commonly accepted definition of smart materials is that such materials can be activated by physical, chemical or mechanical environmental influences and react to their surroundings predictably and beneficially (Sun, 2015). Focuses on the field of digital fashion and its development by providing an overview regarding fashion design and culture (Nobile *et.al.* 2021). To give a few examples of smart textile application; to determine the influence of heat and printing substrate type on the colorimetric properties of the thermochromic ink printed on various textile materials while subjected to heating simulating realistic conditions of usage. The results of the research can be used as a recommendations for the development of a smart temperature indicators for textile packaging (Djurdjevic *et al.*, 2019).

The interest in fashion is for generations, leading designers to different quests. With the effect of developing technology, fashion is not only the aesthetics of the model, color or aesthetics of the fabric. In addition to visibility, smart textiles are needed to design products with multi-functional superior performance features. One of the first designers to combine technology and textiles is the German textile designer Irene VanVilet. In Copper / Nylon Stripes and Copper Satin Weave designs, the warp of the fabric is polyamide 6.6 and the weft is copper and polyamide. Flexible copper yarn is used on satin braided lines. Polyamide yarn is used in the textured lines with a cloth base. This creates a contrast and gives the surface a soft-radiant appearance. Australian fashion designer Helmut Land has designed an aesthetic-looking, simple silhouette of clothing for a protective garment that absorbs the harmful effects of sunlight and absorbs the light. Textile designer Sophie Roet designed the Wandering Lines-Red fabric. In the warp, she used a shimmering phosphorescent thread, like a brightly colored silk, and a polyolefin phosphorus. When the fabric is exposed to intense light, the phosphorescent-featured yarn absorbs light and shines in light (Ismael and Yuksel, 2016). Airmail dress by Hüseyin Çağlayan (1999), Çağlayan designed his Airmail dress to be folded into an envelope and sent through the mail. The dress—made from Tyvek, a nonwoven, paper-like textile-incorporates the blue and red markings of postage envelopes. His Airmail collection appropriates the actual materials

of global communication to create a streamlined wardrobe for the future". Electric Girls ballet performance is the pioneer of today's led floodlight. Illumination of ballerinas on the skirt of ballerinas is hidden (Yetmen, 2017). In Kinetic Dress design, interactive communication is provided between the clothes and the wearer's moods and mood. Depending on the movements of the wearer, there are patterns with flashing led lights (Rosella and Genz, 2004). In the interactive presentation that starts with heart, breath and trace, we see the garments consisting of technological designs produced by 3D printer technology. Wrapping clothes, colors and patterns create a whole new form of life (Kaprol, 2019). HugShirt was designed to meet the need for human bonding and closeness in 2002. It is the world's first wearable haptic telecommunication garment. This design creates a feeling of embracing and embracing each other away from each other. The temperature and pulse rate felt by a tight embrace through sensors placed inside; via cell phone or bluetooth. Rechargeable and washable. In 2004, he won the first prize in the design innovation category. In 2006, Time Magazine named it one of the best inventions of the year (Rosella and Genz, 2006). In the interactive presentation that starts with heart, breath and trace, we see the garments consisting of technological designs produced by 3D printer technology. Wrapping clothes, colors and patterns create a whole new form of life (Kaprol, 2019). HugShirt was designed to meet the need for human bonding and closeness in 2002. It is the world's first wearable haptic telecommunication garment. This design creates a feeling of embracing and embracing each other away from each other. The temperature and pulse rate felt by a tight embrace through sensors placed inside; via cell phone or bluetooth. Rechargeable and washable. In 2004, he won the first prize in the design innovation category. In 2006, Time Magazine named it one of the best inventions of the year (Rosella and Genz, 2004). This dress is constructed by laying 24.000 full-color micro leds on four layers of chiffon. Tiny micro leds make it possible to change patterns or colors instantly. It is depicted as the world's largest wearable screen. LEDs are 2x2 mm thick. With the Swarovski crystals on the dress, the dress offers a radiant and aesthetic appearance while the leds are not lit (Rosella and Genz, 2009). These T-shirts are customizable. It is the world's first IOS operating system applications. The application animates images, animations, photos, tweets on t-shirts through their applications (Rosella and Genz, 2012). U2 music group, on the 360 ° world tour, wore jackets that accompanied the rhythm of music by reflecting the flashing colors from the small holes on the jacket, thanks to over 5000 LEDs. Real-time wireless control (Rosella and Genz, 2009-2011).

The Italian Rock band wore Google-powered jackets designed by Cutecircuit. These jackets allowed fans to interact interactively with the stage show. The animations and images created by the fans were reflected on the jackets of the singers during the stage performances through mobile phones (Rosella and Genz, 2012).

2. EXPERIMENTAL DETAILS

2.1. Motivation of the Study

An innovative approach is added to textile design every day. Electronic products, sensors, textile products decorated with tools such as Bluetooth or infrared are more common in the market. On the other hand, no matter how advanced technology is, traditional products cannot be abandoned. In this study, it is to give an innovative perspective to traditional caftans, which are frequently preferred in ceremonies, with the help of sensors. By sensing the distance of the other person to the user and the arm movements of the person, the lights on the caftan are turned on in different ways. The selected light and sensor system creates the feeling of being furnished with crystal stone on satin fabric. Within the scope of the study, the theme, materials, application method, arduino principle for the caftan, which is the subject of the study, are explained in detail. The visuals of the product are given in detail and the story board of the study is presented in the last section.

The primary purpose of this study to make a comprehensive research on fashionable textile products, smart textiles, designers who design technological clothing and fashion. After the research, a sample application was made using fashion and technology together. This application focuses on electronic, textile and fashion trilogy. During the application of a sample garment designed, the most suitable materials for this garment were selected and the applicable electronic system planned for the product. In this way, a modern caftan design was realized by using led lights as a smart textile application with the Ottoman caftan from our traditions. It was modernized by combining the old with the new.

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Research

Electronic textiles (e-textiles) are derived from the combination of textile materials with electronic evenings to serve a particular purpose. The elements that make up the system are designed for each product, as invisible as possible and cannot be easily integrated into other systems. They are easy to adapt to issues such as e-textiles, measurement, power control response. It is thought that the clothes of the future can be controlled by computers. In this study, the latest developments in smart textile, materials and their production processes are mentioned. Each technique shows the advantages and disadvantages and our aim is to emphasize a possible balance between flexibility, ergonomics, low power consumption, integration and ultimately autonomy (Stoppa and Chiolerio, 2014).

The common feature of textile materials is protection from external factors and aesthetic features. Today, smart textiles are used to bring a new dimension to textiles to meet the rapidly changing needs of consumers. With the electronic measurement and storage features of these systems, new wearable electronic systems emerge. In this article, the concept of i-textile is presented together with building blocks for its realization (Park and Jayaraman, 2003).

As the subject of the study, the caftan from the Ottoman Empire to the present has been chosen. Women's caftans are also an indicator of existence and prestige goods from the Ottoman period to the present. It indicates the status of women with its fabric, embroidery, fur and accessories. Research covers product type, product accessibility, theme and story of the materials to be used in the product, user profile, budget and cost analysis.

- ✓ Type of caftan
- ✓ Trend forecast
- ✓ Material availability
- ✓ Theme and story line
- ✓ Clients profile
- ✓ Budgeting and costing

3.1.1. Theme and Story Line

The concept of the implementation project is determined as a nature event, the frost. Humidity that the air cannot carry turns into these crystals on plants, soil or leaves due to cold weather below zero degrees, which is called a frost. When a mother embraces her child, the drop falling on her cheeks from her pupil is called a frost too (Figure 1).

Figure 1. Frost and tears
(Designer: Vasily Koval, 2019)

In the scope of the study, it was decided to design the Ottoman Caftan which was developed with the application of led wearable technology as the original application project. The legacy of Turkish culture, the symbol of power and status, the Ottoman sultan caftans made the name of the whole world and inspired many artists and designers. Caftans, which are at the forefront of the Ottoman garments, have a unique beauty as a work of art with their excellent fabrics and patterns as well as hidden design elements such as mold features, hand stitches and decorative elements. The design process was based on Ottoman caftans for the shape of the caftans, and today's caftans for material selection and decoration.

The aim of the research is to combine the Ottoman caftans, which are adapted to modern life with their lines, with engineering applications. Therefore, in the focal point of the inspiration of the frost, beaded laces and flexible strip leds were used.

The color of the caftan is selected is green. Green is the color of nature. It symbolizes growth, balance, harmony, freshness, life and productivity. To simulate the ice crystals on the edges of the green leaf of the rime, the led is placed on the ends of the arm, body and skirt of the caftan. Just like crystals, LED lights show light from different angles. For this reason, sensors were placed and breaking effect of light was tried to be reflected.

The geography we live in is the design of a very popular garment and the transformation of traditional into an innovative garment by replacing the accessories used in the current versions of this garment with technological objects. This dress aims to be unique by the day it is worn. It is aimed to stand out from existing designs technology. It is planned to wear a young mother in the presence of a baby. The process of marriage in Turkey is quite colorful and comprehensive with conceptual ceremonies such as asking for the girl's hand in marriage, engagement, dowry, bridal bath, henna night, wedding, looking at the bride, bridal invitations. After the marriage is crowned with a child, a mevlid (a ceremony with praying) is arranged in order to the baby to be a good son for his family and nation. The mother wears a caftan. This caftan is one of the most ostentatious legacies of the Ottoman Empire. Caftans, which are at the forefront of Ottoman clothes, are the indicators of power and status for those around them despite their simple form. As in all societies, the baby is the greatest symbol of fertility, continuity and life. Mothers and babies are praised during prayers and are expected to make good wishes for the continuity of the family. Turkey is an example of a country that succeeds in conveying the traditions to the next generations. Since all the rituals were performed in a conceptualized way, the baby mevlid inspired this work.

In our study, the accessories used are;

- ✓ Woven satin fabric
- ✓ Lining fabric
- ✓ Wadding
- ✓ Ribbon leds
- ✓ Battery and switch
- ✓ Lace and beads for trimming

The choice of clothing in the Ottoman Empire was not based solely on functional or aesthetic criteria. Clothing was considered as a symbol of professional and social status (Özcan, 2009). During the Ottoman period, the caftans, which were a symbol of the power of the sultans, were used as outerwear by both men, women and children. Sultan caftans were not only political power; it was an indication of the rich taste of the Ottoman art and creativity. They had a T-shaped form and therefore had a very simple structure. Similar form, since the very old times that had the property. However, caftan, in Ottoman clothes, was a designer who was very important and seeking reputation and became one of the first terms that came to mind when the Ottoman Empire was mentioned. The caftans, which had a very large body size, were further extended with triangular pieces down the waist. The caftans were open from the front and usually had slits on either side of the skirt ends or in the rear center

(Ok, 2015).

In our special application project, the traditional forms and patterns of Ottoman caftans were set out. The caftans were designed from the front with an open, collarless and small upright collar. Front with ribbon or brit button.

In accordance with the aim of the study is to add bright lights to the Ottoman caftans which are adapted to modern conditions with modern lines and to make them remarkable; design knowledge, fabric knowledge and engineering applications were brought together. In the light of the caftan models examined, an original caftan design was made in accordance with the brand, modern, theme and geography to be used. The design started with the search for suitable fabric types. Since the product was intended to be used on a special night, woven satin fabric was decided.

This fabric was chosen because it had a natural, smooth and shiny surface. In addition, the fabric was rather pale and thin enough to allow light to pass through. A green hue is chosen to match the theme.

The design stages of the caftan, sewing and placement of electronic components were carried out as follows:

- ✓ In order to make the caftan to be designed commercially, the market analysis was done and the models and preferred fabric types that are frequently used in modern cafts were investigated.
- ✓ Green satin was chosen for caftan and gold satin was chosen for lining.
- ✓ After deciding on the choice of fabric, the necessary fabrics were taken for the design of caftan according to the measurements.
- ✓ Sample drawings of the planned caftan model were made. The location of the planned leds was decided (Figure 2 and 3).

Wearable technology for textile sample application; firstly, the fabric and leds required for caftan design were started by selecting. By bringing cultural materials and technology together, this exemplary application has emerged as a result of transforming the imagination into a fashion design process in a special design and application process. The exemplary application is carried out in all stages from the basic starting point to the sewing of garments and the integration of technology.

- ✓ Traditional materials and techniques were combined with advanced technology and new methods in the application project, which utilized the Ottoman caftans as output sources.
- ✓ With the help of the molds prepared according to the sample drawing, the lining of the caftan was cut and sewed.

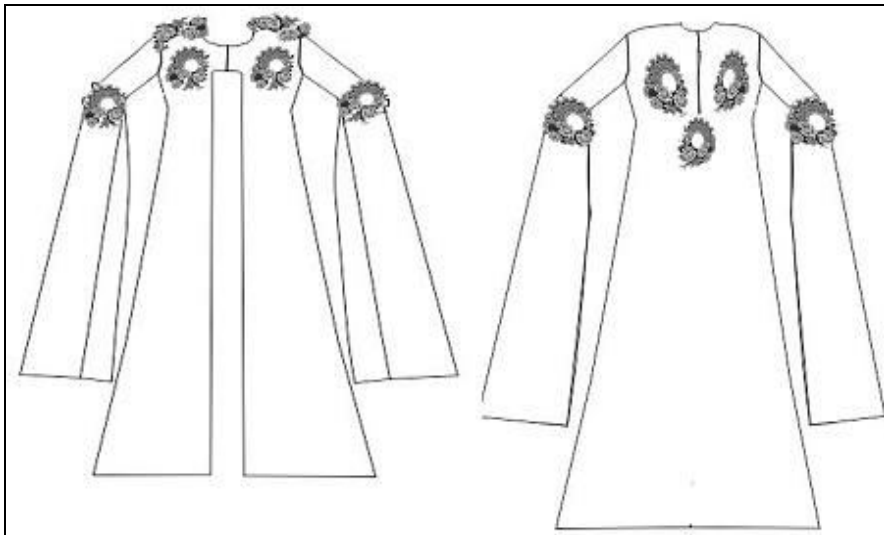

Figure 2. Sample drawing- face and back side of the caftan

Figure 3. Sample drawing- front of and back side of the caftan

Led garments give wearable technology a different field of application. These designs were visually captivating beyond functionality. Led products have been added to the hem, armhole and collar of the caftan designed within the scope of the study. The following factors have been considered for installation:

- ✓ Required ribbon length
- ✓ Power and voltage requirements
- ✓ Direction of LEDs on the strip
- ✓ Flexibility of LED strip lights
- ✓ Whether components such as connectors are required
- ✓ Whether the ribbon needs to be programmed

Strip Led: Thin conductor circuit bands consisting of small led bulbs. Small LED bulbs are arranged on a flexible and thin strip. It has been preferred in our original application project due to its wide usage area. It has self-adhesive structures.

Strip LEDs according to their light power; single chip led strip and three chip led strip. LED Strip is made up of SMD LED chips arranged on a flexible pcb. These SMD packages are white boxes on the strip LEDs. If there is 1 chip in these boxes, these strip LEDs are called single chip, and if there are 3 chips, they are called 3 chip strip LEDs.

Single color LED strip is available in many colors such as red, green, blue, amber, white and daylight.

According to usage area; Silicone and silicone-free models are available.

Silicone coated strip leds used for outdoor are preferred at the front and arm edges of the caftan (Figure 4). SMD packages on these leds have silicone coating. This coating was preferred because it protects the strip led. As it prevents oxidation, it also extends the life of the strip led.

Figure 4. Silicone single color led strip

At the skirt end of the caftan, analog strip leds were preferred to prevent visual disturbances during movement. It is preferred because there is no silicone coating on these leds and because the skirt is a moving area (Figure 5).

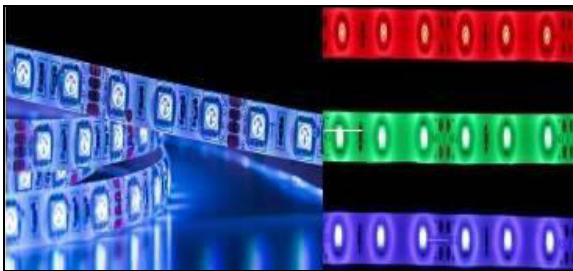

Figure 5. Analog single color led strip

3.2.Application

- ✓ For the caftan sewing, the lining was cut and sewed first.

Figure 6. Preparation of the inner dress and caftan

- ✓ Then cut the inner dress and caftan and sew.
- ✓ Arms mounted last.
- ✓ Led cables were cut according to the dimensions of the application areas (arm, body edges and skirt end).
- ✓ Sample fabrics for which led light is applicable were selected. Led lights were tested on satin, velvet, tulle and organza sample fabrics of different colors.

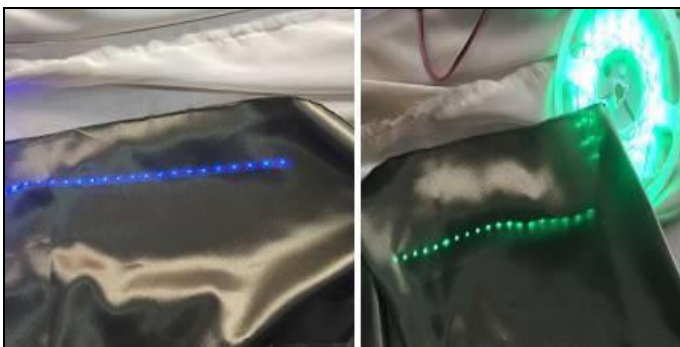

Figure 7. Testing of different color leds

- ✓ Self-adhesive flexible strip leds were placed on the lining. In addition to the bonding technique, the leds were sewn onto the fabric and secured.

Figure 8. Sewing flexible leds

- ✓ The leds integrated into the fabric were connected to the power supply by means of soldering process and are made operable. The lining was then stitched together with the lining itself, thus preventing the integrated leds from being damaged and distorting the aesthetic appearance. In order to reach the power sources to which the leds were connected and to make them operational, hidden eyes were created at certain points of the caftan. Thus, it was possible to replace the batteries and operate the leds with the control system. The batteries of the leds in the front of the caftan were hidden by creating a special area under the laps. In order to provide access to the batteries of the leds in the arms and the skirt of the caftan, hidden eyes were created in a way that would not disturb the visuality.

Figure 9. Integration of leds into the fabric

After the led system was integrated into the caftan, we can control the leds in front of the body by means of the added sensor. Sensor system; It consisted of arduino controller, light sensor, resistance, voltage amplifier, battery and led strips.

Figure 10. Placing sensor systems on the caftan

Finally, using different materials (lace and beads for trimming), the caftan was transformed into a different design. Thus, while the led lights do not light, it was intended to be a caftan with fascinating beauty. The motifs were carefully cut on the selected fabric. Then carefully placed on the front and back of the caftan.

Figure 11. Adding of accessories over the caftan

LEDs and sensors were placed on the caftan, which is sewn in accordance with the design. Sensor and led lamps worked with the help of batteries integrated into the caftan (Figure 12).

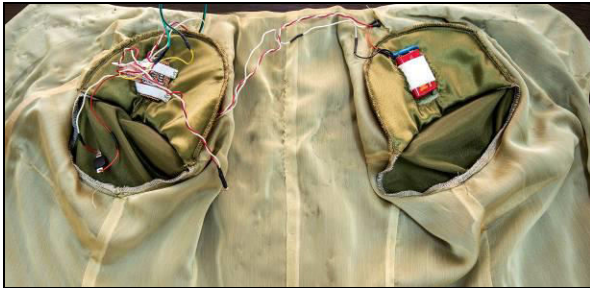

Figure 12. Batteries used inside caftan

The arduino coding system was used to activate the said leds according to the user's movement and other people's approach to the user. The electronic diagram and coding system of the sensors were given in Figures 13 and 14.

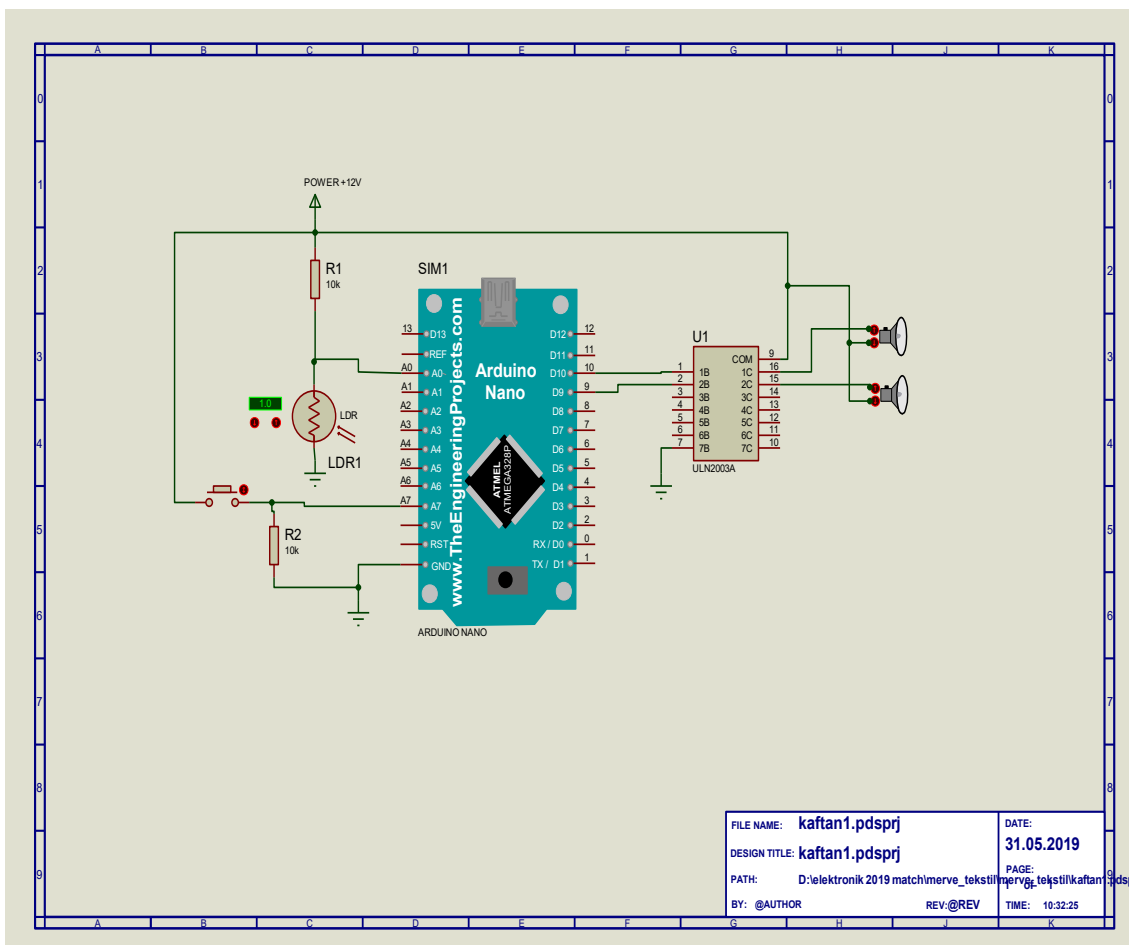

Figure 13. Electronic schematic of sensor system


```

const int ledPin = 2;
//const int button = 0;
const int ledPin5 = 5;
const int ldrPin = A1;
const int button = A0;
void setup() {
  Serial.begin(9600);
  pinMode(ledPin, OUTPUT);
  pinMode(ledPin5, OUTPUT);
  pinMode(ldrPin, INPUT);
  pinMode(button, INPUT);
}
void loop() {
  int ldrStatus = analogRead(ldrPin);
  int button = analogRead(button);
  if (button <= 20) {
    digitalWrite(ledPin, HIGH);
    digitalWrite(ledPin5, HIGH);
    Serial.println("button");
  }
  else if (ldrStatus >= 600) {
    digitalWrite(ledPin, HIGH);
    digitalWrite(ledPin5, LOW);
    delay(100); // wait for a second
    digitalWrite(ledPin, LOW);
    digitalWrite(ledPin5, HIGH);
    delay(100); // wait for a second
    digitalWrite(ledPin, HIGH);
    digitalWrite(ledPin5, LOW);
    Serial.print("Its DARK, Turn on the LED : ");
    Serial.println(ldrStatus);
    Serial.println(ldrStatus);
  }
  else {
    digitalWrite(ledPin, LOW);
    digitalWrite(ledPin5, LOW);
    //Serial.print("Its BRIGHT, Turn off the LED : ");
    Serial.println(button);
  }
}
    
```

Figure 14. Code for sensor system

The images of the caftan designed within the scope of the study are presented in Figure 15. In addition, a storyboard for the product was prepared and given in Figure 16.

Figure 15. Face and back side of the product

CAFTAN

The concept of the implementation project is determined as a nature zero, the forest. Humidity due to the air coming every time from these crystals on plants, soil or leaves due to cold weather below zero degrees, which is called a frost. When a mother embraces her child, the deep falling on her cheeks from her pupil is called a frost.

Figure 6.1 Frost and Tears

The aim of the project is to combine the Ottoman caftans, which are adapted to make a life with their lines, with engineering applications. For this purpose, in the final point of the inspiration

of the frost, beaded axes and flexible strip leads were used.

The color of the caftan is green. Green is the color to nature. It symbolizes growth, balance, harmony, harmony, the clothes, life

and productivity. For this reason, green color was chosen for caftan design. To simulate the ice crystals on the edges of the green leaf of the rim, the cuff is placed on the ends of the arms, stem and

stem of the caftan. Just like crystal, LED light shows light from different angles. For this reason, waxes were placed and refraction effect of light was made to be visible.

DESIGN PROCESS AND STAGES

NERVE UNCUOGLU

Figure 16. Mood board

4. CONCLUSIONS

With the developing technology, the expectations of the users are increasing day by day. Textile products also vary depending on the development of technology. The speed of our age also affects the textile sector. In particular, the fact that the manufactured products are susceptible to fashion causes the expectations to change and accelerate. This has led the concept of sustainability to come to the fore in fashion as in all other areas.

It is important for designers to make fashion forecasts and follow-up. However, with the effect of globalization, it has become more important for fashion designers to make different designs. To protect the sector, focus is on slow fashion. However, slow mode alone cannot provide sustainability. For this reason, textile manufacturers are trying to bring textile together with a different technology day by day.

Technological developments and emerging innovative material approaches give rise to new potentials in the field of textiles and fashion design and enable the development of innovative products through the emergence of new products. The use of intelligent wearable textiles is becoming widespread for this purpose. With smart textiles with superior performance features, technology has now become part of our body. And the future is beyond our imagination.

Designing a wearable technology differs from all other designs. Because this designed product should meet a need and be controlled by a wearable computer or other technological device. Furthermore, since this will be a textile product, it is very important that it is usable, fashionable, reproducible and easily applicable. Innovative wearable technological textile products, health, defense, security, communication and so on not only in areas but also in the fashion world. In this way, designers push the boundaries of creativity and innovation to produce products out of the ordinary. When the design processes are examined, it is seen that the concept of multi-discipline plays an important role. These products make life easier and improve the quality of life.

The use of information and communication technologies on garments and the integration of technology with textiles resulted in wearable technology products. These innovative products, which are no longer a product of imagination, are included in our lives, making life easier and improving the quality of life. Caftan, the subject of the study, has always symbolized strength and status for centuries. The unique design of the caftan, the grandeur of the selected fabrics and the motifs used for ornaments are highly effective. From this point of view, the T-shape in the Ottoman caftans in terms of model caftan, which the author designed from this point, is similar in terms of being brit in front and long-flashy arms. On the other hand, the modern line that the caftan has to carry in order to

conform to the ceremonies in which it is worn in today's conditions is seen in the original design. The main reason why the author made this application is to put together a multidisciplinary study by combining textile, technology with design and engineering applications.

The purpose of this application;

- ✓ To be able to design a caftan with modern lines starting from the design process, including theme and drawing elements. (Ottoman caftans and contemporary caftans have been studied in detail and a unique caftan has been designed in accordance with the purpose of both).
- ✓ To be able to choose fabric and accessories according to the product and theme. (Suitable for the selected frost as a theme, green color satin woven fabric and white color flexible led lights are combined in light of engineering information).
- ✓ To be able to add the bendable led lights to the designed caftan without disturbing the wearable form of the caftan. (The placement of the leds without disturbing the wearable form of the caftan is provided by lining, wadding and elastane bands).
- ✓ To control the LED lights with the help of a light sensor can be realised. (Led light is installed in 3 different areas including body, arm and skirt tip of the caftan. Each can be controlled separately. With the help of the light sensor used, the shape and level of the LED lights can be changed). Within the scope of the exemplary application, a caftan with flexible leds and sensor is designed.

REFERENCES

1. Çağlayan H., (2009). Designer: Airmail dress. <https://tr.pinterest.com/pin/521221356850226878> ,10.03.2019
2. Djurdjevic, S., Novakovic, D., Adamovic, S., Kasikovic, N., Milic, N., Strbac, B., & Hadzistevicb, M. (2019). Colorimetric changes of thermochromic ink printed on smart textile materials exposed to different heat transfer methods. *Textile and Apparel*, 29(4), 336-343.
3. Education” 2021, Vol. 14, No. 3, 293–301 <https://doi.org/10.1080/17543266.2021.1931476>
4. İşmal, Ö. E., & Yuksel, E. (2016). A Technological Approach to Textile and Fashion Design: Smart and Colour Change Textiles. *Yedi*, (16), 87-98.
5. Kaprol A.,(2016).“Designer: Life Print”. <https://www.buserim.com.tr/tr/moda/tasarimcilar/arzu-kaprol-danbuyuleyici-acilis>, 10.03.2019.
6. Koval V., (2019). Designer: Water drop and leaf, <https://pixers.com.tr/posterler/kucuk-su-damlasi-yesilyaprak-fotografini-kadar-yakin-3799591> 18.03.2019.
7. Nobile T.H., Noris, A., Kalbaska N & Cantoni L., (2021) A review of digital fashion research: before and beyond communication and marketing “International Journal of Fashion Design, Technology and
8. Ok, M. (2015). “Topkapi Palace Sultan Caftans with Elements of Design and Decoration”. *Mediterranean Art Journal*, 8(16).
9. Özcan S., (2009). “Examination of Caftans of 17.th Century Sultans in Topkapı Palaca Museum” Phd thesis, Clothing Arts Education Department.
- 10.Park, S., Jayaraman, S. (2003). Smart textiles: Wearable electronic systems. *MRS bulletin*, 28(8), 585-591.
- 11.Rosella F., Genz R., (2004). Designer:Kinetic Dress <http://cutecircuit.com/kinetic-dress/> , 14.03.2019.
- 12.Rosella F., Genz R., (2006). Designer: Hug shirt. <http://cutecircuit.com/the-hug-shirt/> 22.03.2019.
- 13.Rosella F., Genz R., (2009). Designer: Cutecircuit. <http://cutecircuit.com/special-projects/> 22.03.2019.
- 14.Rosella F., Genz R., (2009). Designer: Galaxydress.<https://inhabitat.com/ecouterre/bewitching-led-galaxy-dress-bycute-circuit-is-worlds-largest-wearable-display/> 22.03.2019.
- 15.Rosella F., Genz R., (2009-2011). Designer: U2 jackets. <http://cutecircuit.com/media/u2-jackets-x/> 22.03.2019.
- 16.Stoppa, M., Chiolerio, A. (2014). Wearable electronics and smart textiles: a critical review. *sensors*, 14(7), 11957-11992.
- 17.Sun, B. (2015). Smart materials and structures. Cape Peninsula University of Technology.
- 18.Uncuoğlu M.:(2019) “An investigation of innovative wearable technological textile products: Specific application “ Gaziantep Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü,171p.
- 19.Yetmen, G. (2017). Wearable Technology. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 275-289.

Mülteci Öğrencilerin Okullardaki Sosyal Uyumları İle İlgili Problemleri Konusundaki Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri

Opinions Of Managers And Teachers On The Problems Of Refugee Students Related To Their Social Adaptation In Schools

Ahmet ÜSTÜN Erol GÖKÇE

Prof. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, Amasya, Türkiye
Okul Müdürü, Amasya Üniversitesi Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi, Amasya, Türkiye

ÖZET

Günümüzde Türkiye’de özellikle büyük şehirlerdeki okullarda birçok mülteci öğrenci eğitimini sürdürmektedir. Farklı ülkelerden gelen bu çocukların eğitimlerini sürdürecekleri okullarda bir takım sosyal uyum problemleriyle yüz yüze kaldıkları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda yapılan araştırma, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında eğitimlerine devam eden mülteci öğrencilerin sosyal uyum problemleri ve bunların çözümleriyle ilgili öğretmen ve yönetici görüşlerini sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanmıştır. Katılımcılar Türkiye’de bir ildeki ilkokullarda görev yapan öğretmen ve yöneticilerden oluşmaktadır. Yapılan çalışmada mülteci öğrencilerin hem kendi aralarında hem de Türk öğrencileri arasındaki sosyal uyumun okul atmosferine yansımaları olduğu gözlemlenmiştir. Mülteci öğrencilerin okuldaki yaşadıkları sosyal uyum sorunlarının kaynakları ve bu sorunların çözümlerine ilişkin görüşler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma neticesinde mülteci öğrencilerin sosyal uyum sorununa neden olan dil problemleri, yaşantılarındaki psikolojik sarsıntılar, sağlık nedenleri, kültürel farklılıklar, ailesel nedenler, yaşantılarındaki belirsizlikler gibi sebepler okullardaki uyum sorunlarını tetiklemektedir. Aynı zamanda başkalarına güven duygusunun zarar görmesinden dolayı iletişim kurmaktan uzak oldukları görülmüştür. Bu bağlamda mülteci öğrencilere yönelik alınacak bazı özel tedbirlerle okula daha uyumlu hale getirilebileceği anlaşılmıştır. Okulların mülteci öğrenciler için güvenli alanlar olduğu onlara hissettirilmelidir. Diğer öğrencilerle sosyal ilişkilerini geliştirecek projeler oluşturulması uyum süreçlerini hızlandıracaktır. Bu yüzden tüm eğitim paydaşları gerekli hassasiyeti göstermelidir.

Anahtar kelimeler: Mülteci öğrenci, sosyal uyum, iletişim, sorun

ABSTRACT

Currently, many refugee students continue their education in Turkey, especially in schools in large cities. It has been observed that these children from different countries face a number of social adaptation problems in schools where they will continue their education. In this context, the Ministry of education of refugee students who continue their education in public schools research problems and their solutions related to social adjustment aims to provide teacher and administrator views. In the study, a case science pattern was used as one of the qualitative research methods. The data were collected with the semi-structured interview form prepared. The participants consist of teachers and administrators working in primary schools in a province in Turkey. In the research conducted, it Dec observed that the social harmony of refugee students Dec among themselves and among Turkish students has repercussions on the school atmosphere. The sources of social adaptation problems experienced by refugee students at school and opinions on solutions to these problems have been tried to be put forward. As a result of the research, language problems that cause social adaptation problems of refugee students, psychological shocks in their lives, health reasons, cultural differences, familial reasons, uncertainties in their lives, such as reasons that trigger adaptation problems in schools. At the same time, it has been observed that they are far from communicating due to the fact that their sense of trust in others is damaged. In this context, it has been understood that some special measures to be taken for refugee students can be made more compatible with the school. They should be made to feel that schools are safe spaces for refugee students. The creation of projects that will improve social relations with other students will speed up adaptation processes. That is why all educational stakeholders must show the necessary sensitivity.

Keywords: Refugee student, social adaptation, communication, problem

1. GİRİŞ

Dünya üzerindeki insan nüfusundaki hareketlilik son yıllarda artmıştır. Bu nüfus hareketliliğini etki eden bir takım nedenler bulunmaktadır. Savaşlar, ekonomik yetersizlikler ve siyasi baskılar insanların yüksek refah yaşam arzusuyla buldukları ülkeden farklı ülkelere göç etmelerine sebep olmaktadır. Bu durum mülteci kavramını ortaya çıkarmıştır. Cenevre Sözleşmesi’ne göre mülteci; ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği korkusu taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişidir ([www. ilticavegocmenlik.tr.gg](http://www.ilticavegocmenlik.tr.gg)).

Yaşadıkları ülkelerden çeşitli nedenlerle ayrılmak zorunda kalan mülteciler göç ettikleri ülkelerde birçok problemle karşı karşıya kalabilmektedir (Öztürk,2018; Üstün, Bayar ve Bozkurt, 2017;). Mültecilerin yaşadıkları sorunların en başında ise; sosyal ve toplumsal uyum sorunları bulunmaktadır. Bunlar; barınma, uyum, sağlık, dil, psikolojik, aile içi sorunlar, kimlik sorunu, iş sahası, kültürel ilişkiler ve en önemlisi de eğitim sorunu olarak sıralanmaktadır (Cebeci, 2015; Öztürk, 2018; Gencer, 2017; Şimşir ve Dilmaç, 2018). Yurdakul ve Tok (2018) mülteci öğrenciler dil problemlerinden dolayı göç ettikleri ülkelerde eğitime uyum sorunu yaşamaktadırlar. Uyum kuramayan öğrenciler eğitimde başarılı olmakta zorlanmakta veya eğitime devam edememektedirler. Benzer şekilde Cebeci (2015) farklı kültür ve coğrafyadan gelen mülteci öğrenciler göç ettikleri ülkenin çocuklarıyla uyum problemi, dil problemi, iletişim problemi ve akran zorbalığına maruz kalma gibi sorunlar yaşamakta buda onların eğitim hayatlarını olumsuz etkilemektedir. Yüksel ve Arkadaşları (2016) ise okul fobisi göçmen çocuklarda okula karşı psikolojik problem

oluşturmakta bu durum çocuğun okula uyum sürecini olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte okullarda eğitim sürecine dâhil olan mülteci çocukların öne çıkan başka problemi ise dil problemidir. Dil probleminden dolayı iletişim sorunu yaşayan öğrencilerin arkadaşlarıyla iletişime geçemedikleri, sınıf içerisinde yalnızlaştıklarını ve kendilerini ifade edemediklerinden dolayı okula olan uyumlarının zorlaştığı ifade edilmiştir (Üstün ve Ark., 2017). Başar ve arkadaşlarının (2018) mülteci öğrencilerin bulunduğu sınıflarda öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunlar adlı çalışmalarında mülteci öğrencilerin öğrenme faaliyetlerinde dil sorunu yaşadıklarını ve dil sorunundan dolayı kendilerini sınıftan soyutlayarak uyum sorunu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Başka bir örnekte ise Öztürk (2018) mülteci öğrencilerin dil ile ilgili yaşadıkları olumsuzluklar diğer öğrencilerle oyun kurmada zorlanmalarına ve kendilerini yalnız hissetmelerine sebep vermektedir şeklinde ifade edilmiştir.

Bravo-Moreno (2009) mülteci ve göçmen olan toplulukların ev sahibi konumunda olan ülke vatandaşlarının kimliklerini ve eğitim sistemlerini etkilediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla mülteci öğrencilerin uyum sorunu hem kendilerini hem akranlarını olumsuz anlamda etkilemektedir (Tanrıku, 2017). Mülteci öğrencilerin yaşadıkları bölgede toplum içerisinde uyumunu sağlamada en etkin ve önemli yerlerden biri de okullardır (Arslan ve Ergül, 2021). Okul farklı etnik köken ve kimliğe sahip olan öğrencilerin iletişim becerilerini arttırdığı, farklı kültürleri tanıdığı, kendini gerçekleştirme imkân ve fırsatını bulduğu ve eğitim öğretim faaliyetlerinden yararlandığı ortamdır (Tanrıku, 2017). Cırık (2008) eğitim ortamları bireylerin yaşadıkları kültürü tanımasına ve kültürel gelişimin sağlanmasına fırsat tanımalı, böylece bireyler yaşadığı toplumun etkili ve verimli bir üyesi olarak toplumla uyum içerisinde yaşamını sürdürebilmelidir. Okuldaki çocukların uyumu ise, genel tabiri ile çocukların var olan toplumsal yaşantılara, sosyal ilişkilere ve akademik başarısında olumlu ilişkiler kurabilmesidir (Kaya ve Akgün, 2016). Uyum sorununun çözülmesi öğrencilerdeki sosyal ilişkilerde düzen oluşturmasını ve eğitimdeki başarısını arttırmasına eş değer olacaktır. Aynı zamanda okuldaki uyum durumları öğrencideki korku, şiddet, zorbalık gibi olumsuz duygulardan kaynaklanan davranışları ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır (Gülây 2011).

Mevcut olan sorunlarla baş etmede ise aile, öğretmen, arkadaş çevresi, devletin eğitim politikalarına büyük görevler düşmektedir. Mülteci çocukların aileleri çocuğu okula karşı motive etmelidir. Çocuğun okulu sevmelerini sağlayacak söylemlere ağırlık vermelidir. Aile içi konuşmalar çocuğun okul hayatını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir (Tangüner, 2017). Çocuğun eğitimde zorlandığı durumlarda uzman kişilerden yardım istenmelidir. Aileler kendi korku ve kaygılarını çocuklara yansıtmaktan uzak durmaları çocuğun okula karşı uyumunu kolaylaştıracaktır denilebilir. Aileler mümkün oldukça çocuğun kılık, kıyafet ve beslenme gibi ihtiyaçlarını gidermelidir. Aynı zamanda çocuğun arkadaş çevresi, çocuğun sosyal uyum sürecini ekilmektedir. Okul yönetimi ve öğretmenleri tarafından çocukların kaynaşmalarını sağlayacak faaliyetlere yer vermeleri uyum süreçlerini hızlandırabilir. Problem yaşayan çocuklar rehberlik servisine yönlendirilip onların yardım almaları sağlanmalıdır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, öğretmen ve okul yöneticilerinin algılarıyla mülteci öğrencilerin okullardaki sosyal uyum problemleri ve bunların çözüm yollarını ortaya koymaktır. Bu amaçla ilkokullarda görev yapan öğretmen ve yöneticilere göre;

1. Mülteci öğrenci ne demektir?
2. Mülteci öğrencilerin okullardaki yaşadıkları sosyal uyum problemleri nelerdir?
3. Mülteci öğrencilerin okullarda yaşadıkları sosyal uyum problemlerine yönelik çözüm önerileri nelerdir? Şeklindeki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın yöntem kısmında araştırmanın yöntem ve desenine, çalışma grubuna ve verilerin toplanması ve analizi alt başlıklarına yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Bu çalışmada öğretmenlerin ve yöneticilerin algılarıyla mülteci çocukların okullarda sosyal uyum sürecinde karşılaştıkları sorunları belirlemek ve bu sorunlara olası çözüm önerileri getirmek amacıyla, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma mevcut olan bir durumu doğal ortamı içinde gözlemleyerek ve ilgili görüşmeler yaparak mevcut durum hakkında derin bir algıya ulaşması bakımında yapılan araştırmaya uygun bir yöntem olmuştur. Nitel araştırma yöntemi sosyal olgu ve olaylara keşif odaklı yaklaşımla bireylerle ayrıntılı görüşmeler yaparak bireylerin bakış açılarını, duygularını ve düşüncelerini değerlendirmenin en etkili yolu olarak belirtilir (Baltacı, 2019).

Bu anlamda yapılan araştırma nitel araştırma desenlerinde olgu bilim deseninde yararlanılarak düzenlenmiştir. Olgu bilimi varlığı hakkında haberdar olunan bir duruma ilişkin derinlemesine inceleme yapmasından dolayı yapılan araştırma için uygun bir nitel araştırma deseni olmuştur. Olgu bilim sosyal hayatta karşılaşılan ancak tam manasıyla yabancılaşma çekilmeyen ancak anlamlandıramadığımız olgu ve olayları ayrıntılı şekilde inceleme fırsatı sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2.2. Katılımcılar

Katılımcılar Amasya İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilkokullarda görev yapan yönetici ve öğretmenlerden meydana gelmektedir. Çalışma gurubundaki kişiler meslekte uzun süredir kesintisiz görevlerini sürdürmektedirler.

Katılımcılar, 2021-2022 eğitim öğretim yılında okullarda yönetici ve öğretmen olarak görev yapan 10 kişiden oluşmaktadır. Çalışmaya görüşleriyle katkı sağlayan katılımcılar gizli tutulmuş ve K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9 ve K10 şeklinde kodlanarak görüşleri sunulmuştur. Çalışmanın katılımcılarına (veya çalışma grubuna) ait demografik bilgiler aşağıda Tablo 1’de sunulmuştur. Katılımcılar halen devlet okullarında görev yapan okul yöneticileri ve öğretmenlerinde oluşmaktadır. Katılımcılar uzun yıllar çalışmış olmalarında kaynaklı mesleki tecrübeye sahiptirler.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmen ve Yöneticileri İlgili Demografik Özellikler

Sıra	Eğitim Seviyesi	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Branşı
1	Lisans	Erkek	17 Yıl	Müdür
2	Lisans	Erkek	9 Yıl	Müdür
3	Lisans	Erkek	12 Yıl	Müdür
4	Lisans	Kadın	14 Yıl	Müdür Yrd.
5	Lisans	Kadın	14 Yıl	Sınıf Öğretmeni
6	Lisans	Kadın	20 Yıl	Sınıf Öğretmeni
7	Lisans	Kadın	23 Yıl	Sınıf Öğretmeni
8	Lisans	Kadın	25 Yıl	Sınıf Öğretmeni
9	Lisans	Kadın	28 Yıl	Sınıf Öğretmeni
10	Lisans	Kadın	29 Yıl	Sınıf Öğretmeni

Tablo 1’de belirtilen veriler katılımcıların %30’nun erkek olduğu, %70’nin kadın olduğu görülmektedir. Çalışma sürelerine bakıldığında katılımcıların %10’u 5-10 yıl aralığında, %30’u 10-15 yıl aralığında, %10’u 15-20 yıl aralığında, %20’si 20-25 yıl aralığında ve %30’u 25-30 yıl aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcılardan %100’ü lisans mezunudur. Katılımcıların 4’ü yönetici ve 6’sı da öğretmendir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada elde edilen veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Araştırmacılar araştırmanın amacı doğrultusunda alan yazında tarama yapmış ve görüşme sorularını oluşturmuşlardır. Oluşturulan görüşme soruları iki öğretmenle görüşülerek pilot uygulama yapılmış ve gelen geribildirimlere göre görüşme sorularının son hali oluşturulmuştur. Görüşme esnasında ses kaydına izin veren katılımcıların ses kaydı alınmış izin vermeyen katılımcıların görüşmeleri yazı haline dönüştürülmüştür. Betimsel analiz tekniği kullanılarak veriler literatür taramasında elde edilen tema ve kodlara göre yorumlanmıştır. Betimsel analiz tekniğinin en önemli özelliği verilerin analizi önceden belirlenen temalara göre açıklama, özetleme ve yorumlamaya müsaade etmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Katılımcılarla görüşme öncesinde randevu alınarak görüşmenin sağlıklı bir ortamda gerçekleştirilmesine zemin hazırlanmıştır. Ayrıca katılımcılar tarafından görüşme sorularının içten ve samimi olarak cevaplanması hususunda katılımcılar bilgilendirilmiştir. Katılımcıların kişisel bilgileri gizli kalacak şekilde kodlandırılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma bulguları; araştırma soruları doğrultusunda, mülteci öğrencilerin sosyal uyumlarına ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri şeklinde gruplandırılarak sunulmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular, araştırma sorularının cevaplarıyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın birinci sorusu “Mülteci öğrenci ne demektir?” şeklinde ifade edilmiştir. Elde edilen veriler araştırmayı yapanlar tarafından değerlendirilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılar mülteci kavramını; 1. Korku psikolojisi, 2. İyi yaşam arzusu, 3. Savaş durumu ve 4. Güvensiz ortam olarak ifade ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcı görüşleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Mülteci Öğrenci Kavramıyla İlgili Algıları.

Sıra	Kod	f	%	Alıntılar
1	Korku psikolojisi	7	39	“Ülkesinde zulüm göreceği korkusundan dolayı ayrılanlar.”K1
2	İyi yaşam arzusu	5	29	“Daha iyi bir yaşam için ülkesini terk etmiş bireyler.” K7
3	Savaş durumu	3	16	“Ülke içerisindeki savaş ve iç kargaşadan dolayı göç edenler.”K6
4	Güvensiz ortam	3	16	“Ülkede kendisini güvende hissetmediklerini dile getirenlerin göç etmesidir.”K10
	Toplam	18	100	

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan katılımcılar, mülteci nedir? sorusuna korku psikolojisi, iyi yaşam arzusu, savaş durumu ve güvensiz ortam şeklinde belirtmişlerdir. Mülteci öğrencilerin yaşamlarını sürdürdükleri yerlerde yaşamışlıklarına etki eden ruhsal durumlarını ortaya çıkarmıştır.

Araştırmanın ikinci sorusu “ Mülteci öğrencilerin okullardaki yaşadıkları sosyal uyum problemleri nelerdir?” şeklinde ifade edilmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların bu soruyu verdikleri cevaplar analiz edilince şu kodlar ortaya çıkmıştır: 1. İletişim ve dil problemi, 2. Kültürel uyumsuzluk, 3. Kendini ifade edememe, 4. Maddi yetersizlik ve 5. Arkadaşlık oluşturamamak. Katılımcı görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Mülteci öğrencilerin okullardaki yaşadıkları sosyal uyum problemleri yönelik algıları.

Sıra	Kod	f	%	Alıntılar
1	İletişim ve dil problemi	9	32	“Sosyal uyumlarını zorlaştıran en büyük faktör dil problemleridir.”K4
2	Kültürel uyumsuzluk	6	22	“Toplumun ve okulun kültürüne uyum sağlamada yaşamış oldukları zorluklar.”K8
3	Kendini ifade edememe			“Öğrencinin anlama ve kendisini anlatmada yaşadıkları sıkıntılar.”K7
4	Maddi yetersizlik	4	14	“Mülteci öğrencilerin ekonomik zorluk içinde olmaları da onların uyum süreçlerini zorlaştırmaktadır.”K9
5	Arkadaşlık oluşturmam	4	14	“Özel yaşantılarında kaynaklı arkadaşlık kuramam durumu uyum sorunu oluşturmaktadır.”K5
	Toplam		100	

Tablo 3’te görüldüğü gibi araştırmaya katılan katılımcılar, mülteci öğrencilerin okullardaki yaşadıkları sosyal uyum problemleri yönelik algıları, iletişim ve dil problemi, kültürel uyumsuzluk, kendini ifade edememe, maddi yetersizlik ve arkadaşlık oluşturmam şeklinde belirtmişlerdir. Katılımcılar mülteci öğrencilerin sosyal uyumlarını zorlaştıran en önemli faktörün dil ile ilgili iletişim noksanlığı olarak vurgulamışlardır

Araştırmanın üçüncü sorusu “Mülteci öğrencilerin okullarda yaşadıkları sosyal uyum problemlerine yönelik çözüm önerileri nelerdir?” şeklinde ifade edilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılar bu soruyu verdikleri cevaplar analiz edildiğinde ortaya çıkan kodlar şunlardır: 1. Dil ve uyum konulu destek kursları, 2. Kültür tanıtımı, 3. Sosyal kültürel faaliyetler, 4. Rehberlik ve 5. Ortak projeler olarak belirtmişlerdir. Katılımcı görüşleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların Mülteci Öğrencilerin Okullarda Yaşadıkları Sosyal Uyum Problemlerine Yönelik Çözüm Algıları.

Sıra	Kod	f	%	Alıntılar
1	Dil ve uyum konulu destek kursları	10	40	“Mülteci öğrencilerin ilk iş olarak dil ve uyum eğitimi alacakları kurslar verilmelidir.”K3
2	Kültür tanıtımı	5	20	“Okul tarafından mülteci öğrencilere kültür tanıtımı yapılarak yabancılık duygusu kaldırılmalıdır.”K2
3	Sosyal kültürel faaliyetler	4	16	“Mülteci öğrencilere yönelik gezi, sportif faaliyetler, sinema gibi sosyal kültürel faaliyetlerle uyum problemleri aşılabılır.”K1
4	Rehberlik	3	12	“Uyum problemi yaşayan öğrencilere yönelik okul rehberlik servisleri tarafında yardım edilebilir”K5
5	Ortak Proje	3	12	“Türk ve mülteci öğrencilerle ortak projeler yapılarak uyum süreci hızlandırılabilir.”K9
	Toplam		100	

Tablo 3’te görüldüğü gibi araştırmaya katılan katılımcılar, mülteci öğrencilerin okullarda yaşadıkları sosyal uyum problemlerine yönelik çözüm önerilerini, dil ve uyum konulu destek kursları, kültür tanıtımı, sosyal kültürel faaliyetler, rehberlik ve ortak projeler belirtmişlerdir. Katılımcılar, mülteci öğrencilerin sosyal uyumlarına yönelik çözümleri için eğitim paydaşları tarafında birtakım ortak çalışmaların yapılmasını önemli görmektedirler. Açılacak olan kurslar ve yapılacak olan projelere dahil olan mülteci öğrenciler bu uyum sürecini daha kısaltacaklarını vurgulamışlardır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışma sonucunda okullarda eğitimlerini sürdüren mülteci öğrencilerin okullarda bir takım sosyal uyum problemleri yaşadıkları gözlemlenmiştir. Araştırmanın amacı mülteci öğrencilerin okuldaki sosyal uyum problemleri ve çözüm yolları ile ilgili öğretmen ve okul yöneticilerinin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaç çerçevesinde çalışmaya destek sunan katılımcılar mülteci öğrenci kavramını, mülteci öğrencilerin yaşadıkları ortamlarda farklı yerlere gitmeyi tetikleyen gerekçeler olduğunu belirtmişler. Bu gerekçeler ise yaşamış oldukları yerde savaş durumunu olması ve bu savaş ortamına bağlı kendilerinin can güvenliğinin olmamalarını ifade etmişlerdir. Ayrıca her insanın en iyi şartlarda yaşama arzusunda kaynaklı farklı yerlere göç etme fikrini doğurduğunu belirtmişlerdir. Bu doğrultuda elde edilen veriler daha önceki yapılmış olan çalışmalarla tutarlılık göstermektedir. Örneğin “Mülteci, dini, ırkı, belirli bir sosyal kitleye bağlılığı veya siyasi görüş sebebiyle zulüm gören veya göreceği korkusu ve kaygısını taşıyan, bu nedenle memleketinde ayrılan/ayrılmak mecburiyetinde bırakılan ve korkusu sebebiyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen, gittiği devlet tarafından kaygıları haklı olduğuna inanılan bireylerdir (Boyras, 2015).

Katılımcılar, mülteci öğrencilerin okullardaki yaşadıkları sosyal uyum problemlerini, iletişim ve dil probleminde kaynaklı kendini ifade edememesi ve uyum sürecini zorlaştırdığını belirtmektedirler. Uyum sorunu yaşayan mülteci öğrencilerin kendi aralarında ve Türk öğrencileri ile arkadaşlık oluşturmakta zorluklar yaşadıklarını vurgulamışlardır. Aynı zamanda mülteci öğrencilerin farklı memleketlerde gelmesinde kaynaklı farklı kültürleri kabullenmemesi ve uyum sağlamasında sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdi. Bunlarla birlikte zor şartlarda buldukları yerleri terk eden mülteci öğrencilerin yaşamış oldukları maddi yetersizlikleri sosyal ilişkilerini zayıflattığı anlayışını ortaya çıkarmıştır. Elde edilen veriler daha önceleri yapılan bir araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin Yurdakul ve Tok’a (2018) göre dil sorunu, kültürel farklılık sorunu, duygusal problemler, ekonomik sebepler gibi nedenler mülteci öğrencilerin sosyal uyumlarını zorlaştırmaktadır.

Katılımcılar, mülteci öğrencilerin okullarda yaşadıkları sosyal uyum problemlerine yönelik çözüm önerilerini ise eğitim paydaşlarının ve sorumluluk sahipleri tarafında ayrı bir özenin gösterilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Mülteci öğrencilerin uyum sürecini hızlandırmak amaçlı dil ve iletişim sorununu ortadan kaldıracak kursların

açılmasının gerekliliğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda mülteci öğrencilerin kendi aralarında ve Türk öğrencileriyle kaynaşmayı artıracakları düşünülen kültürel tanıtımların yapılmasını belirtmişlerdir. Bunlarla birlikte sosyal kültürel faaliyetlerin artırılması ve bu faaliyetlere mülteci öğrencilerinde eklenmesinin önemini vurgulamışlardır. Hazırlanan projelerle mülteci öğrencilerin görüş ve düşüncelerine yer verilmeli ve ortaklaşarak hazırlanmasını açıklamışlardır. Mülteci öğrencilerin sosyal uyumlarını zorlaştıran alanlarda rehberlik faaliyetinde bulunulması uyum sürecini kolaylaştıracağını belirtmişlerdir. İlgili araştırmalar incelendiğinde benzer önerilere rastlanılmaktadır. Örneğin Topaloğlu ve ark. (2022) göre mülteci öğrencilerin okuldaki sosyal uyum problemlerinin üstesinden gelmek için dil sorunları, rehberlik faaliyetlerine dâhil edilmesi, okuldaki projelerde aktif dâhil edilmesi gibi çözümler oluşturulabilir.

Araştırmada elde edilen bilgiler neticesinde, araştırmacılar mülteci öğrencilerin sosyal uyum problemleri konusunda yaşadıkları bir takım sorunlar belirlemiştir.

Bunlar:

- ✓ Yaşanan problemler öğrencinin okuldaki yaşam kalitesini düşürmektedir. Sorunların kaynakları şu başlıklar altında sıralanması mümkündür;
  - Ailevi nedenler
  - Sağlık problemleri
  - Yaşantılarında kaynaklı psikolojik travmalar
  - Kültürel karmaşa
  - Belirsizlik
  - Bulunulan çevre tarafından kabullenilmeme düşüncesi
  - Dil problemleri
- ✓ Göçmen ailelerin uyum süreçlerini hızlandırmak amaçlı destek eğitim gereksinimi olmuştur.
- ✓ Mülteci çocuklara okul rehberlik servisleri tarafında planlı rehberlik edilme ihtiyacı görülmüştür.
- ✓ Öğrenciler arasında uyumu artırmak maksatlı projeler oluşturulması elzem olmuştur.
- ✓ Özellikle dil problemi yaşayan öğrencilere kurslar düzenlenmesi zorunluğu ortaya çıkmıştır.
- ✓ Maddi yetersizliklerin etkisini azaltma çalışması gerekliliği görülmüştür.
- ✓ Öğrencinin eğitim gördüğü okulda kendisine güven içinde hissetmesi durumu gibi nedenler gösterilebilir.

Sonuç olarak mülteci öğrenciler okulların bir parçası olmuşlardır. Okul içerisinde öğrencilerin iyi bir eğitim almalarının ön koşulu olan sosyal uyumları sağlanmalıdır. Öğrencilerin mutlu bir şekilde okullarına devam etmeleri disiplin sorunlarının azaltılması için bu tür çalışmalar gereklilik arz etmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda öğrencilerin yaşadıkları sorunlara ilişkin aşağıdaki öneriler getirmiştir.

- ✓ Mülteci öğrencilerin etraflıca tanınıp yaklaşma yöntemi oluşturulmalıdır.
- ✓ Arkadaşlar arasında uyum artırılıp okula karşı güven duygusu oluşturulmalıdır.
- ✓ Takviye kurslarla eğitim verilip uyum süreçleri hızlandırılmalıdır
- ✓ Okullarda uyumlarını artırıcı projeler çoğaltılmalıdır.
- ✓ Sosyal sorumluluk verilip, kendilerini değerli hissetmeleri sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388 <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
2. Başar, M.; Akan, D. & Çiftçi, M. (2018). Mülteci Öğrencilerin Bulunduğu Sınıflarda Öğrenme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(5), 1571-1578. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.427432>
3. Boyraz, Z. (2015). Türkiye'de Göçmen Sorununa Örnek Suriyeli Mülteciler. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 7(2), 35-58. <https://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewArticle/730>
4. Bravo-Moreno, A. (2009). Transnational mobilities: migrants and education. *Comparative Education*, 45(3), 419-433.

5. Cebeci, M. (2015). Sosyolojik Açıdan Göç ve Göçmenlerin Sosyal Kültürel Entegrasyonları [Sociologically Immigration and Social Cultural Integration of Immigrants]. Disiplinlerarası Göç ve Göç politikaları Sempozyumu [Interdisciplinary Migration and Immigration Policies Symposium]. 29-30 May 2015. İstanbul.
6. Cirik, İ. (2008). Çok kültürlü eğitim ve yansımaları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 34, 27-40.
7. Gencer, T. E. (2017). Göç ve eğitim ilişkisi üzerine bir değerlendirme: Suriyeli çocukların eğitim gereksinimi ve okullaşma süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler [An assessment on the relationship between migration and education: The educational needs of Syrian children and the difficulties they face in schooling]. Journal of International Social Research, 10(54), 838-851. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175434652>
8. Gülay, H. (2011). 5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Okula Uyum ve Akran İlişkileri. *Elektronik Soysal Bilimler Dergisi*, 10(36), 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6150/82585>
9. Kaya, Ö. S. & Akgün, E. (2016). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Okula Uyum Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Ilkogretim Online*, 15(4), 0-0. <https://doi.org/10.17051/io.2016.51992>
10. Öztürk, F. Z. (2018). Mülteci Öğrencilere Sunulan Eğitim-Öğretim Hizmetinin Sosyal Bilgiler Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(1), 52-79. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ajesi/issue/35457/393879>
11. Şimşir, Z. & Dilmaç, B. (2018). Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördüğü okullarda öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri [Problems faced by teachers in schools where foreign students are educated and their solution suggestions]. *Elementary Education Online*, 17(3). 1116-1134. <http://dx.doi.org/10.17051/ilkonline.2018.419647>
12. Tangüner, D. (2017). Okul Öncesi Eğitim Almış ve Almamış İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Okula Uyum Düzeyi ve Anksiyete Düzeyi. Yüksek lisans tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
13. Tanrıku, F. (2017). Türkiye’de yaşayan Suriyeli çocukların eğitim sorunu ve çözüm Önerileri [Education problem and solution suggestions for Syrian children living in Turkey]. *Liberal Düşünce Dergisi* [Journal of Liberal Thought], (86), 127-144.
14. Topaloğlu, B. & Çam Aktaş, B. (2022). Okul Psikolojik Danışmanlarının Gözünden Mülteci Öğrenciler/Refugee Students through the Perspective of School Psychological Counselors. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 69-84. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1032079>
15. Üstün, A., Bayar, A., & Bozkurt, E. (2017). Mülteci Çocukların Ailelerinin Algularına Göre Eğitim Sorunları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(12), 747-755. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/52678/694457>
16. Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
17. Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
18. Yüksel, M. Y., Kurt, B., Gülsu, N., Akdağ, C., Aydın, F. & Erdoğan, F. (2016). Okula Uyum Sağlamakta Güçlük Çeken Çocukların Çizdikleri Okul Resimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 642-648. <https://ilticavegocmenlik.tr.gg/M.ue.lteci-Nedir.htm>
19. Yurdakul, A. & Tok, T. N. (2018). Öğretmen Gözüyle Göçmen/Mülteci Öğrenci. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 46-58. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aduefebder/issue/41071/428033>

İşletmelerde Finansal Olmayan Performans Değerleme Yaklaşımları: Kavramsal Bir Çerçeve

Non-Financial Performance Appraisal Approaches In Enterprises: A Conceptual Framework

Filiz SIVASLIOĞLU

Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari Ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

İşletmelerde geçmişten günümüze dek sürekli değişen ve gelişen performans değerlendirme yaklaşımları, geleceğe yönelik alınacak kararlar açısından çok önemlidir. Performans değerlendirme yaklaşımlarında finansal ölçümlerle elde edilen veriler, performans ile ilgili bilgiler vermektedirler. Finansal ölçümler, muhasebe kayıtlarından oluşan, hissedarların ve yöneticilerin ilgilendiği değişim göstergeleridir. Ekonomik ortamın değişmesi ile uygulamaları ve akademisyenler finansal değerlemeleri, kısa dönem, geriye dönük ve özet bilgilere sahip olmasından dolayı eleştirmişler, değişen pazar ve rekabet şartlarında yeni performans değerlendirme yaklaşımlarının uygulanması gerektiği sonucuna varmışlardır. İşletmelerin birçoğu son yirmi yılda finansal performans ölçümlerinin kısıtlarını ortadan kaldırmak için etkin, verimli ve müşteri tatmini sağlayacak finansal olmayan performans değerlendirme yaklaşımlarını da kullanmaya başlamışlardır. Müşteri isteklerinin ve pazar rekabet koşullarının değişmesi ile işletmeler karar verme süreçlerinde finansal olmayan performans değerlendirme yaklaşımları ile yenilikçi bir tavır ortaya koymuşlardır. Geleneksel yönetim anlayışından modern yönetim anlayışına geçişte, müşteri tatmini, çalışanların tatmini, üstün kalite, yenilik vb. konulara ağırlık veren yaklaşımlar uygulanmaktadır. Performans artırmanın tasarlanması, amacı, maliyeti, seçimi ve nitelikleri gibi unsurların gerçekçi bir şekilde yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada, finansal olmayan performans değerlendirme yaklaşımları (Kıyaslama, Kurumsal Kaynak Planlaması, Dış Kaynak Kullanımı, Altı Sigma, Müşteri İlişkileri Yönetimi, Değişim Mühendisliği, Toplam Kalite Yönetimi) kavramsal bir çerçevede araştırılmış ve pazarda başarılı performans değerlendirme yaklaşımları ile üstünlük elde edilebileceği kararına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Performans Değerleme Yaklaşımları, Finansal Performans Değerleme Yaklaşımları, Finansal Olmayan Performans Değerleme Yaklaşımları

ABSTRACT

Performance appraisal approaches, which are constantly changing and developing in enterprises from the past to the present, are very important for decisions to be taken for the future. In performance evaluation approaches, the data obtained by financial measurements provide information about performance. Financial measurements are financial indicators that consist of accounting records and are of interest to shareholders and managers. With the change in the economic environment, practitioners and academics have criticized financial valuations for having short-term, retrospective and summary information, and have concluded that new performance valuation approaches should be applied in changing market and competition conditions. Many of the enterprises have also started using non-financial performance appraisal approaches that will provide effective, efficient and customer satisfaction to eliminate the limitations of financial performance measurements in the last two decades. With the change of customer demands and market competition conditions, enterprises have demonstrated an innovative attitude with non-financial performance evaluation approaches in their decision-making processes. In the transition from the traditional management approach to the modern management approach, customer satisfaction, employee satisfaction, superior quality, innovation, etc. approaches that give weight to the issues are applied. Elements such as design, purpose, cost, selection and qualities of performance enhancement need to be done in a realistic way. In this study, non-financial performance evaluation approaches (Benchmarking, Enterprise Resource Planning, Outsourcing, Six Sigma, Customer Relationship Management, Reengineering, Total Quality Management) have been investigated in a conceptual framework, a performance appraisal approach and successful in the market it was concluded that advantage can be achieved.

Keywords: Performance Appraisal Approaches, Financial Performance Appraisal Approaches, Non-Financial Performance Appraisal Approaches

1. GİRİŞ

Performans; hedeflere ulaşmada belirleyici olan çıktıların ve üretimde kullanılan kaynakların ölçülmesi ve istenen amaca etkin ve verimli bir şekilde ulaşma düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Performans yönetimi ise, işletmelerin stratejilerinin ve hedeflerinin tüm süreçlere, faaliyetlere, işlere ve çalışanlara yayılmasının sağlanması ve geri bildirim elde edilmesi olarak ifade edilmektedir. Geri bildirim ile karar verme ve kontrol süreçlerinin kolaylaşmasını sağlayan bir çerçeve oluşmakta, hedef ve stratejilerin doğru yayılımı sağlanmaktadır (Bitici vd. 1997). İşletme performansı, gelecekteki hedefleri yerine getirmek için belirli bir dönem sonucunda geçmişin değerlendirilmesini içeren ve ileride amaçlara nasıl ve ne düzeyde ulaşılabileceğini gösteren nitel ve nicel verilerdir. Bu verilerin etkili kullanılmasında performans ölçümünün doğru şekilde yapılması gerekmektedir (Akal, 2011; Martin, 1997; Whiting, 1986).

İçinde bulunduğumuz bilgi ve iletişim çağında açık pazar haline gelen dünyada “değişim” çok önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu ortamda işletmelerin hayatta kalmaları yapılarını, ürünlerini, süreçlerini ve pazarlarını gözden geçirmelerine bağlıdır. İşletmeler, sürekli değişen pazar ortamında çevre şartlarına uyum sağladıklarında başarılı olmaktadır (Güleş, vd. 2000). İşletmelerde finansal performans değerlemenin yanı sıra finansal olmayan değerlemelerin de kullanılması önerilmektedir. Performans yönetiminde finansal işlemler üzerinde değer yaratılması önemli olmakla birlikte, finansal olmayan performans değerlendirme yöntemlerinin işletme karlılığı üzerinde yarattığı değerde aynı şekilde çok önemlidir.

Yönetimde performans değerlendirme yaklaşımlarında, öncelikle stratejik hedefler belirlenir, sonra bu hedeflere uyumlu standartlar oluşturulur, en sonunda da hedeflerle gerçekleşen performans sonuçları karşılaştırılır. Bu karşılaştırmada performans yeterli görülürse aynı sistemle devam edilir. Eğer performans yeterli görülmezse sorun araştırılır ve çözüme gidilerek performans artırma çalışmalarına gidilir. İşletme yönetiminde, planlama, organizasyon, yönetim ve kontrol temel işlevlerdir. Performans değerlemenin de amaçlara ulaşılıp ulaşılamadığının farklı yöntemlerle izlendiği kontrol sürecinde bir işlem dizisidir (Bayrakdaroğlu ve Ege, 2007).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Performans değerlendirme, finansal ve finansal olmayan performans ölçümleri ile yapılmaktadır. Yöneticiler genellikle finansal ölçümlere başvururlardır. Geleneksel olarak gördüğümüz bu yöntemlerde verimlilik ve karlılık öne çıkmaktadır. Günümüzde ise fırsatları değerlendirme, öğrenme hızı, yenilikçilik, kalite, esneklik, güvenilirlik ve sorumluluk gibi faktörler ile işletmeler değişen pazar şartlarında finansal olmayan değerlendirme yaklaşımları sayesinde rekabet avantajı kazanmaktadır. Finansal performans değerlendirme yaklaşımları kısa vadeli, geçmiş verilere odaklanan ve gelecekle ilgili bir öngöründe yetersiz kalan ölçüm sistemleridir. Bu eksikliklerden dolayı finansal olmayan değerlendirme yaklaşımlarına ilgi artmıştır. Aşağıda finansal performans değerlendirme yaklaşımları ve finansal olmayan performans değerlendirme yaklaşımları kısaca açıklanmaktadır.

Finansal Performans Değerleme Yaklaşımları: Genellikle işletmelerde finansal performans ölçümünde finansal veriler (bilanço, kâr-zarar tabloları vb.) ile farklı açılardan değişik sorulara cevap aranmaktadır. Karlılık, satış hacmi, kaynakların verimli kullanılma yeteneği, borçluluk oranı, borç ödeyebilme yeteneği, işletmenin piyasadaki durumu gibi göstergeler finansal performans konusunda incelenmektedir. Bu göstergelerle pazarda faaliyet gösteren diğer firmalarla karşılaştırılarak iyi sonuçlar elde edilebilmektedir. En önemli finansal ölçme yöntemi finansal tablo analizidir. Finansal tablo analizleri; analistler tarafından çeşitli analiz teknikleri ile performans ve mali yapıyı gösteren analizlerdir. Finansal analiz olarak en kapsamlı kullanılanı ise oran analizidir. Oran analizi sayesinde işletmenin likidite ve finansal durumu, karlılığı, devir hızı, verimliliği hakkında sağlıklı kararlara ulaşılabilir (Farajollahi, 2016). Burada, finansal durumu ve performansı belirleyen finansal tablo bilgileri ve rakamlar ile daha detaylı bilgiler toplamak amaçlanmaktadır (Bolak,1990).

Finansal Olmayan Performans Değerleme Yaklaşımları: Performans işletmelerin başarısını, sürekliliğini ve amaçlarına ulaşma düzeyini tanımlayan bir kavramdır. Bir işletmede stratejiler ve hedefler plan ve politikalar çerçevesinde belirlendiğinde amaçlar gerçekleşmiş sayılmaktadır. Bunun için de değişen çevre koşullarına uyum sağlamak ve kurumsal kapasitelerini artırmak için işletmeler sürekli performanslarını ölçmek zorundadırlar. İşletme yönetiminde stratejik tercihlerin daha rasyonel bir biçimde yaşama geçirilmesi performans ölçümünün ilgi alanına girmektedir.

İşletmelerde performans ölçme ve değerlendirme, çalışanların etkin ve verimli olduklarının en temel göstergeleridir. Bu göstergeler rekabet edebilme yeteneklerine odaklanmakta ve yeteneklerin geliştirilmesi yönünde ana faaliyetleri oluşturmaktadır. Organizasyonlarda çalışan performans seviyesi, bir bütün olan organizasyonların performansını etkilemektedir (Aytan, 2018). Ayrıca çalışanların ve birimlerin kendi performanslarını anlamaları açısından, puanlama ve görünürlük sağlanması, önem verilmesi gereken alanların belirlenmesi, kalitenin uygulanması, düşük kalitede maliyetlerin belirlenmesi, kaynak kullanımının doğrulanması, gelişim göstermek için geri beslemenin sağlanması gibi işlevlerde önemli rol oynamaktadır. Performans değerlemeye önem veren çalışanlar, bilgi sahibi olan, yetersizliklerini görme fırsatı bulan, yeteneklerini geliştiren bir duruma gelerek organizasyon hedeflerinin başarıya ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Bu başarı ile performans ölçme ve değerlendirme çalışmaları özendirilmekte yüksek moral ve güven duygusu yaratmaktadır (Camardella, 2003; Islama ve Rasad, 2006).

Burada örgüt yapısının en iyi nasıl olacağına karar vermek önemli noktalardan biridir. Şiddetli rekabet ortamında çevresel faktörlerdeki değişimler sebebiyle, yönetimde rasyonel kararlara ilgili yaklaşımlar geliştirilmesi gerekmektedir. Karar süreçlerinde performans hedefleri olarak kalite, maliyet, hız, verimlilik, esneklik ve güvenilirlik unsurlarında yeni yaklaşımlar çok önemli rol oynamaktadır. Artan rekabet koşullarında firmalar kar sağlamak, süreklilik göstermek ve pazarda pay sahibi olmak için etkin bir performans ölçüm sistemi uygulamaları ile potansiyel risklerden ve zararlardan korunarak etkinliklerini artırabilirler (Upadhaya vd, 2014). Performans ölçümü yalnızca denetim değil gelişim amacıyla uygulanan bir süreçtir. Çalışmada organizasyonel performans gelişimi ile bağlantılı süreç odaklı yöntemler ve yaklaşımlar olarak, Kıyaslama, Kurumsal Kaynak Planlaması, Dış Kaynak Kullanımı, Altı Sigma, Müşteri İlişkileri Yönetimi, Değişim Mühendisliği, Toplam Kalite Yönetimi kavramsal çerçevede açıklanmaktadır.

2.1. Kıyaslama (Benchmarking)

Kıyaslama, organizasyonların ürün ve hizmet üretim faaliyetlerindeki performanslarının, organizasyon dışındaki başka firmaların performansı ile karşılaştırılmasıdır. Aynı veya farklı sektörlerde çeşitli süreçlerde üstün performansa sahip olan bir firmanın, diğerlerinin uyguladıkları yöntemleri belirleyerek ve bu yöntemleri kendi firmaları ile uyumlaştırarak, pazarda rekabet gücüne sahip olması kıyaslama olarak tanımlanmaktadır (Güleş vd. 2000).

İşletmeler sınıflarının en iyisi olduklarında zirvelerini korumaları gereken süreçte, sürekli revizyona ve değişime gitmelidirler. Diğer işletmeler incelenerek ders alınmalı ve bu incelemeler kesintisiz (Life Cycle) yapılmalıdır. Kıyaslamada başkalarının aynı işi ne kadar veya neden yaptığı değil, nasıl daha iyi yaptığı anlaşılmalı çalışılmalıdır. Dünyada iç-dış rekabet ve müşteri beklentilerinin değişmesi, işletmeleri rekabet avantajı sağlamaya, kalitede farklılaşma düşünceleri geliştirmeye ve bunları uygulamaya yöneltmiştir (Rodriguez vd. 2003). En iyi ve en uygun koşulları müşterilerine sunan işletmeler, müşteri memnuniyeti kazanmaktadır. Uluslararası yazında “en iyisinin en iyisi olmak” olarak adlandırılan yaklaşımlardan en önemlilerinden biriside kıyaslama yani “Benchmarking” dir (Jaffar vd. 2000).

Stratejik yönetimde şirket etkinliğinin artması konusunda “Benchmarking” önemli bir araçtır. Rekabet piyasasında diğerlerinin önüne geçebilmek, farklı yöntemler izlenerek kaliteyi hızlı bir şekilde sunmak için kıyaslamaya başvurulmaktadır. Bu ihtiyaç duyulan değişim ve gelişimin önemli bir parçasıdır. Bilgiye erişim teknoloji sayesinde kolaylaşırken, müşteri istek ve ihtiyaçları sürekli değişmektedir. Bu beklentilere cevap verebilmek için en iyi uygulamalara ve stratejilere sahip olmak gerekmektedir. Kıyaslama uygulamaları ile işletme yapısına, üretim süreçlerine, organizasyon şemalarına ve kültürlerine uygun başarılı sonuçlar alınmaktadır. Kıyaslama ile örnek alınması gereken referans noktalarının doğru belirlenmesi gerekmektedir. Kıyaslama, performansı yüksek diğer işletmelerin faaliyetlerindeki teknikleri incelemek, bu teknikleri kendi teknikleri ile karşılaştırmak sonucunda gelişen kapsamlı bir süreçtir (Anderson ve McAdam, 2004). Bu sürecin iyi yönetilmesi için farklı ekiplerden destek alınması gerekmektedir. Sürekli ölçüm yöntemi olan kıyaslama ile sektörde önde ve öncü olmak desteklerle kolaylaşmaktadır.

Şekil 1: Kıyaslama süreci

Kaynak: www.ekohobi.wordpress.com

Kıyaslama süreci; işletmelerin yapısına ve amaçlanan projeye göre değişiklik göstermektedir. Bu sürecin aşamaları ne olursa olsun yürütülen faaliyetler genellikle aynıdır. Şekil 1’de görüldüğü gibi kıyaslama süreci; hazırlık ve planlama, veri toplama, analiz ve uygulama, gözden geçirme olmak üzere dört temel aşamada incelenmektedir. Ayrıca planla, uygula, kontrol et, düzelt ve devam et aşamaları da sürece dahil edilmektedir.

Hazırlık ve Planlama: Bu aşamada ilk önce bir ekip oluşturulmaktadır. Kıyaslama ekibi işletmede kıyaslama yapılacak süreci belirlemektedir. Akış şemaları, algoritmalar, matris diyagramları vb. şemalarla süreç belirlenir. Tüm süreçlerin en baştan incelenmesi çok zaman alacağından iyi bilinen süreçler (finansal boyut, müşteri boyutu, iç süreçler boyutu, öğrenme boyutu vb.) ele alınır. Ve sonuçta ölçülebilir (somut) süreçler belirlenerek önem derecesine göre sıralandırılır. Elde edilen verilerde seçim kriterleri ve veri toplama standartları belirlenir. Bu aşamanın başarıyla yerine getirilmesinde üst yönetimin desteği oldukça önemlidir. Yöneticilerin rekabet etme, yeni fikirlere açık olma, fikirlerin hayata geçirilmesinde istekli olma gibi özelliklerinin bulunması gerekmektedir.

Veri Toplama: Veri toplama aşamasında performans ölçümü önemli faktördür. Ölçümlerle çalışma alanının belirlenmesi ve kıyaslama alanına ilişkin verilerin toplanması amaçlanmaktadır. Şirket içi süreçler analiz edildikten sonra ölçülebilir değerlere ulaşılmaktadır. Kıyaslama çeşitlerine göre veriler, şirket içinde çalışanlardan, basın yayın ve kurumlardan, konferanslardan, seminerlerden, internet sayfalarından ve anketlerden elde edilmektedir.

Analiz ve Uygulama: Toplanan veriler analiz edilerek kıyaslama yapılacak diğer işletmeler ile aradaki farklar tespit edilmektedir. Farklı formlarda toplanan içsel ve dışsal veriler aynı birimlerdeki değerlerle ifade edilmektedir. Elde edilmiş veriler güvenli bir şekilde saklanarak, zamanı geldiğinde anlaşılır bir formatla sergilenmekte sonuçlar dokümanite edilmekte ve yayınlanmaktadır. Değişiklik ve yenilikleri uygulayacak ekipler belirlenerek uygulama süreci başlamaktadır.

Gözden Geçirme ve Geliştirme: Gözden geçirme ve denetlemede işletmenin kıyaslama çalışmalarında yaşayacağı değişimin farkına varması ve diğerlerinden edinilen anlayışların kendi örgütsel yapısına uyarlamaya çalışılması hedeflenmektedir (Bagchi, 1996).

Kıyaslamaya (Benchmarking) yönelik ilk uygulamaların tarihine baktığımızda, Henry Ford yürüyen bant sistemini 1912’de mezbahadan esinlenerek otomobil üretiminde kullanmıştır. Diğer bir örnek ise 1950’li yıllarda Toyota’ nın kurucusu, oğlu Eiji Toyoda’yı Ford gibi otomobil devlerini incelemek üzere ABD’ye göndermesidir. Burada sadece bu işletmeleri incelemekle kalmamış ayrıca süpermarketlerin sistemleri olan Tam Zamanlı Üretim (Just in Time),

Sıfır Stokla Çalışma gibi uygulamaları gözlemlemiştir. Süpermarketlerde boşalan rafların geceleri hızla ve ihtiyaç doğrultusunda doldurulmasından etkilenen Toyoda ülkesine (Japonya) döndüğünde bu sistemin ilk uygulamasını başlatmıştır (Capital, Arthur Andersen Guide, 1997).

Geçmişte birçok kıyaslama örneklerine rastlanılmaktadır. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında Xerox firmasının diğer Japonya'daki firmalardan örnek alması ile kıyaslama uygulanmaya başlanmıştır (Liang, 2005). Xerox bu süreçte rakiplerinin ürettiği fotokopi makinalarını sökerek incelemiş ve bu ürünleri nasıl düşük maliyetle ürettiklerini araştırmıştır. Daha sonra bu uygulamaları kendi üretimlerine adapte etmiş ve iş planlamada kullanmıştır. 1980'lerden sonra ABD başta olmak üzere diğer ülkelerde de bu yöntem yaygınlık kazanmıştır. Ülkemizde de uluslararası pazarlarda rekabet gücü elde etmek için yeni bir yönetim tekniği olan kıyaslama kullanılmaya başlanmıştır. Sabancı Holding bünyesindeki işletmelerde ve Eczacıbaşı Topluluğu'nda yeniden yapılanma, etkinlik ve verimlilik artırma, birbirlerinin deneyimlerinden yararlanma ve sürekli gelişim sağlamak amacıyla kıyaslama en uygun araç olarak benimsenmiştir (Saraç, 2005).

Kıyaslama Amaçları: Kıyaslama, firmalarda rekabet avantajı yaratma, pazarda liderlik kazandırma ve müşteri istek ve ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap vermede kullanılan önemli bir araçtır. Firmalarda gerçekçi ve somut hedefler oluşturmak için kıyaslama hızla yaygınlaşmış ve uygulanmıştır. Müşteri gözlemi yapılarak pazarın durumu saptanarak objektif değerlendirmeler yapılabilmektedir (Arslan, 2004). Amaçlar net bir şekilde belirlendikten sonra en iyi uygulamaları saptamak önemlidir. İşletme kültüründe değişiklik yapmak ve güçlendirmek gerekmektedir. En iyi uygulamaları açığa çıkarmak ve maliyetleri düşürmek, çalışanların motivasyonlarını ve performanslarını yükseltmek ana amaçlardandır.

Kıyaslamada başarıya ulaşmak için merdivenleri teker teker çıkmak gerekir. İlk basamakta en iyi şirket ile karşılaştırmak, sonraki basamaklarda öğrenme ve uygulama süreci, en üst basamağa çıkmak için ise yeni hedefler belirlenmesi gerekmektedir. Son basamaklarda ise rekabet avantajı elde etmek mümkün olmaktadır. Doğru adımlarla ilerlendiğinde sektörde lider olma konumuna erişilebilmektedir. Firma yeteneklerinin geliştirilmesi ile rekabet gücü elde edebilecek ve süreklilik sağlayacak kıyaslamaların amaçları;

- ✓ Performans artırma; örgütlerde oluşan sorunlara farklı bakış açısı yaratmakta ve yeni yetenekler geliştirilmesi sağlanmaktadır. Hedeflerin kolay elde edilmesi için performans geliştirilmektedir.
- ✓ Sürekli gelişme; kıyaslama stratejilerinin uygulanması sayesinde %30-%40 maliyet avantajı ile firmalar sürekli gelişmektedir.
- ✓ Performans değerlendirme aracı olma; firmalar kendi zayıflıklarını belirleyerek nasıl güçlenecekleri, sorunları hangi yollarla çözecekleri ve belirledikleri amaç ve hedeflere etkin bir şekilde nasıl ulaşacaklarını kıyaslama sayesinde değerlendirmektedirler.
- ✓ Stratejik araç olma; verimli bir çevre analizi yapılması, geleceğe dair stratejilerin belirlenmesi ve uygulanması kıyaslama yoluyla gerçekleşecektir.
- ✓ Öğrenmeyi geliştirme; kıyaslama süreci, politikaları, stratejileri ve rekabetçi olma yollarını öğrenme imkânı sağlamaktadır.
- ✓ Değişimi sağlama; çevrede meydana gelen değişimi görerek bu değişimlere uyum ortamı yaratmaktadır.
- ✓ Toplam kalite uygulama; Kaizen kavramının her aşamasında kullanılan kıyaslama ile toplam kalite uygulamaları gerçekleştirilmektedir.

Firmaların kıyaslamadaki amaçları yukarıda açıklandıktan sonra, firmalara yararları da şu şekilde açıklanabilir.

Kıyaslamaların Yararları: Örgüt kültürünün yaratılması sonucunda sürekli gelişme göstererek başarının sağlanması, çevre koşullarının sürekli değişmesine örgütün duyarlılığının artırılması, müşteri istek ve ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanması, verimlilik artışı ile rekabet avantajının sağlanması, maliyetlerin düşürülmesi, firmanın stratejik ve somut kararlarla gerçeklere dayandırılarak yönetilmesinin sağlanmasıdır (Dalay, vd. 2002).

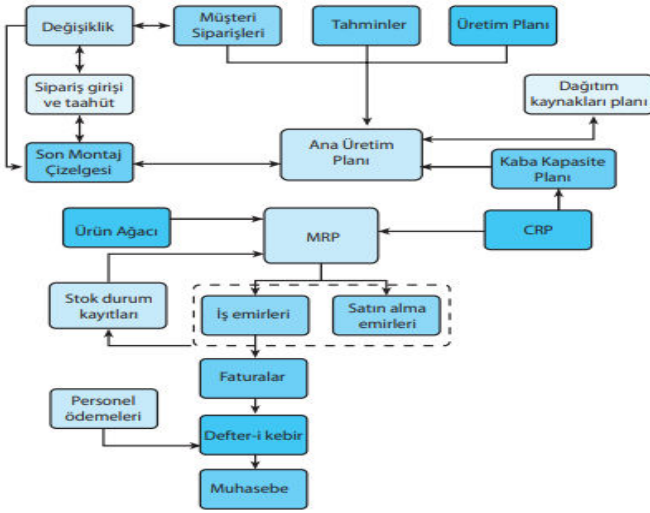
2.2. Kurumsal Kaynak Planlama

Organizasyonlarda performans artırma yaklaşımına yönelik yapılacak çalışmaların bir diğeri de kurumsal kaynak planlama yaklaşımıdır. Bu yaklaşım örgütlerin, entegre çözüm yolları bulmasını, kaynakları etkin bir şekilde yönetmesini ve bilgiyi sınırlama olmaksızın iç ve dış paydaşlarla paylaşmasını sağlayan yazılım sistemleridir (Buonanno vd. 2005).

İşletmeler ve sektörler arasında artan rekabette entegrasyonun gerekliliği, iş süreçlerinin otomatikleşmesi, işletmeler arası iletişimi ve işbirliğini zorunlu hale getirmiştir. Küresel ölçekte işletmelerin, müşterileri ve tedarikçileri ile bilgi, mal ve para akışının kusursuz olarak gerçekleşmesi için fonksiyonel bir bilgi sistemlerine ihtiyaçları vardır. Bu sistem "Kurumsal Kaynak Planlaması" olarak adlandırılmaktadır.

KKP sistemleri kullanılmadan önce işletmelerde birimler arasında bilgi akışı için çeşitli programlar kullanılmaktaydı. Bazı bilgilerin veri tabanına birkaç kez girmesi veya bilgilerin sadece kağıt üzerinde kalması sorun olmaktadır. Birimler arasında bilgiye ulaşım zorlaşmakta ve iletişim güçleşmekteydi. KKP sistemlerinin kullanımı ile tüm süreçler kapsamlı ve geniş bir şekilde bir yapıda toplanmış ve bilgi akışı organizasyonda serbest olarak akmaya başlamıştır. Karar verme süreçleri kısalmış ve verimlilik sağlanarak işler daha da kolaylaşmıştır. Kaynakların planlanarak yönetilmesi ve takip edilmesi, pazarlama, muhasebe, satın alma ve depolamaya kadar tüm fonksiyonlarda bu yazılım paketinde birleşmiştir.

Şekil 2: Kurumsal Kaynak Planlama Yapısı
Kaynak: Helo ve Szekely, (2005)

Şekil 2’de KKP sisteminin yapısı yer almaktadır. Şeklin üst kısmında ana üretim çizelgesinde, müşteri siparişleri, tahminler ve üretim planları bulunmaktadır. Bilgilerin sistemde yer aldığı durumda sipariş ve taahhüt sistemi birbirine bağlanabilir. Üretim planlamada ve kontrollerde planlamalar yapıldıktan sonra, toplam üretim planları yapılmaktadır. Bu planlar müşteri siparişleri, satış tahminleri, aylık üretim miktarları, haftalık miktarlar olarak ana üretim planlarına dönüştürülmektedir. Ana üretim programındaki üretim miktarları pazarlama ve üretim fonksiyonlarındaki ilişkiyi, malzeme ihtiyaçlarının planlanmasını belirlemektedir. Kapasite, ürün ağacı, stok kayıtları, stok parça durumu, bileşen ve bitmiş ürünlerin alınması ve gönderilmesi, ana üretim çizelgesi ile oluşturulmaktadır. Üretimden sonra finansal kontrol yapılmakta, faturalar müşterilere gönderilmekte, çalışanlara ve tedarikçilere ödemeler yapılmakta ve bilgiler defterlere işlenerek planlama son bulmaktadır.

İşletmelerin KKP sistemlerini kullanma, sadece organizasyon içi iş sistemlerini birleştirme yeteneği değil şirketteki süreçleri ortaklar ile entegre etme yeteneği ile de tercih edilmektedir. Son yıllarda birbirleriyle uyumsuz süreçlerdeki problemlerin üstesinden gelmek ve işletme yeteneklerinin gelişimini sağlamak açısından KKP sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Kaynaklarını rasyonel (akılcı) kullanan ülkeler gelişmiş olarak nitelendirilirken benzer şekilde iyi yönetilen ve amaçlarına ulaşmayı başarmış işletmeler de kaynaklarını rasyonel biçimde kullandıklarında gelişmiş olarak nitelendirilmektedir. İşletmeler düşük maliyet, yüksek kalite, ürün teslim hızı ve daha çok ürün çeşitlemesi nedenleri ile KKP’yı kullanmak istemektedirler. Genel merkeze bağlı birimleri olan işletmeler KKP ile dağınık olan kaynaklarını ve kaynak hareketlerini bir merkezde anlık olarak görebilmektedirler.

Kurumsal kaynak planlama, son yıllarda batıda çok ilgi gören bilgi sistemlerinin endüstriyel yönetimde en yaygın ve en başarılı sonuçlar vermesinde kullanılan bir sistem olarak görülmektedir. KKP, üretimde oluşan darboğazların giderilmesinde, dağıtım kanallarının iyi planlanmasında, müşteri ilişkilerinin iyileştirilmesinde, stokların en az seviyede tutulmasında kullanılmakta olan bir yazılım sistemidir (Talu, 2004). KKP’nın temel özelliklerini şu şekilde sayabiliriz:

- ✓ **Entegrasyon:** Entegrasyon denilen kavram sayesinde işletmelerin tüm birimlerindeki iş ve süreçlerin kesintisiz olarak bir araya gelmesi ile veri akışı sağlanmaktadır. Bilgi sistemlerinin entegrasyonu, farklı sistemlerdeki bilgi akışının herhangi bir sorun olmadan çalışmasını hedefleyen bir kavramdır. KKP ile geleneksel yapının dışında satın alma, üretimde planlama, satış ve depo yönetimi, muhasebe ve insan kaynakları gibi organizasyonda bulunan tüm süreçlerdeki fonksiyonlar bir bütün olarak ele alınmakta ve bu bölümler arasında veri akışı sağlanmaktadır.
- ✓ **Fonksiyonellik:** İşletmelerdeki standart iş ihtiyaçları için KKP’nin kullanılabilir fonksiyonellikleri bulunmaktadır. Bu sistemler tipik iş süreçleri ve standart iş fonksiyonelliğinin kombinasyonu ile uygulanmaktadır. Pek çok sektörde özel ihtiyaçlar bu sistem ile karşılanmaktadır.
- ✓ **Esneklik:** Şirketler farklı sektörler ve yapılarla çalıştıklarından tek bir standart sistem ile işletmenin her ihtiyacının karşılanması mümkün değildir. İş yapma şekillerinin KKP ile uyarlamalar yapılarak çalışır hale getirilmesi

gerekmektedir. Bu sistem ile mümkün olabildiğince değişiklikler yapılabilmesi sistemin esnekliğini göstermektedir. Bu değişikliklerle işletmeler değişim sürecini kendi lehlerine çevirebilmektedirler.

- ✓ **Modülerlik:** Parçalardan oluşan ve bu parçalar arasındaki ilişkilerin bulunduğu modüler bir yapı gerektiğinde kendi başına bağımsız iş görebilme özelliği bulunan bir sistemin birimlerinden oluşan yapı modülerliktir. KKP sistemleri tek başlarına kullanılabilir özelliğine sahip modüler bir yapıdır.
- ✓ **Sistemi Çoklu Kullanabilme Olanğı:** KKP sistemleri ile işletmeler, merkezde, fabrikalarda veya şubelerde bağımsız fakat birbirleri ile bilgisi dahilinde çalışmalar yapmaktadırlar. İşletmelerin farklı yerlerde bulunan şubelerinden gelen mesaj ile KKP sorunsuz ve düzgün bir şekilde iletişim sağlamaktadır.
- ✓ **Bilgiye Hızlı Erişim:** KKP'nın süreç yönelimli işlemleri için birbirleriyle ilişkili süreçlerinin bir bilgi sistemi ile bağlanmasından dolayı, çalışanlar verimli bir şekilde bilgiye hızlı şekilde erişebilmektedirler. Çalışanlar güncel, tutarlı ve doğru bilgiyi zamanında almaktadırlar.
- ✓ **Ekip Yönelimi:** KKP "iş süreci modelleme" ile entegre iş akımı yönetimi sağlamak ve çalışanların ekip halinde çalışmasına yardımcı olmaktadır. Ekiptekilere sağladığı inisiyatif ve motivasyon ile anlık doğru bilgi paylaşımı sağlayacak bir sistem sunmaktadır.
- ✓ **Yeniden Yapılanma:** İşletmeler, geleneksel olan yapı ve organizasyon metotlarını yeniden yapılandırma konusunu KKP ile gerçekleştirmektedir. Yeni yazılımların devreye alınması aşamasında süreçlere, organizasyonlara ve fonksiyonlara ait nelerin yapılması gerektiği konularında KKP proje yönlendirme yeteneğine sahiptir.
- ✓ **Evrensellik:** KKP paketlerinin evrenselliği sayesinde dünyanın pek çok ülkesinde farklı alanlarda çalışan kullanıcılara yönelik hizmet verilmektedir. Kullanıcılar tek bir sistem ile evrensel ve teknolojik gelişmeleri yazılımlarına ilave ederek rahatlıkla hizmet almaktadırlar. Aynı zamanda aynı işletmede çalışanların da kesintisiz bir iş akışında entegre olması KKP'nin önemli özelliklerinden biridir (Güroğlu, 2006).

Tablo 1: Kurumsal Kaynak Planlaması Uygulamalarının Tarihsel Gelişim Serüveni

Sistem ve İşlev	Tarih
Stok yönetim kontrolü ile gelecek stok tahmini yapmak	1960-1970
Malzeme ihtiyaç planlaması yapılarak stok seviyesini ayarlamak	1970-1980
Kapalı çevrim malzeme ihtiyaç planlaması ile satış, sipariş ve kapasite planlamak	1980-1990
Üretim kaynakları planlaması ile malzeme ihtiyaç planlaması ve muhasebe işlevleri ilave etmek	1990'ların başı
Kurumsal kaynak planlama sistemleri ile depodan üretime, üretimden pazarlamaya tüm işletmenin fonksiyonlarını entegre etmek	1990'lar
Genişletilmiş kurumsal kaynak planlama ile müşteri ilişkileri yönetimi, tedarikçi ve e-ticareti entegre etmek	2000'ler
Bulut (Cloud) sistemleri ile internet ve mobil teknolojilerde kurumsal kaynak planlaması hizmetine ulaşmak	2010'dan günümüze

Kaynak: Sumner, 2013'den uyarlanmıştır.

2.3. Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing)

İşletmeler finansal olmayan performans değerlendirme yaklaşımı olarak dış kaynak kullanımı yoluna giderek, düşük maliyet, yüksek verimlilik ve üretimde uzmanlaşma vb. avantajlar elde edebilirler. Dış (out) ve kaynak (source) kelimelerinden meydana gelen dış kaynak kullanımı, yapılacak iş sürecinin dış hizmet sağlayan başka bir firmaya devredilmesidir. Bu sayede firmalar kendi ana konularına daha fazla odaklanmaktadırlar. Orta ve uzun dönemli amaçlarının gerçekleşmesi ve pazarda ortaya çıkan fırsatların değerlendirilmesi sağlanmaktadır (Franceschini, 2003).

Dünya'da giderek daha fazla işletme dış kaynak kullanma stratejisine odaklanmaktadır. Bunun en önemli sebebi maliyetleri düşürmektir (%59). Diğer önemli sebeplerinin başında konusunda uzman olan yeteneklere erişmek (%28), ana faaliyetlere odaklanmak (%57), esnek personel alımı (%17) ve 24 saat hizmet alabilmektir (%47). Küresel pazarda dış kaynak kullanımı son yıllarda 45.6 \$' dan 85.6 \$'a ulaşmıştır (www.yourteaminindia.com).

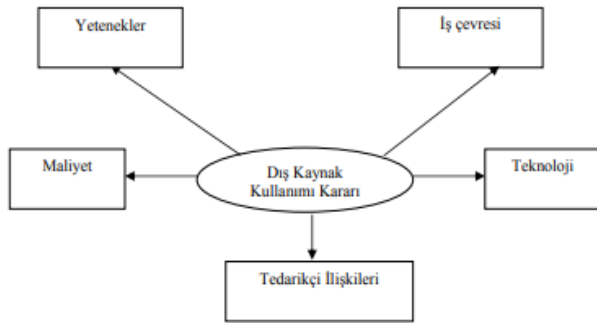
Organizasyonların bazıları faaliyetlerini içerde veya dışarda gerçekleştirebilirler. Dış firmalarda yaptıkları çalışmalar içsel maliyetlerden düşük olduğunda dış kaynaklardan faydalanma yoluna giderler. Dış tedarikçilerin sağladığı değer, dış kaynak kullanımını kavramsallaştırmaktadır (Carmona, vd, 2005). İşletmelerin büyüme ve gelişme hedeflerinde kendi bünyelerinde kaynak ve becerilerini kullanarak uyguladıkları stratejileri örgüt içi büyüme stratejileri olarak tanımlanmakta, işletme dışındaki kaynak ve becerilerden faydalandıklarında ise örgüt dışı stratejiler olarak tanımlanmaktadır. Dış kaynak kullanılarak esas faaliyetlerin ölçeği açısından herhangi bir küçülme yaşanmamakta, çalışanlarda, tesis ve ekipmanlarda azalma olmadan kaynakların daha rasyonel bir şekilde kullanılmasıyla büyüme gerçekleşmektedir (Akyıldız, 2004).

DKK tarihi, araç, gereç ve eşyaların satışı ile insanlık tarihi kadar eski olduğunu görmekteyiz. Roma döneminde vergi toplama işinin yönetim dışına verilmesi, 18 ve 19. yy'da ateşli silahların metal kısımlarının dışarıdaki işletmelere verilmesi, İngiltere'de sokak lambalarının bakımı, tutukluların taşınması ve yolların temizlenmesi gibi işlerin özel işletmelere devredilmesi sayılmaktadır. Ayrıca 19.yy'da ABD ve Avustralya'da posta hizmetlerinin özel işletmelere verilmesi, Fransa'da demiryollarının yapımı ve yönetimi gibi devlet yönetim kurumları ile özel işletmeler

arasındaki işbirliği dış kaynak kullanımı'nın örnekleri olarak sayılabilir (Kakabadse ve Kakabadse 2002; Edick 2003).

Çağdaş DKK kullanımı işletmeleri temel yeteneklere odaklamakta ve stratejik olarak fikir birliği sağlanarak işletme dışı destek faaliyetlere önem verilmeye başlanmaktadır. (Lonsdale ve Cox 2000). Bu yönetim düşüncesinin günümüzde popüler olmasının nedeni ABD'de başlayan ve diğer ülkelerde de baş gösteren ekonomik durgunluk ve aşırı rekabetçi ortamdır. Temel yeteneklerine odaklanarak faaliyetlerini modernize etmek isteyen ve rekabet avantajı kazanmak isteyen işletmeler, ana faaliyet konularının haricindeki faaliyetlerini dış firmalara devretmişlerdir (Corbett, 2004).

Dış kaynak kullanım kararı, işletmeler için stratejik bir karardır. Bu konuda işletme açısından tüm faktörler incelenerek analiz edilmektedir. Aşağıdaki şekilde Jennings (1997) dış kaynak kullanımını stratejik olarak değerlendirmiş ve dış kaynak kullanımı kararını iş çevresi, teknoloji, tedarikçi ilişkileri, maliyet, yetenekler olarak gruplandırmıştır.

Şekil 3: Dış Kaynak Kararlarında Değerlendirmeler
Kaynak: Jennings, (1997)

Dış Kaynak Kullanımı stratejik yönetim olarak, aşırı rekabetle karşı karşıya bulunan organizasyonların rekabet edebilmeleri için neyi nasıl yapmaları ne tür stratejiler geliştirmeleri gerektiğini belirten bir yaklaşımdır. Stratejilerin geliştirilmesi, planlanması, uygulanması ve kontrolü işletme amaçlarına ulaşılmasını sağlamaktadır (www.canaktan.org). DKK'nın karar sürecinde ve işletme yapısında oluşturacağı değişiklikler stratejik yönetimin bir parçası olarak görülmektedir. Dış kaynak kararı verirken organizasyonun stratejik özelliklerini değerlendirmek önemli bir unsurdur. Dış Kaynak Kullanımı tanımları şunlardır;

- ✓ Firma içinde yapılacak olan hizmetin dışarıda başka bir hizmet sağlayıcısına devredilmesidir.
- ✓ Sürekli uygulanan çalışmaların dış kaynağa devredilmesidir.
- ✓ Faaliyetlerin bir kısmı veya tamamı ücret karşılığında dış firmalara yaptırılmasıdır (P.R: Empleton, P. C. Wright, 1998).
- ✓ Mal ve hizmet kaynaklarının dış kaynaklardan tedarik edilmesidir (Lankford, W.M ve Parsa, F. 1999). Dış kaynak kullanımı ile risk azalır, kaynaklar yeniden kullanılır, kaynak transferi yapılır, teknolojik yenilikler yeniden takip edilir, hizmet kalitesi ve verimliliği artar, esneklik artar, temel yeteneklere yoğunlaşma sağlar, maliyetler düşer, süreç yenileme ihtiyacı doğar ve yatırım harcamaları azalır.

Şekil 4: Dış Kaynak Kullanımının Yararları
Kaynak: Yazara aittir.

Dış Kaynak Kullanımının Yararları:

- ✓ Pazarlara hitap ederek esneklik kazandırır,
- ✓ Stratejik hedeflere odaklanma sağlar,

- ✓ Üretim maliyetlerinde tasarruf sağlar, gizli maliyetleri azaltır.
- ✓ Teknoloji yatırımını en aza indirir,
- ✓ Zaman tasarrufu ve ana faaliyetlere odaklanma sağlar,
- ✓ Nakit ve yeniden yapılanma sağlar,
- ✓ Esneklik, verimlilik ve kalite sağlar,
- ✓ Coğrafi olarak mesafelerin yakınlaşmasını sağlar,
- ✓ Konusunda uzmanlarla çalışıldığından, yetenekler, araçlar, teknolojiler ve tavsiyeler elde edilir.

Dış kaynaklardan yararlanmada işletmeler durumlarını, strateji ve politikalarını doğru bir şekilde analiz etmeleri ve güçlü ve zayıf yönlerini, beklentilerini gözden geçirmelidirler. Bu kararı alırken hassas davranılması gerekmektedir. Hangi alanlarda dış kaynaktan yararlanılacak, hangi faaliyetler işletme bünyesinde yapılacak veya dışarıdan temin edilecek gibi fayda/maliyet analizleri yapılmalıdır. Dış kaynaklardan yararlanırken konusunda uzman ve yetenekli firmalara işin yaptırılması işletmenin ihtiyacının tam ve doğru bir şekilde yerine getirilmesi, aynı zamanda rekabet gücü elde edilmesi gibi konulara önem verilmesi gerekmektedir. Hizmet sağlanacak işletme ile ilgili bilgiler toplanmalı, bu bilgiler veri bankasında depolanmalı ve işletmenin kendi kültürüne en uygun işletmeler seçilmelidir. Bunlar yapıldıktan sonra bu işletmenin yeterli nitelik ve niceliklere sahip olup olmadığına bakılmalıdır. Kağıt üzerinde veya görüşmelerle ortak faydalar belirlenerek uzlaşma sağlanmalıdır.

2.4. Altı Sigma (6 Σ)

Altı Sigma, işletmelerde mükemmel operasyonların sağlanması için süreç tanımlama, ölçme, analiz etme, iyileştirme ve kontrol sağlama açısından istatistik araçlarının kullanıldığı yönetim stratejisi olarak tanımlanmaktadır (Türkan, vd. 2009). Bu yaklaşımla süreç performansı geliştirilerek 1 milyonda 3,4 birim hata oranına ulaşım hedeflenmektedir (Öztürk, 2009).

Altı Sigma, firmalarda performans artırılması için gerekli olan kalite unsurunun geliştirilmesi ve yapılan işin kusursuz olması amacıyla ortaya çıkmıştır. Sigma matematiksel olarak tesadüfi değişkenlerin standart sapmasını gösteren bir Yunan harfidir. Kalite uygulamada en önemli problem, değişikliklerin ortaya çıkmasıdır. Altı Sigma kalitenin gelişmesini sağlayarak süreçleri kolaylaştıran ve değişikliklerin önlenmesini sağlayan, azaltan ve önleyen istatistiksel bir araçtır. Altı Sigma'nın amacı, müşteriler ile ilgili performans göstergelerinin (kritik kalite özelliği-CTQ (critical to quality) Sigma seviyelerinin artırılmasıdır.

Altı Sigma, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının yerine getirilmesi için iş süreçlerinde gerçeklerin, verilerin ve istatistiksel analizlerin aracılığıyla faaliyetlerin yeniden keşfedilmesi ve iyileştirilmesinde uygulanan bir sistem şeklindedir (Gürsakal, 2005). Süreçlerin istenen kalitede olup olmadığını ve kalitenin sayısal değerini göstermektedir (Çabuk vd. 2010).

İşletmelerde değişim ihtiyacının karşılanması, stratejik iyileştirmelerin yapılması ve problemlerin çözümünde kullanılan yönetim sistemi Altı Sigma'dır. İşletmede nereye gidilmesi gerektiğini ve bunu başarmak için ne yapılması gerektiğini, diğer rakiplerden ne kadar ilerde veya geride olduğunu göstermektedir. Açıkçası yol gösteren bir pusuladır. Faaliyetlerde prosesin 6 Sigma kalite düzeyinde olması, işletmenin sınıfında en iyi olduğu anlamını taşımaktadır.

Temelde 6 Sigma karar vermede deneyim kazandırmanın yanı sıra, verilerin doğru şekilde yapılmış analizi ile meydana gelebilecek risklerin yönetimini istatistiksel araçlar ve yöntemler ile kanıtlamış bir yaklaşımdır. Bu sistemi uygulayan işletmelerde tasarruf sağlama, üretkenlik, etkinlik, verimlilik, kalite ve müşteri memnuniyeti sağlamada olağanüstü gelişim göstermektedirler. Sadece büyük işletmelerde değil, orta ve küçük işletmelerde de büyük başarı sağlamaktadır. Son zamanlarda 6 Sigma'yı cazip hale getiren nedenlerin başında kullanıcıların elde ettikleri kazançlarını açıkça ilan etmeleridir.

Altı Sigma'nın tarihsel gelişimi, 1970'lerde Amerikan şirketi olan Motorola'yı verimsizlikten dolayı Japon şirketi olan Matsushita'ya satması ile başlamıştır. Matsushita'da hızlı ve etkili değişim sayesinde hata oranının % 150'den % 3'e düşmesi ile ürünün kalitesinden başka süreç kalitesinin de etkili olduğu anlaşılmıştır. Altı Sigma kalite programının uygulanması sonucunda 1988'de Motorola, Malcolm Badridge Ulusal Kalite Ödülü'nü kazandıktan sonra Altı Sigma diğer işletmelerin dikkatini çekmeye başlamıştır. ABD'de başlayan Altı Sigma yolculuğu Avrupa ve Asya'da devam etmiştir. Bugün İngiltere, Almanya, İsveç, İtalya, İspanya, Türkiye (Arçelik, Aselsan TEI, vb.), Japonya, Çin, Güney Kore gibi ülkelerde hızla yayılmıştır. Günümüzde otomotiv (Fiat, Ford, Volvo, Naistar ve Borg-Warner vb.), kimya, hava taşımacılığı, elektroteknik, finans, metal endüstrilerinde uygulanmaktadır (Kasa, 2003).

Altı Sigma'nın amacı; firmaların fırsatları daha çabuk yakalaması, karlılığı ölçen göstergelerin tanımlanması ve performansa ait gelişmelerin hızlanmasıdır. Faydaları; bir hedef belirleyerek performansın geliştirilmesi, çalışanların

sürece katılımını teşvik etmesi, firmada değişim için zorlama oluşması, başarılı çalışanları ortaya çıkarması, etkinlik ve verimlilikle karlılığı sağlaması ve müşteriye değer sunması sayılmaktadır (Gupta, 2004).

Altı Sigma stratejilerinde, Proje ve Kritik Kalite Karakteristiklerinin belirlenmesi sonucunda dört aşama oluşmaktadır:

Ölçüm: Ana işlemler üzerinde hatalar belirlenir ve Kritik Kalite Karakteristiklerini etkileyen hatalar başarılı bir şekilde ölçümlenir.

Analiz: Burada hatalar neden kaynaklanıyor belirlenmektedir. İstatiksel teknikler ve beyin fırtınası ile bağımsız değişkenler belirlenir. Ve bu değişkenleri en fazla neyin etkilediği açıklanır.

Geliştirme: Ana değişkenler belirlendikten sonra, bu değişkenlerin etkisi ölçülür, kabul edilebilir maksimum limitler belirlenir ve gerekli değişiklikler yapılır.

Kontrol: İstatiksel proses kontrol araçları ile bağımsız değişkenlerin kabul gören limitler içinde tutulması sağlanır.

Altı Sigmanın en önemli özelliği, yeterli nitelikte kadro ile ölçme ve iyileştirme süreçlerinin yapılmasıdır. Yönetim ve çalışanların değişim kültürünün gelişmiş, bunu benimsemiş ve işinin bir parçası olarak görmüş olması gerekmektedir. Seçilerek yetiştirilmiş proje liderleri ile tüm çalışanların ortak çabaları sonucunda başarıya ulaşabileceği bir ortam yaratılmaktadır. “Six Sigma Quality” programı ürün ve üretimde iş/süreç sürelerinin hızla kısılması, yönetimde katılım sağlanması ve kârın artması gibi avantajlar sağlamaktadır. Performans artırma çabaları içinde organizasyon sürekli yenilenmekte, yeni yetenek ve kültür yaratılmaktadır. İşletmelerde herkes için mükemmel performans sergilenmekte ve müşteri isteklerinde % 99.9997 gibi kusursuza çok yakın hata oranı ile karşılanmasını ön görmektedir. Ancak rekabet ortamında ürünlerin hatasız olması başarıyı garantileyebilir. Burada önemli olan müşterilerin değer verdikleri şeye odaklanmaları ve onlara bunu kârlı olarak sağlamaları gerekmektedir. Altı Sigma sadece performansı artırmaz aynı zamanda da iyileştirmenin de iyileştirilmesine yardımcı olmaktadır. Yeni fikirler üretilmesini, pazara yeni ürünler sürülmesini, faaliyet alanlarında değişiklik yapılmasını, yeni girişimlerde bulunulmasını, yeni pazarlara girilmesini ve stratejik plan ve programların uygulanmasını kolaylaştırıcı bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemde firmalar, süreçteki verimliliği “Sigma” seviyesi olarak adlandırılan endekse takip etmektedirler. Sigma seviyesi, hatasız ürün, düşük kalite maliyeti, çevrim zamanı, etkinlik ve verimlilik gibi unsurlar arasında ilişki bulunmaktadır (Polat, vd. 2005).

2.5. Müşteri ilişkileri Yönetimi (Customer Relationship Management-CRM)

Firmanın faaliyetini başarılı bir şekilde sürdürebilmesi, pazarda rekabet gücü elde etmesi ve performansını sürekli artırması açısından önemli bir pazarlama faaliyetidir. Müşteri ilişkileri yönetimi, firma faaliyetlerinde satış ve karlılığın geliştirilmesi için uygulanmış bilgisayar teknolojileri ile ilgili çalışmalardır. Genellikle firma dışı faaliyetler olarak belirlenen müşteri ilişkileri üzerine odaklanmaktadır.

Son yıllarda organizasyonlarda müşteri ilişkileri kavramı bilim adamlarının ve girişimcilerin çok fazla ilgisini çekmektedir. Artık birçok firma müşteri odaklı stratejileri, teknolojiyi, araçları benimseyerek müşteriler ile yakın işbirliği geliştirerek derinlemesine müşteri bilgisine ihtiyaç duymuştur. Teknolojinin gelişmesi ile organizasyonlarda müşteri hizmetleri birimleri gelişme göstermiş ve firma ile müşteri arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. Müşteri beklentilerinin ve tercihlerinin sürekli değiştiği günümüzde, MİY, müşterilerin elde tutulmasını sağlayan programların ve veri tabanlarının gelişmesini sağlayan kaynak yaklaşımını temsil etmektedir (Parvatiyar vd. 2001).

MİY Amacı: Müşteri memnuniyeti sağlamanın koşulu müşteriyi iyi tanımaktan geçmektedir. Bir araştırmada;” yeni müşteriye mal ve hizmet satmak, elde bulunan müşteriye satış yapmaktan 6 kat maliyetlidir” açıklaması yapılmaktadır. Elde bulunan müşteriyi %5 mutlu ettiğimizde karlılıkta %85 artış sağlanmaktadır. Beklentisi karşılanmamış müşteri de, firmanın sahip olduğu müşterilerin bir kısmını kaybettirebilir. Mutlu müşteri ise tam tersi geri kazandırabilir (Koçak, vd. 2005).

MİY, satışların artırılması, müşterilerle uzun ilişkiler kurulması, onlarla ilgili bilgi, kazanım ve analiz elde edilmesi sürecidir. Organizasyonun geniş bir perspektif ile bireyler, gruplar, kanallar ve satıcılar hakkında bilgi sahibi olması çok önemli kavramdır. MİY, pazarlama faaliyetleri ile başlamaktadır. Müşteri ile derin bir bağlılık kurmakta ve onlarla ilgili bilgilere sahip olarak ileride kullanılmak üzere depolanmış verilerden faydalanılmaktadır. Müşteri ilişkilerini uzun vadeye yaymak için sürekli ve faydalı analiz yöntemleri oluşturulmaktadır (Bose, 2002). MİY, firmaların müşterileri ile iletişim kurarak, tasarımdan üretime ve daha sonra da satışa kadar bütün birimlerde geri bildirimle dayandırılarak yapılan faaliyetlerdir. Bu faaliyetler firma amaçlarının ve gelecek ile ilgili planlarının uygun şekilde gerçekleştirilmesini sağlarken, müşteri bağlılığını da güçlendiren bir yaklaşımdır. Ayrıca farklı özellikler taşıyan müşterilere göre firmanın nasıl davranması gerektiği konusunda stratejiler geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Güleş, 2004).

Günümüzde müşteri ilişkilerine odaklanma ile ilgili gelişmelerin en önemli uygulamaları pazarlama çalışmaları ile gerçekleşmektedir. Çeşitli pazarlama yaklaşımları ile (birebir pazarlama, mikro pazarlama, ilişkisel pazarlama vb.)

dönüşüm uygulanmıştır (Odabaşı, 2005). Burada önemli olan yeni müşterileri elde etmek değil eski müşterileri kaybetmeden elde tutmak amacını taşıyan bir pazarlama felsefesi benimsenmektedir. Müşteri değeri, firmaların başarısında çok önemli bir faktör olmuş ve müşterileri kazanmak veya kaybetmek stratejik bir silah olarak görülmüştür.

2.6. Değişim Mühendisliği

Değişim mühendisliğini, organizasyonların yapı ve sistemlerinde uygulanan politikaların tasarımlarında değişiklik yapılarak daha yüksek performansa ulaşmasını sağlayan yeni ve hızlı bir yönetim tekniği olarak tanımlayabiliriz. Bir atılım stratejisi olarak performans düzeyini yükselten ve sürekliliğini sağlayan çok önemli bir yönetim şeklidir. Burada amaç performansın olumlu bir şekilde etkilenmesi olduğundan işletmelerdeki değişime bütünsel bir çözüm üretmek için kurulan sistem olarak açıklanmaktadır. Parça parça değil tüm organizasyonun gerektiği şekilde değiştirilmesi ve yenilenmesidir. Sürekli değişen, dinamik, yenilikçi, rekabetçi koşullarda işletmeler süreklilik sağlamak için değişime ayak uydurmak zorundadırlar. Önceki dönemlerde değişime önem vermeyen ve görmezden gelen işletmeler günümüzde ya varlıklarını sona erdirdiler ya da küçülerek devam etmek durumunda kaldılar (Basım vd. 2009).

Organizasyonlarda değişim niçin gereklidir ve değişime zorlayan faktörler nelerdir? Bunun cevaplarını şu şekilde sıralayabiliriz.

- ✓ Uluslararası entegrasyon hareketleri (Dünya Ticaret Örgütü, AB, Lafta, Apec Ülkeleri) organizasyonları değişim yapmaya zorlamaktadır.
- ✓ İşletmelerdeki bilgi teknolojilerinin kullanılması, robotların üretim sürecinde yer alması ve telekomünikasyon alanında hızlı gelişmeler değişimin önemini göstermektedir.
- ✓ Değişim faktörlerindeki önemli unsurların bir diğeri de malzeme teknolojilerindeki yenilik çalışmalarıdır. İşletmeler daha düşük maliyetli ürünler sunmak için eski teknolojileri terk ederek yeni teknolojilere yönelmek durumunda kalmaktadırlar. Aksi durumda pazarda rekabet güçlerini kaybedebilirler.
- ✓ Ar-Ge çalışmaları, örgüt politikalarında yenilikler ve teknolojik buluşlarla değişimi yakalamak gerekmektedir.
- ✓ Uluslararası yeni pazarlarda pazar payı yakalamak rekabette değişimi zorlamaktadır.
- ✓ Kalkınmada insan kaynağının önem kazanması ile “insan sermayesi”ne daha fazla önem verilmektedir.
- ✓ Müşteri istek ve beklentilerinin değişimi üreticileri bu konuya önem vererek kalite, hızlı servis, estetik, emniyet gibi faktörleri ön plana çıkarmıştır.
- ✓ Uluslararası pazarlarda eskiden olduğu gibi ihracat ve ithalatta kolaylıklar ortadan kalkmıştır. ISO kalite

güvence standardına sahip olmayan şirketlerin dış ticarete pazar payları azalmaktadır. Avrupa Birliği’ne üye olan ülkelere belli standartlar dışındaki ürünlerin girmesi mümkün değildir. Ayrıca iç pazarda da ISO belgesine sahip olan işletmelerin diğer işletmelere göre avantajları yüksektir.

Organizasyonlar çevre ile ilişki içinde olan, bu sistemlerden ciddi oranda etkilenen açık sistemlerdir. Bu sebeple sürekli değişim halinde olan çevre koşullarına uyum sağlamalıdır (Seren, 2005). Bu da “yeniden düşünme” olgusunu gerekli kılmakta ve Değişim Mühendisliği (Reengineering) denilen yeni bir yönetim tekniğini gündeme getirmektedir. Değişim mühendisliğinde; vizyon belirleme, harekete geçme, tanı koyma, yeniden tasarlama, yapılandırma ve değerlendirme süreçleri sayılabilmektedir.

Vizyon Belirleme: değişim neden gereklidir? Derecesi ve yönetsel süreçleri nelerdir? Soruları sorulmaktadır.

Harekete Geçme: plan ve program ile proje organizasyonu oluşturma, ekip kurma, süreç ve performans hedefleri belirlenmektedir.

Tanı Koyma: faaliyetlerde değer yaratmayanların belirlenmesi, sorunların araştırılması ve incelenmesi sürecidir.

Yeniden Tasarlama: süreçlerin geliştirilmesi ve prototip oluşturma, dökümantasyon, yeni süreçler için örgüt yapısının yeniden tasarlanması, görev ve iş tanımlarının yapılması ve personelin eğitilmesidir.

Yapılandırma: yeniden yapılandırmada, ürün ve hizmetin kökten iyileştirilmesi ve iş süreçlerinin doğru analiz edilmesi gerekmektedir. Yapılandırma birkaç aşamadan oluşmaktadır. Projenin oluşturulması, tersine mühendislik uygulamaları, doğrudan mühendislik uygulamaları ve geliştirilen projenin uygulanması önemli aşamalardır.

Değerlendirme: yeni süreç izlenerek sonuçları değerlendirme, aksayan yönlerin tespiti ve gelişmelerde yeniliklerin araştırılmasıdır. Sürece odaklanmış bir organizasyonda değişim mühendisliği projesi tamamlandığında süreç sona ermez. Süreçlerin temelinde fonksiyon veya coğrafya değil süreci yönetecek ve değerlendirecek yöneticilere ihtiyaç duyulmaktadır (Hammer,1997).

Rekabet, artık ulusal rekabetin ötesinde “global rekabet” ile uluslararası ticarete sınırların ortadan kalkmasıyla işletmeleri daha fazla zorlamaktadır. Organizasyonel değişim rekabette en önemli faktör durumuna gelmiştir. Değişim mühendisliği, yaratıcılığı ve rekabeti öne çıkaran bir veya birden çok girdiyi birden fazla çıktıya dönüştüren birbirine bağlı süreçlerdir (Dinçkan, 2013).

2.7. Toplam Kalite Yönetimi

Toplam kalite yönetim, işletme faaliyetlerinde performansın tam olarak yükseltilmesi için yapılan, müşteri memnuniyetini kalıcı olarak artıran, insan odaklı bir yönetim felsefesidir (Flood, 1993). TKY, herkesin katıldığı (toplam), müşteri beklentilerine cevap veren (kalite), idarenin sorumluluğunu (yönetim) işaret etmektedir. Burada, hizmetin ortaya çıkma sürecinin başlarından bitimine kadar olan tüm aşamaları kapsayan sistematik bir olgudur. Uygun maliyetle, tüm çalışanların katkılarıyla, müşteri odaklı, hızlı, sürekli ve hatasız olmayı amaçlayan bir idare şeklidir.

Günümüzde teknolojik yenilikler, işletme ve müşteri anlayışındaki değişimler, bilgi paylaşımı ve ulaşımındaki yenilikler vb. pek çok değişimler işletmeler için fırsat olduğu kadar tehdit de oluşturmaktadır. Rakipler aynı şehir ve ülkede bulunmadığından işletmeler yaşamlarını sürdürebilmek için sürekli olarak ürün ve hizmetlerinde kaliteyi artırmak, maliyetleri düşürmek, hizmet ve teslimat koşullarını geliştirmek ve iyileştirmek zorundadırlar. Geleneksel yönetim anlayışında kalite “ürün kalitesi” olarak görülürken modern yönetimde bu tanım yetersiz kalmaktadır. Amerikan Kalite Kontrol Derneği; “Kalite bir mal ya da hizmetin belirli bir gerekliliği karşılayabilme yeteneklerini ortaya koyan karakteristiklerin tümüdür” diye açıklamıştır (Amerikan Kalite Kontrol Derneği. tr.wikipedia.org/wiki/Kalite).

Crosby, kalitenin ne olduğu kadar ne olmadığı konusuna da değinmiştir. Kalitenin mükemmeliyet olmadığını, düzeltme değil önleme olduğunu, kabul edilebilir hata değil sıfır hata olduğunu, endekslerle değil uygunsuzluk maliyeti ile ölçülmesi gerektiğini ifade etmiştir (Crosby, 1988). Kalite; müşteri tatmini, yönetim süreci, amaca ve kullanım şartnamelerine uygunluk, farklılık, değer, saygı, güvenilirlik, şartların yerine getirilmesi olarak düşünülebilir.

Kalitenin insanlık tarihi kadar eski bir kavram olarak ne zaman ortaya çıktığı net bilinmemektedir. Milattan önceki yıllarda var olan kalite “Barter” sistemi ile daha çok takas yapılarak uygulanmış ve “kullanıma uygunluk” tanımını oluşturulmuştur. Mükemmellik anlayışının ilk kullanıldığı olay Mısır piramitlerinin yapımında da söz konusu olmuştur. Türklerde de Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde “Ahilik kurumları” sayesinde 13. yy. dan itibaren sıkı bir şekilde kalite ile ilgili üretim standartları uygulanmıştır. Kalite kavramı 20.yy başlarında “kalite kontrol” çalışmaları ile gelişmiştir. 1929’da W. Shewhart’ın kalite kontrol çizelgeleri ve İkinci Dünya Savaşından sonra oluşan “kalite güvencesi”(G. Edwards) anlayışları ile kalite kavramı benimsenmiştir (Top, 2009).

E. Deming Japonya’ya İkinci Dünya Savaşından sonra davet edildiğinde Japonlar ilk olarak kalite kavramı ile tanışmışlar ve benimsemişlerdir. K.Ishikawa’nın (1985) geliştirdiği sürekli iyileştirme teknikleri ile Japonlar yüksek kalite üretim gerçekleştirmeye başlamışlardır. Özellikle beyaz eşya ve otomobil endüstrisindeki üstün kaliteli ürünlerle 1970’lerde Amerikan firmalarını tehdit etmeye başlamışlardır. Böylece toplam kalite anlayışı 1990’lardan itibaren tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır.

1980’lerde bilişim teknolojilerinin gelişmesi, uluslararası sınırların ortadan kalkması, ulaşımında kolaylık sağlanması ile ticaret kolaylaşmış firmalar kendilerine uygun olan pazarlarda alış veriş yapma imkanına kavuşmuşlardır. Böylece organizasyonların süreklilik sağlamaları için kaliteye ağırlık vermeleri tek yol olarak görülmüştür. Üretimde “Toplam Kalite Yönetimi” kavramı, hatasız ve mükemmeli amaçlayan bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada önemli konu, müşteri memnuniyetinin en ekonomik şekilde yerine getirilmesidir. Toplam kalitenin uygulanması için organizasyonda bulunan herkesin dahil olduğu, verimlilik ve etkinliğin sürdürüldüğü, performans değerlendirme yaklaşımlarının ve standartların yerine getirildiği bir ortamın yaratılması gerekmektedir. Böylece toplam kalitenin performans ve ölçümde önemli katkısının olduğu görülmüştür (Kayabaşı, 2007).

Üretim ve hizmet performansının izlenmesi ve iyileştirilmesinde işletmelerdeki ihtiyaçların karşılanması için dört unsur çok önemlidir. Bu unsurlar; verimlilik, etkinlik, kapasite ve esneklik olarak sayılabilir.

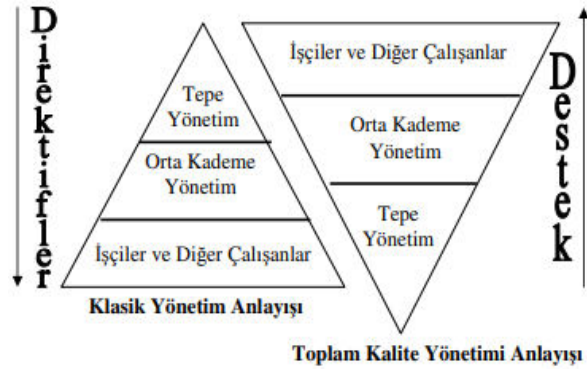
Verimlilik: Bir şeyin doğru yapılması için üretilen çıktı/girdi olarak tanımlanmaktadır. Üretimin farklı birimlerinde sıklıkla yararlanılan verimlilikle ilgili ölçümlerde makine, insan kaynağı ve malzeme gibi kaynaklar izlenmekte, kontrol ve iyileştirmeler yapılmaktadır.

Etkinlik: Doğru şeyi amaçlar doğrultusunda gerçekleştirme düzeyidir. Sistemlerde kullanılan kaynakların verimlilik oranları yüksek olmasına rağmen faaliyetler istenen şekilde gerçekleşmediği zaman etkinlik düşük olabilmektedir. Doğru kararlar alındığında verimli sistemlerin etkin olması beklenen bir sonuçtur.

Kapasite: Üretim miktarının maksimum seviyede gerçekleşmesi olarak açıklanabilir. Üretim sürecinde alınacak stratejik ve operasyonel kararlarda kapasitenin doğru olarak bilinmesi çok önemlidir. Kapasite doğru yöntem ve miktarda yönetildiğinde verimlilik artmaktadır.

Esneklik: Talepteki değişikliklere (miktar, çeşit, kalite) cevap verebilme yetkinliği üretim yönetiminde önemli unsurların başında gelmektedir. Müşterilerin beklentilerinin değişmesi ve çok miktarda tedarikçinin bulunması talepte değişiklikleri artırmış ve esnekliği önemli hale getirmiştir (Kobu, 2005).

Günümüzün yoğun rekabet ortamında kalite, önemli ve güncel bir konudur. TKY, kalite elde etmek için herkesin katıldığı, çeşitli yöntemlerin bu amaçlarla uygulandığı bir yönetimdir. TKY, geleneksel yönetime göre daha yüksek bir rekabet gücü sağlamaktadır. Rekabet gücünün sağlanabilmesi için TKY'yi oluşturan öğelerin herkes tarafından kabul edilmesi ile işletmedeki tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Yönetim, organizasyon ve sistemde insan unsuruna önem vererek bilimsel yaklaşımı ön plana çıkarmaktadır. Klasik yönetim yaklaşımında belli bir standarda göre üretim yapılırken, tersine bir yaklaşım olan TKY' de sürekli iyileştirme ve gelişme amaçlanmaktadır.

Şekil 5: Klasik Yönetim Anlayışı ve Toplam Kalite Yönetimi Anlayışı Karşılaştırılması
Kaynak: www.blogcu.com/kalite-kalite-kontrol-ve-toplam-kalite-yonetimi-10/2660402.

Klasik yönetim anlayışında yukarıdan aşağıya doğru yönetim söz konusu iken, toplam kalite yönetiminde aşağıdan yukarıya doğru destek ve yönetim sağlanmaktadır. TKY anlayışında çalışanlar için “bir kere yap doğru yap” düşüncesiyle sürekli güdüleme, yönlendirme, bilgi ve becerileri yükseltici eğitimler verme, rotasyon ve iş zenginleştirme gibi insan faktörünü önde tutan bir anlayış hakimdir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Geçmişte performans ölçümlerinde sermaye, satışların ve varlıkların karlılığı gibi finansal performans değerleme göstergeleri kullanılmaktaydı. Ancak günümüzde işletmeler kalite, müşteri memnuniyeti, çalışan memnuniyeti, esneklik ve yenilik gibi finansal olmayan konulara da önem vermeye başlamıştır. Sürekli değişen koşullar sebebiyle bir performans artırma yaklaşımı tercih etmek ve bunu örgüte adapte etmek çok kolay değildir. Burada önemli olan rekabet koşullarını belirlemek ve çalışanların bireysel olarak öğrenme gereksinimlerini göz önüne almak gerekmektedir. Bu yaklaşımların sürekli gözden geçirilmesi ve gelecek ile ilgili tahminlerin yapılması gerekmektedir.

Dünyadaki değişim ve gelişmelerle rekabet avantajı elde etmek üzere şirketlerin, performans değerlendirme yaklaşımlarını uygulamaları kaçınılmazdır. Yönetimsel süreçlere yeni döngüler eklemek ve bunlara uygun performans kriterleri geliştirmek gerekmektedir. Müşteri ihtiyaçları doğrultusunda araştırma tasarım ve geliştirmeye önem vermeyen işletmelerin geride kaldıkları, önem veren işletmelerin ise ön sıralara geçtikleri görülmektedir. Rakiplerin durumlarının incelenmesi de stratejik planlamada en önemli unsur olarak sayılabilmektedir.

Bu makalede işletmelerin örgütsel gelişimleri için kaynaklarını en bilinçli şekilde kullanarak performanslarını artırmaları gerektiği ve bu amaçla uygulamaları gereken yaklaşımların neler olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu noktada planlanan bu yaklaşımlarla, işletmelerin gelecekte başarıyla var olmaları, misyonlarını yerine getirmeleri ve vizyonlarına ulaşmaları gerçekleşmektedir. İşletmeyi etkili bir şekilde yönetmek isteyen lider yöneticilerin bu felsefelerle hakim olarak bu yaklaşımları uygulamaları olumlu sonuçlarla neticelenecektir. Örgüt içinde sürekli ve sınırsız olarak yeni eğitim programları uygulamak ve değişen koşullara uyum sağlamak gerekmektedir. Küresel rekabet ortamında rekabet üstünlüğü elde etmek isteyen işletmeler, performanslarını yükselterek kendi içsel süreçlerine adapte ile etkin ve verimli bir sisteme sahip olabilirler. İşletmelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri, çevreye uyum sağlamaları ve rekabetçi üstünlük elde etmeleri için performans ölçüm ve yönetim yaklaşımlarını benimseyerek, sürdürülebilir şekilde doğru adımlar atmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akal, Z. (2011). “İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi: Çok Yönlü Performans Göstergeleri”. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
2. Akyıldız, M. (2004). “Lojistik Dış Kaynak Kullanımını Etkileyen Faktörler”. Yönetim Bilimleri Dergisi, Journal of Administration Sciences, 1/3.
3. Amerikan Kalite Kontrol Derneği. tr.wikipedia.org/wiki/Kalite.

4. Anderson, K. & McAdam, R. (2004), “A Critique of Benchmarking and Performance Measurement, Lead or Lag?”, *Benchmarking An International Journal*, Vol.11, No.5.
5. Arslan, K. (2004). “Etkin Bir Rekabet Aracı Olarak Pazarlama ve Satış Yönetiminde Benchmarking”, *Verimlilik Dergisi*, MPM, 4, s.11).
6. Aytan, Sarıcı, Y. (2018). “Örgütsel Adalet, Güven, Bağlılık ve Vatandaşlığın Çalışanların Performansına Etkisi ve Buna Yönelik Bir Uygulama: Esenyurt Belediyesi Örneği”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi
7. Bagchi, P.K. (1996). “Role of Benchmarking As a Competitive Strategy: The Logistics Experience”, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, Vol:26, No:2.
8. Basım, H.N; Sözen, H.C; Yeloğlu, H.O; Sağsan, M; Şeşen, H. & Çetin, F.İ. (2009). “Değişim ve Örgütler”, (Editör: Varoğlu A.K. Ve Basım H.N.), Siyasal Kitabevi, Ankara.
9. Bayrakdaroğlu, A & Ege, İ. (2007). “Performans Ölçümünde Alternatif Bir Yöntem, Yatırımın Nakit Kârlılığı (CFROI) Ve Halka Açık Turizm Şirketleri Üzerine Bir Uygulama”, VI. Anadolu İşletmecilik Kongresi, Kırıkkale. ss. 94-108.
10. Bititci, Ü. Carrie, A.S. & McDevitt, L. (1997). “Integrated Performance Measurement Systems: A Development Guide”, *International Journal of Operations and Production Management*, 17 (5), s. 522-534.
11. Bolak, M. (1990). “Finansman”, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınevi
12. Bose, R. (2002). “Customer Relationship Management: Key Components For IT Success”, *Industrial Management & Data Systems*, 102/2.
13. Buonanno, G; Faverio, P; Pigni, F; Ravarini, A; Sciuto, D & Tagliavini, M. (2005). "Factors affecting ERP system adoption: A comparative analysis between SMEs and large companies", *Journal of Enterprise Information Management*, Vol. 18 Iss: 4, pp.384 - 426.
14. Çabuk Y. & Karayılmazlar S. (2010). “Altı Sigma Yaklaşımı”, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 12:17 s.94
15. Camardella, M.J. (2003). “Effective Management of The Performance Appraisal Process”. *Employment Relations Today*, 30 (1), 103-107.
16. Capital & Arthur Andersen Guide. (1997). “İş Dünyasının Yeni Gözdesi Benchmarking”, *Hürriyet Ofset Matbaacılık*, İstanbul.
17. Carmona, S & Gutierrez, F. (2005). “Outsourcing as Compassion? The Case of Cigarette Manufacturing by Poor Catholic Nuns (1817–1819)”, *Critical Perspectives on Accounting*, Vol:16, Issue:7, October.
18. Corbett, M. F. (2004). “The outsourcing revolution: why it makes sense and how to do it right”, Chicago: Dearborn Trade.
19. Crosby, P. B.(1988). “The Eternally Successful Organization”: The Art of Corporate Wellness.
20. Dalay, İ; Coşkun, R & Altunışık, R. (2002). “Stratejik Boyutuyla Modern Yönetim Yaklaşımları”, Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.
21. Dinçkan, M. (2013). “Business Process Reengineering Via Simulation Technique and A Case Study”. Marmara University Institute for Graduate Studies, Master Thesis, İstanbul.
22. Edick, E. K. (2003). “A Comparison Of Job Satisfaction Between Direct Hire And Transferred Employees At An Outsource Suppliers”, Doctoral Thesis, Capella University, America.
23. Embloton, P.R & Wright, P.C.(1998). “A Practical Guide to Successful Outsourcing”, *Empowerment In Organizastion*, Vol:6, No:3.
24. Farajollahi, F. (2016). “Bankacılık Sektöründe Kurumsal Sosyal Açıklamalarının Finansal Performans Üzerindeki Etkilerinin İncelemesi: BIST-30’da Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum
25. Flood, Robert L.(1993). “Beyond TQM”. New York: John Wiley and Sons.
26. Franceschini, F; Galetto, M; Pignatelli, A. & Varetto, M. (2003). “Outsourcing: Guidelines For a Structured Approach”, *Benchmarking An International Journal*, Vol:10, No:3.
27. Güleş, H, K, & Burgess, T. F. (2000). “Günümüz İşletmelerinde Değişim Yönetimi: Yöntemler ve Uygulanabilirliği”, *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, ss. 101-114.

28. Güleş, H.K. (2004). “Bilişim Teknolojilerinin Müşteri İlişkileri Yönetimine Katkıları”, SÜSBE Dergisi, Sayı:12.
29. Gupta, P. (2004). “Six Sigma Business Scorecard; Ensuring Performance for Profit”, McGraw-Hill, New York.
30. Güroğlu, N. (2006). “Kurumsal Kaynak Planlama (KKP) Projeleri Yönetimi”, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
31. Gürsakal, N.(2005). “Altı Sigma: Müşteri Odaklı Yönetim”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ekim. S.45-46).
32. Hammer, M & Champy, (1997). “Değişim Mühendisliği: Devrim İçin Bir Manifesto”. Çeviren Sinem Gül,Sabah Yayınları, İstanbul.
33. Helo, P. & Szekely, B. (2005). “Logistics Information Systems: An Analysis of Software Solutions For Supply Chain Co-Ordination”, Industrial Management & Data Systems ,105 (1) 5-18.
34. <https://ekohobi.wordpress.com/2021/10/06/benchmarking-kiyaslama/>
35. Ishikawa K. (1985). “What Is Total Quality Control”, The Japanese Way, Prentice- Hall.
36. Islama, R. & Rasad, S.M. (2006). “Employee Performance Evaluation by the AHP: A Case Study”. Asia Pacific Management Review, 11 (3), 163-176.
37. Jaffar, R; Mohamed, Z. & Yasar, F. J. (2000). “The Application of Graphical Techniques in Evaluating Benchmarking”. Journal of Economics and Administrative Sciences.
38. Jennings, D. (1997). “Strategic Guidelines For Outsourcing Decisions”, Strategic Change, Vol.6, 85–96.
39. Kakabadse, A. & N. Kakabadse, (2002). “Trends in Outsourcing”, European Management Journal, Cilt: 20, No: 2, 315.
40. Kasa, H. (2003). “Altı Sigma Gerçeği”. Kalder Forum. Ocak-Şubat-Mart.28-39.
41. Kayabaşı, A. (2007). “İşletmelerin Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Lojistik Faaliyetlerin Performansının Arttırılması: Üretim İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama”. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.
42. Kobu, B. (2005). “Üretim Yönetimi”, 12. Baskı, Beta Basım Yay. Dağ. İstanbul.
43. Koçak, A. & Tolon, M. (2005). “Birebir Pazarlamanın Bir Aracı Olan Elektronik Ticaret ve Elektronik Ticareti Etkileyen Unsurlar Üzerine Bir Araştırma”, Verimlilik Dergisi, 2005/3.
44. Lankford, W.M. & F. Parsa, (1999). “Outsourcing-A Primer”, Management Decision, Cilt:37 No:4, s.310-316.
45. Liang, Y. (2005). “An Essential Management Tool”, Parks&Recreation, Vol. 40, Iss. 12, pp. 22-29.
46. Lonsdale, C. & Cox, A. (2000). “The historical development of outsourcing: the latest fad”? Industrial Management & Data Systems, Vol.100, No:9, 45-52.
47. Martin, R. (1997). “Do We Practise Quality Principles in the Performance Measurement of Critical Success Factors”? Total Quality Management, 8(6), 429–444.
48. Odabaşı, Y. (2005). “Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi”, Sistem Yayıncılık, 5.Baskı, Aralık.
49. Öztürk, A. (2009). “Kalite yönetimi ve planlaması”, Ekin Yayınevi, Bursa, ISBN 978-9944-141-79-6
50. Parvatiyar, A. & Sheth, J.N. (2001). “Customer Relationship Management: Emerging Practice, Process, and Discipline”, Journal Of Economic And Social Research, Vol:3(2), Preliminary Issue.
51. Polat, A; Cömert, B. & Artürk, T. (2005). “Altı Sigma Vizyonu”. Pelin Ofset Matbaacılık, Ankara.
52. Rodriguez, C. S; Martinez-Lorente. A. R. & Clavel, J.G. (2003). “Benchmarking in the Purchasing Function and Its Impact on Purchasing and Business Performance”, Benchmarking: An International Journal, Vol. 10, No. 5, ss. 457-471.
53. Saraç, O. (2005). “Benchmarking ve Stratejik Yönetim”, Sayıştay Dergisi, Sayı:56, Mart, ss 53-78.
54. Seren, Ş. (2005). “Değişime Karşı Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Kalite Belgesi Alan Hastanelerde Değişim İle Örgüt Kültürü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
55. Sumner, M. (2013). “Kurumsal Kaynak Planlaması (Enterprise Resource Planning)”. (S. Berkdemir, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
56. Talu, Ş. (2004). “İşletme Yönetiminde Yeni Eğilimler Dizisi”. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası

57. Top, S. (2009). “Toplam Kalite Yönetimi Bağlamında Sürekli İyileştirme Anlayışı”. Beta Yayınları No:2050, İstanbul.
58. Türkan, Y.S; Manisalı, E & Çelikkol, M. F. (2009). “Evaluation of critical success factors effect on six Sigma project success in Turkey’s manufacturing sector”, Journal of Engineering and Natural Sciences, s.105-117.
59. Upadhaya, B. Rahat M.& Blount, Y. (2014), “Association Between Performance Measurement Systems and Organisational Effectiveness”, International Journal of Operations & Production Management, 34(7), pp. 853-875.
60. Whiting, E. (1986). “A Guide to Business Performance Measurements”.
61. www.blogcu.com/kalite-kalite-kontrol-ve-toplam-kalite-yonetimi-10/2660402.
62. www.canaktan.org
63. www.yourteaminindia.com

Türk Dış Politikası Krizlerinde İstihbaratın Rolü: Kıbrıs Krizleri 1964, 1967 Ve 1974 Kıbrıs Krizlerinin Yönetim Süreçlerinde İstihbaratın Rolü

The Role Of Intelligence In Turkish Foreign Policy Crises: The Cyprus Crises The Role Of Intelligence In The Management Processes Of The 1964, 1967 And 1974 Cyprus Crises

Canberk GÜLTEKİN

İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Böl. İstanbul, Türkiye

ÖZET

Bu makalede Kıbrıs Krizlerinde istihbaratın karar alıcı mekanizmalar üzerinde etkisi incelenmiştir. İstihbarat kavramı ve ülkelerin bu konuda yapmış oldukları çalışmalar, krizler ve müdahale etkenleri üzerine kavramsal çalışma yapılmıştır. Kıbrıs krizlerinin (1963-1964, 1967, 1974 Kıbrıs Krizleri, 1987 Kıta Sahaneliği Krizi ve 1996 Kırdak Kayalıkları Krizleri) altında yatan temel nedenler ve sonuçlarına yer verilmiştir. Kıbrıs bu krizlerle mücadele ederken Türkiye'nin dış siyaset noktasında attığı adımlar ve kararlar alınırken dikkat edilen öncelikler, kullanılan araç ve teknikler tespit edilmiştir. Belli aralıklarla farklı başlıklarla ortaya çıkan krizler Türkiye'nin kriz yönetim süreçlerine ve kültürüne oldukça önemli etkilemiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar bu makale de yer edinmiştir. Bunun yanında krizler esnasında gerçekleştirilen kriz yönetim metodlarının Türk Dış politikası yönünden nasıl neticeler oluşturduğu da incelenmiştir. Böylece Kıbrıs meselesi özelinde Türk Dış Politikasının kriz şeklini yönetme konusundaki etkinlik ve yeterliliğin değerlendirilmesi yapılmıştır. Kriz süreçlerinde karar alma mekanizmalarının ülkelerin ve devletlerin geleceklere üzerinde etkisi ve rolü oldukça önemlidir. Burada hem o rolün büyüklüğüne hem de uluslararası ve ulusal medya ve kamuoyunun etkisinin, üçüncü aktörlerin rolüne yer verilmiştir. Savaş ve kriz durumlarında istihbarat çalışmaları her durum için kendine özgü yaklaşım ve teknikle yürütülmektedir. Soğuk Savaş döneminde istihbarat çalışmaları uluslararası ilişkilerde birer strateji ve alan haline gelmiştir. Gelişen ve değişen istihbarat çalışmalarının neredeyse tamamı aynı amaca hizmet etmektedir. Ülkelerin stratejik istihbarat kavramına bakış açısı farklı olsa da geleceklere ve rekabet alanlarında yaşanabilecek krizlere karşı tedbirli olabilmeleri için gereklilik arz etmektedir. Bu çalışmada istihbaratın kriz krizlerindeki etkisi ve yönetim süreçlerinde başarı durumuna değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, İstihbarat, Dış Politika

ABSTRACT

In this article, the effect of intelligence on decision-making mechanisms in the Cyprus Crises is examined. A conceptual study has been made on the concept of intelligence and the studies that countries have done on this issue, crises and intervention factors. The underlying causes and consequences of the Cyprus crises (1963-1964, 1967, 1974 Cyprus Crises, 1987 Continental Shelf Crisis and 1996 Kırdak Rocks Crises) are given. While Cyprus is struggling with these crises, the steps taken by Turkey in terms of foreign policy and the priorities taken into consideration while making decisions, the tools and techniques used have been determined. The crises that emerged with different titles at regular intervals had a significant impact on Turkey's crisis management processes and culture. Studies carried out in this context are also included in this article. In addition, the results of the crisis management methods carried out during the crises in terms of Turkish foreign policy were also examined. Thus, the effectiveness and adequacy of the Turkish Foreign Policy in managing the crisis form in the Cyprus issue has been evaluated. The impact and role of decision-making mechanisms on the future of countries and states in crisis processes is very important. Here, both the size of that role and the influence of international and national media and public opinion and the role of third actors are included. In war and crisis situations, intelligence studies are carried out with a unique approach and technique for each situation. During the Cold War, intelligence studies have become a strategy and a field in international relations. Almost all of the developing and changing intelligence studies serve the same purpose. Although the perspectives of the countries on the concept of strategic intelligence are different, it is necessary for them to be cautious against the crises that may occur in their future and competition areas. In this study, the effect of intelligence in crisis crises and the success in management processes are mentioned.

Keywords: Cyprus, Intelligence, Foreign Policy

1. GİRİŞ

Kıbrıs demografik olarak dikkat çeken yerlerdendir. Tarih boyunca birçok kez el değiştirmiştir. Öncelikle Mısır, Hitit, Pers, Büyük İskender, Romalılar, Bizans, Ceneviz, Memluk ve Venedik gibi birçok milletin yönetimine girmiştir. Osmanlı Devleti' ne geçmeden önce Kıbrıs'ın idaresi Katolik Venediklilerin elindedir. Ortodoks Rumlara yaptıkları zulümlerden dolayı yerli halk yönetime tepkili ve hoşnutsuzluk içindedir. 1570-1571 arasında Osmanlı Devleti adayı fethetmiştir. Daha sonraki süreçte Kıbrıs'ın yönetiminde Birleşik Krallık söz sahibi oldu. Rumlar enosis rüyasını gerçekleştirmek için Kıbrıs Türklerini tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bu durumla birlikte 1960-1974' e kadar süre ve hala farklı şekillerde etkisini gösteren Kıbrıs krizleri dönemi başlamıştır. 1974' ten sonra ise Türkiye yapmış olduğu Kıbrıs Barış Harekâtı ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' ni ilan etti. Kıbrıs hem askeri üs olarak hem de konum olarak oldukça önemlidir. Burada yaşanan tüm krizler ve çatışmalar bu nedene dayanmaktadır.

Ülkeler savaşları ya da çatışmaları genellikle sahada değil anlaşma masalarında kazanırlar ya da kaybederler. Çünkü görünen savaş ve görünmeyen savaş aynı anda yaşanır. Bir ülke bundan birini kazanırken bazen birini kaybedebilir. İstihbarat kavramı bu alanda oldukça önemlidir. Bir çeşit savaş taktiği ve izlemsel bilgi akışıdır. İnce elenip sık

dokunan bir faaliyet sürecidir. İstihbaratın tamamlanması, istihbarat yapılmasının sonucu olarak ortaya çıkan ve siyasi makamlara sunulmaya hazır halde bulunan işlenmiş bilginin elde edilmesidir (Seçmen, 2017).

İstihbarat noktasında ülkeler anayasal düzeni koruma, ulusal güç ve güvenliği sağlama bölünmez bütünlüğü ve bağımsızlığı sağlama, tüm tehditleri fark etme ve bilgi sağlamak için önemli çalışmalar yapmaktadır. Bir ülke için istihbarat düşman veya düşman olabilecek devletler, kurum/kuruluş ve kişiler ile ilgili açık ya da kapalı kaynaklardan bilgi elde ederek, değerlendirme ve çözümlenmeler oluşturarak sonuca ulaşılmasıdır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Kıbrıs krizlerinde yaşananlar ve bu süreçte istihbaratın etkisi incelenmiştir. İstihbarat kavramı ülkelerin varlığını oluşturma ve koruma noktasında oldukça önemlidir. Günümüzde de Kıbrıs krizleri döneminde de istihbarat ve bilgi akışı için oldukça çok mesai harcanmıştır. Bu çalışmada hem istihbarat hem de Kıbrıs krizlerinin doğrusal ilerleyişine yer verilmiştir. Ayrıca Kıbrıs'ta ortaya çıkan krizler ve bu krizlerin sebepleri işlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Kıbrıs 'ın tarihsel gelişimine yer verilerek çıkan krizlerin ve temel nedenlerinin tarafların bakış açısı dikkate alınarak incelenmiştir. Kıbrıs' ın tarihine baktığımızda hem demografik hem de askeri olarak oldukça dikkat çeken bir ülkedir. Birçok kriz ve olayla karşıya kalmasının temel sebebi budur. Kıbrıs' ta yaşanan bu krizlerin perde arkası ve istihbarat yönünü ülkenin geleceği ve varlığını koruma noktasında ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı Kıbrıs krizlerinin istihbarat noktasında önemine vurgu yapmaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Kıbrıs krizleri ve istihbaratın karar mekanizmaları üzerinde etkisi üzerine alanda yeterli inceleme ve çalışmanın olmaması bu çalışmanın literatür de önemli bir kaynak olmasını sağlamaktadır. Ülkelerin stratejileri ve güvenlik önemleri noktasında da bilgi sunmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve ULUSLARARASI KURAMSAL TEORİLER

2.1. İstihbarat

Akademisyen ve istihbaratçılar tarafından istihbarat kavramına dair farklı tanımlamalar yapılmıştır. Farklı uzmanlığa sahip olan bireyler alanları doğrultusunda bu terimi incelemiş ve uygulama sürecine gitmiştir (Laquer, 1987: 8).

Sherman Kent'e göre istihbarat ifadesi, yüksek seviyelerdeki sivil ve askerlerin milletin refahını sağlamak amacıyla ihtiyacı olan bilgiler bütünü olmuştur. Michael Warner tarafından, istihbaratın yalnızca bilgiden ibaret olmadığı çok daha fazlası olduğu aktarılmıştır. Bu noktada Kent'in istihbarata dair ifadesini yetersiz görmüştür (Warner, 2002: 15). İstihbarat kapsamında gizlilik, temel bir karakteristik özelliği taşımaktadır (Shulsky ve Schmitt, 1993: 122). Gizlilik esasının belirli bir oranda sağlanamaması durumunda, çok değerli istihbarat ve istihbarat bütünlüklerine karşı koymaya yönelik yöntemler riske girebilecektir. Gizlilik esası, istihbarat için gereklilik ve erdemi ifade etmektedir. Bu kapsamda istihbaratın temin edilmesi yönündeki yöntemlerin ve bilgi kaynaklarının, istihbaratın hedef kitlesi tarafınca bilinmemesi gerekmektedir.

Modern demokrasi anlayışında, istihbarat servislerinin kamuoyu destek ve güveni, fonksiyon olarak gerekliliği dolayısıyla yalnızca geçici nitelikteki durum ya da olaylar için mevcut kamuoyunda yer tutan istihbarat sistem ve servisine dair yapılan sorgulamaları, hükümetin uygulama bütünlüklerinin bir parçası olarak görülmektedir. İstihbarat, temel işleyişi itibariyle gizliliğinin yanı sıra bilgiler arası farklılıkları yansıtabilmektedir. Bu noktada istihbarat, bir hükümetin diğer bir hükümette karşı gizli tutmak istediği bilgilerinin olması halinde varlığını ortaya koymaktadır. Bu durumda gizli olan bilgelere erişim noktasında tüm yol ve yöntemlerin saklanması ve korunması söz konusu olmaktadır. İstihbaratın temel yapısında üç fonksiyon yer almaktadır; bunlar toplama, analiz etme ve karşı istihbarattan oluşmaktadır.

Temel fonksiyonlara daha yakından bakacak olursak; Söz konusu istihbaratın süreklilik arz eden bir eylem olması nedeniyle bu alanda yapılan tüm faaliyetler bir çark gibi görülmektedir. Bu noktada istihbarat çarkı dört evreden meydana gelmektedir (İlter, 2002):

- ✓ Bu çarkın ilk evresinde istihbarata dair ihtiyaçların tespiti yapılmaktadır.
- ✓ İkinci evrede tespit edilen ihtiyaçlara yönelik yetkili birimler aracılığıyla bilgi toplanmakta olup değerlendirme sürecine gidilmektedir.
- ✓ Üçüncü evrede toplanan tüm bilgilerin analiz edilmesiyle birlikte istihbarat oluşturulmaktadır.
- ✓ Dördüncü evrede ise istihbarat özelliğini gösteren bilgiler gerekli makamlara iletilmektedir. Aynı zamanda bu evrede yeni istihbarat ihtiyaçlarının tespit edilmesi yani belirlenmesi durumunda bu süreç yenilenmektedir.

İstihbaratın diğer bir gizli esası olan örgütlü operasyonlar ise, modern demokratik ülke yönetimlerinde, zamanla artan uygun istihbarat fonksiyonu niteliklerinde bir takım itiraz durumlarıyla karşılaşmaktadır. İstihbarat kapsamında tasarlanan içeriğin aynı kalmakta olduğu erişim yöntemleri üzerinde ise sürekli değişim ve gelişimlerin olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. “İstihbaratın bilgiye ihtiyacı olanlar için önemi” niteliğinde içerik değerlendirilmesi hususundaki değişmezlik, aslında istihbaratın son zamanlarda karakteristik özellikleri bakımından değişim sürecine gidilmesini gerekli kılmıştır(Mercado, 2016: 7).

Günümüzde toplanıp analizi yapılacak olan bilgi oranlarında bir hayli artış söz konusudur. Özellikle de 20. yüzyılda uluslararası bir platformda iletişim yüzdesinin artış gösterdiği bilinmektedir (Harasim, 1993: 287). Açık kaynaklar aracılığıyla temini yapılan istihbaratın bu durumdan nasıl bir etki gördüğünü bizlere, ABD'nin tüm istihbaratında bu oranın açık kaynaklardan elde edildiğini göstermektedir (Mercado, 2016: 7). İnternet kullanım oranında küresel jeopolitik değişim ve söz konusu yükselişler, mevcut kaynakların sayı ve nitelikleri üzerinde önemli atışlara sebep olmuştur. Burada ki kritik nokta, başarılı ve yeterli nitelikteki açık bir kaynak istihbaratına nereden ulaşılabileceğinin bilinmesi olmaktadır.

İstihbarat kapsamında analiz yapımcılar her geçen gün artmakta olup karar vericilerin karar süreçlerine dair etkileri de aynı oranda değer görmektedir. Bu çerçevede, Sherman Kent'in önerisi olarak aşağıda ifade edilen taktikler, istihbarat analizcileri tarafından en önemli kılavuz niteliğinde kabul görmüştür(Laquer, 1987: 8):

- ✓ Siyaset gruplarının endişe ve gereksinimlerine odaklanmak,
- ✓ Siyasi gündeme dair kişi temelli hizmet süreçlerinden kaçınmak,
- ✓ Entelektüel kesinlik sağlamak,
- ✓ Analitik önyargı eylemlerinden kaçınmak amacıyla bilinçli bir çaba göstermek,
- ✓ Çeşitli düşünce yapılarına yönelik dikkat geliştirmeye istekli olmak,
- ✓ İstihbarat analizcileri haricindeki uzman grupların sistematik kullanımı,
- ✓ Kanaat ile ilgili ortak sorumluluk gelişimi,
- ✓ Siyasete destek veren kanaat ve bilgilerin, en etkili şekliyle iletilmesi yöntemi,
- ✓ Hatalı durumların samimiyetle kabul edilmesi,

Buradan hareketle istihbaratın geriye döndürülemeden, dinamik, yenilik ve yaratıcılığı gerekli kılan bir yöntem veya yöntemlere dair ihtiyaçlarına ulaşılmaktadır. Haberlerin toplanması, analiz edilmesi ve istihbaratın karar verici kesim tarafından kullanılması şeklinde bilinen bu süreç, aşamaları üzerinde geriye dönülemeden ve bütünüyle ele alınarak değerlendirilmesi gereken özelliklere sahiptir. Eski sistem yapılarında istihbarat çarkı üzerindeki yeniden başa alınan dönüşler, eksik ve aceleyle yapılan analizleri etkileyerek tehlike arz eden bir mekanizma haline gelebilmektedir. Bu durumun en bariz örnekleri Soğuk Savaş sonrası değişen tehdit ortamlarına karşı uyum yakalayamayan istihbarat örgütlerinden kaynaklanan eksik ve başarısız operasyonlardır (Klan, 2003).

2.2. Kriz

Kriz durumlarının sınırları bulunmamaktadır. Herhangi bir zaman diliminde, mekan ya da örgütte açığa çıkabilmektedir. Kriz durumlarının beklenmeyen bir anda açığa çıkmaları ve mevcut etkileri sebebiyle herhangi bir örgüt bünyesinde yaşanmaması olasılığı söz konusu olmamaktadır (Klann, 2003: 3). Mevcut kriz durumları insan eliyle oluşturulan ve doğal sebeplerden oluşanlar şeklinde ayrıştırılabilmektedir (Korkmazıyürek ve Basım, 2009: 12).

Parsons ise üç farklı krizin olduğunu açıklamıştır (Parsons, 1996:25):

- ✓ Ani gelişim gösteren krizler: Açığa çıkma sürecinde çok az uyarı veren ya da hiçbir uyarı vermeyen bir kriz özelliğini göstermektedir.
- ✓ Zaman içerisinde meydana gelen krizler: Bu tür kriz durumları yavaş yavaş ortaya çıkmasıyla birlikte öncesinden herhangi bir kestirim yapılamamaktadır.
- ✓ Uzun süreli devam eden krizler: Uzun süren krizler ise hafta, ay ve yıllarca sürebilmektedir.

Chong (2004: 43-45) ise söz konusu krizin altı aşamadan meydana geldiğini aktarmıştır.

- ✓ Krizle başa çıkma aşaması,
- ✓ Yeniden düşünme aşaması,
- ✓ Başlatma aşaması,
- ✓ Hissetme aşaması,

- ✓ Krize müdahale etme aşaması,
- ✓ Kum torbasıyla siper yapma aşamasıdır.

Örgütsel krizin temel özellikleri: kriz durumlarına yönelik önceden bir tespitin yapılamaması, örgüt kapsamında yapılan tahmin ve önlem faaliyetlerinin yetersizlik göstermesi, örgütün varlık ve amacını tehdit etmesi, mevcut durumdan çıkılmasına yönelik gerekli aşamalara karar verilmesi noktasında yeterli zaman ve bilgi donanımlarının olmaması, ani bir müdahale hali ve karar vericilerde gerilim oluşturmalarıdır (Can 1997: 312). Bu durumun sonrasında yönetim basamağından bakıldığında, kriz yapısının temel özelliklerinin süreç içerisinde ağır bir biçimde yansımalarının olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle de kriz bölgesi ve krize müdahale noktasında iletişim problemleri ile birlikte bilgilerin sarpa sarması da yönetim birimlerinin gerilim yaşamasına sebep olmaktadır. Bu noktada yaşanan süreçlerinde her örgütün kriz durumlarıyla karşılaşabileceği söylenebilmektedir. Bu duruma bağlı olarak yönetici kesimlerin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaları gerekmektedir.

Yönetim, farklı sektörel yapılarda farklı riskleri olan bir birim olmaktadır. Yönetim aşamasında krizle mücadele etme becerisi bir hayli önemli olmaktadır. Bu noktadan hareketle her durumun yolunda olduğu bir işleyişte yönetim belirginliğinden bahsedilememektedir. Krize dair mücadele noktasında kriz durumlarına hazırlıklı olunması ve açığa çıkması halinde yönetilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kriz yönetim süreçleri, yönetime dair önemli bir boyut kazandırmaktadır. Kriz yönetimini gerçekleştiremeyen örgüt yapılarının varlıklarını devam ettirmesi pek de mümkün olmamaktadır. Devlet bünyesinde ki örgütler üzerinde de sıkça kriz durumları yaşanabilmektedir. Bu açıdan konuya hakim olduğunda ülkemizin bir kriz cenneti olduğu anlaşılmaktadır. Ancak devlet yönetim birimlerinin kriz yönetimi açısından ihtiyaç duyulan eylemleri uygulamaktan kaçındıkları söylenebilmektedir. Bu durum, büyük oranda yönetici kesimin “*ukriz yönetimi*” bakımından eksikliklerine bağlı olmaktadır.

2.3. Uluslararası İlişkilerde Kuramsal Teoriler

2.3.1. Realizm

Yeni (neo) siyasal, klasik yapısal ve neolitik olarak farklı yaklaşımları için de barındırmak ile beraber, genel olarak ele alındığında tüm realistlerin devletlerin uluslararası sistem ve politikasını incelediği bilinmektedir (Macleod ve O'meara, 2007: 39). Temel anlamda gözlemlendiğinde, realistler insan doğası kötü demişlerdir. İnsanların asıl amacı güce ulaşma, güce sahip olmaktır. Bu durumlarda değişim söz konusu bile olmadığı için insanlar gücü elde edebilmek amacıyla hep mücadele içerisindedirler. Bu bağlamda uluslar arası ilişkiler eşittir güç olarak adlandırılabilir. Anarşik anlayışta devletler kendi güvenliğini sağlamak ve çıkarını korumak durumundadır. Ulusal güvenliğin korunması Ekonomik çıkardan daha çok önem teşkil eder. Rasyonel aktör özelliğine sahip olan devletin temel hedefi uluslararası sistemde varlığını devam ettirebilmektir. Bu durum da devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder ve dış politikası ahlaki içinde davranış sergilemezler (Kegley, 1995:4).

Kendi çıkarlarını korumak ve varlığını sürdürebilmek isteyen devlet ise sadece kendi gücüne güvenir. Uluslararası sistemde devletin kendi kaynak ve güçlerine güvenmesini ele alan ilke, kendine yardım (ya da kendi kendine yardım: self help) ilkedir (Waltz, 2008: 111).

Tüm devletler tarafından kabul gören merkezi bir baskınlık kurulmadığı ve anarşinin egemenlik kurduğu uluslararası ilişkilerde tüm devletler kendi gücünü çoğaltmaya amaç edinmiştir. Rasyonel bir aktör olarak devam eden ve kendi varlığını sürdürebilmek için uğraşan devletler içinde güç anlamında hiyerarşi hâkimdir. Tüm devletler kendi varlığını devam ettirmek ve güvenliğini koruyabilmek amacıyla belirli tekbirler almak isterler. Bu tedbirler farklı devletlerin kendilerine olan güvenin sarsılmasına ve benzer tedbirler alınmasına zemin hazırlar. Bu sebeple ile uluslararası ilişkide " *güvenlik ikilemi*" olarak nitelendirilir. Güvenlik ikileminde yer alan devletler içinde çalışmaya engel teşkil eden güç dengesi korunumu endişesindedir (Waltz, 2008: 117). Güç dengesi politikası devletlerinin varlığını devam ettirebilmek, güvenliğini korumak ve uluslararası sistemde belirli bir istikrar sürdürmek amacıyla kullandığı bir yöntemdir (Waltz, 1979: 111).

2.3.2. Neorealizm

1970' li klasik realizm ekonomik güçleri ihmal etmesi sonucu tepki amaçlı oluşmuştur. Kenneth Waltz uluslararası ilişkide disipline ekonomi ve antropoloji alanlarında içine alarak genişlemiştir. Waltz'ın neorealizmi klasik realizmin bir eleştirisi niteliğindedir. Waltz'ın temel olan eleştirisi klasik realizmin bir den fazla boşluğu ve eksikliğini olduğu bir teori olmasıdır. Teorinin entelektüel durumlarda cevap sunabilmesi gerektiği lakin realizmin bu özelliğini yitirdiği ve oluşan gelişmelerin salt realist teoriye göre açıklama yapılamayacağıdır. Waltz'ın teorisi uluslararası politik sistemin ayrı ve birleşik birimlerinden oluşma gösteren bir yapıdır. Neorealizm uluslararası politikasının özdevinimselliğini yönetir. Bu görüş doğrultusunda uluslararası sitem içinde yer alan yapılar ayrı ayrı tanımlayarak anlaşılır. Waltz' a göre ise insanın doğasında kötülük değil, uluslararası sistemde anarşik durumun devletlerini güç artırmakta zorluk çektiriyor. Realistler sistemin hepsinden uluslararası sistemi açıklamaya uğraşırken, Waltz sisteminde devletleri ele alarak uluslararası sitemi açıklamakta Waltz'a göre uluslararası sitem üç temel karakteristik özellikleri ile tanımlanır (Waltz, 2008: 119).

2.3.3. Neoklasik Realizm

Devlet yapısını, uluslararası sistemde etkileri ile devletlerin dış politikası içinde bir dönüşüm mekanizması olarak değerlendirilir. Stephen M. Walt' un ifadesiyle ulusal siyaseti, güç dağılımı ile dış politika davranışı arasına bir ara değişken olarak yerleştirir. Neoklasik Realizm'in ele aldığı devlet seviyesindeki başlıca etkenler ya da ara değişkenler arasında, devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin dinamikleri yer alır. Ayrıca toplumsal aktörlerin ve menfaat gruplarının dış politika üzerindeki etkisi, devletin siyasi ve askeri kurumlarının kurumsal kapasiteleri, ülkenin elitleri arasındaki mutabakat ve uyum ve son olarak devlet adamlarının ulusal ve uluslararası siyasete dair fırsat - tehdit değerlendirmeleri sayılabilir. Burada devletlerin anarşik uluslararası sistemdeki belirli davranış kalıplarını, devlet ve devlet adamı seviyesindeki etkenler ile açıklayan Neoklasik Realizm'in sistemik bir uluslararası ilişkiler teorisi değil genel bir dış politika teorisi olduğu vurgulanmıştır. Neoklasik Realizm, yapısal realizm'in temel varsayımlarını kabul eder. Neoklasik Realizm' de (uluslararası) sistemi anarşik görür, görece gücünün önemini söyler ve rakip güçler karşısında gücün önemine vurgu yapar (Pirinççi, 2013).

3. TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS KRİZLERİ ve İSTİHBARATIN ROLÜ

3.1. Kıbrıs Krizleri

3.1.1. 1963-1964 Kıbrıs Krizi

Türkiye-İngiltere- Yunanistan arasında problemler yaşanmaya başlamıştır. Taraf oldukları Doğu – Batı blokları ve tarafsız olanlarında dahil olduğu komplike bir sorun haline gelmiştir. Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasında yapılan anlaşma hakları bu üç ülke tarafından problem oluşturmuştur (Aksu, 2008: 82).

Krizde Sebep Olan Gelişmeler

Kıbrıs krizi öncesinde Makarios, (Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı)Kıbrıs Anayasa' sında bazı değişiklikler yapmak istediğini belirtmiştir. Türk tarafı (16 Aralık 1963) ise bu tekliflerin kabul edilemeyeceğini net bir şekilde belirtmiştir. Markarios tek taraflı olarak değişiklik yapmaya çalışmış ancak Türkiye bunu Anayasal eşitlik düzenini bozucu bir tutum olarak değerlendirmiştir (Oran, 2018: 720-722).

Kıbrıs krizinin asıl nedeni EKOKA'nın Türk toplumunu hedef alan şiddet faaliyetleridir. Kıbrıs Türk toplumunu yok etmeye yönelik örgütsel ve planlı bir olaydır. Akritas planının uygulanmasında en büyük engel Kıbrıs' ta yaşayan Türkler olarak görülmüştür. Bundan dolayı enosis felsefesini gerçekleştirmek için bu krizi çıkarmışlardır. Anayasa değişikliği zorla kabul ettirilmeye çalışılmıştır. 1963 ' te başlayan bu kriz 1964 ' te de devam etmiştir. Türkiye Kıbrıs Türklerin korumaya ve yanında olduğumuzu göstermeye çalışmıştır. Kıbrıs Türklerine yapılan bu saldırı Türkiye içinde siyasi düzeyde tehdit olarak nitelendirilmiştir (Gür, 2020).

Kriz sonrası 10 Ağustos 1964 'te sözel ve uygulamalı anlaşmaya varılmıştır. Fakat yazılı bir belge iki tarafa da onaylatılamamıştır. Kıbrıs sorunu üç garantör ülkenin düzeni bozularak çözülmüş gibi görünse de daha yeni ve daha derin sorunlara neden olacaktır. Yani bu kriz başka krizlerinin temel sebebi olacaktır. Türkiye tarafından kriz kabul edilebilir bir çözüme ulaşmamıştır (Armaoğlu, 2018: 591).

Krizde Karar Alıcı Faktörü

Kriz öncesi ve sonrası dönemde de etkin olan Türkiye bu krizi siyasi bir tehdit olarak görmüş ve temkinli yaklaşmıştır. Türkiye Kıbrıs'ta yaşanan durumun önemini ABD, İngiltere ve Yunanistan'a bildirmiştir. Cumhurbaşkanı Cemal GÜRSEL ise bizzat ABD, Fransa, Yunanistan ve Federal Almanya liderlerine krizi sonlandırmak için çağrıda bulunmuştur. Askeri Bürokrat Cevdet SUNAY ise MGK alanda çalışmaları sürmüştür.(Bilge, 1964: 7).

Türkiye Kıbrıs' a yönelik faaliyetlerinde Türk halkını korumayı esas almıştır. 5 Haziran 1964' te ABD Başkanı (Johnson) tarafından aldığı bir mektupla askeri müdahale konusunda engellenmiştir. Yeni müzakere süreçleri başlamıştır. 9 Temmuz' da Dean Acheson (Cenevre) ' da taraflar arası uzlaşma girişimleri başlamıştır.

3.1.2. 1967 Kıbrıs Krizi

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasa' sını iki toplumunda siyasal eşitliğini esas almaktadır. Fakat toplumlar arasındaki bu işleyişi tek taraflı değiştirilmeye çalışılması konusunda Türkiye- Kuzey Kıbrıs ve Yunanistan arasında çatışmalar kriz olarak ortaya çıkmıştır.

Krizde Sebep Olan Gelişmeler

15 Kasım 1967' de Boğaziçi ve Geçitkale köylerinde yaşayan Türklere yönelik şiddete ve giderek işgale dönüşen tutum bu krizin temel tetikleyici olmuştur.

Türkiye Ada üzerinde uyarı uçuşları yapmıştır. Diploması yönünden Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyet' ine uyar ve uzlaşma çağrılarını yapmıştır. 30 Kasım 1967 ' de Türkiye'nin talepleri kabul edilmiş ve 1 Aralık 1967' de ise Kriz sonlanmıştır (Gür, 2020).

Krizde Karar Alıcı Faktörü

1967 krizinde üç ana faktör bulunmaktadır. Bunlar Türkiye – Yunanistan ve ABD ‘ dir. Kuzey Kıbrıs Türklerine yönelik yapılan bu saldırı ve işgal sürecinde ABD krizi sonlandırmaya yönelik faaliyetlerde bulunur. Türkiye için karar mercii Süleyman DEMİREL’dir. Fayda sağlamaya yönelik bir tutum sergilemiştir.

3.1.3. 1974 Kıbrıs Krizi

1967 Kıbrıs krizi sonrası ülkeler arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Bu durum Kuzey Kıbrıs’ı oldukça yakından etkilemiştir. 1974 krizi ani ve beklenilmeyen bir kriz olarak baş göstermiştir. Kıbrıs’ ta EOKA üyeleri ve enosis taraftarları darbe girişiminde bulunmuştur. Yunanistan bu süreçte karşı tarafı destekleyici konumdadır. Kriz bölgesel bir krizdir (Aksu, 2008: 115).

Krizde Sebep Olan Gelişmeler

Kıbrıs yönetiminde olan Makarios birçok kriz sürecinde yönetici konumda olmuştur. Buradaki deneyimlerine dayanarak enosis düşüncesinin gerçekleştirilemeyecek kadar zor olduğunu savunmaya başlamıştır. Enosis tarafları bu sefer Türkiye dışında içlerinden birinin de engel olduğunu görmüşler ve Makarios yerine Grivas bu sürecin yönetimine getirilmiştir.

Türkiye askeri müdahale sürecine girmiştir. Türkiye taleplerini askeri güç ile tek taraflı olarak elde edebilmiştir. Cenevre Konferansları sonrasında Türkiye Ada’ nın 3/1 ‘inde kontrol sağlamıştır.

Makarios, Grivas’ın ölümünden sonra EOKA-B’yi yasadışı faaliyet gösteren bir örgüt olarak açıklamıştır. Şiddet faaliyetlerinin de sonlandırılması gerektiğini savunmuştur. Kriz sonlanmış ve ateşkes ilan edilmiştir (Necatigil, 1989: 40).

Krizde Karar Alıcı Faktörü

1974 krizinde Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs olarak Makarios ve Grivas etkin rol üstlenmişlerdir. Krizi bastırma ve sonlandırma noktasında ABD ve BM faaliyetleri görülmektedir (Bölükbaşı, 2001: 172).

3.1.4. 1987 Kıta Sahanlığı Krizi

Ege Denizi’ ne yönelik yapılan tüm çalışmalar Yunanistan ve Türkiye arasında gerilime ve krize neden olmuştur. Kıta sahanlığı krizi birçok dönem etkisini göstermiştir. 1976 yılında gerçekleşen kıta sahanlığı krizi sonrasında yaşanan gelişmeler 1987 krizine neden olmuştur. Bu krizi çözmek için iki devlet arasında Bern Anlaşması ile kıta sahanlığı sınırlandırılmasına yönelik görüşmeler tamamlanmaya kadar taraflar arasında olumsuz ve şiddet içerikli faaliyetlerden kaçınmaya karar verilmiştir. Bu uzun bekleyiş süreci 1987 ‘ de patlak vermiş ve iki devlet arasında askeri müdahale noktasına kriz yaşanmıştır. Yunanistan anlaşmayı reddetmiş ve Ege Denizi’nde petrol arama ve sondaj çalışmaları yapacağını duyurmuştur (Şihmantepe, 2013).

Krizde Sebep Olan Gelişmeler:

- ✓ 1987 krizine sebep olan gelişmeler şunlardır;
- ✓ 1976 krizi sonrası gelişmeler,
- ✓ 1975 Roma görüşmeleri,
- ✓ 1976 ‘da MTA Sismik1’in Ege ‘ de askeri koruma eşliğinde açılması ve buna bağlı gerginlik artış,
- ✓ Yunanistan’ nın tek taraflı faaliyetleri UAD’ a başvuru ve kararın kıta sahanlığı noktasında yetersiz kalması,
- ✓ Yunanistan’ ın tek taraflı olarak Bern Deklerasyonu’nu sona erdirdiğini açıklamasıdır (Avar ve Lin, 2019: 57-70).

Krizde Karar Alıcı Faktörü

1976 krizinde faaliyet gösteren Bern Deklarasyonu sürecinin uzaması taraflar dışında diğer etkin rol oynayan ülkelerinde karar aşamasında faaliyetleri süreci çıkmaza sokmuştur. Türkiye ve Yunanistan arasındaki bu kriz birçok ülkeyi etkilemektedir. Yaklaşık bir aylık u kriz ve gerilim sürecini Yunanistan’ da II. Papandreu yönetimi karşılarken Türkiye’ de ise I. Özal hükümeti karşılamaktadır (Şihmantepe, 2015; Oran, 2001: 113).

3.1.5. 1996 Kardak Kayalıkları Krizi

1996’ da Ege Denizi açıklarında bulunan Kardak Kayalıklarına Figen Akat adlı Türk kargo gemisi oturmuştur. Bu durum Türkiye- Yunanistan arasında yeni bir krize neden olmuştur. Ege Denizi’ne ilişkin ortaya çıkan bu yeni kriz geminin kurtarılmasında hangi ülkenin müdahale edeceği noktasında gerilime neden olmuştur. İki ülkenin ortak çalışmaları sonucunda gemi Güllük limanına çekilmiştir. Bu süreçte yaşanan görüş ayrılıkları diplomatik düzeyde ilişkilere neden olmuştur (Serdar, 2020: 131-132).

Krizde Sebep Olan Gelişmeler:

- ✓ Muğla yakınlarındaki Kardak Kayalıklarında karaya Türk gemisinin oturması
- ✓ Yunan hücumbotlarının olaya müdahalesi,
- ✓ Durumun Yunanistan karasularında gerçekleştiği konusunda ısrar,
- ✓ Figen Akat kaptanının Türk sularında olduğu ve Türk DenizKomutanlığınca kurtarıma isteği
- ✓ Kriz sürecinde Kardak Kayalıklarına bayrak dikme mücadelesidir (Web-1).

Krizde Karar Alıcı Faktörü

İki ülke arasında yaşanan bu Kardak krizinin temel sebebi önceki krizlerin sebep ve sonuçlarıdır. Yunanistan ve Türkiye karasuları noktasında karar alma süreçlerinde yer alırlar. Bu kurtarma operasyonu iki ülke tarafından da fiili kara istilası olarak değerlendirilmiştir. Buna bağlı olarak dönemin Dışişleri Bakanı Deniz BAYKAL ve Başbakanı Tansu ÇİLLER “Türkiye’nin, başka devletlerin kendi topraklarında bu şekilde tasarrufta bulunmasına müsaade edilmesinin söz konusu olmadığı” belirtmiştir (Şihmantepe, 2013: 138-139).

3.2. Kıbrıs Krizlerinde İstihbaratın Rolü

Askeri güç kullanımı Türk dış politikasında, devletin güvenliği ulusal menfaatleri, bütünlüğü, karşı bir davranış ortaya konulduğunda ya da statükonun ihlali gerçekleştiğinde ortaya çıkmıştır. Kıbrıs krizleri sonuçlansa da hep yeni bir krize ya da soruna neden olmuştur.

Kıbrıs krizlerinde ve daha birçok olayda ülkeler birbirini takip etmek ve haber almak için istihbarat servisleri ve birlikleri oluşturmuştur. Ülkeler içerden haber çıkmaması adına asker kamp ve alanlarını gözden uzak ve karışık bir düzende oluşturmuştur.

Kıbrıs I. Dünya Savaşı’nda fiili olarak yer almaması ve Akdeniz çevresinde yer alan konumuyla espionaj, istihbarat ve istihbarata karşı çalışmalarında önemli rol almaktadır. Mağusa alanında açılan esir kampı karşılığında Ermeni Doğu Lejyonu Kampı savaşın tam orta noktasındayer almaktadır (Seçmen, 2017).

II. Dünya Savaşında İngiltere Kıbrıs’ ın hem jeopolitik hem de askeri bakımdan faydalanmak istemiştir. Kıbrıs’ ta görev alan 420 Türk’ ün varlığı oldukça önemlidir. Çünkü görevlerini ifa ederken gösterdikleri şevk ve sadakat istihbarat noktasında büyük önem taşımaktadır. 5000’ e yakın Kıbrıslı Türk katırcı konumunda askere kaydolmuştur. Birçok haberleşme, devriye hizmetleri yerine getirme noktasında faaliyetler göstermektedir. Fakat bu süreç hem Türkler hem de İngilizler için farklı şekilde seyretmektedir (Toluner, 1987: 246).

Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu ise Mısır’a bağlı olarak ortaya çıkan bilgi sızmaları, istihbarat zafiyeti ve istihbarat kaçağının Kıbrıs üzerinden Osmanlı Devleti’ne ve Almanya’ya gittiği düşünülmüştür (Varnava, 2012: 353-379).

1916 yılında istihbarat sızıntısı düşüncesiyle İngilizler Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu aracılığıyla rapor hazırlamışlardır. Bu rapora göre kamp alanı ve adada 32 karşı taraf savunucusuna ve düşmana rastlanmıştır. Clauson, bu raporu detaylandırmış karşı tarafa yönelik ilgi ve sempatilerini de eklemiştir (Varnava, 2012: 362).

İngiltere, istihbarat faaliyetlerini Kıbrıs’ta yürütürken her şeyden ve herkesten şüphelenirler. Tüm insanları suçlu ve şüpheli olarak görürler. Kıbrıs ile ilgili Osmanlı Devleti’nin ve Almanların haber alamaması için Mağusa/Karpaz hattında birçok önlem almıştır. Sahil alanlarında bulunan gemilere yakıt ve erzak aktarımının önüne geçmek için baskı ve tedbir uygulamaları yapılmıştır. Diğer bir istihbarat akışını engelleme çalışması ise Almanları U olarak isimlendirdiği yakıt taşıma ve ulaştırma faaliyetlerinin önüne geçmektir. Mısır üzerinden gönderilen 13.500’ e yakın bidon ve kasa yakıt akışı tespit edilmiştir (Sweetand Bitter Island, 2010: 132-133).

Kıbrıs üzerinden yaşanan sorun birçok ülkeyi etkilediği gibi istihbarat alanlarını da etkilemektedir. Kıbrıs’ ta fark edilen bu yakıt akışı gümrük yetkililerince önceden var olduğu konusunda ısrarla onaylansa da taraflar kabul etmemekte ve güvenlik açığı olduğunu söylemektedirler. Çevrede olan tüm hareketlilikler istihbarat ile ilgili bir durum olduğu için gelen giden yerli ve yabancı herkes dikkatle takip edilmektedir. Taraflar Kıbrıs’ ta bulunan yakıt depolarını bir araya toplayarak Mağusa, Girne ve Larnaka’da kıyıya yakın alanlarda muhafaza eder. Bunun amacı kaçakçılık faaliyetlerinin önüne geçmektir (Varnava, 2012: 362).

Türkiye ve Kıbrıs birçok savaş ve kriz atlatmıştır. İstihbarat konusunda oldukça farklı boyutta yer almaktadırlar. Örneğin Çanakkale Savaşı’nda esirler arasında ülkelerin son durumu yakından takip edilir. Bilgi akışları sağlanırdı. Taşucu bölgesinden adaya gönderilen 3 istihbarat çalışmanı bulunmuştur (Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 1951: 185).

Bu üç Türk esir ile ilgili 1917’ de şifreli yazıyla Başkomutanlık Vekalet’ ine şu mesaj yollanmıştır. ““...Üç ay evvel gönderilen üç kişiden ibaret bulunan kayıklarımızın yakalanarak bugün adada esirler arasında buldukları ve

elde edilen malumatın uçaklar vasıtasıyla icra kılınan ve evvelce makamı devletlerine bildirilmiş olan keşif faaliyetlerinin doğruluğu kesindir...” (Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 1951: 185).

İngilizler tarafından yayınlanan bir diğer raporda ise Mağusa bölgesinde 4 Kıbrıslı Türk olduğu belirtilmiştir. Fakat davranışları ve tutumları istihbarat servisine yönelik olmadığı için İngiliz istihbaratçısı Kıbrıslı Türkleri “Gelecekteki hal ve hareketleri konusunda daha ihtiyatlı davranmaları konusunda yemin ettirilerek” serbest bırakmışlardır(Morgan, 2010: 134).

Kıbrıs Barış Harekâtı sürecinde Türkiye Cenevre ‘ de yapılan görüşmelerin sonuçsuz ve yetersiz kalacağı kanaatine vararak askeri yetkisini kullanarak “Ayşe Tatile Çıksın” parolasıyla çalışmalara başladı. Ülkeler için kazançlar kadar neyin kaybedildiği de önemlidir. Çünkü bazen küçük bir toprak parçası çok daha büyük bir alanın kaybından daha önemli olabilir. Bu alanı önemli ve değerli yapan milliyetçilik ve vatan sevgisidir. İstihbarat servisleri benimsedikleri felsefeler ve inançlara sıkı sıkı bağlıdır.

4. SONUÇ

Kıbrıs krizlerinde istihbaratın karar alma mekanizmaları ile ilgili yapılan bu çalışmada Kıbrıs sorun ve krizlerine yer verilmiştir. Bunlar sırasıyla 1963-1964 Kıbrıs Krizi, 1974 Kıbrıs Krizi, 1987 Kıta Sahaneliği Krizi, 1996 Kardak Kayalıkları Krizi’ dir. Türkiye’ yi dış politika yönünden oldukça etkilemiştir. Türkiye sadece askeri gücüyle bu krizlere müdahale edemeyeceğinin farkına varmış ve siyasi ve politik faaliyetlerde bulunmuştur. . Kıbrıs krizlerine yönelik EOKA’ ya karşı Türkiye Türk Mukavemet Teşkilatı’ nı kurmuştur. Böylece sadece askeri alanda değil aynı zamanda kaynak ve strateji noktasında da enosis rüyasını gerçek olamayacağını göstermiştir (Seçmen, 2017).

Türkiye, krizler karşısında önemli bir kapasite ve gücünün olduğunu gözler önüne sermiştir. Sonrasında krizlerde askeri yönden izafi daha iyi olanaklarla dikkatleri üzerine çekmiştir. Kriz yönetimi olayı ve durumu tetikleyici etkilerin farkına vararak altında yatan nedenleri bulunması ve sonuca bağlanması ile sağlanabilir. Kıbrıs’ ta yaşanan krizlerin temel sebebi demografik ve askeri olarak önemli bir alanda olmasıdır. Çözüme ulaşan her kriz bir sonraki krizin temel sebebini oluşturmaktadır. Bundan dolayı Türkiye - Birleşik Krallık ve Yunanistan süreçleri yargı mercilerine taşımakla birlikte politik ve siyasi nabzın kontrolü için istihbarat ve haber akışı kaynakları oluşturmuştur. Ülkelerin istihbarat çalışmaları ne kadar hızlı ve başarılı olursa anlaşmaya ya da ateşkese giderken o kadar emin ve kararlı olmaktadır. İstihbarat devletlerin varlığını koruma ve geliştirme noktasında hayat kurtarıcıdır.

Dünya tarihinde her şey değiştiği ve geliştiği gibi istihbarat konusunda da yenilikler söz konusudur. Önceden haber akışını ve istihbaratı engellemek için demir yolları ve çalışma alanları üzerinde faaliyet gösterilirken günümüzde bu süreç siber hale gelmiştir. Ülkeler sadece fiziki olarak değil sanal ve bilim olarak da kendini korumalı ve istihbaratını bu yönde geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

1. Aksu, F. (2008). *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi*. İstanbul: Bağlam.
2. Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.
3. Avar, Y. & Lin, Y. C. (2019). AegeanDisputesBetweenTurkeyAndGreece: TurkishAndGreekClaimsAndMotivations In The Framework Of Legal AndPoliticalPerspectives. *International Journal Of PoliticsAnd Security*, 1(1): 57-70.
4. Bilge, S. (1964). *Cyprus: Past, Present, Future*. Ankara: Ajans-Türk.
5. Bölükbaşı, D. (2011). *Dışişleri İskelesi*. İstanbul : Doğan Kitap.
6. Can, H.(1992). *Organizasyon ve Yönetim*. Ankara: Adım Yayıncılık.
7. Chong, J.K.S.(2004). Six steps to beter crisis management. *Journal of Business Strategy*. 25(2), 43-46
8. Gür, H. (2020). *Türk-Yunan ilişkilerinde bir dış politika aracı olarak zorlayıcı diplomasi* (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı).
9. Harasim, L. (1993). *Global Networks: Computers & International Communications*, MIT Press, Londra
10. Hava Kuvvetleri Komutanlığı,(1951), *Türk Havacılık Tarihi, II. Cilt, II. Kitap*, Eskişehir, S. 185.
11. İltter, E. (2002). *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi-Millî Emniyet Hizmetleri Riyaseti (1927-1965)*, Ankara, MİT Basımevi, 2002. <http://www.mit.gov.tr/tarih_index.html>
12. Kegley, C. (1995). *Uluslar arası İlişkiler Teorisinde Tartışmalar: Realizm ve Neoliberal Meydan Okuma*. Wadsworth yay.

13. Klan, G.(2003). Crisis Leadership: How Military Lessons and Corporate Experiences Can Help Leaders Find Opportunity in Times of Greensboro.USA: *Center for Creative Leadership*.
14. Korkmazıyürek, H. ve Basım, N.(2009). İş Modeli ve Kriz Yönetimi. Ankara: Siyasal Basın Yayın Dağıtım.
15. Laquer, W. (1987).World of Secrets; the Uses and Limits of Intelligence, Weibefeld and Nicholson Twentieth Century Book, London
16. Macleod, A. ve O'MEARA, D. (2007). Uluslararası ilişkiler teorisi. *Tartışmalar ve direnişler. Québec: Athena Sürümleri* .
17. Mercado, S.C. (2016). Sailing the Sea of OSINT in the Information Age; A Venerable Source in a New Era,<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol48no3/article05.html> (erişim tarihi 17 Temmuz 2016).
18. Morgan, (2010).Tabitha, SweetAnd Bitter Island: *A History Of The British İn Cyprus, I. B. Tauris Publications*, New York,
19. Necatigil, Z. M. (1989). TheCyprusQuestionAndTheTurkishPosition İn International Law. Oxford: *Oxford UniversityPress*.
20. Oran, B. (2018). *Türk Dış Politikası - Cilt I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
21. Parsons, W.(1996). Crisis management. *Career Development International*.1(5), 26-28.
22. Piriñçi, F. (2013): Uluslararası İlişkiler Kuramları-2, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
23. Seçmen, A. (2017). *1955-1974 sürecinde Kıbrısta istihbarat faaliyetleri* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
24. Serdar, B. (2020). *Denize Bakma, Denizden Bak; Kardak*. İstanbul: Kırmızı Kedi.
25. Shulsky, A. N. ve Schmitt, G. J. (1993). *Silent Warfare*, Washington DC. Brassey's.
26. SweetAnd Bitter Island: (2010), *A History Of The British İn Cyprus, I. B. Tauris Publications*, New York, S. 132-133.
27. Şihmantepe, A. (2013). Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 9(17): 127-155.
28. Şihmantepe, A. 2015). *1987 Ege Denizi Kıta Sahanlığı Krizi*, [Http://Tdpkrizleri.Org/Index.Php/1987-Aegean-Continental-Shelf-Crisis](http://Tdpkrizleri.Org/Index.Php/1987-Aegean-Continental-Shelf-Crisis) [22 Şubat 2020].
29. Toluner S, (1987). *Kıbrıs Uyuşmazlığı Ve Uluslararası Hukuk, İstanbul*, 1977, S. 55; Ayrıca Bkz. Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Lefkoşa, 1994, S. 246; Rustem K. AndBrother, *North CyprusAlmanack*, Londra, S. 12.
30. Varnava A, (2012). "*British MilitaryIntelligence İn CyprusDuringThe Great War*", *War İn History*, 19 (3), Temmuz C 19, S 3, S.353-378.
31. Waltz, K. N. (2008). *Realism and international politics*. Routledge
32. Waltz, K.N. (1979).*Theory of International Politics*, Mc Grew Hill.
33. Warner, M. (2002).*Wanted a Definition of Intelligence, Studies in Intelligence*, Vol.46 No.3
34. Web- 1<https://tdpkrizleri.org/index.php/1996-kardak-crisis>

Sağlık Çalışanlarının Halkla İlişkiler Birimine Karşı Tutumları: Kamu ve Özel Hastane Örneği

Attitudes of Healthcare Professionals on Behalf of The Public Relations Unit: The Case of Public and Private Hospitals

Halil DEMİR Okan Anıl AYDIN Cemil ÖRGEV Ayşe TANŞU

Öğr.Gör., İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler Ve Teknikler Bölümü, Tıbbi Dokümantasyon Ve Sekreterlik Pr., İstanbul, Türkiye

Arş. Gör., Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Prof. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sakarya, Türkiye

Öğr.Gör., İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, Evde Hasta Bakımı Pr., İstanbul, Türkiye

ÖZET

Amaç: Çalışmamızda hem özel hem de kamu sağlık kurumlarında çalışan sağlık çalışanlarının, halkla ilişkiler birimini nasıl değerlendirdiği, birimle ilgili bilgi seviyeleri ve birime karşı tutumlarını ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışmada örneklem olarak kamu ve özel sağlık kurumlarında çalışan 280 kişi katılmıştır. Verileri almak için online anket formu kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk kısmında sosyo-demografik özellikler yer alırken, ikinci bölümde halkla ilişkiler birimi ile ilgili yargı düzeylerini belirlemek için 30 ifade yer almaktadır. Verilerin analizinde SPSS 25 programı kullanılmıştır. Güvenirlilik analizinden sonra analizler için, betimleyici istatistiklerden, Independent Samples T test ve One-Way ANOVA testlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular: Yapılan analizler sonucunda; halkla ilişkiler biriminin sağlık kurumlarında bulunması önem arz ettiği görülmüş ve çalışmamıza katılan sağlık çalışanlarının %86,4'ü halkla ilişkiler biriminin gerekli olduğunu dile getirmiştir. Katılımcıların %36,8'i halkla ilişkilerden sorumlu olarak müdürün olması gerektiğini ve %52,5'inin halkla ilişkilerin esas işlevinin hasta şikâyetlerine ilgi göstermesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinden yaş, hastane türü ve meslekte çalışma yılı ile istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Son olarak halkla ilişkilerle ilgili bilgi düzeyi ifadelerine orta düzeyde bir katılım olduğu görülmüştür.

Sonuç: Sonuç olarak katılımcılar halkla ilişkilerle ilgili bilgilerinin ve tutumlarının orta düzeyde olduğu görülmüştür. Bu durum son yıllarda artmaktadır ve artan rekabetle birlikte rekabette öne geçebilmek ve halkla olan ilişkileri yükseltebilmek için konu ile ilgili bilgi düzeylerinin artırılması önerilmektedir. Halkla ilişkiler birimi hakkında konu ile ilgili örgün eğitimi alan uzman kişilerin ya da kurum içi destek eğitimleri ile yaşam boyu öğrenme ilkesi doğrultusunda kendini geliştirebilen kişilerin desteklenmesi sağlanmalıdır. Halkla ilişkiler birimine yönelik talimatlar ve görev tanımları oluşturulup ilgili işin niteliği artırılabilir. Çalışma örnekleminin kısıtlı olması, konu ile ilgili özellikle sağlık çalışanlarının görüşlerine yönelik çalışmaya fazla rastlanmaması nedeniyle, konu ile ilgili daha büyük örneklemelerde ve sağlık profesyonellerinin katılımı ile yapılacak çalışmalar literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Özel Hastane, Kamu Hastanesi, Sağlık Çalışanları

ABSTRACT

Aim: In our study, it is aimed to reveal how health professionals working in both private and public health institutions evaluate the public relations unit, their knowledge levels about the unit and their attitudes towards the unit.

Method: In the study, 280 people working in public and private health institutions participated as a sample. An online questionnaire was used to collect the data. The questionnaire form consists of two parts. While socio-demographic characteristics are included in the first part of the questionnaire, there are 30 statements in the second part to determine the level of judgment about the public relations unit. SPSS 25 program was used in the analysis of the data. After the reliability analysis, descriptive statistics, Independent Samples T test and One-Way ANOVA tests were used for the analysis.

Findings: As a result of the analyzes made; It has been seen that it is important to have a public relations unit in health institutions and 86.4% of the health professionals who participated in our study stated that the public relations unit is necessary. 36.8% of the participants stated that the manager should be responsible for public relations and 52.5% stated that the main function of public relations should be to pay attention to patient complaints. In addition, a statistically significant difference was found between the socio-demographic characteristics of the participants, age, hospital type, and years of work in the profession ($p<0.05$). Finally, it was seen that there was a moderate level of participation in the statements of knowledge level about public relations.

Conclusion: As a result, it was seen that the participants' knowledge and attitudes about public relations were at a moderate level. This situation has been increasing in recent years, and it is recommended to increase the level of knowledge about the subject in order to be ahead of the competition and increase relations with the public with the increasing competition. It should be ensured that experts who receive formal training on the subject about the public relations unit or those who can improve themselves in line with the lifelong learning principle with in-house support trainings should be supported. Instructions and job descriptions for the public relations unit can be created and the quality of the relevant work can be increased. Since the study sample is limited and there are not many studies on the subject, especially the opinions of health professionals, studies with larger samples and the participation of health professionals will contribute to the literature.

Keywords: Public Relations, Private Hospital, Public Hospital, Healthcare Professionals

1. GİRİŞ

Halkla ilişkiler, hedef topluluk ve kurum arasında bir ahenk oluşturmak ve bu ahenği sürdürebilmek için uygulamaları planlamaktır (Dominick Joseph, 2002). Halkla ilişkiler, bir kurumun başarısında ve başarısızlığında temel bir rol oynayan, kurum ve hedef topluluklar arasında fayda ve karşılıklı iletişime dayalı ilişkilerin

geliştirilmesini ve sürdürülmesini sağlayan bir yönetim işlevidir. Halkla İlişkiler Departmanı, ağızdan ağıza olumlu tanıtım, hizmet kalitesi ile ilgili toplumun zihninde yaratılan imaj, verilen hizmetlerden memnuniyet ve sunulan hizmetlerle ilgili iletişimi özel olarak sağlamalıdır (Gogil ve Gohil, 2016). Halkla ilişkilerin esas görevi, faaliyet gösterilen kurumda ve çevresindekilerle sağlıklı ve olumlu ilişkiler kurmak, bu bağlantıları geliştirmek ve çevrede pozitif izlenimler bırakmak işlemlerini yapmaktır (Dikme ve Sucu, 2019; Kalyon, 2007).

Günümüzün giderek artan rekabet ortamında, kuruluşlar etkili halkla ilişkiler olmadan ayakta kalamayacaklarının farkındadır. Örgütler, iletişim ve ilişki kurma stratejilerinin bir parçası olarak bir halkla ilişkiler işlevi geliştirerek kendilerini ve sundukları mal veya hizmeti farklılaştırabilir ve rekabet avantajı elde edebilirler (Liao ve Chang, 2009). Bunlara ek olarak kuruluşlar halkla ilişkiler olmadan da hayatta kalabilir ancak halkla ilişkileri etkili bir şekilde kullanan kuruluşlar, ürünlerini satmayı, yeni çalışanlar çalıştırmayı, elindeki çalışanlarını tutmayı ve tedarikçilerle daha kolay iş yapmayı başarırlar. İyi ve doğru halkla ilişkiler, bir ürünün olumlu algılanmasına neden olur ve bu da pazarı o ürünü almaya teşvik eder, müşterilerin ona daha fazla değer vermesine (fiyatını desteklemesine) ve onları arkadaşlarına tanıtmaya teşvik etmesine neden olur (Amiresmaili, 2012).

Halkla ilişkiler esasen halkı bilgilendirmek, hedeflenen kitlenin kurumla ilgili iyi bir imaj yaratmak için yürütülen uygulamalar şeklinde ifade edilebilir (Mıhçıoğlu, 1971). Halkla ilişkiler departmanı, toplumun beklentileri ile organizasyonun amaçlarını uyumlu hale getirerek ve olumlu ilişkiler geliştirerek dış çevre ile organizasyon personeli arasındaki bağlantıyı geliştirir (Geçikli, 2014).

Halkla ilişkilerde hedef topluluklar, kuruluşla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan gruplardır. Hastaneler açısından, hedef topluluk pratikte sadece “hasta” olarak kabul edilir; yine de doktorlar, hemşireler, diğer sağlık personeli ile tüm kamu ve özel sektör hedef topluluk kapsamındadır. Bu nedenle halkla ilişkiler hizmetleri hastane ile ilişkili tüm grup, kişi ve kurumların hizmetinde olarak yürütülmelidir (Gogil ve Gohil, 2016). Halkla ilişkiler uygulamalarının sağlık kurumlarında kullanılması için birkaç önemli neden bulunmaktadır; hastalara verilecek olan hizmetlerin uygun bir dille kamuoyuna aktarılması yani yapılan uygulamaların doğru iletilmesi, yeni uygulama ve gelişmelerin aktarılması ve sağlık çalışanlarının hastalarla doğru iletişim kurmasına katkı sağlaması diyebiliriz (Işık, 2010; Göktaş vd., 2017). Bunlara ek olarak, sağlık kurumunun iletişimde bulunduğu iç ve dış müşteriler ile faaliyette bulunduğu kuruluşlar arasında sağlıklı ve güvenilir ilişkiler kurmak, bu ilişkileri geliştirmek ve toplum nezdinde iyi bir izlenim bırakmak için sürekli olarak yapılan iletişim yönünün ağır bastığı çabaları da nedenleri arasına ekleyebiliriz (Tengilimoğlu, 2001).

Halkla ilişkiler faaliyetleri diğer hizmet sunan kuruluşlarda olduğu gibi hastanelerde de yürütülmektedir. Hastane tarafından halkla ilişkiler faaliyeti olarak hazırlanan broşür ve basın bültenleri gibi iletişimler, medyada yer alan haberler, halk sağlığı ve eğitimi ile ilgili kampanyalar, hedef kitlenin algısı için kritiktir (Kirdar, 2007). Tüketicilerle iletişimin kolaylaştırılması, sağlık personeli ve sağlık yöneticileri dâhil olmak üzere hastanenin tüm çalışanları için önemlidir. Halkla ilişkiler departmanları, tüketici memnuniyeti artırmaya yardımcı olabilir ve bunu çevredeki topluluğu etkilemek için doğrudan veya dolaylı bir sonuç ölçüsü olarak kullanabilir (Tengilimoğlu vd., 2008).

Sağlık kurumlarında yapılan halkla ilişkiler uygulamalarının esas amacı ilgili toplumu tanımak, kendini o topluma tanıtmak ve böylelikle toplumda iyi bir izlenim yaratmaktır. Bunları yapabilmesi için hastalıklar hakkında kamuoyunu bilgilendirmesi, hasta haklarına önem vermesi, bunu dışarı yansıtması ve hedeflediği kitle ile olumlu ilişkiler kurması gerekmektedir (Akkaya, 2011; Varol, 1988). Tengilimoğlu (2001) çalışmasında halkla ilişkilerin görevlerini kısaca şöyle sıralamıştır; önce tanıma, sonra tanıtmaya ve iyi bir imaj yaratmadır.

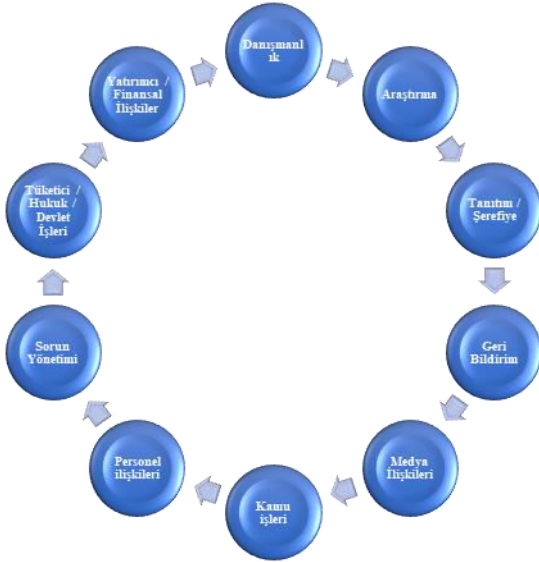
Hastaneler, halkla ilişkiler faaliyetlerinde işleyişleri ve hizmet verdikleri kamu kesimleri açısından diğer kuruluşlardan farklı kabul edilmektedir. Halkla ilişkiler perspektifinden hastanelerin en önemli özelliği, her yaştan ve cinsiyetten insana tüm kamu kesimlerinde hizmet veren, yani söz konusu kamu kesimlerinin ilişkili olduğu kuruluşlar olmalarıdır (Kirdar, 2007).

Hastanelerde önemli olan insan sağlığı olduğunda dolayı, etrafta merak ve endişe içinde gezen hasta ve hasta yakınları ile doğru bir iletişim kurulması çok önemlidir. İşte bunu başarabilmek için halkla ilişkiler birimi ön plana çıkmakta ve doğru bilgilendirme ile gerekeni yapmaktadır (Kördeve, 2017). Halkla ilişkiler, hastaları rahatlatmak ve hastanenin toplumdaki imajını geliştirmek için tasarlanmıştır. Halkla ilişkilerin amacı yapılan iyi işleri vurgulamaktır (Kumar vd., 2015). Sağlık kurumlarında gerçekleştirilen halkla ilişkiler faaliyetlerine ek olarak hasta memnuniyetini artırmak, hastane çalışanları ile yönetim arasındaki iletişimi sağlamak, hastaneyi medyada iyi tanıtmak söylenebilir (Yurdakul vd., 2007; Duğan ve Uludağ, 2015).

Halkla ilişkiler birimi bünyesinde grup iletişimi, kurumlar arası iletişim, kurumsal iletişim, medya ile ilişkiler, sosyal ilişkiler, halkla ilişkiler, stratejik iletişim, çevresel faktörlerin takibi, kriz yönetimi, faaliyet yönetimi, danışma gibi görevler bulunmaktadır. Hastanelerde hedef kitleye ulaşmak ve onlarla saygı ve sempati temelinde kaliteli iletişim sağlamak ve böylece olumlu bir imaj oluşturmak planlı ve organize iletişim çalışmaları ile mümkündür (Kirdar, 2007).

Halkla ilişkiler kriz dönemlerinde de büyük katkılar sunmaktadır. Örneğin salgın dönemlerinde kurumun tanıtımı ve buna benzer işlerde yönetime olabildiğince katkı sağlamaktadır. Kriz sırasında hemen iletişim kurulmasına ve kriz sonrasında gerçekleştirilecek olan aksiyonların ele alınmasında katkıda bulunmaktadır (Okay ve Okay, 2014; Duğan ve Uludağ, 2015).

Ayrıca hasta ve sağlık çalışanları arasında çıkan anlaşmazlıklara çözüm üretmesi gereken birim halkla ilişkilerdir. Böyle zor durumlarda hastaların aldıkları hizmetlerde ve de sağlık çalışanları ile yaşadıkları sorunlarda başvuracakları bir yerin olması önemlidir. Kısacası halkla ilişkiler, toplumun bakış açısını tespit etmek için araştırmalar yapan, sonra halkın tepkisine göre programları planlayan ve kurumunun hedeflerine göre uyarlayan bir yönetim işlevidir (Kirdar, 2007; Dikme ve Sucu, 2019).

Şekil 1. Hastanedeki Halkla İlişkilerin Bileşenleri

Kaynak: Gohil, D. P. ve Gohil, K. (2016). PublicRelations in Hospital Administration and Planning. International Journal of HealthScienceandResearch, 6(2), 384-387.

Hastanede yapılan halkla ilişkiler uygulamalarına bakıldığında yukarıdaki Şekil 1'de görülmektedir ki, bir çember olarak birbirini takip eden işlemler dizisidir. Bu çemberde ilk olarak araştırma yapılırken ardından sırayla, tanıtım, geri besleme, medya ilişkileri, kamu işleri, çalışan ilişkileri, sorun yönetimi, tüketici/yasa/hükümet işleri, yatırımcı/finansal ilişkiler ve son olarak danışmanlık gelmektedir (Gohil ve Gohil, 2016).

Bunların hepsi göz önüne alındığında halkla ilişkiler uygulamaları, sağlık kurumları için artık bir lüks değil bir gereklilik olmaya başlamıştır. Araştırmamızda halkla ilişkiler birimine bakışı hem kamu hem de özel sağlık kesiminden nasıl algılandığını ortaya çıkarmak birincil amacımızdır. Bunu yaparak günümüz koşullarında halkla ilişkiler birimiyle ilgili görüşleri belirlemek ve gerek görülürse uygun faaliyetlere yön verilmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Amaç

Çalışmamızda özel ve kamu sağlık kurumlarında çalışan sağlık çalışanlarının, halkla ilişkiler birimini nasıl değerlendirdiği, birimle ilgili bilgi seviyeleri ve birime karşı tutumlarını ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada verileri toplamak aracı olarak online anket yöntemi kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünde, katılımcıların sosyo-demografik özellikleriyle ilgili ifadeler ile "Halkla ilişkiler birimi gerekli midir?", "Halkla ilişkiler birimi hangi yöneticiye bağlı olması gerekir?" ve "Halkla ilişkiler biriminin en önemli işlevi nedir?" ifadeleri yer almaktadır.

Anketin ikinci kısmında ise, Duğan ve Uludağ'ın (2015) çalışmasında oluşturduğu sağlık çalışanlarının halkla ilişkiler birimi ile ilgili yargı düzeylerini ölçmek için kullandığı 30 ifade yer almaktadır. Ölçekteki ifadeler 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçekteki puanlama (1) Hiç Önemli Değil, (2) Önemli Değil, (3) Ne Önemli Ne de Önemli, (4) Önemli ve (5) Çok Önemli şeklindedir.

2.3. Evren ve Örneklem

Çalışmada verileri toplamak için evren olarak biri kamu biri de özel hastanede çalışan sağlık çalışanları belirlenmiştir. Örneklem belirlenirken literatürde yer alan %5 güvenilirlik için 384 katılımcı sayısına ulaşmak yeterli olmasından dolayı bu sayıya ulaşılması hedeflenmiştir fakat veriler gönüllülük esasına göre toplandığı için 295 kişi katılım

göstermiştir. Bu anket formlarının bazılarının da eksik bilgilerin bulunmasından dolayı 15 adet anket formu çalışmadan çıkarılmış ve 280 adet anket formuyla analizler ve değerlendirmeler yapılmıştır.

2.4. Güvenirlilik Analizi

Çalışmada ilk olarak halkla ilişkiler birimi ile ilgili yargıları ifadelerini dolduran 280 katılımcıdan elde edilen verilerin güvenirliliğine bakılmıştır. Araştırmada verilerin güvenirliliğini test etmek amacıyla Cronbach's Alpha katsayısından yararlanılmıştır. Cronbach's Alpha Katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır (Kalaycı 2014). İfadelerin Cronbach's Alpha değeri 0,935 bulunmuştur ve verilerin analizler için güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Katılımcılara Sosyo-Demografik Bilgileri

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kadın	210	75,0
	Erkek	70	25,0
Yaş	18-25 yaş	194	69,3
	26-35 yaş	53	18,9
	36-45 yaş	33	11,8
Medeni Durum	Evli	71	25,4
	Bekâr	209	74,6
Meslek	Hemşire	158	56,4
	Doktor	56	20,0
	İdari Personel	66	23,6
Hastane Türü	Kamu	113	40,4
	Özel	167	59,6
Meslekte çalışma süresi	5 yıl ve altında	206	73,6
	6-10 yıl arası	40	14,3
	11-15 ve üzeri	34	12,1
Halkla İlişkiler Birimi gerekli midir?	Evet	242	86,4
	Hayır	13	4,6
	Fikrim Yok	25	8,9
	Başhekim	99	35,4
Halkla İlişkiler Biriminin hangi yöneticiye bağlı olması gerekir?	Müdür	103	36,8
	Başhekim Yardımcısı	41	14,6
	Müdür Yardımcısı	37	13,2

Tablo 1'de araştırmaya katılan sağlık çalışanlarına ilişkin tanımlayıcı bulgular görülmektedir. Sağlık çalışanlarının 210'u (%75) kadın, 209'u (%74,6) bekâr, 194'ü (%69,3) 18-25 yaş arasında, 167'si (%59,6) özel sağlık kurumunda, 158'i (%56,4) hemşire olduğu görülmektedir. Katılımcıların 206'sı (%73,6) 5 yıldan daha az süre hastanede görev yapan sağlık çalışanlarını oluşturmaktadır.

Tablo 2. Hastane Türüne göre Halkla İlişkiler Biriminin Gerekliliğine İlişkin Veriler

		Kamu		Özel	
		N	%	N	%
Halkla İlişkiler Birimi gerekli midir?	Evet	N	102	140	
		%	36,4	50,0	
	Hayır	N	3	10	
		%	1,1	3,6	
	Fikrim Yok	N	8	17	
		%	2,9	6,1	

Tablo 2'de hastane türüne göre "Halkla İlişkiler Birimi gerekli midir?" sorusuna ilişkin veriler yer almaktadır. Halkla ilişkiler birimi gereklidir diyenler %86,4 ve bunun %50'si özel hastanede çalışan sağlık çalışanlarıdır. Katılımcıların çok küçük bir kısmı halkla ilişkiler biriminin gerekli olmadığını düşünmektedir.

Tablo 3. Hastane Türüne Göre Halkla İlişkiler Biriminin Hangi Yöneticiye Bağlı Olmasına İlişkin Dağılımlar

		Kamu		Özel	
		N	%	N	%
Halkla İlişkiler Biriminin hangi yöneticiye bağlı olması gerekir?	Başhekim	N	40	59	
		%	14,3	21,1	
	Müdür	N	35	68	
		%	12,5	24,3	
	Başhekim Yardımcısı	N	21	20	
		%	7,5	7,1	
	Müdür Yardımcısı	N	17	20	
		%	6,1	7,1	

Tablo 3'de hastane türüne göre "Halkla İlişkiler Biriminin hangi yöneticiye bağlı olması gerekir?" sorusuna ilişkin veriler yer almaktadır. Halkla İlişkiler Biriminin hangi yöneticiye bağlı olması gerekir diyenlerin %35,4'ü başhekim derken %36,8'i müdüre bağlı olması gerektiğini düşünmektedir. Katılımcıların küçük bir kısmı başhekim yardımcısı ve müdür yardımcısına bağlı olması gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 4. Hastane Türüne Göre Halkla İlişkilerin İşlevlerine İlişkin Dağılımlar

		Kamu	Özel
		N	%
Halkla İlişkiler Biriminin en önemli işlevi nedir?	Hasta veya hasta yakınlarının şikayetlerini çözmek	74	101
		26,4%	36,1%
	Hastanenin tanıtımını yapmak	24	32
		8,6%	11,4%
	Hastane yönetimi ile çalışanlar arasında iletişimi sağlamak	40	72
		14,3%	25,7%
	Hastane ile ilgili olumlu imaj oluşturmak	31	52
		11,1%	18,6%
	Hastane etkinliklerini/organizasyonlarını düzenlemek	23	30
		8,2%	10,7%
	Hastaları hastane içerisinde yönlendirerek danışma hizmeti vermek	40	50
		14,3%	17,9%
	Hastane çalışanları arasında iletişimi sağlamak	23	37
		8,2%	13,2%
	Hastanenin basın ile iletişimini sağlamak	17	35
	6,1%	12,5%	

Tablo 4’de “Hastanelerde halkla ilişkiler biriminin en önemli işlevi nedir?” sorusuna hem kamu %26,4 hem de özel %36,1 hastaneler için “Hasta veya hasta yakınlarının şikayetlerini çözmek” cevabı verilmiştir. Diğer cevaplarda birbirine benzer oranlarda dağılım gösterilmiştir. Kamu hastanesinde en az önemli bulunan işlev “Hastanenin basın ile iletişimini sağlamak” iken özel hastanede ise “Hastane etkinliklerini/organizasyonlarını düzenlemek” olarak bulunmuştur.

Tablo 5. Halkla İlişkiler Birimi ile ilgili Yargıları Önemseme Düzeylerinin Ortalaması

İfadeler	$\bar{X}$	S.S.
1. Birimde çalışanın iletişim yönünün güçlü olması	4,30	1,26
2. Birime hastane yönetiminin desteği	3,94	1,41
3. Hastanenin olumlu imaj oluşumuna katkısı	3,83	1,42
4. Birimin tercih edilebilir hastane oluşturma çabaları	3,56	1,45
5. Hastanenin itibarına katkısı	3,74	1,45
6. Hasta ve yakınlarının memnuniyetini artırıcı etkinlikler düzenlemesi	3,70	1,44
7. Olumsuz haberler yayımlandığında birimin önemi	3,68	1,43
8. Hasta ve yakınlarına danışmanlık hizmeti vermesi	3,60	1,45
9. Halkla ilişkiler aracılığıyla çalışmaların yayınlanması	3,53	1,41
10. Hastanelerde halkla ilişkiler biriminin olması	3,95	1,42
11. Hasta ve hasta yakınlarının sorunlarını çözmede katkısı	3,83	1,43
12. Hastane tanıtımına katkısı	3,46	1,41
13. Çalışanların motivasyonunu artırıcı etkinlikler düzenlemesi	3,61	1,44
14. Hastaneyi tanıtıcı broşür, bülten vb. yayınlaması	3,34	1,40
15. Sosyal sorumluluk projesi gerçekleştirmesi	3,51	1,42
16. Birimde çalışanın basınla ilişkisi	3,18	1,40
17. Yeni işe başlayanlara hastaneyi tanıtması	3,50	1,49
18. Hastanenin kurumsallaşmasına katkı sağlaması	3,43	1,47
19. Hastanenin kaliteli hizmet vermesine katkısı	3,58	1,45
20. Yönetimin aldığı kararlarda söz sahibi olması	3,13	1,40
21. Birimin etkinlikler düzenlemesi	3,23	1,38
22. Hastane enfeksiyonu gibi olumsuzluklarda önemi	3,17	1,49
23. Hasta ve hasta yakınlarına yönelik etkinlikler düzenlemesi	3,29	1,36
24. Birimde çalışan personelin iletişim fakültesi mezunu olması	3,06	1,40
25. Birimin hastanede en üst yöneticiye bağlı olması	3,06	1,38
26. Birimin etkinlikler için kendine ait bütçesinin olması	3,06	1,32
27. Birimde çalışanın tıbbi terminolojiyi bilmesi	3,39	1,40
28. Birimde çalışan personel sayısı	3,13	1,38
29. Birimde çalışan personelin yaşı	2,65	1,30
30. Birimde çalışan personelin cinsiyeti	1,91	1,23
İfadelerin Genel Ortalaması	3,41	0,82

Tablo 5’te Halkla İlişkiler Birimi ile ilgili Yargıları Önemseme Düzeylerinin ortalaması ve standart sapmaları görülmektedir. İfadeler incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip ifade “Birimde çalışanın iletişim yönünün güçlü olması” ($\bar{X}=4,30\pm 1,26$) iken en düşük ortalamaya sahip ifade “Birimde çalışan personelin cinsiyeti” ($\bar{X}=1,91\pm 1,23$)’dir. Halkla ilişkiler birimi ile ilgili yargıları önemseme düzeylerinin genel ortalamasına bakıldığında ($\bar{X}=3,41\pm 0,82$) orta düzeyde olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Halkla İlişkiler Birimi ile ilgili Yargıları Önemseme Düzeylerinin Fark Analizi Sonuçları

Değişkenler		$\bar{X}$	S.S.	P
Cinsiyet	Erkek	3,37	0,81	0,186
	Kadın	3,52	0,86	
Yaş	18-25 yaş	3,50	0,84	

	26-35 yaş	3,31	0,72	0,005
	36-45 yaş	3,02	0,76	
Medeni Durum	Evli	3,35	0,85	0,439
	Bekâr	3,43	0,81	
Meslek	Hemşire	3,45	0,84	
	Doktor	3,26	0,81	0,307
	İdari Personel	3,44	0,79	
Hastane Türü	Kamu	3,19	0,75	0,000
	Özel	3,56	0,84	
Meslekte Çalışma Süresi	5 yıl ve altında	3,49	0,84	
	6-10 yıl arası	3,14	0,77	0,025
	11-15 ve üzeri	3,25	0,69	

Tablo 6’da Halkla İlişkiler Birimi İle İlgili Yargıları Önemseme Düzeylerinin katılımcılarının sosyo-demografik özellikleri ile fark analizi sonuçları görülmektedir. Katılımcıların önemseme düzeyleri ile cinsiyet, medeni durum ve meslek ile anlamlı farklılık tespit edilmezken ($p>0,05$) yaş, hastane türü ve meslekte çalışma yılı ile anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Yaş değişkeni ile anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu incelemek için Post Hoc. analizi yapılmıştır. Farklılık 18-25 yaş arası katılımcılar ile 36-45 yaş arası katılımcılar arasında olduğu görülmüştür. 18-25 yaş ($\bar{X}=3,50\pm 0,84$) arasındaki katılımcılar 36-45 yaş ($\bar{X}=3,02\pm 0,76$) katılımcılardan daha yüksek ortalamaya sahiptir. Hastane türü değişkeni ile farklılık özel hastanede ($\bar{X}=3,56\pm 0,84$) çalışan katılımcıların kamu hastanesinde ($\bar{X}=3,19\pm 0,75$) çalışan katılımcılardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Meslekte çalışma süresi değişkeni ile anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu incelemek için Post Hoc. analizi yapılmıştır. Farklılık 5 yıl ve altında çalışan katılımcılar ile 6-10 yıl arasında çalışan katılımcılar arasında olduğu görülmüştür. 18-25 yaş ($\bar{X}=3,49\pm 0,84$) arasındaki katılımcılar 36-45 yaş ($\bar{X}=3,14\pm 0,77$) katılımcılardan daha yüksek ortalamaya sahiptir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada, sağlık çalışanlarının halkla ilişkiler konusunda fikirleri analiz edilmiştir. Tengilimoğlu (2001) kitabında, sağlık sektöründe yapısal değişiklikler, hastanelerde karmaşık yapıların olması, hastanedeki idare şeklinde profesyonel yaklaşım olması, resmi kuruluşlardaki kaynakların sınırlı kullanımı ve finans ihtiyacı gibi nedenlerinden ötürü hastanelerde hasta ve yakınları ile olan ilişkilerin önemi vurgulamıştır. Çalışmamız bu bağlamda benzerlik göstermektedir. Çalışmamıza katılan sağlık çalışanlarının %86,4’ü “Halkla İlişkiler Birimi” nin gerekli olduğunu dile getirmiştir.

Sağlık kuruluşları, dünyada tıbbi süreçlerde gerçekleşen dönüşüm, teknolojinin gelişimi, yapay zeka ve iletişim kanallarının farklılaşması ile farkındalık seviyesi yüksek bir popülasyona hizmet vermektedir. Halkla ilişkiler departmanları oluşturarak bu süreçlere yabancı kalmamak ve çağın gerekliliklerini yakalamak için süreçleri yakından takip etmeye başlamışlardır. Kayıtsız kalınmayacak bu durum ile uyum içinde çalışmak için yönetim anlayışında profesyonel yaklaşımlar gerçekleşmiştir.

Birincil hedefi sağlığı korumak ve hastalıkları önlemek, hastalık gelişmesi durumunda tedavi etmek ve rehabilitasyon süreci ile yeniden hayata kazandırmak olan hastanelerde tüm profesyonellerle birlikte halkla ilişkiler birimi de faaliyet göstererek tutarlı bir yaklaşım sergilemektedir (Andaleeb, 2001).

Çalışmamızda, “Halkla İlişkiler Biriminin hangi yöneticiye bağlı olması gerekir?” sorusuna %36,8 müdür, %35,4 başhekim cevabı verilmiştir. Bununla birlikte sağlık çalışanlarının başhekim olarak cevap vermesi de hastane içinde halkla ilişkilerin sadece tıbbi konular konusunda ihtiyaç olduklarını düşünmeleri ile ilgili olabileceği belirtilebilir. Bu doğrultuda yönetim anlayışı kapsamında “Halkla İlişkiler Birimi” nin hastanenin organizasyon şemasında yer alması, işleyişin yapısına göre oryantasyon, gelişim, analiz süreçlerinin takibi açısından en etkili birime bağlı olarak çalışması sağlanmalıdır. Önemli olan sürekliliğin sağlanması ve hizmetler geliştirilerek kurumda daha iyi bir itibarın hedeflenmesidir.

Wilcox, Ault ve Agee, (2006) yaptığı çalışmalarında halkla ilişkiler departmanlarının Amerika’da kurum dünyasındaki gelişimine bakıldığında başlangıçta ilk işlevinin tanıtım ve duyuru amaçlı olduğunu belirtmişlerdir. Fakat çalışmamızda hem kamu (%26,4) hem de özel (%36,1) hastaneler için “Hasta veya hasta yakınlarının şikayetlerini çözmek” cevabı verilmiştir. Bununla birlikte kamu hastanesinde en az önemli bulunan işlev “Hastanenin basın ile iletişimini sağlamak” olarak tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmada bulgularda paralellik bulunmamıştır. Bu bağlamda farklı bir bakış açısı olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca, Erdoğan (2015) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların daha çok fiziksel koşullar ve hizmet unsurlarına önem verdikleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla hastanelerin hedef kitlenin memnuniyetini artırıcı, kurum imajını geliştirici istek ve beklentilere odaklanması gerektiği söylenmektedir. Çalışmamızda aynı paralellikte yorumlanabilir. Sağlık profesyonellerinin hasta ve yakınlarının şikayetlerini çözmek olarak nitelendirdikleri ifadelerin altında saygı, anlayış, empati ve buna benzer davranışsal konularda olumlu yaklaşımların sergilenmesinin önemli olduğu söylenebilir. Halkla ilişkiler biriminde konu ile ilgili örgün eğitimi alan uzman kişilerin veya hizmet içi eğitimler ile

hayat boyu eğitim ilkesine uygun kendini geliştiren Kişilerin istihdam edilmesi sağlanmalıdır. Halkla ilişkiler birimine yönelik talimatlar ve görev tanımları oluşturularak işin niteliği artırılabilir. Standardizasyonu sağlamak, sürekli gelişimi takip etmek ve görünürlüğü sürdürebilmek için hastane yönetimleri tarafından eğitsel, sosyal, finansal ve toplumsal olarak desteklenmelidir.

Sonuç olarak, takım ruhu ile çalışmaların sürdürebilmesi, yapılan işlerin analizini yaparak iyileşme süreçlerine katkı sağlayabilmesi için organizasyon şemasında yerlerin belli olması önemlidir. Özellikle yaptığı işin doğası gereği tüm hastaneyi ilgilendiren bir pozisyonda yer alması nedeniyle üst yönetime bire bir bağlı çalışması verimi arttıracaktır. Sağlık kuruluşunun fiziksel durumuna, çalışan sayısına, hasta yoğunluğuna ve işin içeriğine göre norm kadro sayısının belirlenmesi niteliğe katkı sağlayacaktır. Çalışmamızın örneklemin kısıtlı olması, konu ile ilgili özellikle sağlık çalışanlarının görüşlerine yönelik çalışmaya rastlanamaması nedeniyle konu ile ilgili daha büyük örneklemelerde ve sağlık profesyonelleri ile yapılacak çalışmalar literatüre katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte konu ile ilgili nicel ve nitel çalışmaların yapılması, çalışmalara farklı boyutlar kazandırabilmesi bakımından önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akkaya, E. (2011). Özel Sağlık Kurumlarında Halkla İlişkiler. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*
2. Amiresmaili, M., Rostami, S. H., & Isfahani, P. (2012). Measuring level of public relations in hospitals. *Middle east journal of family medicine, 10(9), 9-12.*
3. Andaleeb, S. S. (2001). Service quality perceptions and patient satisfaction: a study of hospitals in a developing country. *Social science & medicine, 52(9), 1359-1370.*
4. Bölükbaşı, N. (2012). “Özel Hastanelerde Halkla İlişkiler Faaliyetlerinin Hizmet Kalitesine ve Müşteri Memnuniyetine Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri
5. Dikme, H., & Sucu, Ö. Ü. İ. (2019). Sağlık Hizmetlerinde Halkla İlişkilerin Önemi. In *VIII. Umteb International Congress On Vocational & Technical Sciences, 261-270.*
6. Dominick Joseph, R. (2002). *The Dynamics of Mass Communication. Media in the Digital Age.* McGraw.
7. Duğan, Ö., & Uludağ, A. (2015). Sağlık Çalışanlarının Halkla İlişkilere Bakışı: Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34), 41-51.*
8. Erdoğan, R. (2015) Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkiler: Hastane Tercihinde Halkla İlişkilerin Rolü Üzerine Bir Saha Araştırması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
9. Geçikli, F. (2014). The organization of public relations department at hospitals: A model suggestion. *International Journal of Business, Humanities and Technology, 4(1), 51-59.*
10. Gohil, D. P., & Gohil, K. (2016). Public Relations in Hospital Administration and Planning. *International Journal of Health Science and Research, 6(2), 384-387.*
11. Göktaş, B., Yeşilaydın, G., & Özkan, O. (2017). Hastaların Halkla İlişkiler Faaliyetlerine Bakış Açılarının İncelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal, 5(4), 137-153.*
12. Işık, M. (2010). *Hastanelerde Halkla İlişkiler.* Eğitim Yayınevi.
13. Kalyon, Y. (2007). *Halkla İlişkiler.* Ankara: Nobel Yayınları.
14. Kirdar, Y. (2007). The role of public relations for image creating in health services: a sample patient satisfaction survey. *Health Marketing Quarterly, 24(3-4), 33-53.*
15. Kördevev, M. K. (2017). Kamu ve Özel Sağlık Kuruluşlarında Kurumsallığın ve Kurum İmajının Oluşmasında Halkla İlişkilerin Etkileri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 20(2), 143-155.*
16. Kumar, P. N., Abijith, A., & Jacob, A. P. (2015). Study on Role of Print Media in Public Relation Activities of a Hospital. *International Journal of Health Sciences and Research (IJHSR), 5(5), 391-395.*
17. Liao, S. K., & Chang, K. L. (2009). Selecting public relations personnel of hospitals by analytic network process. *Journal of hospital marketing & public relations, 19(1), 52-63.*
18. Mihçioğlu, C. (1971). Halkla ilişkiler nedir. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(4), 91-108.*
19. Okay, A. & Okay, A. (2014). *Halkla İlişkiler Kavram Stratejileri ve Uygulamalar.* İstanbul: Der Yayınları.

20. Taşdelen, M. (2014). *Özel Sağlık Kuruluşlarında İç Ve Dış Halkla İlişkiler Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
21. Tengilimoğlu, D., Yesiltas, M., Kisa, A., & Dziegielewska, S. F. (2008). The role of public relations activities in hospital choice. *Health marketing quarterly*, 24(3-4), 19-31.
22. Tengilimoğlu, D. (2001). Hastane seçimine etkili olan faktörler: Bir alan uygulaması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 85-98.
23. Tengilimoğlu, D. (2001). *Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkiler*. Gazi Kitabevi, Ankara.
24. Varol, M. (1988). Halkla İlişkilere Toplum Bilimsel Bir Yaklaşım. *AÜ Basın Yayın YO Yıllığı*, (10), 267.
25. Wilcox, D. L., Ault, P. H., & Agee, W. K. (2006). *Public relations: Strategies and tactics*. Pearson Education, Inc, Boston.
26. Yurdakul, N. B., Coşkun, G., & Öksüz, B. (2007). Hastanelerde halkla ilişkiler: izmir ili özel hastaneler örneğinde halkla ilişkiler birimlerinin yapı-işlev ve uygulamalarına yönelik bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 31-46.

Umurbey Kıyı Kesimi Kıyı Alan Değişimlerinin İncelenmesi Üzerine Araştırmalar

Studies on the Investigation of Coastal Area Changes in the Umurbey Coastal Section

Kardelen ATİK Okan YILMAZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Çanakkale, Türkiye
Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Çanakkale, Türkiye

ÖZET

Ülkemiz kıyı alanları bakımından oldukça zengin bir coğrafyaya sahiptir. İnsanoğlu yerleşik hayata geçtiği günden bugüne kadar kıyı alanlarını hayati ve ekonomik işlevlerinden dolayı tercih etmektedir. Önemli ekosistem alanları olarak kabul edilen kıyı alanlarının yanlış kullanılması ekosistemin bozulmasına, bitki ve hayvan neslinin tükenmesine ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına sebep olmaktadır. Günümüzde artan nüfus yoğunluğu kentleşmenin kıyısal alanlara kadar ilerlemesi ve kıyıların ekonomik nedenlerle kullanılması bu alanların korunmasını, sürdürülebilirliğini ve gelecek nesillere aktarılmasını engellemektedir. Bunun sonucunda kıyı alanlarındaki değişimin artması ve kıyı popülasyonun zarar görmesi ön plana çıkmaktadır. Bu planlama çalışmasında kıyısal alanlardaki koruma kullanma dengesinin oluşturulması nedeniyle kıyısal alanların yerinde gözlemlenmesi, incelenmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi öne çıkan bir yöntem olmaktadır. Bu yöntem kapsamında yapılacak analizlerin gelecek çalışmalara öncülük etmesi planlanmaktadır. Bu çalışma Umurbey kıyı kesimindeki kıyı değişiminin sebeplerinin gözlem, inceleme, analiz ve değerlendirme aşamalarıyla birlikte aynı zamanda ihtiyaç duyulan koruma statüsü önerisinin getirilmesi gerekliliğinin irdelenmesine yardımcı olacaktır. Araştırma alanına ait veriler gerekli kurum ve kuruluşlardan, internet sitelerinden ve yerinde gözlemlerle elde edilmiştir. Elde edilen veriler ile alanın eksiklikleri ve bu eksikliklerin sebepleri irdelenmiştir. Sonuç olarak çalışma alanı olan Umurbey kıyı kesiminin birçok farklı etkenden dolayı değişime uğradığı gözlemlenmiş ve alana ait daha kesin sonuçlar elde edilmesi açısından detaylı çalışmalar yapılması gerekliliği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıyı alanları, kıyı değişimi, sürdürülebilirlik, koruma-kullanma dengesi

ABSTRACT

Turkey is a country that is very rich in terms of coastal areas. Mankind has preferred coastal areas because of their vital and economical functions since the day that they settled down. Misuse of coastal areas, which are considered to be important ecosystem areas, causes ecosystem degradation, plant and animal extinction and a decrease in biological diversity. Today, the increasing population density, the progress of urbanization to coastal areas and the use of coasts for economic reasons; prevent the protection, sustainability and transfer of coastal areas to future generations. As a result, the increase in the change in coastal areas and the damage to the coastal population come to the fore. In this study, due to the creation of the protection-use balance in coastal areas, on-site observation, examination, analysis and evaluation of coastal areas is a prominent method. It is planned that the analyzes to be made within the scope of this method will lead to future studies. This study will help to examine there a sons for the coastal change in the Umurbey coastal area, along with the observation, examination, analysis and evaluation stages, as well as the necessity of bringing the needed protection status proposal. The data belonging to the research area were obtained from the necessary institutions and organizations, websites and on-site observation. With the data obtained, the deficiencies of the field and there a sons for these deficiencies were examined. As a result, it has been observed that the coastal part of Umurbey, which is the study area, has under gone changes due to many different factors and it has been revealed that detailed studies should be carried out to obtain more precise results for the area.

Keywords: CoastalAreas, Coastal Change, Sustainability, Protection-useBalance

1. GİRİŞ

Kıyıları, tarih boyunca doğal zenginlikleri, biyolojik çeşitlilikleri ve ekosistemi ile bitki ve hayvan topluluklarına ev sahipliği yapmış, insanların yerleşim şekillerini ve yaşam tarzlarını belirleyen önemli doğal kaynak alanlarını oluşturmuştur. Sosyal, ekonomik ve kültürel yönden kıyıları dünyanın en yoğun kullanılan alanları haline gelmiştir (Erdoğmuş,2012; Kesikoğlu,2013 ve İrdemez,2017).Kıyılarıntercih edilme nedenlerinden biri de kara ve su arasında bir geçiş noktası olma niteliği taşımasıdır. İnsanların vazgeçilmezi olan su ihtiyacıyla birlikte sulak alanlar, yiyecek ve hammadde kaynağı olması, sanayi, ulaştırma ve turizm gibi ihtiyaç duyulan faaliyetlere cevap vermesi kıyısal alanların tercih edilme nedenlerinden olmuştur. (Çelik,2015; Garipağaoğlu ve Uzun,2014). Bu kullanımlar sağlıklı sulak alan, kıyı ekosistemi ve sucul ekosistemlere bağlıdır. Fakat günümüzde kentleşmeyle birlikte kıyı alanlarına olan talebin artması kıyısal alanların yoğun nüfus artışına maruz kalarak önemli ekosisteme sahip bu alanların telafisi mümkün olmayacak şekilde hasar görmesine sebep olmaktadır (Korkanç,2004 ve İrdemez,2017). Kıyı alanlarında gerçekleştirilen plansız ve çarpık yapılaşma, tarım alanlarının dönüştürülerek farklı amaçlarla kullanılması, sanayinin ülke ve bölge ölçeğinde plan dahilinde olmadan gelişmesi ve beraberinde getirdiği insan etkisi ile oluşan çevre sorunları bu alanları tehdit eden sorunlardan yalnızca birkaçıdır (Yılmaz ve Erdem,2011).

Kıyı kullanımları arasında yapılan tercihlerde öncelik kıyıların korunması ya da en az zarar ile kullanılması yönünde olmalıdır (Zafer ve Duman,1997). Bu sebeple kıyıları etkilenen çevre sorunlarına ve küresel ısınmanın neden olduğu

iklim değişikliğine aranan çözüm önerileriyle “sürdürülebilir” veya “sürdürülebilirlik” kavramları açığa çıkmıştır. Doğal alanların sürdürülebilir kullanımı ve sürdürülebilirlik kavramı da koruma-kullanma dengesini oluşturmuştur (Yüksek, Cengiz ve ark.,2008 ve Görgülü,2019). Kıyısız alanlar küresel açıdan ele alınması gerekli ve kendilerini yenilemeleri mümkün olmayan doğal kaynak alanlarıdır. Ülkemiz anayasasının 43. maddesinde devletin hüküm ve tasarrufu içerisinde olan kıyısız alanlar için çok sayıda kanun ve yönetmelikler vardır. İlk kıyı kanunu 1984 yılında yapılmıştır. Bu kanun ile 1986’da kıyıların kamu yararına kullanım şartlarının uygulanmaması sebebi ile iptal edilmiştir. 1990’da çıkarılan ve şu anda da kullanılan 3621 sayılı yasa getirilmiştir. Ancak günümüzde kıyı alanları birçok farklı amaçla kullanılması ve yönetmeliğe uyulmamasından halen büyük zarar görmektedir (Kurt,2015). Bu doğrultuda bir dizi doğa koruma faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Kıyı korunması ile ilgili olarak karşımıza ilk olarak Uluslararası öneme sahip sulak alanlar için Ramsar sözleşmesi ve Özel Çevre Koruma (ÖÇK) statüsü çıkmaktadır. Ramsar sözleşmesi uluslararası sulak alanları koruma statüsüdür. Ramsar alanları sözleşmesine dayanılarak ülkemizde 2002’de Ulusal Sulak Alanları Koruma Yönetmeliği yayınlanmıştır. Yönetmelik sulak alanların korunmasını, geliştirilmesini ve sürdürülebilirliğini amaçlamaktadır. Yönetmelik ile korunacak alanlar uluslararası ölçekte ramsar alanı kabul edilebileceği gibi ulusal düzeyde koruma alanları da ilan edebilmektedir (Atmaca ve Hatay,2006). Özel Çevre Koruma Bölgeleri ise kıyısız alanlarda bozulmamış bir biyoçeşitlilik, tarih ve kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarmak, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre sağlamak amacıyla doğal ve kültürel değerlerin korunması gerekliliğiyle ortaya çıkmıştır. ÖÇK bölgeleri sadece ulusal değil gerektiğinde dünya ölçeğinde de bütünlük göstererek ekonomik değeri de olan alanlardır (Kaya, Aslan ve Yılmaz,2011). Son yıllarda kıyı alanlarındaki baskı sebebiyle kıyı çizgisinde değişim olduğu görülmektedir. Bu değişimlerin sebeplerinin belirlenmesi ve korunarak sürdürülebilir şekilde devamlılığının sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılması günümüzde geleceğe yönelik yapılacak çevre yatırımı açısından son derece önem arz etmektedir. Sosyal, kültürel ve fiziksel tüm etkileşimlerin ve kültürel alışverişin de gerçekleştiği kıyı ortamlarındaki değişim, kıyı kullanımları ve doğal etkenlerle oluşmaktadır (Erdoğan,2012). Bu değişimlerden en önemlisi kıyı çizgisi değişimidir. Kıyı çizgisindeki değişim antropojenik faaliyetler ya da doğal süreçlerden ortaya çıkmakta olup kıyı alanının çevresini de doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Akdeniz,2021).Kıyılarıdaki bu değişimlerin belirli bölge ve zamanlarda gerçekleşebilmesi ya da belirli periyotlarla izlenerek saptanması gereklidir (Doğan,2008). Birçok ülkede kıyıların geleceği ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmış olup halen daha yapılmaya devam edilmektedir. Yapılan bu çalışmalara kıyı jeomorfolojisi adı verilmekte ve gerçekleştirilen çalışmalar kıyı süreçleri, kıyı kenar çizgisinin belirlenmesi, kıyı çizgisi değişimleri ve çevre sorunları gibi birçok yaklaşımı ele almaktadır (Erkal,2015; Çakaroz, Öztürk ve Özelkan,2018). Umurbey kıyı kesimi de stratejik konumu sebebiyle insan etkisine maruz kalan alanlardandır. Çanakkale Boğazında yaklaşık 12 km’lik bir kıyıya sahip olan kıyı, sazlık, bataklık ve dar bir plajdan oluşmaktadır. Umurbey kıyı kesimi aynı zamanda yöredeki en büyük ovardır. Ticaret, ulaşım ve turizm gibi ekonomik faaliyetlerde alanı etkileyen önemli unsurlardandır. Bununla birlikte yöre tarım potansiyeli yüksek alan olarak kabul edilmektedir. (Çavuş ve Erdal,2020; Koca,2004). 450ha’lık bir alana sahip kıyı kesimi tarım, ticaret ve turizm gibi insan etkilerine maruz kalmaktadır. Bu durumda çevre kirliliğine sebep olduğu gibi kıyı kesiminde yer alan canlı popülasyonunu da olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda doğal etkilerle birlikte değişen kıyı çizgisinde insan faaliyetlerinin etkili olduğunu da göstermektedir. (İlgar,2021; Çavuş ve Erdal,2020).Kıyı değişimlerinin belirlenmesinde geleceğe yönelik yapılacak planlamalarda klasik yöntemler kullanılması oldukça zaman alırken, uzaktan algılama teknolojileri kullanılarak daha kısa sürede daha net ve doğru sonuçlar elde edilebilmektedir (Beyazıt,2014; Özpolat ve Demir,2014). Zamansal değişimlerin belirlenmesinde ve geleceğe yönelik kararların alınmasında uzaktan algılama sistemleri oldukça gelişmiş sistemlerdir. Kıyısız alanlardaki değişimlerin saptanmasında uzun dönemlik verilere ihtiyaç duyulmakta olup bu verilerin değerlendirilmesi için ise CBS ve uzaktan algılama (UA) yöntemleri tercih edilmektedir. Bu yöntemler kıyı değişimleri açısından en verimli yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır (Olgun,2012). Bununla birlikte alanın yöntemini belirlemede öncelikle yerinde gözlem, inceleme, analiz ve değerlendirme yapılması alanın esas yönteminin belirlenmesi ve alana ait çalışmaların yapılmasında etkilidir. Araştırma kapsamında doğal ve antropojenik etki ile oluşan kıyı alanlarındaki değişim süreci incelenerek, araştırma alanı kapsamında açığa çıkan gözlemler ve veriler sonucunda kıyı alanlarındaki değişimin önüne geçilmesi için gerekli olan koruma kullanma dengesi ve bu alanların sürdürülebilirliği açısından ihtiyaç duyulan eksikliklerin giderilmesi araştırmanın temel hedefini oluşturmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda kıyı değişimleri ile ilgili çalışmalar yapılmış fakat çalışma kapsamındaki alan ile ilgili detaylı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak gelişen nüfus ve kentleşme sonucunda doğal alanların ve ekosistemin tahrip olduğu görülmekte ve yapılacak planlama çalışmasının alan için bir koruma statüsü belirlemesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Çalışma alanını; Biga Yarımadası’nın kuzeybatısında Çanakkale merkez ilinin Lapseki ilçesine bağlı Umurbey beldesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Umurbey Çanakkale’ye 25 km Lapseki’ye 15 km uzaklıkta bir beldedir. Stratejik bir konuma sahip olan beldenin kıyı kesimi de önem arz etmektedir. Çalışma alanındaki artan nüfus baskısı ve buna bağlı olarak değişen ekosistem doğal kaynakların hızla tükenmesine ya da değişime uğramasına sebep olmuştur. Bu sebeple sürdürülebilir koruma sağlanması ve çevresel etkilerin azaltılması alan seçiminde etkili rol

oynamıştır. Araştırma alanına ait materyaller için gerekli internet sitelerinden, diğer kurum ve kuruluşlardan yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında alan 4 bölgeye bölünerek her bölge içerisinde önemli yerlerden noktalar alınmıştır. Alınan noktalardan çekilmiş fotoğraflar ile ilgili internet sitelerinden alınan veriler, çeşitli belgeler ve kaynaklar materyal olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda alana ait doğru veriler için Lapseki Belediyesi ve Çanakkale Belediyesi internet sitelerinden sulak alanlara ait bilgiler kullanılmıştır.

Şekil 1. Çalışma Alanı Konum Haritası

Araştırmanın yöntemi; yerinde gözlem, inceleme, analiz ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır. Bu kapsam ile ilgili veriler gözlem ve inceleme aşamalarını takiben kapasite, değişim, koruma kullanma dengesi ve yeterlilik analizleri ortaya konularak irdelenmiş bu kapsamda değerlendirmelerde bulunularak araştırmanın yöntemi ortaya konmuştur. Yapılan araştırma sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda araştırma alanının 4 bölgesi üzerinde gözlem ve incelemeler yapılmıştır. Bu amaçla alandan fotoğraflar çekilerek, fotoğraflar üzerinden görsel analiz yöntemi kullanılarak alanın değişimi, kapasitesi ve yeterliliği üzerine analizler yapılmıştır. Bu incelemeler ve analizler sonucunda araştırma alanına ait değerlendirmeler ortaya konmuştur. Araştırmanın yöntemi alana ait fotoğraflar üzerinden değerlendirilerek sonuçlar elde edilmiş ve değişime ilişkin öneriler getirilmiştir. Yapılan çalışmada alanın stratejik konumunun önemine değinilmiş ve gelecek çalışmalara öncülük etmesi hedeflenmiştir.

3. BULGULAR

Kıyıları doğal ya da dolaylı şekilde çeşitli etkilere maruz kalmakta ve bu baskılardan olumsuz şekilde etkilenmektedir. Sulak alanların işlevinin artması gelecek kuşaklara aktarılmasını zorlaştırırken aynı zamanda değişimine de sebep olmaktadır. Koruma ve kullanma dengesinin en çok uygulanması gereken alanlar olan kıyıları, zaman içerisinde değişime uğrayan alanlardır. Kıyı alanlarının zamansal değişiminin sebeplerinin belirlenmesi geçmiş verilerin güncellenmesine ve geleceğe yönelik daha akılcı kararlar alınmasına yardımcı olmaktadır (Heçcan ve ark.,2005;Olgun,2012). Umurbey kıyı kesimi bulunduğu konum itibari ile geçiş noktası olma özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda birçok işleve sahip ve çeşitli faaliyetlere de ev sahipliği yapan alan bu sebeple birçok baskıya maruz kalmaktadır. Giderek tükenmekte olan doğal kaynaklarımızın korunması ve ekolojik bir şekilde sürdürülebilirliğinin sağlanması gereklidir. Çalışma Çanakkale kenti Lapseki ilçesine bağlı Umurbey kıyı kesiminin zamansal değişiminin değerlendirilmesi ile sürdürülebilir koruma anlayışını geliştirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca çalışma Çanakkale ve çevresindeki halkın bilinçlenmesine katkı sağlarken, kıyı alanları ve çevredeki ekosisteminde korunarak geleceğe aktarılmasına yardımcı olacaktır. Bu düşünce doğrultusunda elde edilen veriler görseller ile desteklenmektedir.

Şekil 2. Çalışma Alanı 4 Bölge

Çalışma alanı 1. bölgesi Umurbey'e bağlı Kemiklialan köyü ve çevresini, 2., 3. ve 4. Bölgesi de Umurbey beldesi ve çevresini kapsamaktadır. Alan içerisinde yerinde gözlem yapılarak GPS aleti ile noktalar alınmış ve her bir noktadan çekilen fotoğraflar ile alan yönetime uygun şekilde analiz edilmiştir.

Şekil 3. Umurbey Kıyı Kesimi Sığ Su Alanları- Umurbey Çayı

Şekil 4. Umurbey Sulak Alanları

Umurbey kıyı kesimi ve çevresi plaj, bataklık ve lagün gibi birçok sulak alandan oluşmaktadır. Yöntemde belirtildiği gibi yerinde gözlemler, incelemeler ve görsel analizlerin yapılması amacıyla alana gidilerek bölgelerin analizi yapılmıştır. Alan 4 bölgeye bölünerek her bölge değerlendirilmiştir. Alanlardan GPS aleti ile çok sayıda nokta ve

noktalara ait fotoğraflar alınmıştır. Bu fotoğraflar görsel analizlerin gerçekleştirilmesi amacıyla ayrıntılı olarak incelenmiştir (Şekil 3., Şekil 4.ve Şekil 5.). İncelemeler bölge olarak yapılmış fakat analiz ve değerlendirmeler sulak alanlara ve önemli noktalara göre incelenerek değerlendirilmiştir.

Şekil 5. Umurbey Kıyı Kesimi ve Tarım Arazileri

Umurbey Beldesi büyük ölçüde geçimini meyvecilikten sağlayan bir belde olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da Umurbey'i Çanakkale'nin önemli tarım arazilerine sahip alanlardan biri haline getirmektedir. Şekillerde görüldüğü gibi sığ sulak alanların sebeplerinden biri de bu tarım arazilerinin sulama ihtiyacıdır. Sığ sulak alanlar su kütlesi bakımından diğer alanlara oranla daha az olsa da buradaki habitat çeşitliliği oldukça önemlidir. Bu alanlardan tarım arazilerine yapılan sulama ve ilaçlama göz önünde bulundurulduğunda sığ sulak alanların çevresel baskı altında olduğu görülmektedir. Aynı zamanda tarım alanlarının çeşitli kullanımlar için dönüştürüldüğü de bulgular arasındadır. Bu noktada da habitatın korunması gerekliliği doğmaktadır. Ayrıca doğru tarımsal sulama yapılarak korunması gereken ekosistem hakkında halkın bilinçlendirilmesi gerektiğini de ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 6. Umurbey Bitki-Su Karma Yapısı ve Karasal Sulak Alan

Umurbey kıyı kesimi sulak alanlarının aynı zamanda bitki çeşitliliği açısından da zengin bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Sulak alan ve karasal alanın birleştiği noktalarda farklı canlı popülasyon çeşitliliğinin ortaya çıktığı görselde görülmekte olup bu alanların incelenerek özel türler üzerinde korunması ve aynı zamanda bu türlerin devamlılığının sağlanması son derece önemlidir. Bu türler Şekil 6. Ve Şekil 7. de görülmektedir. Bununla birlikte bu alanlar karasal kısma da yakınlığından dolayı kent baskısına maruz kalmaktadır. Bu da alanın insan etkisi ile bozulmasına sebep olurken ekosistem açısından da olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Ayrıca alanda yapılan incelemeler sonucunda lagünlerin yakınlıklarına ve lagün alanlarının içerisine moloz yığıldığı görülmektedir. (Şekil 8.) Bu alanlar sadece bitki değil hayvan varlığına da ev sahipliği yapmasına rağmen bu şekilde bir insan etkisine maruz

kalması çok ciddi önem arz etmektedir. Alanda yapılan incelemeler sırasında yöre halkı ile yapılan görüşmelerde bu molozların yeni yapılan 1915 köprüsüne ait olduğu öğrenilmiştir. İnsan hayatını kolaylaştırmak için yapılan çalışmalarda doğal habitatı korumamız gerektiği bilincinin halen daha dikkate alınmadığı görülmüştür. Sağlıklı sulak alanların devamlılığının sağlanması gerekliliği de bu olumsuzlukların görülmesiyle ciddi olarak üzerine gidilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 7. Umurbey Kıyısı ve İç Kesimlerdeki Farklı Bitki Türleri

Şekil 8. Umurbey Lagün İçerisine Yığılan Molozlar

Şekil 8. de görülen lagün içerisine yığılmış molozlar çok daha büyük bir alan kaplamaktadır. Biyolojik çeşitlilik açısından oldukça zengin olan lagün alanlarının bu şekilde kurutma çalışması yapılması ve daha sonrasında bu alanların imara açılacak hale getirilmesi tamamen yanlıştır. Ayrıca kentleşmenin gelişmesi ile yapılan bu aktiviteler üzerine yapılacak yapıların oradaki canlı yaşamına olumsuzluk getirmesinin yanı sıra yapılarında sağlamlık ve devamlılığı da tartışılmalıdır.

Şekil 9. Umurbey Lagünü

Çalışma alanı olan Umurbey kıyı kesiminde en büyüğü Umurbey Lagün gölü olan lagünler bulunmaktadır (Şekil 9.). Umurbey çayının denize döküldüğü bu alanlar boğazda meydana gelen akıntılarla oluşmuştur. Ekosistem açısından zengin çeşitliliğe sahip olan bu alanlar sadece doğal değil insan etkisi ile oluşan kent baskısı ve çevre kirliliği sonucunda kıyı değişimlerine maruz kalmaktadır. Gün geçtikçe artan yapılaşma alan içerisinde de devam etmektedir (Şekil 10.). Bu durum alan içerisindeki sulak alanlara ve oradaki canlı türüne ciddi zararlar vermektedir.

Şekil 10. Çalışma Alanı İnşaat Alanları

Kıyı değişimlerinde en çok görülen kıyı kenar çizgisinin değişimidir. Bu değişim doğal nedenlerle gerçekleşebilir fakat zamansal değişimlerin en büyük sebeplerinden birinin insan etkisi olduğu yapılan literatür taramaları ve bulgular ile gözlemlenmiştir. Alanın çok geniş bir kıyı kesimine sahip olması ve çeşitli sazlık, plaj ve bataklık gibi sulak alanlara sahip olması kıyı değişimlerinin farklı şekillerde oluşabilmiş olduğunu göstermektedir. Umurbey kıyı kesiminin kıyı değişim potansiyelinin yüksek olması maruz kaldığı etkiler ve peyzaj mimarlığı sürdürülebilir ekosistem devamlılığı, koruma ve kullanma dengesi açısından detaylı şekilde incelenmesi gerekli alanlardandır. Tüm bu görseller ve uygulanan yerinde gözlem, inceleme, analiz yöntem aşamaları göz önünde bulundurularak alana ait sonuçlar değerlendirilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Kıyı alanlarının değişimleri alanların konumu, bulunduğu çevresel etkiler ve diğer faktörlere göre farklılık gösterirken alanın sürdürülebilirliği, koruma-kullanma dengesi ve ekosisteme katkısı dikkate alınarak inceleme yapılmalıdır. Bu noktada alanın doğru bir şekilde analizinin yapılması çok önemlidir. Bu sebeple Çanakkale Lâpseki ilçesine bağlı Umurbey kıyı kesimi yöntem kapsamında değerlendirilmiş alanı geliştirmeye yönelik sonuç ve öneriler getirilmiştir. Sonuç olarak alanın insan etkisi ile kent baskısına maruz kalarak çevre kirliliğiyle birlikte kıyı alanlarında değişime etki edecek birçok faktör olduğu görülmektedir. Kıyıları sosyal ve kültürel alışverişin yapıldığı önemli alanlardır. Bu noktada da alanın ekolojik koruma kullanma dengesinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Kıyı çizgisi değişimi sadece kıyıyı değil kıyı çevresini de etkilemektedir. Doğal sulak alanların sürdürülmesi ve

korunmasının yanı sıra aynı zamanda çevresi ile de doğal ekosisteme katkı sağlaması gerekmektedir. Sürdürülebilir koruma-kullanma dengesi peyzaj mimarlığı ilkelerinin önde gelen kriterlerindedir. Peyzaj planlama çalışmalarında kıyısız alanların zamansal değişimi ve sebep olduğu sonuçlar üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Bu doğrultuda kıyısız alanların değişimlerinde koruma ya da en az zarara indirgeme ön plana çıkmaktadır. Koruma sadece alanın değil alan içerisindeki zengin çeşitliliğe sahip canlı popülasyonunu da etkilemektedir. Bunun yanı sıra alan çevresindeki diğer unsurlara da etki etmektedir. Kıyı alanları birçok farklı şekilde kullanılmaktadır. Ulaşım, turizm ve ticaret gibi kullanılan bu alanların maruz kaldığı olumsuz koşullar zamansal değişimin belirli bölge ve zamanlarda belirli periyotlar halinde incelenerek saptanması geçmiş verilerin güncellenmesini ve geleceğe doğru şekilde aktarılmasını sağlamaktadır. Kıyı ve sulak alanların gelecek nesle aktarılması ekolojik yaklaşımlarla sürdürülebilirliğinin sağlanması çok önemlidir. Bu nokta da mevsimsel değişimler gibi doğal etkilerle birlikte alana etki eden tüm faktörler birlikte değerlendirilmelidir. Alandaki değişimlerin nedenlerinin çoğunun insan etkisinden olduğu göz önünden bulundurulduğunda alan çevresindeki halkın bilinçlendirilmesi gereklidir. Bunun dışında Umurbey kıyı kesimi sadece kıyısız ve sulak alan olarak değerlendirilmemeli kara ile suyun birleşme noktası olma özelliği göz önüne alınarak hem sulak alan hem de karasal alan olarak değerlendirilerek kararlar alınmalıdır. Halkın bilinçlenmesi ile tarım arazilerinin doğru sulanması çevreye olumlu etki sağlayabilecek alanlara dönüşmesi de son derece önemlidir. Bu konuda sadece çevresel etkiler değil doğal etkilere karşıda bilinçlendirme yapılarak farkındalık artırılmalıdır. Geri dönüştürülebilir tarımsal malzemeler, enerji ve su verimli sulama sistemleri kaynakların korunması düşüncesini arttırmaktadır. Bu düşünce kapsamında oluşan çevre kirliliği de minimum düzeye indirilerek hem kıyı alanları ve çevresi hem de alan içerisindeki ve etki ettiği diğer canlı popülasyonunun iyileşmesini sağlayacaktır. Ekosisteme yapılan her katkı sadece alanı değil tüm ekosistemi kapsamaktadır. Ülkemizde yaygın olarak farklı amaçlarla kullanılan kıyı alanlarındaki değişimin incelenmesi bu açıdan da oldukça dikkat çekicidir. Kıyı alanlarına sadece turizm gibi ekonomik etkilerle bakılmamalıdır. Bu alanlar dünyamız açısından döngü ve denge noktalarıdır. Umurbey kıyı kesiminin kıyı değişiminin iyileştirilmesine yönelik yüksek potansiyele sahip olması bu alandaki farklı sulak alan kullanımının geliştirilmesine olanak sağlayacaktır. Alanın incelemeler ve değerlendirmeler sonucunda alacağı koruma statüsü ekosisteme katkı sağlayacak ve sürdürülebilir çevre anlayışını benimseyerek ön plana çıkmasına yardımcı olacaktır. Umurbey kıyı kesimi oldukça stratejik bir konumda bulunmasına rağmen kullanım açısından etkin şekilde korunan ve dikkat edilen bir alan değildir. Bunun sebepleri de yine çevre kirliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Boğaza dökülen bir lagüne sahip olan alanın daha doğru kullanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda giderek artan kentleşme ve tarım arazilerinin baskısı korunması gereken alanlara koruma statüsü getirilerek sürdürülebilir çevre anlayışına öncülük etmesi gerekmektedir. Dünya’da birçok ülkede kıyı değişimlerinin zamansal incelemeleri ve analizleri yapılmaktadır. Yapılan araştırmalar ile kıyısız alanların korunması ya da minimum zarar ile devamlılığı, alan içerisindeki biyoçeşitliliğin sürdürülmesi ve bu alanların ekosisteme olan katkısının artırılması söz konusudur. Fakat halen daha kıyısız alanların koruma-kullanma dengesi üzerinde çalışmalar yapılmakta ve en olumlu sonuca ulaşmaya çalışılmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda da Türkiye’de ve Çanakkale kent çevresinde kıyısız alanların değişiminde ekolojik yaklaşım ile sürdürülebilirlik anlayışı doğrultusunda kararların hayata geçirilmesinde bazı eksiklikler ve sıkıntılar olduğu tespit edilmiştir. Bu durum geçmişten günümüze kadar uzanan kıyı alanlarının geleceğe aktarılmasının gerekliliğini göstermektedir.

Konuya dair gerekli kurumlardan ve kuruluşlardan bu tarz yüksek potansiyele sahip alanlarla çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir kullanımına yönelik eğitimlerin yöre halkına verilmesi daha doğru sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Kıyısız alanların zamansal değişimlerinin incelenmesinde ekosisteme sağlayacağı katkı ve ekolojik yaklaşım düşünüldüğünde peyzaj mimarlığı ön plana çıkmaktadır. Bu alanlarda mevcut durum düşünüldüğünde peyzaj planlaması gerekliliği dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

1. Akdeniz, H. B. (2021). “Kıyı Çizgisi Zamansal Değişiminin İncelenmesi ve Kıyı Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.
2. Atmaca, M., & Hatay, P. M. B. A. (2006). Korunan Alanlar ve Koruma Statüleri. *Hatay’da On Sıcak Gün*, 22.
3. Beyazıt, I. (2014). “Kızılırmak Deltasının Zamansal Kıyı Değişiminin Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Uzaktan Algılama Yöntemleriyle Belirlenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
4. Çakaroz, D., Öztürk, B., & Özelkan, E. (2018). Umurbey deltası kıyı çizgisinin zamansal değişiminin uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri ile belirlenmesi.
5. Çavuş, C., & Erdal, C. K. (2020). Umurbey Çayı Havzası’nda (Çanakkale-Lapseki) Tarımı Etkileyen Faktörlerin Coğrafi Analizi. *Journal of Awareness*, 5(4), 571-600.
6. Çelik, K. (2015). Kıyı alanlarının planlanmasında kıyı kenar çizgisinin önemi. *Küresel Mühendislik Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 36-43.

7. Doğan, İ. (2008). “Uzaktan Algılama Verileri ile Kıyı Çizgisi Değişiminin Zamansal Olarak Belirlenmesi: Alaçatı Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
8. Erdoğan, B. (2012). Bir Kıyı Yerleşmesinde Kimlik Dönüşümü: Tarihsel Süreç İçinde Karşıyaka'nın (İzmir) Kıyı Kullanımında Gözlenen Değişimler. *Ege Coğrafya Dergisi*, 21(2), 37-46.
9. Erkal, T. (2015). Kıyı yönetimi açısından Türkiye'de yapılan kıyı jeomorfolojisi çalışmalarının değerlendirilmesi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (65), 23-34.
10. Garipağaoğlu, N., & Uzun, S. (2014). İzmit Körfezi kıyılarındaki kıyıların kullanımı. *Türk Coğrafya Dergisi*, (63), 9-22.
11. Görgülü, L.S. (2019). “LEED Sertifikalı Ofis Binalarının Enerji Performanslarının Kullanım Sonrası Süreçte Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
12. Hepcan, A. K. Ş., Güler, G. G., Küçükbaş, E. V., Kurucu, Y., Ölgen, M. K., Türkyılmaz, B., ... & Ertuğ, Ö. N. E. R. (2005). Kıyı Sulak Alan Sistemi Bağlamında Gediz Deltasının İşlevleri Ve Üzerindeki Baskılar Yönüyle Değerlendirilmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2), 1-16.
13. Ilgar, R. (2021). Çanakkale İlinin Sulak Alanları, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 613-629.
14. İrdemez, Y. D. Ş. (2017). *Erzurum Ovası sulak alan sistemindeki zamansal alan değişimlerinin uzaktan algılama teknikleri ile belirlenmesi* (Doctoral dissertation).
15. Kaya, L. G., Aslan, F., & YILMAZ, B. (2011). Muğla-Dalyan turizminin özel çevre koruma bölgesi üzerine etkileri. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(3).
16. Kesikoğlu, M. H. (2013). “Sultan Sazlığı Milli Parkı ve Ramsar Alanı Kıyı Değişiminin Uydu Görüntü Analizleriyle İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
17. Koca, N. (2004). Lapseki İlçesi'nde Köy Yerleşmeleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 6(12), 143-167.
18. Korkanç, S. Y. (2004). Sulak Alanların Havza Sistemi İçindeki Yeri. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 6(6), 117-126.
19. Kurt, S. (2015). Türkiye'de Kıyı Kullanımına Yönelik Yasa Ve Düzenlemelerin Tarihi Seyri. *Eastern Geographical Review*, 20(33).
20. Olgun, A. (2012). “Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Yöntemiyle Göksu Deltası Kıyı Çizgisi Değişiminin İzlenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
21. Özpolat, E., & Demir, T. (2014). Coğrafi bilgi sistemleri ve uzaktan algılama yöntemleriyle kıyı çizgisi değişimi belirleme: Seyhan Deltası. *Xvi., Akademik Bilişim, Mersin Üniversitesi, Mersin*.
22. Yılmaz, O., & Erdem, Ü. (2011). Gediz Deltası'nın uzaktan algılama teknikleri uygulanarak alan kullanım kararları üzerine araştırmalar. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 53-63.
23. Yüksek, T., Cengiz, T., & Yüksek, F. (2008). Doğal Alanlarda Festival Etkinliklerinin Koruma-Kullanma Açısından Değerlendirilmesi: Kafkasör Kültür, Sanat ve Turizm Festivali Örneği. *Ekoloji Dergisi*, 17(67).
24. Zafer, B., & Duman, O. (1997). Toplu Konut Şeklinde Yayılan İkinci Konutların Kıyı Alanlara Olan Baskılarının Kuşadası Örneğinde İncelenmesi. *Sürdürülebilir Kıyı Turizmi ve Çevre Etkileşimleri, II. Kıyı Sorunları ve Çevre Sempozyumu*.

Doğal Sermaye Muhasebesi İle İlgili Çalışmaların Betimsel Bir İçerik Analizi İle Değerlendirilmesi¹

Evaluation Of Studies On Natural Capital Accounting With Detailed A Content Analysis

Seher Meral ULUÇ

Öğr.Gör.Dr., Munzur Üniversitesi, Tunceli Meslek Yüksekokulu, Muhasebe Ve Vergi Bölümü, Tunceli, Türkiye

ÖZET

Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak üretilen finansal raporlarda sadece finansal bilgiler yer almaktadır. Finansal performansın ölçülmesine ve etkilerinin belirlenmesine olanak sağlayan bu raporlar, finansal olmayan performansın ölçümünde ve etkilerinin belirlenmesinde yetersiz kalmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasının geliştirilmiş hali olan sürdürülebilirlik raporlamasında, işletmelerin çevresel, sosyal ve ekonomik performansları ile bu performansların birbirleri ile etkileşimi üzerinde durulmaktadır. 20. yüzyılda sürdürülebilirlik raporlamasının temellerine ve bildirimlerine dayanılarak, entegre raporlar hazırlanmaya başlanmıştır. Entegre raporların hazırlanmasında, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden hareketle, gerekli olan muhasebe bilgileri üretilebilmektedir. Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin yanı sıra, entegre raporlamanın ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olduğu bilinen sürdürülebilirlik muhasebesi de bu süreçte destek olmaktadır. İklim değişikliği ve sürdürülebilirliğe yasal çözümler sağlanması amacıyla ilk Doğal Sermaye Protokolü (Natural Capital Protocol) 2010 yılında, Japonya'nın Nagoya kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (United Nations Convention on Biological Diversity) zirvesinde kabul edilmiştir. Gerek günümüzde gerekse geleceğe yönelik mal ve hizmet akışına olanak sağlayan doğal kaynak stoklarına (çevresel varlıklarına) ilişkin değerlerin/harcamaların toplamı doğal sermayeyi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda; üretimde kullanılan malzemeler ve geri dönüşüm oranları, enerji ve su kaynaklarının kullanımı, atık yönetimi, biyolojik çeşitlilik, emisyonlar, çevresel uyum ve tedarikçilerle ilişkiler, doğal sermayeye yönelik nitel göstergeler olarak sayılabilmektedir. Sürdürülebilirlik muhasebesinin unsurlarından biri olarak doğal sermaye muhasebesi ise, doğal çevrede azalmakta olan doğal kaynak (sermaye) stoklarının seviyesinde meydana gelen değişimlerin kaydedilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu araştırmanın amacı, doğal sermaye muhasebesi konusunda yürütülen akademik çalışmaların betimsel bir içerik analizi ile belirlenerek değerlendirilmesidir. Araştırma kapsamında, 2012-2022 (Haziran) yılları arasında yerli ve yabancı literatürde yer alan araştırma makaleleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda, incelenen çalışmalarda çoğunlukla, doğal sermaye muhasebesinin ve ilişkili kavramların kuramsal olarak ele alındığı görülmüştür. Ayrıca, Çevresel-Ekonomik Muhasebe Sistemi Merkezi Çerçevesi (SEEA CF)'nin yardımıyla doğal sermayenin muhasebeleştirilmesi sürecinde kullanılacak hesapların, yapılanma sürecinde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğal Sermaye, Doğal Sermaye Muhasebesi, Entegre Raporlama, İçerik Analizi, Sürdürülebilirlik Muhasebesi.

ABSTRACT

Financial reports produced in accordance with generally accepted accounting principles contain only financial information. These reports, which allow the measurement of financial performance and the determination of its effects, are insufficient in measuring non-financial performance and determining its effects. Sustainability reporting, which is the developed version of corporate social responsibility reporting, focuses on the environmental, social and economic performances of enterprises and the interaction of these performances with each other. In the 20th century, based on the fundamentals and notifications of sustainability reporting, integrated reports began to be prepared. In the preparation of integrated reports, necessary accounting information can be produced based on generally accepted accounting principles. In addition to generally accepted accounting principles, sustainability accounting, which is known to have a significant impact on the emergence of integrated reporting, also supports this process. In order to provide legal solutions to climate change and sustainability, the first Natural Capital Protocol was adopted in 2010 at the United Nations Convention on Biological Diversity summit held in Nagoya, Japan. The sum of the values/expenses related to the natural resource stocks (environmental assets) that enable the flow of goods and services both today and in the future constitutes the natural capital. In this direction; Materials used in production and recycling rates, use of energy and water resources, waste management, biodiversity, emissions, environmental compliance and relations with suppliers can be counted as qualitative indicators for natural capital. Natural capital accounting, as one of the elements of sustainability accounting, is used to record changes in the level of decreasing natural resource (capital) stocks in the natural environment. The aim of this research is to determine and evaluate academic research on natural capital accounting with a descriptive content analysis. Within the scope of the research, research articles in the domestic and foreign literature between the years 2012-2022 (June) were examined. As a result of the research, it was seen that mostly natural capital accounting and related concepts were discussed theoretically in the studies examined. In addition, with the help System of Environmental-Economic Accounting Central Framework (SEEA CF), it has been determined that the accounts to be used in the process of accounting for natural capital are in the process of structuring.

Keywords: Natural Capital, Natural Capital Accounting, Integrated Reporting, Content Analysis, Sustainability Accounting.

1. GİRİŞ

Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak üretilen finansal raporlarda sadece finansal bilgiler yer almaktadır. Muhasebenin temel kavramlarından “Sosyal Sorumluluk Kavramı” gereği, finansal raporların, “gerçeğe uygun, tarafsız ve dürüst davranılması” amacıyla finansal olmayan bilgileri de içermesi gerekmektedir (Temelli, 2019: 188; Mazak, 2022: 173). Çünkü, müşteriler, çalışanlar, yatırımcılar ve diğer paydaşlar, işletmelerin finansal performanslarının yanı sıra, kurumsal faaliyetlerine yönelik çevresel ve sosyal etkilerle de ilgilenmektedirler (Yükçü & Fidancı, 2016: 664).

Sürdürülebilirlik muhasebesi, finansal riskleri ve fırsatları değerlendirerek ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin eş zamanlı olarak uyum içinde olmasını sağlayarak işletme stratejisine, sürdürülebilirlik girişimlerini bağlayan muhasebe yöntemlerini ifade etmektedir (Ball, 2004: 1009; Altınay, 2016: 61). Geleneksel

¹ Bu çalışma, S. Meral ULUÇ tarafından 26-28 Haziran 2022 tarihlerinde düzenlenen “2. International Liberty Interdisciplinary Studies Conference”ta sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

finansal muhasebe yapısı ile benzer ilkelere sahip olan sürdürülebilirlik muhasebesinde, verilerin toplanmasında ve kaydedilmesinde finansal muhasebe ile benzer araçlar kullanılmaktadır. Çevresel verilerin toplanmasında (emisyon seviyesinin tahmin edilmesi ve kaynak kullanım miktarı vb.) ise bilimsel yöntemler kullanılmaktadır (Senal & Ateş, 2012: 88-89).

Sürdürülebilirlik muhasebesinin çıktısı olan sürdürülebilirlik raporlamasıyla birlikte; çevresel ve sosyal sorumluluk, kurumsal yönetim ve stratejik yönetim entegre raporlamayı oluşturmaktadır (Abeysekera, 2013: 242-243; Rinaldi vd., 2018: 1296; Gibassier vd., 2019: 5; Vitolla vd., 2020: 430; Atasel, 2021: 78). Entegre raporlamada, hem işletmelerin faaliyet sonuçlarını gösteren finansal raporlar hem de finansal olmayan bilgiler, bütünlük bir şekilde raporlanmaktadır (Gençoğlu & Aytaç, 2016: 52; Rinaldi vd., 2018: 1296; Altun, 2018: 39). Entegre raporlamada, işletmelerin yarattığı değer açıklanırken, Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi (ERÇ)'nde yapılan sınıflandırmaya göre; finansal sermaye, üretilmiş sermaye, entelektüel sermaye, insan kaynağı sermayesi, sosyal-ilişkisel sermaye ve doğal sermaye olmak üzere altı sermaye ögesinden yararlanılmaktadır. İşletmelerin, sadece finansal sermaye ögesine odaklanarak değer yaratması mümkün olmadığından tüm sermaye ögeleriyle etkileşim halinde olmaları gereklidir (Rinaldi vd., 2018: 1295; Mozeikçi, 2018: 46; Atasel, 2021: 36, 48).

20. yüzyılda sürdürülebilirlik raporlamasının temellerine ve bildirimlerine dayanılarak hazırlanmaya başlanan entegre raporlar (Altun, 2018: 39) için gerekli olan muhasebe bilgisinin üretilebilmesinde; genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin yanı sıra sürdürülebilirlik muhasebesi de önemli bir rol oynamıştır (Altınay, 2016: 59; Kılıç, 2018: 932). Sürdürülebilir muhasebe yöntemleri arasında sayılan üç boyutlu muhasebeye (üçlü raporlama) başvurulması sonucunda işletmelerin, iş süreçlerinin daha ekonomik, sosyal açıdan sorumlu ve çevreye duyarlı bir şekilde yerine getirilebilmesi mümkündür (Senal & Ateş, 2012: 91; Arslan & Kısacık, 2017: 18). Literatüre 1994 yılında John Elkington tarafından kazandırılan “Üç Boyutlu Muhasebe”de; sürdürülebilir maliyet raporları, doğal sermaye (stoku) muhasebesi ve girdi-çıkı analizinde üç yöntem bulunmakta ve sürdürülebilirliğe çok daha geniş bir açıdan bakılarak işletmenin bir bütün olarak kabul edilmesi hedeflenmektedir (Yanık & Türker, 2012: 299; Senal & Ateş, 2012: 90; Gray, 1993'ten aktaran; Lamberton, 2019: 8).

Bu araştırmanın amacı, “doğal sermaye muhasebesi” konusunda yürütülen akademik araştırmaların betimsel bir içerik analizi ile belirlenerek değerlendirilmesidir. Değerlendirme sonucunda elde edilen bulguların, konuya ilgi duyan araştırmacılar için bir rehber olacağı düşünülmektedir.

2. DOĞAL SERMAYE VE DOĞAL SERMAYE MUHASEBESİ

2010 yılında GLOBE International², Japonya'nın Nagoya kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi zirvesinde yüz kıdemli yasa koyucuyu ilk Doğal Sermaye Protokolünün oluşturulması için bir araya getirmiştir (Agarwala vd., 2014: 521). Günümüzde ve geleceğe yönelik mal ve hizmet akışına olanak sağlayan doğal kaynaklar stokuna (çevresel varlıklarına) ait değerlerin toplamı, doğal sermayeyi oluşturmaktadır (Atasel, 2021: 51). Bir başka ifadeyle; doğal sermaye, ürün veya hizmet sunulmasına yardımcı olan ve insanlara fayda sağlanması için bir araya gelen yenilenebilir ve yenilenemez doğal kaynak stokları şeklinde tanımlanmaktadır (naturalcapitalfinancealliance.org; Mercan, 2019: 27). Birleşik Krallık Doğal Sermaye Komitesi ise, doğal sermayeyi “ekosistemler, türler, tatlı su, toprak, mineraller, hava ve okyanuslar ile doğal süreçler ve işlevler dahil olmak üzere insanlara doğrudan veya dolaylı şekilde değer üreten doğa unsurları” olarak tanımlamaktadır (Agarwala vd., 2014: 520).

Gray (1994), insanlığın elindeki sermayenin; kritik doğal sermaye, diğer (sürdürülebilir, ikame edilebilir veya yenilenebilir) doğal sermaye ve insan yapımı sermaye şeklinde üç kategoriye ayrılabileceğini öne sürmüştür. İnsan yapımı sermayenin genişlemesi sonucunda sürdürülebilir şekilde yönetimin bir yolunun bulunamaması durumunda, doğal sermayenin azalmaya başlayacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda, üretimde kullanılan malzemeler ve geri dönüşüm oranları, enerji ve su kaynaklarının kullanımı, atık yönetimi, biyolojik çeşitlilik, emisyonlar, çevresel uyum ve tedarikçilerle ilişkiler gibi unsurlar doğal sermayeye yönelik nitel göstergeler olarak (Atasel, 2021: 61); iklim değişikliğinin doğal sermaye muhasebesi ile bağlantılı olduğunu göstermektedir (Agarwala vd., 2014: 520).

Doğal sermaye muhasebesi, yüzlerce yıllık bir geçmişi olan geleneksel muhasebe sisteminden doğmuştur (Ruijs vd., 2019: 716). Doğal sermaye muhasebesinde, ekosistemler, insanlara ekosistem hizmetleri sağlayan varlıklardır ve tüm varlıklar hem fiziksel hem de parasal birimler kullanılarak ölçülebilmektedirler (Hein vd., 2016: 1). Lamberton (2005) tarafından, doğal sermaye muhasebesinin, doğal çevrenin (azalan) kalitesinin bir göstergesi olarak kullanılan stok düzeyindeki değişikliklerin yanı sıra; zaman içerisinde doğal sermaye stoklarının kaydedilmesini de içerdiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda; doğal sermaye stoklarının çeşitli türlerinin ayırt edilmesini ve farklı kategorilerdeki tükenmelerin ve/veya artışların kaydedilmesini, izlenmesini ve raporlanmasını sağlamaktadır.

² İklim değişikliği ve sürdürülebilirliğe yasal çözümler arayan bir parlamenterler örgütü.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde, muhasebe alanında akademik dergilerde yayınlanmış makaleler ile lisansüstü tezler üzerine içerik analizinin yapıldığı çok sayıda çalışmanın olduğu belirlenmiştir. Sözü edilen çalışmalardan bazılarında izleyen kısımda yer verilmiştir.

Önce ve Başar (2010) tarafından, 2000-2008 yılları arasında Türkiye'deki akademik dergilerde yayınlanan "muhasebe" konusundaki çalışmaların betimsel bir analizi yapılmıştır.

Dönmez vd. (2011) tarafından, 1970-2008 yılları arasında Social Sciences Citation Index'te (SSCI) dizinlenen dergilerde, "faaliyet tabanlı maliyetleme, hedef maliyetleme, yaşam boyu maliyetleme, kaizen maliyetleme ve kalite maliyetleri" konularına ilişkin yapılan araştırma makaleleri, içerikleri ve yazarları açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Gavilanes ve Basurto (2015) tarafından, bilimsel dergilerde "çevre muhasebesi" konusundaki araştırma ve raporların incelenmesi amacıyla Google Scholar üzerinden bir inceleme yapılmıştır.

Tosunoğlu ve Çam (2016) tarafından, 200-2014 yılları arasında Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi'nde erişime açık olan "maliyet" konusundaki lisansüstü tezleri içerik analizi yoluyla incelenmiştir.

Rinaldi vd. (2018) tarafından, Scopus veri tabanında listelenen 83 muhasebe dergisi üzerinden erişilen "entegre raporlama" ile ilgili 65 akademik makale içerik bakımından analiz edilmiştir.

Kızılyalçın (2020) tarafından, 2010-2019 (Haziran) yılları arasında TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin'de taranan dergilerde ve lisansüstü tez çalışmalarında, "çağdaş maliyetleme yöntemleri" konusunda yapılan çalışmalara yönelik içerik analizi yapılmıştır.

Bhatt vd. (2020) tarafından, Mayıs 2019'da "sürdürülebilir üretim" konusunda yapılan çalışmalar hem bibliyometrik hem de içerik analizi yoluyla incelenmiştir.

Hiçyorulmaz (2022) tarafından, 1995-2021 yılları arasında Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi'nde erişime açık olan "çevre muhasebesi" ve "yeşil muhasebe" konularında hazırlanan lisansüstü tezleri içerik analizi ile incelenmiştir.

Yapılan literatür taramasında da görüldüğü gibi, doğal sermaye muhasebesi konusunda içerik analizinin yürütüldüğü çalışmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle, betimsel bir içerik analizinin yapıldığı bu çalışmanın literatürdeki bu boşluğu doldurabileceği düşünülmektedir.

4. DOĞAL SERMAYE MUHASEBESİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BETİMSSEL İÇERİK ANALİZİ

4.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, doğal sermaye muhasebesi konusunda yapılan akademik çalışmaların, bu konuda araştırma yapmak isteyen araştırmacılara rehber olması amacıyla, betimsel bir içerik analizi ile belirlenerek değerlendirilmesidir. İçerik analizi, elde edilen istatistiksel verilerden yola çıkılarak araştırmacının sistematik ve tarafsız şekilde yorum yapmasına olanak sağlayan bir yöntem olarak ifade edilmektedir (Koçak & Arun, 2006: 22). İçerik analizinin amacı, bir araştırmaya ilişkin elde edilen nitel verilerin değerlendirilmek üzere sistematik olarak sınıflandırılmasıdır (Gülbahar & Alper, 2009: 100; Arıcı vd., 2016: 931). İçerik analizi türleri, meta-analiz, meta-sentez analizi (tematik içerik analizi) ve betimsel içerik analizi şeklinde üç temel gruba ayrılmaktadır (Danışmaz, 2019: 1279). Betimsel içerik analizi ise, bir araştırmanın kapsamını oluşturan konuya yönelik erişilen çalışmaların genel eğiliminin ve bu çalışmalardan elde edilen sonuçların, tanımlanarak değerlendirilmesini içeren sistematik bir teknik olarak bilinmektedir (Suri & Clarke, 2009: 397; Jayarajah vd., 2021: 155; Ültay vd., 2021:188).

Araştırma, doğal sermaye muhasebesi konusunda 2012-2022 (Haziran) yılları arasında yapılan yerli literatürden 4 çalışma ile yabancı literatürden 13 çalışmayı kapsamaktadır. Google Scholar, Web of Science, DergiPark ve Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi üzerinden "doğal sermaye muhasebesi" konusunda yapılan taramalar sonucunda erişilen akademik çalışmalar betimsel bir içerik analizi ile incelenerek değerlendirilmiştir. Ancak, araştırma kapsamında yapılan incelemeler sonucunda konuya ilişkin lisansüstü teze rastlanmamıştır. Araştırmanın bulgularından da anlaşılacağı üzere, bu çalışma, konuya ilişkin erişilen araştırma makaleleri üzerinden yürütülmüştür.

4.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında, "doğal sermaye muhasebesi" konusunda yürütülen çalışmalara yönelik bulgular, bu başlıkta yer almaktadır. Tablo 1'de yerli literatürde yer alan çalışmalara yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Yerli literatürde yer alan 2012-2022 yılları arasındaki çalışmalar

Yazar (Yıl)	Çalışmanın Amacı	Çalışmanın Sonucu
Senal & Ateş (2012)	Kurumsal sürdürülebilirlik sürecindeki muhasebe ve raporlama yapısının incelenmesi amaçlanmıştır.	Sürdürülebilir gelişme ile birlikte çevresel muhasebe, çevresel yönetim muhasebesi, yaşam döngüsü maliyet muhasebesi, üç kâr hanesi muhasebesi, doğal sermaye muhasebesi gibi kavramlar geliştirilmiştir. Bununla birlikte sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmaya başlanmasına rağmen işletmelerde, sürdürülebilirliğin ölçülmesine ve sonuçların raporlanmasına yönelik bir tekdüzenin bulunmadığına dikkat çekilerek; işletmelerin özellikle sosyal ve çevresel performanslarına yönelik şeffaflığı artırmaları gerektiği ifade edilmiştir.
Yanık & Türker (2012)	Sosyal sorumluluk, çevre muhasebesi ve raporlamalarına yönelik olarak literatürde ve uygulamada yer alan en son değişikliklerin incelenerek muhasebe biliminin sürdürülebilirliğe olan katkısının araştırılması amaçlanmıştır.	Finansal raporlama yaklaşımının yakın gelecekte yerini finansal olmayan bilgileri de içeren entegre raporlamaya bırakacağı, ve bu değişimin sadece işletmeleri değil, muhasebe meslek mensupları ile muhasebe araştırmacılarını da finansal olmayan bilgilerin değerlendirilmesine yönelik yeni modeller ve yöntemler aramaya sevk edeceği ifade edilmiştir. Sorumluluk muhasebesi için “sürdürülebilir maliyet, doğal sermaye muhasebesi ve girdi-çıkıtı analizi” şeklinde üç yöntem ele alınmıştır.
Gökten (2017)	Kurumsal raporlamanın bir gereği olarak günümüzde sürdürülebilirlik raporlarının özellikli konuları arasındaki yerini alan su muhasebesi, kavramsal olarak ele alınmış ve su kullanımının GRI (Global Raporlama İnisyatifi) Sürdürülebilirlik Raporlaması Standartları çerçevesinde ne şekilde raporlanması gerektiği araştırılmıştır.	Doğal sermayenin unsurlarından olan su, önemlilik açısından ilk sıralarda yer aldığından günümüzde GRI Standartları temelinde su raporlamasının uygulanmaya başlandığı; Türkiye’de de az sayıda olsa da, işletmelerin su raporlamasına geçmeye başladıkları, ancak uygulamada genellikle sadece GRI Standartları temelinde su raporlamasının yapılmaya çalışıldığı vurgulanmıştır. Su raporlamasının, su muhasebesinin bir çıktısı olduğu; bu nedenle, su muhasebesinin de uygulanmasının gerektiği; aksi durumda, sürdürülebilirlik raporlarında yer alan su raporlamasının işletme düzeyinde etkin bilgi vermesini engelleyeceği ifade edilmiştir.
Gökten (2019)	Doğal sermayeye dayalı toplumsal değer oluşumu sürecinde, biyoçeşitlilik olgusunun günümüzde muhasebenin öncelikli konuları arasında yer almasının nedenleri araştırılmıştır.	Biyoçeşitlilik muhasebesi kapsamında yer alan bütün açıklama gereklilikleri ele alındığında; biyoçeşitlilik muhasebesinin, tüm paydaşlar açısından kuruluşların ekosistem ve abiyotik hizmet akışlarının sürekliliğinin sağlanmasına yönelik yarattıkları etkilerin değerlendirilmesinde önemli rol oynadığı ortaya konulmuştur.

Tablo 1’de görüldüğü şekilde, 2012 yılında iki adet, 2017 ve 2019 yıllarında birer adet olmak üzere, yerli literatürde “doğal sermaye muhasebesi” konusuna odaklanan 4 adet araştırma makalesine erişilmiştir.

Tablo 2’de ise, yabancı literatürde yer alan çalışmalara yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Yabancı literatürde yer alan 2012-2022 yılları arasındaki çalışmalar

Yazar (Yıl)	Çalışmanın Amacı	Çalışmanın Sonucu
Obst (2015)	Çevresel-Ekonomik Muhasebe için uluslararası istatistiksel standartların benimsenmesiyle sonuçlanan ulusal ve uluslararası düzeyde doğal sermayenin muhasebeleştirilmesi konusunda çalışmaları farkındalığının artırılması amaçlanmıştır.	Doğal sermaye muhasebesinin, sürdürülebilir kalkınmanın değerlendirilmesine yönelik tam bir temel sağlamadığı; ancak, çevresel sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi amacıyla geniş bir çalışma grubunun, muhasebe yaklaşımlarını kullanmak üzere hazır olduğu vurgulanmıştır. Genel olarak, uzun süredir gerekli olan yeni ölçütlerin oluşturulmasında muhasebeye ihtiyaç duyulabileceği de ifade edilmiştir.
Hein vd. (2016)	Doğal sermaye muhasebesinde ekosistemler, insanlara ekosistem hizmeti sağlayan varlıklardır. Stoklar ve akışlar ile sermaye ve gelir arasındaki ilişkiye odaklanan bir muhasebe merceği kullanılarak ekosistem kullanımının sürdürülebilirliğinin analizi için kavramsal bir çerçeve sunulmuştur.	Doğal sermaye varlıklarının muhasebeleştirilmesi sürecinde, ekosistem hizmetlerinin akışlarının net bugünkü değerinin analizi için dinamik bir yaklaşımın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, çevresel muhasebe ve diğer değerlendirmeye çerçevelerinin desteklenmesi amacıyla doğal sermaye için ölçüm çerçevelerinin geliştirilmesine katkıda bulunduğu ortaya konulmuştur.
Franzese vd. (2017)	Deniz Koruma Alanlarında doğal sermayenin biyofiziksel ve ekonomik değerinin değerlendirilmesi ve incelenen bölgedeki doğal sermaye değerinin, Coğrafi Bilgi Sistemleri yardımıyla, mekansal dağılımının gösterilmesi amaçlanmıştır.	Araştırılan Deniz Koruma Alanlarının ana habitatları için, doğal sermayenin değeri tahmin edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, Deniz Koruma Alanlarının sürdürülebilir gelişimi için yerel yöneticileri ve politika yapıcıları desteklemektedir. Ayrıca, deniz ekosistemlerindeki doğal sermayenin ekolojik değerinin araştırılması için uygulanan çevresel muhasebe modellerinin kullanım kolaylığı vurgulanmıştır.
Ruijs & van Egmond (2017)	İki yıllık Doğal Sermaye Hollanda programının sonuçlarına göre hükümetler, işletmeler ve doğa örgütleri tarafından, uygulamada doğal sermayenin değerinin karar verme süreçlerine dahil edilmesi sürecinin açıklanması amaçlanmıştır.	Doğal sermayenin değerini, karar verme sürecine dahil etmenin yaygın olduğu duruma ulaşılması için farklı politikaların geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, doğal sermayenin karar verme sürecine dahil edilmesinin sonucunda; yeni pazar fırsatları, yeni doğa gelişimi ve çeşitli taraflar arasında yeni işbirlikleri ile inovasyona yol açtığı gösterilmiştir.
Vardon vd. (2018)	Muhasebe yoluyla daha düzenli, tutarlı ve entegre olan çevresel ve ekonomik bilgiler aracılığıyla insan ve çevre ihtiyaçlarının dengelenmesine yönelik daha iyi kararların sağlanabilmesine yönelik bir çerçevenin çizilmesi amaçlanmıştır.	Çevresel-Ekonomik Muhasebe Sistemi (SEEA) tarafından, fiziksel çevresel bilgiler ile ekonomik verilerin entegrasyonunu sağlayan kavramların ve yapıların sağlandığı; uluslararası kuruluşların ve ülkelerin, onu hem bir bilgi platformu olarak hem de karar verme süreçlerinde kullandıkları ifade edilmiştir. Hesapların üretilmesinin bilgi sistemleri için ve karar verme sürecinde pratik faydaları bulunmasına rağmen; iyi bilgi ve analiz otomatik olarak daha iyi karar vermeye yol açmadığı kabul edilmektedir.
Islam &	Hindistan’ın doğal sermayesine yönelik,	Hindistan’da gelecekteki yeşil büyümenin teşvik edilmesi için, bireysel

Managi (2019)	gelecek nesillerin de şimdiki neslin erişebildiği kişi başına toplam servete sahip olabilmesi amacıyla sürdürülebilirliğin ölçülebilmesi için muhasebe sürecinin yürütülmesi amaçlanmıştır.	çevresel bilginin ve toplumsal katılımın odaklanması gereken önemli faktörler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, doğal sermayenin yeşil büyümesinin sağlanması için çevresel bilgi ve farkındalığın önemi ortaya konulmuştur.
Mace (2019)	Yeni çalışmalara ve doğal sermaye muhasebesinde daha iyi uygulamalara rehberlik etmesi amacıyla doğal sermayeyi destekleyen ekoloji bilimi gözden geçirilerek doğal sermayedeki değişikliklerin ölçülmesine ve kaydedilmesine ilişkin muhasebe bilgilerine yönelik önerilerin sunulması amaçlanmıştır.	Doğal sermayenin ölçümüne yönelik bir ölçüt olarak, temel ekolojik süreçlerin ve işlevlerin kullanımı önerilmiştir. Ayrıca; (a) Doğal sermaye muhasebesinde, hem parasal değerlemelere hem de ekosistem hizmet hesaplarına karşı çok dikkatli olunması; (b) Doğal sermaye muhasebesinin en önemli sonucunun yatırım için önceliklerin belirlenmesi olduğu; (c) Doğal sermaye muhasebesinde, doğal sistemlerin temel özelliklerinin doğal çevrenin karmaşık sistem özellikleriyle ilgili olduğu ifade edilmiştir.
Ruijs vd. (2019)	Hem doğal sermaye muhasebesi geliştiricilerine hem de politika yapıcılara, Çevresel-Ekonomik Muhasebe Sistemi Merkezi Çerçevesi (SEEA CF)'nden alınan daha iyi doğal sermaye bilgilerinin politika analizlerini nasıl zenginleştirebileceği, pratik politika kararlarını nasıl etkileyebileceği ve ulusal hükümet kurumlarına nasıl yerleştirilebileceği konusunda bilgi verilmesi amaçlanmıştır.	Çevresel-Ekonomik Muhasebe Sistemi Merkezi Çerçevesi (SEEA CF)'nin yayınlanmasından sonra birçok ülkenin (bazıları uluslararası yardımla), SEEA CF'ye dayalı doğal sermaye hesaplarının oluşturulması konusunda ilerleme kaydettiği ortaya konulmuştur. Ayrıca yapılan çalışmanın, hükümetlerin fiili politika oluşturma süreçlerinde doğal sermaye muhasebesinin kullanımı ve kurumsallaştırılmasından elde edilen kazanımların ve derslerin ilk sentezini sunduğu ifade edilmiştir.
Turner vd. (2019)	Doğal sermaye muhasebesinin (NCA) uygulamasını çevreleyen tartışmalara bağlı olarak, bu sistemin geliştirilmesine yönelik üretilen çeşitli yaklaşımların ve NCA'nın politika ve karar verme sürecine dahil edilmesinden önce çözülmesi gereken kavramsal ve metodolojik sorunların ortaya konulması amaçlanmıştır.	Değerlemenin, dağıtım tartışmalarına veya haklar konusundaki çatışmalara sihirli bir çözüm sağlamadığı ancak bir kanıta dayalı olarak önemli temel bilgilere katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, doğal sermaye muhasebesinin karar destek sistemleri için bu bilgi tabanının genişlemesinde kilit bir rol oynayabileceği ifade edilmiştir.
Capriolo vd. (2020)	İtalya'daki dört ekosistem hizmeti (mahsul tozlaşması, açık hava rekreasyonu, taşkın düzenlemesi ve su temini) için ülke bazlı doğal sermaye değerlendirme yöntemlerinin ve elde edilen sonuçların sunulması amaçlanmıştır.	Kullanılan ekosistem hizmeti modellerinin muhasebe amaçları için uygun olduğu savunulmuştur. Doğal sermaye hesapları için muhasebe rutinlerini otomatikleştirmeye hazır olan ARIES (Ekosistem Hizmetleri için Yapay Zekâ) teknolojisini kullanan ilk çalışma olarak daha sürdürülebilir bir dünya için kullanımı kolay bir NCA teknolojisinin sunulacağı yeni ülke tabanlı uygulamaların yolunu açacağı ortaya konulmuştur.
Nishimwe vd. (2020)	Sürdürülebilir kalkınmada toprağın önemli bir yeri olması nedeniyle Rwanda'nın, Birleşmiş Milletler Çevresel-Ekonomik Muhasebe Sistemi'ne uygun olarak arazileri için geliştirmeye başladığı doğal sermaye hesapları yoluyla kaydettiği ilerlemenin sunulması amaçlanmıştır.	Rwanda'nın arazi hesaplarının geliştirilmesi için ihtiyaç duyulan verilerin çoğu (ekosistem muhasebesi çalışmaları nedeniyle) Hükümet tarafından halihazırda toplanıyor olsa da, arazi hesaplarının (bu çalışmada olduğu gibi) derlenmesinin yeni anlayışlara yol açtığı ifade edilmiştir. NCA sürecinin devam ettirilmesi sonucunda, Rwanda Hükümeti'nin zaman içerisinde daha kapsamlı bir gelişim izleyebileceği ve önemli bir kaynağın ihtiyatlı yönetimini içeren politikaya doğrudan katkı sağlayabileceği ortaya konulmuştur.
Olvera & Moore (2021)	Sera gazı emisyon maliyetlerinin hesaplanması amacıyla kullanılan modellerde, ekolojik zararların ayrıntılı gösteriminin büyük ölçüde eksik olduğu gerekçesiyle; doğal sermayenin dahil edilmesi sonucunda maliyet-fayda analizi modelinin genişletilmesi amaçlanmıştır.	Doğanın, kullanım ve kullanım dışı değerlerinin muhasebeleştirilmesinin iklim politikası üzerinde büyük etkilerinin olduğu vurgulanarak doğal sistemler üzerindeki iklim etkilerinin ve bununla bağlantılı olarak refah etkilerinin daha iyi anlaşılmasının gelecekteki araştırmalar için önem taşıdığı ortaya konulmuştur.
Brandon vd. (2021)	Doğal Sermaye kavramlarının ve uygulamalarının ulusal ölçekte ekonomik politikalara dahil edilerek nasıl uygulandığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda doğal sermayenin, ulusal ölçekte karar verme sürecine dahil edilmesinde karşılaşılan zorluklar ve uygulanabilecek farklı seçenekler gözden geçirilmiştir.	Doğal sermaye uygulamalarına duyulan acil ihtiyaçlar ve artan ekolojik ve iklim krizleri sonucunda hızla değişen finansman fırsatları nedeniyle çevresel karar verme sürecinde, genellikle zamanlı verilere ve analitiklere ihtiyaç duyulmasına rağmen; bu yeni tekniklerin çevresel harcamalar, çevresel mal ve hizmetlerin üretimi ile çevresel vergi ve sübvansiyon akışları gibi hükümet tarafından toplanan verilere dayanan ekonomik uygulamalarda (SEEA gibi) hâlâ sınırlı bir kullanıma sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, 2015, 2016 ve 2018 yıllarında birer adet, 2017, 2020 ve 2021 yıllarında ikişer adet ve 2019 yılında dört adet olmak üzere, yabancı literatürde doğal sermaye muhasebesi konusuna odaklanan 13 adet araştırma makalesine erişilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, yerli ve yabancı literatürde 2012-2022 (Haziran) yılları arasında doğal sermaye muhasebesi konusunda yapılan 17 adet çalışma betimsel bir içerik analizi ile incelenmiştir. Yıllara göre en çok araştırmanın 2019 yılında yürütüldüğü (5 adet) belirlenmiştir. 2015, 2016 ve 2018 yıllarında birer adet araştırmaya erişilirken; 2013-2014 yılları arasında ise konuya ilişkin araştırmaya rastlanmamıştır.

Araştırmanın bulguları; çalışmaların büyük çoğunluğunda, doğal sermaye muhasebesinin ve ilişkili kavramların, kuramsal olarak ele alındığını göstermektedir. Çevresel sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi ile bağlantılı olan doğal sermayenin muhasebeleştirilmesi sürecinde kullanılacak hesapların, yapılanma sürecinde olduğuna, Çevresel-Ekonomik Muhasebe Sistemi Merkezi Çerçevesi (SEEA CF)'nin de bu süreci hızlandırdığına odaklanılmıştır. Bazı çalışmaların, doğal sermayeye ve unsurlarına yönelik muhasebe sürecine bazılarının ise doğal sermayenin, karar verme süreçlerinde kullanımına odaklandığı belirlenmiştir. Çalışmalardan birinde ise, Ekosistem Hizmetleri için Yapay Zekâ (ARIES) teknolojisi aracılığıyla, doğal sermaye hesaplarına yönelik muhasebe rutinlerinin otomatikleştirilmesine yönelik uygulamalara odaklanılmıştır.

Sonuç olarak, doğal sermaye muhasebesi konusunda yürütülen araştırmaların sınıflandırılarak sunulması nedeniyle konuya ilgi duyan araştırmacılara rehber olacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Abeyssekera, I. (2013). "A Template for Integrated Reporting", *Journal of Intellectual Capital*, 14(2):227-245.
2. Agarwala, M.; Atkinson, G.; Baldock, C. & Gardiner, B. (2014). "Commentary: Natural Capital Accounting and Climate Change", *Nature Climate Change*, 4(7):520-522. www.nature.com/natureclimatechange
3. Altınay, A. T. (2016). "Entegre Raporlama ve Sürdürülebilirlik Muhasebesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(25):47-64.
4. Altun, N. (2018). "Finansal Olmayan Bilgilerin Raporlanmasında Küresel Raporlama İlkeleri", *Academic Review Of Humanities And Social Sciences*, 1(1):31-49.
5. Arıcı, N. D.; Aktaş, R. & Karğın, S. (2016). "Muhasebe Alanında Yapılan Çalışmaların Araştırma Yöntemleri Açısından Analizi: Türkiye Örneği (2011-2015)", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(4):919-943.
6. Arslan, M. C. & Kısacık, H. (2017). "Akaryakıt İstasyonu İşletmelerinde Muhasebe Süreci", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2):275-286.
7. Atasel, O. Y. (2021). "Kurumsal Raporlama Türü Olarak Entegre Raporlamada Tanımlanan Sermaye Öğelerinin Değer Yaratma Süreci ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon*.
8. Ball, A. (2004). "A Sustainability Accounting Project for the UK Local Government Sector? Testing the Social Theory Mapping Process and Locating A Frame Of Reference", *Critical Perspectives On Accounting*, 15:1009-1035.
9. Bhatt, Y.; Ghuman, K. & Dhir, A. (2020). "Sustainable Manufacturing. Bibliometrics and Content Analysis", *Journal Of Cleaner Production*, 260:1-17.
10. Brandon, C.; Brandon, K.; Fairbrass, A., & Neugarten, R. (2021). "Integrating Natural Capital into National Accounts: Three Decades of Promise and Challenge", *Review of Environmental Economics And Policy*, 15(1):134-153.
11. Capriolo, A.; Boschetto, R.G.; Mascolo, R.A.; Balbi, S. & Villa, F. (2020). "Biophysical And Economic Assessment of Four Ecosystem Services for Natural Capital Accounting in Italy", *Ecosystem Services*, 46:1-14.
12. Danışmaz, A. T. (2019). "Sosyal Bilimlerde Presenteeism'i İnceleyen Araştırmaların Betimsel İçerik Analizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65):1277-1283.
13. DergiPark, TÜBİTAK ULAKBİM, www.dergipark.org.tr.
14. Dönmez, A.; Karausta, T. & Ersoy, A. (2011). "Social Sciences Citation Index'e Kayıtlı Dergilerde Çağdaş Yönetim Muhasebesi Yöntemlerine İlişkin Literatür Taraması ve Analizleri (1970-2008)", *Journal Of Yasar University*, 25(7):4357-4377.
15. Franzese, P. P.; Buonocore, E.; Donnarumma, L. & Russo, G. F. (2017). "Natural Capital Accounting in Marine Protected Areas: The Case of The Islands of Ventotene and S. Stefano (Central Italy)", *Ecological Modelling*, 360:290-299.
16. Gavilanes, J. A. Q. & Basurto, C. A. M. (2015). "Análisis De Las Publicaciones Sobre Contabilidad Ambiental Publicadas En El Período 2010-2015", *Revista Publicando*, 2(5):131-142.
17. Gençoğlu, Ü. G. & Aytaç, A. (2016). "Kurumsal Sürdürülebilirlik Açısından Entegre Raporlamannın Önemi ve BIST Uygulamaları", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 72:51-66.

18. Gibassier, D.; Adams, C. & Jérôme, T. (2019). "Integrated Reporting and The Capitals' Diffusion", Report Published by the French Accounting Standard Setter (Autorité Des Normes Comptables). <https://ssrn.com/abstract=3429709>
19. Gökten, P. O. (2017). "Su Muhasebesi ve GRI 303 SU 2016 Sürdürülebilirlik Raporlaması Standardı", Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19(4):957-980.
20. Gökten, P. O. (2019). "Doğal Sermayeye Dayalı Yönetim Yaklaşımında Biyoçeşitlilik Muhasebesinin Rolü: Normatif Bir Araştırma", İşletme Araştırmaları Dergisi, 11(1):674-686.
21. Google Scholar, scholar.google.com.
22. Gray, R. H. (1994). "Corporate Reporting For Sustainable Development: Accounting for Sustainability in 2000AD" Environmental Values, 3:17-45.
23. Gülbahar, Y. & Alper, A. (2009). "Öğretim Teknolojileri Alanında Yapılan Araştırmalar Konusunda Bir İçerik Analizi", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 42(2):93-111.
24. Hein, L.; Bagstad, K.; Edens, B.; Obst, C.; De Jong, R. & Lesschen, J. P. (2016). "Defining Ecosystem Assets for Natural Capital Accounting", PLOS ONE, November(9):1-25. DOI:10.1371/Journal.Pone.0164460
25. Hiçyorulmaz, E. (2022). "Çevre Muhasebesi Konusunda Yazılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi ile İncelenmesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25(1):114-123.
26. Islam, M. & Managi, S. (2019). "Green Growth and Pro-Environmental Behavior: Sustainable Resource Management Using Natural Capital Accounting in India. Resources", Conservation & Recycling 145:126-138.
27. Jayarajah, K.; Saat, R. M. & Rauf, A. A. (2021). "A Review of Science, Technology, Engineering & Mathematics (STEM) Education Research From 1999–2013: A Malaysian Perspective", Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 10(3):155-163.
28. Kılıç, B. İ. (2018). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Sürdürülebilirlik Muhasebesi ve Entegre Raporlama ile İlgili Farkındalığa Katkısı", XX. Türkiye Muhasebe Kongresi, 5-6 Ekim 2018, TÜRMOB, 917-956, İstanbul.
29. Kızılyalçın, A. (2020). "TR Dizinde Taranan Üniversite ve Muhasebe Finansman Dergileri ile Lisansüstü Tezlerde Çağdaş Maliyetleme Yöntemleri (2010/2019)", Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1):156-175.
30. Koçak, A. & Arun, Ö. (2006). "İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu", Selçuk İletişim, 4(3):21-28.
31. Lamberton, G. (2005). "Sustainability Accounting – A Brief History and Conceptual Framework", Accounting Forum, 29(1):7-26, DOI: 10.1016/J.Accfor.2004.11.001.
32. Mace, G. M. (2019). "The Ecology of Natural Capital Accounting", Oxford Review of Economic Policy, 35(1):54-67.
33. Mazak, M. (2022). "Konaklama İşletmelerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal Sorumluluk Muhasebesinin Önemi", Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(1):167-182.
34. Mercan, E. (2019). "Değer Yaratma Sürecinde Entegre Raporlama ve Uygulanması", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
35. Mozeikçi, A. A. (2018). "Entegre Raporlamanın İşletme ve Çevresi Açısından Önemi: Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi Veri Tabanındaki Şirketlerin Eko-Verimlilik İncelemesi", Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
36. Natural Capital Finance Alliance (NCFA). The Materiality of Natural Capital. <http://www.naturalcapitalfinancealliance.org/materiality>, Erişim: 22.05.2022.
37. Nishimwe, G.; Rugema, D. M.; Uwera, C.; Graveland, C.; Stage, J.; Munyawera, S. & Ngabirame, G. (2020). "Natural Capital Accounting for Land in Rwanda", Sustainability, 12(12):5070.
38. Obst, C. G. (2015). "Reflections On Natural Capital Accounting At The National Level: Advances in the System of Environmental-Economic Accounting", Sustainability Accounting, Management and Policy Journal, 6(3):315-339. DOI: 10.1108/SAMPJ-04-2014-0020
39. Olvera, B. A. B., & Moore, F. C. (2021). "Use and Non-Use Value of Nature and The Social Cost of Carbon", Nature Sustainability, 4:101-108. <https://doi.org/10.1038/s41893-020-00615-0>
40. Önce, S. & Başar, B. (2010). "Türkiye'deki Akademik Araştırma Dergilerinde Muhasebe Alanında Yazılmış Makalelerin Analizi: 2000-2008", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 45:55-68.

41. Rinaldi, L.; Unerman, J. & de Villiers, C. (2018). "Evaluating The Integrated Reporting Journey: Insights, Gaps and Agendas for Future Research", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 31(5):1294-1318. DOI 10.1108/AAAJ-04-2018-3446
42. Ruijs, A., & van Egmond, P. (2017). "Natural Capital in Practice: How to Include Its Value in Dutch Decision-Making Processes", *Ecosystem Services*, 25:106-116.
43. Ruijs, A.; Vardon, M.; Bass, S. & Ahlroth, S. (2019). "Natural Capital Accounting For Better Policy", *Ambio*, 48:714-725.
44. Senal, S. & Ateş, B. A. (2012). "Kurumsal Sürdürülebilirlik İçin Muhasebe ve Raporlama", *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 36:99-108. <https://dergipark.org.tr/pub/mdbakis/issue/63909/967330>
45. Suri, H. & Clarke, D. (2009). "Advancements in Research Synthesis Methods: From a Methodologically Inclusive Perspective", *Review of Educational Research*, 79(1):395-430.
46. Temelli, F. (2019). "Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilirlik Muhasebesi" (Ed.: Başar, E.E.; Ağ, A. & Gülhan, Ü.), *Sürdürülebilirlik: Ekonomik ve Sosyal Eğilimler*, ss. 177-192, İmaj Yayınevi, Ankara.
47. Tosunoğlu, B. & Çam, A. V. (2016). "Türkiye'de Maliyet Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(15):145-155.
48. Turner, K.; Badura, T. & Ferrini, S. (2019). "Natural Capital Accounting Perspectives: A Pragmatic Way Forward", *Ecosystem Health And Sustainability*, 5(1):237-241. DOI:10.1080/20964129.2019.1682470
49. Ültay, E.; Akyurt, H. & Ültay, N. (2021) "Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10):188-201.
50. Vardon, M.; Castaneda, J. P.; Nagy, M. & Schenau, S. (2018). "How The System of Environmental-Economic Accounting Can Improve Environmental Information Systems and Data Quality for Decision Making", *Environmental Science and Policy*, 89:83-92.
51. Vitolla, F.; Raimo, N.; Rubino, M. & Garzoni, A. (2020). "The Determinants of Integrated Reporting Quality in Financial Institutions", *Corporate Governance*, 20(3):429-444.
52. WOS, Web of Science, www.webofscience.com.
53. Yanık, S. & Türker, İ. (2012). "Sürdürülebilirlik ve Sosyal Sorumluluk Raporlamasındaki Gelişmeler (Tümleşik Raporlama)", *İ. Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47(Ekim):291-308.
54. YÖKTEZ, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, tez.yok.gov.tr.
55. Yükçü, S. & Fidancı, N. (2016). "Sürdürülebilirlik Maliyeti Örneği Olarak Maden Sahası Restorasyonu", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(3):663-677.

İbnü'l-Cevzi'nin Tefsiru Lüğati'l-Kur'an Ve El-Vücuu Ve'n-Nezair Adlı Eseri Arasındaki Farklar¹

The Differences Between Ibnu'l-Cevzi's Tefsiru Lugati'l-Qur'an And El-Wucuh Ve'n-
Nezair

Ahmet Gökhan ÖZTÜRK

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Sakarya, Türkiye

ÖZET

Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması için yapılan çalışmalar arasında Kur'an sözlüklerinin ayrı bir yeri vardır. Hatta ilk dört asır boyunca yapılan çalışmalar içerisinde bu türden eserlerin oranı sonraki dönemlere nispetle bir hayli fazladır. Bu eserler Garibü'l-Kur'an, el-Vücuu ve'n-nezair, Lüğatü'l-Kur'an, Ma'ani'l-Kur'an hatta Mecazü'l-Kur'an gibi isimlerle adlandırılmıştır. Son zamanlarda artan tahkik çalışmaları bu eserlerin büyük bir kısmını günümüze taşımış ve ilim adamlarının istifadesine sunmuştur.

İslam dünyasının ilmi bakımdan en müsmir bölgelerinden biri olan Irak coğrafyasının merkezinde, Bağdad'da doğup burada yaşayan İbnü'l-Cevzi de Kur'an'ın doğru anlaşılması için yukarıda isimleri verilen Kur'an sözlüğü türünden eserler kaleme almıştır. Üzerinde çalıştığımız ve baştan “dal” harfinin sonuna kadar tahkikini yaptığımız eser de bu türdendir. Adı kütüphane kayıtlarında “Tefsirü Lüğati'l-Kur'an” olarak geçen eser muhtemelen onun Nüzhetü'l-a'yuni'n-nevazir fi ilmi'l-vücuu ve'n-nezair adlı meşhur kitabının yeniden düzenlenmiş bir versiyonudur. Zira özellikle “ha” harfinden sonra her iki eser arasında büyük benzerlik bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesinin Şehid Ali Paşa bölümünde (nr. 116, 151 vr.) bulunan ve tahkiki tarafımızdan yapılan bu tek nüsha eser görüşümüzü destekleyen ayrı bir delildir. Belki de eser bir başkası tarafından İbnü'l-Cevzi'nin Nüzhetü'l-a'yuni'n-nevazir adlı bu önemli eserinden yararlanılarak yeni bir kitap olarak düzenlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bağdad, Kur'an, Lüğatü'l-Kur'an, Tahkik, Tefsir

ABSTRACT

Dictionaries of the Qur'an have great importance in the studies carried for the correct understanding of the Holy Qur'an. Moreover, the rate of this kind of works among the studies in the first four centuries of Qur'an is much more than the studies in the later periods. These works are titled as Gharib al-Qur'an, al-Wujuh wa al-Nadha'ir, Lugat al-Qur'an, Maani al-Qur'an and also Majaz al-Qur'an. Studies which increased in recent times have carried a large part of these works to this day and served them to scholars' use.

Ibn al-Jawzi, who was born and lived in Baghdad, the center of Iraq which was one of the most productive regions of Islamic world in terms of Islamic science, Wrote books such as Qur'an dictionaries, their titles given above, for correct understanding of Qur'an. The book which is studied and examined by us until the end of letter “d” (“dal”) is accounted among such works. The book registered as “Tafsir Lugat al-Qur'an” in library records is probably a rearranged version of his famous book “Nuzhat al-A'yun al-Nawadhir fi Ilm al-Wujuh wa al-Nadha'ir”, because especially after letter “h” (“haa”) there is a great similarity between the two books. This book, remaining in single copy in Sehid Ali Pasa (nr. 116, 151) section of Library of Suleymaniye and examined by us, is another evidence supporting our view. Maybe the book was written by someone else by using Ibn al-Jawzee's important work Nuzhat al-A'yun al-Nawadhir fi al-Wujuh wa al-Nadha'ir.

Key Words: al-Wujuh wa al-Nadha'ir, Lugat al-Quran, Tafsir, Gharib al-Quran, Examination-Analysis

1. GİRİŞ

İlk dönemden itibaren Kur'an'ı anlamaya ve yorumlamaya yönelik çabalar çeşitli çabalar ve çalışmalar görülmektedir. Başlangıçta bazı müslümanlar Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak için Resul-i Ekrem'in (s.a.v) buyurduklarına bakarken ve O'nun açıklama ve yorumları alıp bunlardan başka hiçbir şeye iltifat etmezken kimileri de Resulullah'ın (s.a.v) açıklama yapmadığı yerlerin anlaşılması ve yorumlanması için başka kaynaklara başvurmuşlardır. Üzerinde durulan ayetler dil ile ilgili incelikler taşıyorsa konuya bu yönden eğilmiş, Arap şiiri ve nesrini şahit tutmuş; konu tarihi bir olayla ilgili ise bu konuda Ehl-i Kitab'a baş vurmayı ihmal etmemişlerdir. Sahabe neslinden sonra gelen Müslüman âlimler İslam toplumunda bazı istenmeyen ayrışmaların ve firkalaşmaların ortaya çıkmasına şahit olunca Kur'an'ın hem lafzen hem de manen korunması için ciddi çaba içerisine girmişlerdir. Arap dilinin tedvini ve dil kaidelerinin oluşturulması bunun en önemli kısmı olmuştur. Hz. Ali ile başlayıp Ebü'l-Esved ed-Düeli (ö. 69/688) ile devam eden bu çalışmalar Abdullah b. Ebi İshak (ö. 127/745) ve İsa b. Ömer es-Sekafi (ö. II./VIII. yüzyıl ortaları) ile muşahhas ürünler vermiştir. Bu alandaki çalışmalar devam etmiş ve ilk iki asır içerisinde çok kıymetli eserler ortaya çıkmıştır. Halil b. Ahmed el-Ferahidi'nin (ö. 175/791) *Kitabü'l-Ayn* adlı sözlüğü bu açıdan bir şaheserdir. Eser Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bakımından da incelenmeye değerdir. Onun talebesi Sibeveyh (ö. 180/796), Arapça'nın gramerine dair yazdığı *el-Kitab*'ında Kur'an araştırmaları için de çok faydalı bilgiler vermiştir. Arapça'nın ilk yazılı kaynağı Kur'an-ı Kerim olduğu için bu dönemde Kur'an hem bir kaynak hem de elde edilen sonuçların tatbik edildiği bir kitap olarak görülüyordu. Bu ilk dönemde ortaya konan dil kaideleri ve bunlara göre yazılan kitaplar Kur'an'ın doğru okunması başta olmak üzere daha pek çok konuda ihtilafların önünü almış, toplumda bunun üzerinden fitne çıkarmak isteyenlerin etkisini kırmıştır.

Diğer bir çalışma alanı Kur'an cümle ve kelimelerinin anlamlarıyla ilgilidir. Arap dilinin zengin yapısı gereği kelimelere yüklenen birden fazla anlamdan hangisinin ilgili ayette kullanıldığını keşfetmek bazı ayetler için kolay olsa da başka bazı ayetler için derinlikli bir çalışmayı gerektirmektedir. Bazen ilgili lafzın veya kökün zengin

¹ Yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

anlamlarının tamamı Kur'an-ı Kerim'de kullanılmıştır ama bu anlamlar kelimelerin geçtiği ayetlerden her birinde diğerinden farklı olmuştur. Bir kelimenin veya kökün birden fazla anlamda kullanılması, sesleri ve kökleri farklı muhtelif kelimelerin ise tek bir anlamda kullanılmasıyla ilgilenen yeni bir ilim dalı ortaya çıkmıştır. Âlimler bu ilim dalının işlevine bakarak “İlmü'l-Vücut ve'n-Nezair” veya “İlmü'l-Eşbah ve'n-Nezair” adını vermişlerdir. Bu ilim çerçevesinde Kur'an'da geçen kelime ve terkiplerden gerekli görülenler tek tek ele alınmış ve bunların Kur'an'ın muhtelif yerlerindeki anlamlarına işaret edilmiştir.

Kur'an lafızlarından bazısı, kabileler arasındaki kullanım farkı veya az kullanılması sebebiyle yaygın değildi. Sahabe zaman zaman bu kelimelerle neyin kastedildiğini tespit etmekte zorlanıyorlardı. Bu tür kelimeler için “garib” kelimesi kullanılmıştır. Daha sonra bu kelimeleri inceleyen ilim dalı için “Garibü'l-Kur'an” adı verilmiştir. Abdullah b. Abbas'ın bu tür kelimeler üzerinde özellikle durduğu bilinmektedir. Muhammed Fuad Abdülbaki, İbn Abbas'a (ö. 68/687) nisbet edilen Garibü'l-Kur'an'a dair bilgileri derleyerek *Mu'cemü garibi'l-Kur'an* (Darü'l-Ma'rife, Beyrut., ts. 2. bs.) adıyla bir eser hazırlamıştır. Anlamı kapalı kelimeleri açıklayan çok sayıda eser olmakla birlikte belki de bu alandaki en kıymetli eser büyük dil ve tefsir âlimi Rağıb el-İsfahani'ye (ö. 425/1033?) ait *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'an*'dır (Diğer adları: Müfredatu elfazi'l-Kur'an, Mu'cemu Müfredati elfazi'l-Kur'an). Bu eseri ikmal maksadıyla yazılan, bir tefsir de yazan Semîn el-Halebi (ö. 756/1355)'nin *Umdetü'l-huffaz fi tefsiri eşrefi'l-elfaz* adlı sözlük çalışması da zikre değerdir.

2. İBNÜ'L-CEVZİ'NİN HAYATI

2.1. Ailesi ve Hayatı

Ebü'l-Ferec Cemaledin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdadi, 510 (1116) yılı civarında Bağdat.'ta doğdu. Onun Bağdat.'ta doğduğu hususunda ittifak edilmişse de doğum tarihiyle ilgili bazı ihtilaflar bulunmaktadır. Doğumunun 508, 509, 510 ve 511 tarihlerinden biri olduğunu söyleyen çeşitli kaynaklar varsa da bunlar arasında tercih edileni 510 (1116) tarihidir. (Harun, 1987; İbnü'l-Cevzi, 1986)

İbnü'l-Cevzi'nin soy ağacı hakkında da zengin bilgiler vardır. Dedelerinden Cafer b. Abdullah el-Cevzi'ye nispetle daha çok İbnü'l-Cevzi olarak tanınsa da kaynaklarda kendisinden Kureşi, Teymi, Bekri, Bağdadi, Hanbeli, Saffar gibi nisbe ve lakaplarla da söz edilir. Kureş Kabilesi'nin Teym dalının Bekr koluna mensub olduğu için Teymi, Bekri diye anılmış ve aynı şecereyle soyu Halife Hz. Ebu Bekir'e (r.a.) dayandırılmıştır. “Saffar” lakabıyla anılmasının sebebi, ailesinin bakır ticaretiyle meşgul olmasıdır. İbnü'l-Cevzi adıyla meşhur olması ise dedelerinden Cafer b. Abdullah el-Cevzi'nin Vasit bölgesinin Cevz muhitinde oturması ve ceviz ağacının da Vasit'ta sadece onların bahçesinde bulunmasından kaynaklanıyor olmalıdır (İbnü'l-Cevzi, 2005).

İbnü'l-Cevzi, babasının 514 yılında vefatıyla küçük yaşta yetim kaldı. Bu durum onun hislerini kamçulamış, hayatın zorluklarını görmesine yardım etmiş ve kendisini tamamen ilme vermiştir. Zengin bir aileden olması sebebiyle kimseye muhtaç olmadan öğrenimini sürdürdüğü görülmektedir. Halası ve amcasının yardımıyla ilk ders halkalarına katılmıştır (İbnü'l-Cevzi, 1986). İbnü'l-Cevzi bu konuda şöyle der:

“Refah ve bolluk içinde yetiştim, ne zaman ki zühd hayatı yaşamaya başladım ve ibadet aşkıma çoğaldı, günde beş cüz Kur'an okurdum.” (İbnü'l-Cevzi, 2005)

İlmin bütün dallarına önem veren İbnü'l-Cevzi, vaktini yerli yerince kullanmayı çok iyi bilirdi. Bu nedenle diğer çağdaşları gibi oyun ve eğlence türünden vakit kaybettirici şeylerle meşgul olmazdı. Yediklerine ve içtiklerine o kadar dikkat eder, şüpheli gıdaları yememeye özen gösterirdi. Evinden Cuma günü dışında dışarı çıkmaz, tüm gününü ibadet ve okumayla geçirirdi. Kendisine büyük bir servet intikal etmiş olmasına rağmen, yetişme döneminde dahi aza kanaat etmiş, çoğu zaman kuru ekmeğe yiyerek karnını doyurmuş, sofrada çok çeşitlilikten daima kaçınmıştır (İbn Receb, 1952).

İbnü'l-Cevzi, zamanının devlet adamlarıyla iyi ilişkiler kurmaya önem vermiş, oğlu Ebu'l Kasım Ali'yi vezirin kızıyla evlendirmiştir. Ancak bu ilişkiler nedeniyle Bağdat.'taki bazı Hanbeliler onu tenkit etmiştir. Halife Nâsır'ın (ö. 622/1225), Şii olan ve Hanbelilere iyi düşünceler beslemeyen İbnü'l-Kassab'ı vezir tayin etmesi aynı zamana tekabül edince, İbnü'l-Cevzi'nin devlet erkaniyle arası bozuldu. İbnü'l Kasım'ı etkileyen kişi ise Abdüsselam b. Abdülvehhab'dır. Çünkü İbnü'l-Cevzi ile babası meşhur sufi Abdülkadir Geylani (ö. 561/1165) arasında bazı anlaşmazlıklar vardı. İbn Abdülvehhab'ın kıskırtmasıyla, zaten Hanbelileri sevmeyen bir Şii olan İbnü'l-Kassab tarafından, Şia'ya meyilli olan Halife'ye şikâyet edildi.

Hız. Ebu Bekir'in soyundan gelen bir zat olduğu ve medresenin vakfından zimmetine para geçirmesi iddiasıyla İbnü'l-Cevzi'nin evi basıldı, birçok hakarete maruz bırakıldıktan sonra tutuklandı ve 590 tarihinde deniz yoluyla Vasit'a sürgün edildi. İbnü'l-Cevzi, küçük oğlu kendisinin cezasının kalkmasına vesile olana kadar geri kalan hayatını burada sürgünde geçirdi. İbnü'l Cevzi vaazlarını hiç kesmemiş, sürgün edildiği yerlerde bile insanları vaazlarıyla irşad ederek aydınlatmış bıkmadan, usanmadan ömrünün son demlerine kadar dahi vaaz etmiştir (İbnü'l-Cevzi, 1988, Muhakkikin mukaddimesi; Zehebi, 1956; Nusayr, 1996; Kaysiyye, 1979).

İbnü'l-Cevzi, 597 (1201) senesi 7 Ramazan Cumartesi günü, Ümmül-Halife Türbesi'nin yanında son vaazını verdi. Bu vaazdan sonra beş gün hastalandı. en-Nâsır'ın hilafeti döneminde hicri 597 yılında Bağdat.'ta Cuma gecesi akşam ile yatsı arasında evinde vefat etti. Sabahleyin, Bağdat. halkı evinin önüne toplandı. Dükkânların hepsi kapatıldı. Tabutu vaaz verdiği yer olan Ümmü'l-Halife Türbesi'nin altına götürüldü. Oğlu İbnü'l-Kasım namazını kıldırdı. Daha sonra Mansur Camii'ne götürüldü, burada da cenaze namazı kılındı. Onun cenazesi vesilesiyle çok büyük bir kalabalık oluşmuştu. Ahmed b. Hanbel'in kabrinin yanında kazılmış mezara, ancak Cuma namazı vakti ulaşıldı. O sene Ramazan ayı Temmuz'a rastladığı için çok sıcaktı. İbnü'l-Cevzi'nin vefatına insanlar çok üzüldü ve ağladı. Ramazan ayı boyunca kabri yanında hatimler okuyarak geceleyenler oldu. İbnü'l-Cevzi, Peygamber Efendimizin hadis-i şeriflerini yazdığı kalemleri açarken çıkan küçük yonga parçacıklarını toplamış ve "Ben ölünce, beni yıkayacağınız suyu bunlarla ısıtınız" diye vasiyet etmişti. Onun bu vasiyeti yerine getirildi; yonga parçacıkları suyun ısınmasına yettiği gibi bir miktar da arttı (Mansur, 2004; Nusayr, 1996 Miknasi, 1970; İbnü'l-Cevzi, 2005, Muhakkikin mukaddimesi).

2.2. Tahsil Hayatı

İbnü'l-Cevzi amcası tarafından İbn Nâsır es-Selami'nin ders halkasına dâhil edilmişti. Ondan tarih, hadis ve ahlak gibi ilimleri aldı. Ebü'l-Kasım Hibetullah b. Husayn eş-Şeybani, Mevhub b. Ahmed el-Cevaliki, İbnü't-Taber Ebü'l-Kasım Hibetullah b. Ahmed el-Hariri, İbnü'z-Zagüni ve Abdülvehhab el-Enmati gibi ilim adamlarının da aralarında bulunduğu seksenden fazla âlimden çeşitli ilimleri alıp kendisini yetiştirdi (Turgut, 1989; Yavuz-Avcı, 1999).

Onun ilmi şahsiyetinde dilliliği de önemli bir yere sahiptir. Büyük bir âlim olan el-Cevaliki'den Arap dili ve edebiyatı öğrenimi tamamladı. Bağdat.'ta Mubarek b. Cafer'den Kur'an-ı Kerim öğrendi, daha sonra Ebü'l-Kasım Ali b. Ya'la'dan vaaz ve hitabet dersleri aldı. Hocası İbnü'z-Zaguni'nin vefatından (527/1132) sonra onun yerine geçti. Mansur Camii'nde vaaz vermeye ve daha sonra Halife ile vezirlerin yanında fakihlerin de katıldığı meclislerde sohbetler vermeye başladı. Ashab-ı kiram düşmanı pek çok kimse onun vaazları sebebiyle tövbe edip, bozuk inanışlarından vazgeçti. Bilhassa Ehl-i Sünnet'ten ayrılıp Mücessime ve Müşebbihe yoluna gidenlere cevaplar vermiştir (Cerrahoğlu,1980).

İbnü'l-Cevzi'nin, o dönemde dünyanın en büyük ilim merkezi olan Bağdat.'ta yetişmiş olması, ilimdeki yüksek payesinin en önemli etkenlerinden biridir. Fakat kendisine "Cemaleddin", "asrının allamesi", "Irak.'ın övünç kaynağı", "hafız", "vaiz", "müfessir", "fakih", "edib", "müverrih" gibi sıfatları kazandıran asıl şey şahsi gayretidir. Aralarında Nizamiye Medresesi Vakıf Kütüphanesinin de yer aldığı birçok kütüphanenin kataloglarını taramış, daha öğrenciyken yirmi binden fazla kitap incelemiştir. Daha önce görmediği bir kitabı bulunca, sanki bir define bulmuşçasına sevinirdi. Kaynaklar tahsile başlama tarihi olarak 516/1122 yılını kaydederler. Küçük yaşlarda kendisine ilim sevdirmiş ve muhtelif ilimlerle meşgul olmuş, gücü yettiği kadar her alanda ilim talep etmeye çalışmış, emeğinin karşılığını da almıştır. (İbnü'l-Cevzi, 2001, Muhakkikin mukaddimesi). Ölmeden kısa bir süre önce hâlâ öğrenmeye doymadığını söylemiştir. Çok fazla okumasıyla paralel şekilde yazmış olmasına rağmen bir kısım eserleri günümüze ulaşmamıştır (İbnü'l-Cevzi, 2006, Muhakkikin mukaddimesi).

İbnü'l-Cevzi, Darb-ı Dinar'da bir medrese yaptırdı. Orada ilk dersi 570 (1174) senesinde verdi. Medresenin açıldığı ilk gün, çeşitli ilimlerden on dört ders verdiği bildirilir. Aynı sene kürsüde Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmeye başlamıştır. Bineş'a'da bulunan medreseyi Ebu Cafer b. Sabbağ'dan teslim aldı. Vakıf defterine "Burası İmam Ahmed b. Hanbel'in talebeleri için vakfedilmişti, şimdi bana teslim edildi" diye yazdı. Medresede ders verdiği zaman, Kadı'l-Kudat, Hacibü'l-Bab ve Bağdat. fukahası hazır bulunurdu. İbnü'l-Cevzi'nin derslerini dinlemeye gelen halk, medresenin kapısında birikir, o da, usul ve furu hakkında birçok ders verirdi. Anlatmasındaki güzellik, ikna etme ve senetleri ortaya koymadaki üstünlüğü, bid'at ehli ve itikadı bozuk olanların kalplerine büyük bir üzüntü verirdi. Himayesinde beş medrese birden bulunmuş ve her birinde ayrı ayrı dersler vermiştir (Kaysiyye, 1979). Dünyanın dört bir tarafından onun yaptırdığı medresede kendisinden ilim redris etmek için çok sayıda öğrenci gelmiş, bunların birçoğu döndükleri yerde veya aynı medreselerde onun tedarik geleneğini sürdürmüşlerdir. Oğlu Yusuf, torunu Sıbt İbnü'l-Cevzi, ayrıca Talha b. Muzaffer es-Sa'lebi, İbnü'd-Dübeysi, İbnü'l Katii, İbnü'n-Neccar el-Bağdadi, Abdüllatif el-Harrani ve Muvaffakuddin İbni Kudame onun meşhur öğrencilerindendir (Kaysiyye, 1979; Cerrahoğlu, 1980).

İbnü'l-Cevzi, bir vaiz olarak da üne sahiptir. İbnü'l-Cevzi'nin yaşadığı VI. asrın Bağdat.'ında devlet otoritesinin zayıflamasıyla ahlaki alanda bozulmalar baş göstermiş; başta eğlence âlemleri olmak üzere fuhuş, içki ve kumarın bir hastalık olarak toplumu sarmasıyla birlikte sosyal yapıda derin çözümler yaşanmıştır. İbnü'l-Cevzi, bir âlim ve aydın sorumluluğuyla hareket ederek, toplumu fikri, akidevi ve ahlaki açıdan düzeltmek adına yaptığı vaaz ve irşatlarla büyük çaba sarf etmiştir (Altıntaş, 2001). Vaaz ve irşadın teorisiyle uğraşarak eserler yazmış, ilk vaizliğe Sünni topluluğa önem veren ve Halife'nin siyasetinin önemi üzerinde duran İbn Hebiyra'nın desteğiyle başlamıştır (İbnü'l-Cevzi, 2006, Muhakkikin mukaddimesi). Yüz binden fazla kişi onun vaazları sebebiyle tövbe etti, binlerce kişi ashab-ı kirama düşmanlığı bıraktı. Vaazlarında o kadar insan toplanırdı ki, başka hiçbir âlimin vaazında böyle kalabalığa rastlanmazdı. Vaaz meclislerinde halife, vezir, sahibü'l-mahzen (hazine bakanı) ve büyük âlimler bulunurdu. Onun vaaz meclislerinin benzeri yoktu, zira vaazları büyük toplumsal faydalar sağladı; gafiller uyandı,

cahiller onun sözlerinden çok şey öğrendi, günahkârlar onun meclisinde tövbe etti. Birçok kimse onun vasıtası ile müslüman oldu. Vaazları gayrimüslimler üzerinde de etkili olmuştur (İbnü'l-Cevzi, 2001, Muhakkikin mukaddimesi).

İbnü'l-Cevzi sayesinde Bağdat.'ta Hanbeli mezhebine ilgi çoğaldı ve yaygınlaştı. Devrin halifesi dahi Hanbeli mezhebine meyletti. Diğer mezhep takipçileri bu durumdan rahatsız oldular. Hanbeliliğe verilen önem Halife Nâsır'ın devrine kadar devam etti (575-622). Halife'nin emrinde bulunan çok sayıda devlet memuru vardı. Bu devirde artık İbnü'l-Cevzi çok yaşlanmış olduğundan çalışmaları azalmış, eski aktifliğini kaybetmişti. Buna rağmen toplumdaki uzaklaşmadı Fakat son zamanlarda Halife Nâsır, Şii mezhebine meyletti ve veziri İbnü'l-Kassab İbnü'l-Cevzi'ye karşı kin tutmaya başladı. Halifeye yakın olan Şiiilerin de kışkırtmasıyla Halife Nâsır, İbnü'l-Cevzi'yi evinden aldırıp Vasıt'a sürgüne gönderdi; evini, ailesini dağıttı eline geçirdiği birçok eserini yaktırıp imha ettirdi (İbnü'l-Cevzi, 2006, Muhakkikin mukaddimesi)

3. İBNÜ'L-CEVZİ'NİN ESERLERİ

İbni Cevzi, Bağdat.'ta her biri kendi alanında öne çıkmış değerli şahsiyetlerden aldığı ilmini, keskin zekâsı ve kuvvetli hafızasıyla yoğurduktan sonra birçok sahada değerini hâlâ koruyan kıymetli eserler verdi. Tarih, biyografiya, hadis, tefsir, vaaz gibi birçok dalda eserler veren İbnü'l-Cevzi, hayatı boyunca ilim yolunda zorluk ve meşakatlere katlanmıştır Eser yazmaya on üç yaşında başlayan müellifin eserlerinin sayısı hakkında ihtilaf vardır. Üç yüz kırk'tan fazla eser tasnif ettiğini kendi ağzından kaynaklar bize nakletse de bir kısmı elimize ulaşmamıştır. Kimisi Halife Nâsır'ın hışmına uğrayarak imha edilmiş, kimisi de yazma olarak şehir kütüphanelerinde birtakım afetlere uğrayarak yok olmuştur. Az miktarda da henüz tahkik edilmemiş yazma halinde eseri vardır. İbn Teymiye, onun eserlerinin binden fazla olduğunu zikreder. İbnü'l-Cevzi'nin bütün eserlerini aynı kategoride değerlendirmek ve aynı özellikte görmek hayli zordur. İslami ilimlerde olduğu kadar az sayıda da olsa pozitif ilimlerde de eser veren İbnü'l-Cevzi'yi sadece Irak bölgesinin âlimi olarak görmek doğru olmaz. İbnü'l-Cevzi, bu kadar eser yazmasına rağmen eserlerinde çok dakik değildir. Bundan dolayı onun eserlerinde çelişen bazı ifadeler, yanlışlar, hatalar bulmak mümkündür. O aynı zamanda birkaç te'lifi birlikte yapar, birini bırakıp ötekine geçerdi. Keskin zekâsı ve ilmi konulardaki engin bilgisi onu bir te'liften bir başka te'lifeye taşırdı, dolayısıyla çoğunlukla eserlerini gözden geçirme imkânı bulamamıştır (Matar, 1992).

İbnü'l-Cevzi; tefsir, tarih ve vaaz konusunda derinleşmiş olmasına rağmen, fıkıh ve hadis alanlarında aynı seviyeye ulaşmamıştır. Zaman zaman hadislerin sıhhati konusunda hüküm verirken isabet edememiştir. Zehebi, onun hakkında, “*O, hadisten konuştuğu zaman ağzından çıkan hadislerden hadisçilerin rivayet ettiği tad alınmaz*” demiştir (Zehebi, 1985).

İbnü'l-Cevzi'nin eserleri üzerine, tez, makale, ihtisar, çalışmaları yapılmış, hatta bazı eserlerini bizzat kendisi ihtisar etmiştir. Kendi asrında olduğu gibi, aradan sekiz asır geçmesine rağmen günümüzde bile temel kaynak kabul edilen eserler veren İbnü'l-Cevzi, velud bir âlimdir. İbnü'l-Cevzi'nin yazdığı eserlerin miktarı yaşadığı günlere bölününce, her güne dört fasikül düştüğü, senede ise elli ila altmış cilt kitap yazdığı anlatılmaktadır. Fakat her kitap başlı başına bir ilme hasredilmiş olmayıp içinde diğer ilimlerden de bahsedilmiştir (İbnü'l-Cevzi, 2001, Muhakkikin mukaddimesi).

Tek bir alanla sınırlı kalmayıp birçok dalda ihtisaslaşan İbnü'l-Cevzi'nin eserleri, alanlarına göre şöyle sıralanabilir.

3.1. Kur'an İlimleriyle İlgili Eserleri

Kur'an ilimlerinin, başta Kur'an'ın yorumu olmak üzere bütün İslami ilimler için bir anahtar ve kılavuz rolü üstlendiği söylenebilir. İbnü'l-Cevzi, gençlik dönemlerinden başlayarak Kur'an ilimlerine dair irili ufaklı çok sayıda eser kaleme almıştır. Bazı konularda onun bu alana yeni bir şekil verdiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Mesela onun Fünunu'l-efnan adlı kitabı Kur'an ilimleri için bir kilometre taşı mesabesinde. Burada bu eserlere kısaca temas edilecektir.

Fününü'l-efnan fi uyuni ulumi'l-Kur'an: İbnü'l-Cevzi, orta hacimli tefsiri *Zadü'l-mesir*'den sonra kaleme alınmıştır. Bu kitap sistematik Kur'an ilimleri kitaplarının ilki sayılır. İbnü'l-Cevzi, kendisi eserinin mukaddimesinde bu konuya temas eder ve kendisinden önce böyle bir tasnifin bulunmadığını bildirir. Bundan sonra Bedreddin ez-Zerkeşi (ö 749/1392) *el-Burhan*'ı, Celaleddin es-Suyuti (ö. 911/1505) ise *el-İtkan*'ı kaleme almış, her ikisi de teliflerinde İbnü'l-Cevzi'nin kitabının önemine işaret etmişlerdir. İbnü'l-Cevzi'nin diğer bazı eserlerinde ayrıntılı olarak yer verilen Kur'an ilimleri konuları bu çalışmada bir ansiklopedi mantığıyla özet olarak ele alınmıştır. Kitap otuza yakın ana konudan oluşur. Ahmed eş-Şerkavi ve İkbâl el-Merakeşi (Darülbeyza 1970) ayrıca Hasan Ziyaeddin İtr (Beirut. 1408/1983) eseri anılan adıyla yayımlarken Reşid Abdurrahman el-Ubeydi *Fününü'l-efnan fi acaibi ulumi'l Kur'an* (Bağdat. 1408/1986), Abdülfettah Said Aşur ise *Acaibü ulumi'l Kur'an* (Kahire. 1407/1986) adıyla yayımlamıştır. Son neşir bazı küçük farklılıklar dışında Fününü'l-efnan'ın aynısıdır (İbnü'l-Cevzi, 2005, Muhakkikin mukaddimesi).

Nüzhetü'l-a'yuni'n-nevazir fi ilmi'l-vücuah ve'n-neza'ir: Bu eser Zadü'l-mesir'den önce yazılmıştır. Yaklaşık 325 Kur'ani kelime ve kavramın karşılığı vücuah-nezair ilmi yöntemine göre gösterilmektedir (Mansur1995). Bunlara yer yer Arap şiiri ve nesrinden örnekler verilmekte, bazen de hadislerle de desteklenmektedir. Eser ilk defa bir heyet tarafından (Haydarabad-Dekken 1974) yayımlanmıştır. Daha sonra Abdülkerim Kâzım er-Razi'nin tahkikiyle (Beyrut. 1404/1984, 1405/1985) yayımlanmıştır (Nusayr, 1996).

Müntehab kurretü'l a'yuni'n-Nevazir fi'l-vucuh ve'n-Nezair: Bu kitap İbnü'l-Cevzi'nin Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevazir fi ilmi'l Vucuh ve'n-Nezair kitabının aynısıdır, fakat Müntehab kurretü'l a'yuni'n-Nevazir fi'l-vucuh ve'n-Nezair ismi ile Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevazir fi ilmi'l Vucuh ve'n-Nezair kitabı ihtisar edilmiştir. İhtisar, şahid olarak gösterilen ayetlerin, hatırlatma mahiyetinde bir iki kelimeyle sınırlandırılmasıyla yapılmıştır, onun dışındakiler aynıdır, fakat eserde ayetlerden çok ve uzun şahidler getirildiğinden dolayı, Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevazir fi ilmi'l Vucuh ve'n-Nezair kitabı, Müntehab kurretü'l a'yuni'n-Nevazir fi'l vucuh ve'n-Nezair'e nazaran daha kabarıktır.

Muhtasarü Kitabi'l-Mak'ad ve'l-mukim: Tefsir usulüyle ilgili manzum bir eserdir. Sıbt İbnü'l-Cevzi, bu kitabı *Miratu'z-Zaman* adlı eserinde zikretmiş ve onun tek cilt olduğunu söylemiştir. İsmail Paşa el-Bağdadi de *İzahu'l-Meknun*'unda aynı bilgiyi tektar etmiştir. Zehebi de *Tezkiretü'l-huffaz ve Tarihu'l-İslam*'da kitaptan bahseder. Hayreddin ez-Zirikli el-*A'lam*'nda bu kitapla ilgili bilgi verirken isminin Mukimu'l Mak'ad olduğunu bildirir ve konusunun Arap dilinin incelikleri olduğuna işaret eder. İbni Receb'e göre ise eserin adı Akdu'l-Mukim'dir (Alluci, 1965).

el-Mücteba fi ulumi'l-Kur'an: Sıbt İbnü'l-Cevzi ve İbn Receb, İbnü'l-Cevzi'ye ait hadise dair el-Mücteba adlı bir eserden söz etseler de (Sıbt İbnü'l-Cevzi,1990) yukarıdaki ismi ilk defa Brockelmann kaydetmiş ve *el-Müctena mine'l-Mücteba*'nın bu eserden ihtisar edildiğini bildirmiştir (Brockelmann, 1949). Kâtip Çelebi de İbnü'l-Cevzi'ye ait *el-Mücteba fi envain mine'l-'ulum* adlı bir eseri zikreder ve muhtasar olduğunu bildirir (Kâtip Çelebi, 1592). Bu eserin muhtasarı olan ve Ali Hüseyin el-Bevvab tarafından *el-Mücteba mine'l-müctena* (Amman 1409/1988) adıyla yayımlanan eserle, Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 3395) bulunan ve h. 632 yılında Dımaşk.'ta istinsah edilen yazma aynı kitaplardır (Nusayr, 1996).

3.2. Tefsirleri

İbnü'l-Cevzi, birden fazla tefsir yazan âlimlerden sayılır. Nitekim Vahidi de geniş, orta ve kısa olmak üzere üç tefsir yazmıştır. Aşağıda İbnü'l-Cevzi'nin bu eserlerine temas edilecektir.

el-Muğni (fi tefsiri'l-Kur'an). İbnü'l-Cevzi'nin (İbnü'l-Cevzi, 1997) ve tabakat müelliflerinin adından söz ettiği eser, seksen bir cüzlük büyük bir tefsirdir. Sıbt İbnü'l-Cevzi, tefsirin dedesi tarafından seksen bir cilt olarak yazıldığını ancak temize çekilmediğini bu sebeple de meşhur olmadığını yazar (Sıbt İbnü'l-Cevzi, 1985). İbnü'l-Cevzi'nin eserleriyle ilgili bir yazmada ise *el-Muğni*'nin yirmi cilt olduğu bildirilmektedir (Naciye, 1980). Zehebi, büyük olduğunu bildirdiği bu tefsirin müellifi tarafından dört ciltte ihtisar edilerek Zadu'l-mesir'in ortaya çıktığını ifade eder (Zehebi, 1985).

Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsir. İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-mesir* adlı tefsirinde çeşitli görüşleri ve meseleleri tertipleyerek, bu tefsiri insanların anlayacağı tarzda, açık ve ilmi bir şekilde yazmış, Meani ve Beyan ilimlerine itina göstermiştir. Özellikle Bakara Suresi'nin tefsirinin üzerinde durmuş, en güzel örnekleri orada vermiştir. Bu tefsirde yer yer sorular sormuş ve bunlara cevaplar vermek suretiyle ayette geçen problemleri yönleri halletmeye çalışmıştır.

Birçok tefsir kitabında olduğu gibi *Zadü'l-mesir* de kendinden önce gelen muteber tefsir ve hadis kaynaklarına dayanmaktadır. Bilhassa Kütübü Sitte, Taberi'nin Tefsiri, İbn Kuteybe'nin *Te'vilü Muşkili'l-Kur'an*'ı ile *Garibü'l-Kur'an*'ı, Ferra'nın ve Zeccac'ın *Meani'l-Kur'an*'ları, Ebu Ali el-Farisinin *el-Hucce*'si, Ebu Ubeyde'nin *Mecazu'l-Kur'an*'ı, Hattabi'nin *Esmâüllahi'l-Hüsna*'sı, İbnü'l-Enbari ve diğerlerinin eserlerine hemen hemen birkaç sayfada bir rastlanmaktadır (Alluci, 1983). İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-mesir*'in hepsini vaaz kürsülerinde bitirmiş ve indirilişinden beri Kur'an'ı vaaz meclisinde tefsir eden başka birisini bilmediğini söylemiştir (İbnü'l-Cevzi, 1992, Naşirin mukaddimesi.) Kitap, M. Zührey eş-Şaviş, Şuayb el-Arnaut ve Abdülkadir el-Arnaut tarafından yayımlanmıştır (Birişik, 1999).

Teysirü'l-beyan fi tefsiri'l-Kur'an. Herhangi bir nüshasına rastlanılmayan eser hakkında İbnü'l-Cevzi, "kısa bir tefsir" diye söz eder. Adı *Teysirü't-tibyan fi ilmi'l-Kur'an* olarak da geçen bu çalışma, müellifi tarafından ihtisar edilerek *Tezkiretü'l-erib*'i vücuda getirilmiştir (Sıbt İbnü'l-Cevzi, 1985).

Tezkiretü'l-erib fi tefsiri'l-ğarib. *Zadü'l-mesir* ile *Teysirü'l-beyan*'ın özetidir. Kitapta yer yer ayetler tefsir edilmiş, i'rab, kıraat, esbab-ı nüzul, ahkâm ayetlerinin yorumu ve nasih-mensuh konularına yer verilmiştir. *el-Erib bima fi'l-Kur'an mine'l-ğarib* adıyla neşredilen eseri (Medine 1400) Ali Hüseyin el-Bevvab da tahkik ederek (Riyad. 1407/1986) yayımlamıştır (Birişik, 1999).

4. İBNÜ'L-CEVZİ'NİN İLMİ ŞAHSİYETİ VE TEFSİRCİLİĞİ

4.1. İlmî Şahsiyeti

Ebü'l Ferec İbnü'l-Cevzi, hemen hemen devrinin bütün nakli ilimlerine vâkıftır. Bilhassa hadis ve aynı metodu gerektiren tarih sahasında devrinin allamesidir (Zirikli, 1992). Diğer tabakat müellifleri onun ehliyetli olduğu ilimler konusunda biraz farklı görüşlere sahiptir. Ebü'l Felah Abdülhay, “Tefsir, fıkıh, hadis, tasavvuf, ahbar, tarih, tıp ve bunun gibi ilimlere vâkıftır” demiştir.

İbnü'l-Cevzi'nin eserlerinde bir hayli yanlışlıklar bulunmaktadır. Bunun sebebi ise bir kitabın yazımını bitirdikten sonra, onun üzerinde düşünüp yeniden düzenlemez, düşük cümlelerin tashihini yapmaz, tekrarları kaldırmaz ve hemen diğer eserinin yazımına geçerdi. Bundan dolayıdır ki ilim erbabı onun, kendi kitaplarını gerektiği kadar inceleyemediği kanaatindedir (Zehebi, 1956).

İbnü'l-Cevzi'nin kendi dönemindeki ilim ehlinde istediği şey, taklitten kurtulmaları ve önceki âlimlerin söylediklerine körü körüne uymamalarıdır. İbnü'l-Cevzi'yi kendi dönemindeki pek çok insandan ayıran, sonraki dönemlerde de tenkide mâruz kalmasına neden olan hususlardan birisi bu olmuştur. O, hür düşünceyi teşvik sadedinde başka bir eserinde şunları söylemektedir:

“İlim dirayetle faydalı olur, yoksa aynıyla almakla değil. Keza derinliklerini bilmekle faydalı olur, yoksa sadece rivayet etmekle değil. Âlimlerin genelinin içerisine düştüğü sıkıntı kendilerinden öncekileri taklit etmeleri, eserlerinde yazdıkları şeyleri tetkik etmeksizin konuların durumunu üstad olarak kabul ettikleri kimselere havale etmeleri, eserlerinde yazdıkları şeyler hususunda bir delil arama peşine düşmemeleridir. Ben mutekaddimundan pek çok âlimin Kur'an'la ilgili yanlış görüşünü gördüm. Onlar tefsirlerine batıl hadisleri katıştırdılar. Taklit edenler de onlara uydular. Bu durum son derece yaygın bir hal aldı. Bu nedenle de konuya eğilmeye ve tefsir ilmini yanlışlardan kurtarıp gerekli olanlarla ortaya koymaya karar verdim (İbnü'l-Cevzi, 1990).

İbnü'l-Cevzi, kendi dönemindeki ilmi durumu anlatmak için yaşanan bir olayı da isim vermeden anlatır. İbnü'l-Cevzi, ömrü, farz olan bilgileri ve hadislerin fikhını öğrenmeden sadece rivayet toplamayla geçirmeye de karşıdır (İbnü'l-Cevzi, 1948, Muhakkikin mukaddimesi).

Onun ilmi şahsiyetinde dilciliği de önemli bir yer tutmaktadır. Devrinin dil âlimlerinden Arap dili ve edebiyatı öğrenimi görmüş, birçok şiir kaleme almıştır. Ayrıca kendi dönemine kadar teşekkül eden İslami telakki ve disiplinlere eleştirel yaklaşması; Kur'an, sünnet ve beşeri ilimler açısından İslam'a genel çerçevede baktığını göstermektedir.

Eserlerinin incelenmesinden anlaşıldığına göre İbnü'l-Cevzi, felsefe ve dinler tarihi konularında da eleştiri yapabilecek seviyede bir kültüre sahipti. Usul-i Fıkıh âlimleri arasında da gösterilen İbnü'l-Cevzi'ye göre kıyas hiçbir zaman sahih hadisin önüne geçirilemez. Fakih olabilmek için bütün İslami ilimleri bilmek, ayrıca İslam ahlakına bağlı olmak gerekir (Turun, 2008).

İbnü'l-Cevzi'yi tanımak açısından, lehinde ve aleyhinde görüş bildiren ulema ve araştırmacıların kanaatlerini aktarmakta da fayda mülâhaza ediyoruz.

Hanbeli âlim İbn Receb der ki:

“Meşayıhtan bir taife, İbnü'l-Cevzi'yi bazı kelami meselelerde te'vile meyleder görünmesinden dolayı tenkit etmişlerdir. O da kendilerine sert bir şekilde karşılık vermiştir, şüphesiz bu yol doğru bir yol değildir. Her ne kadar hadis ve asar sahasında müberriz ise de mütekelliminin şüpheli davrandığı meselelerde onların sahihini ve sakimini birbirlerinden tefrik edecek güçte değildi.” (İbnü'l-İmad, 1998)

Celeddin es-Suyuti eserinde Zehebi'nin onun hakkında şöyle dediğini nakleder:

“İmam İbnü'l-Cevzi; tefsir, vaaz ve tarih sahasında iyi, fıkıhta orta, hadiste ise bütün metinlere vukufiyeti bulunan bir âlimdi. Kalam ilmine gelince; onda sahih olan kavilden sakim olan kavli ayıracak kadar ne muhaddislerin ilim zevki ne de önde gelen hadis hafızlarının tenkitçiliği vardı.” (Suyûtî, 1976)

Ömer Nasuhi Bilmen ise şunu söyler:

“Bir çok ilimle mücehhez bulunuyordu, Hanbeli mezhebine mensuptu. Müteşabihati te'vile meyyaldir. Akli ihmal etmenin doğru olmayacağını söylemiştir. İmam Gazali'yi tenkit ettiği için kendisini de İbnü'l-Esir tenkit etmiştir. Kendisini tenkit edenler arasında İbn Teymiye de vardır.” (Bilmen,1974)

Alman Müsteşrik Carl Brockelmann onun hakkında şöyle der:

“Mensup olduğu Hanbeli mezhebine taassub derecesine varan bağlılığı kendisini, hadisleri şiddetle tenkide sevk etmiştir. Hatta İbnü'l-Cevzi, Gazali'nin İhya'sının içindeki zayıf hadisleri ayıklayıp çıkarmak suretiyle yeni bir nüshasını ortaya koymuştur. Aynı zamanda kendi mezhebinden olanları da bazen şiddetle tenkit etmiştir.” (Yavuz-Avcı, 1999)

4.2. Tefsirciliği

İbnü'l-Cevzi, Kur'an'ın ruhuna aşına, mütefekkir bir müfessirdi. Tefsire ve Ulumu'l Kur'an'a dair 11 kadar eseri vardır. Bunların içinde günümüzde en fazla kullanılanı *Zadü'l-mesir* adlı orta hacimli tefsiridir. O, bu eserinde Meani ve Beyan ilimlerine itina göstermiş birçok kapalı konu soru-cevap yöntemiyle çözümlenmeye çalışılmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki kıssalar, fasıl fasıl ayrılarak anlatılmıştır. Ayetlerin sebab-i nüzulleri bilhassa gösterilmiş ve bu husustaki sahabe ve tâbiun kavilleri uzun uzadıya sıralanmıştır. Yer yer kıraat vecihleri gösterilmiş, irab hususundaki ihtilaflar belirtilmiştir. Bu işlemler yapılırken de kendi görüşünü söylemekten ziyade, o hususta ileri sürülen görüşleri sıralamıştır. En fazla nakilleri İbn Abbas, Ferra, Cahiz, Katade gibi müfessirlerden yapmıştır. İbnü'l-Cevzi, böyle bir tefsiri yazışının sebebi olabilecek ve tefsirde takip ettiği metodu gösterecek mahiyette olan fasılda şu bilgileri vermiştir:

"Bütün tefsir kitapları tetkik edildiğinde, onların hiçbirinin yeterli olmadığı görülür. Bu tefsirlerde bir ayete bakılmak istendiğinde, bazısı nasih ve mensuhtan hali (içermeyen), bazısında esbab-ı nüzul bulunmaz, bazısının Mekki veya Medeni olduğu beyan edilmemiş, bazısında ayetin hükmü bulunmaz, bazen de ayette vâki olacak şüphelere temas edilmez. İşte ben yazdığım bu tefsirde, tefsir yapan kimsenin müstağni kalamayacağı, geçmiş eserlerdeki, fenleri burada derecelendirdim. Aynı türden olan şeylerin bu kitapta zikrinin bıkkınlık vereceğini düşünerek daha evvel geçen kelimelerin tefsirinin tekrarından kaçındım ve onların açıklamasının yapıldığı yerlere işaret ettim. Sıhhati şüpheli olan sözleri terk ettim. Bir ayetin tefsirinin yapılmadığını görürsen, böyle bir durum şu iki husustan biri sebebiyledir: Ya o ayet daha evvel geçmiştir veya ayet o kadar açıktır ki onun tefsire ihtiyacı yoktur. Şu kitabımızda, tefsirlerin en iyisini ihtiyar ettim, en sahih, en güzel, ve en sağlam olanlarını aldım. Bunların nazmını, en muhtasar ibarelerle yazdım. İşte eserimize bu şekilde başladım, Allah muvaffak etsin." (İbnü'l-Cevzi, 1987)

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, müellifimiz hakikaten ortaya koyduğu bu usulünü tefsirinde uygulamıştır. Tefsir tetkik edildiğinde ibarelerde lüzumsuz uzatmalar görülmediği gibi, anlaşılmayı zorlaştıran ihtisarlar da mevcut değildir. İbareler okunduğunda kolayca anlaşılabilir. İbareler okunduğunda kolayca anlaşılabilir.

Müşkil mevzuları soru cevap yöntemiyle çözüme kavuşturmaya çalışmış, "fasıl" adında başlıklar açmak suretiyle ayetin delalet ettiği hükümleri, farklı görüş yada meseleleri bir tertibe sokmuş, zikrinde fayda mülhaza etmediği lüzumsuz uzatmaları terk etmiştir. Tekrara düşmemek için daha önce tefsir edilen ayetlere atıflar yapmış, bazen diğer eserlerinde işlediği konulara da göndermede bulunmuştur.

İbnü'l-Cevzi, görüşlerin sahibini belirtmeye hassasiyet göstermiş, fakat seleften gelen rivayetlerin senetlerini hafzederek ilk raviyi vermekle yetinmiştir. Kendinden önceki müfessirlerden çokca yararlanmış; fakat bunların ayıp ve kusurlarını araştırmaktan uzak durmuştur. Surelerin tefsirine girmeden önce eğer varsa surelerin diğer isimleri, sebab-i nüzul, Mekki-Medeni gibi tefsir usulü bilgilerini sunarak, onlara kısa mukaddimeler ilave etmiştir. Sahabe, tâbiun ve müctehid imamlardan çeşitli fihhi meseleleri naklederek onları izah etmeye özen göstermiş, çoğu zaman da müntesibi olduğu Hanbeli mezhebinin görüşlerini tercih etmiştir. Fakat bu tercih, bir mezheb taassubuyla değil, genellikle nassa ve akla dayalı bir görüş bildirme şeklindedir.

Kur'an'ın müfredatını izah ederken kelimelerin ıstikakına kadar inerek, dil tahlilleri üzerinde titizlikle durmuş, Meşhur ve Şaz kıraatler hakkında bilgiler vermiş ve bu ilmin imamlarından gelen vecihleri belirtmiş, şiirle istişhad ederek tefsiri edebi yönden süslemiştir. Kendisinin hadisçi olması hasebiyle hadisten yararlanmaya itina göstermiş, tarihçi olduğu için kıssaları ve bazı hikâyeleri tefsirine almıştır. Tefsiri; kolay, akıcı ve anlaşılır bir Arapça ile kaleme alınmıştır. Tefsiri bazı konular istisna edilirse, okuyucuyu usandıracak kadar uzun, anlamı ihlal edecek ve bozacak bir üslubta değildir. Büyük bir ihtimalle bu özelliğinden dolayı üzerine şerh ve haşiye yazılmamıştır (İbnü'l-Cevzi, 1987, Muhakkikin mukaddimesi).

Taşköprizade Ahmet Efendi, İbnü'l-Cevzi'nin *Zadü'l-mesir* isimli tefsirini veciz tefsir olarak kabul etmiştir. Kur'an'ı yakından tanımak isteyenlere gerekli alt yapıyı verecek malumatı ihtiva eden *Zadü'l-mesir* tefsiri, aynı zamanda araştırmacıların istifade edebileceği kapasiteyle geçmiş tefsir kültürünü ihtisar eden, derli toplu ve sistemli bir şekilde aksettiren özlü bir tefsirdir (Taşköprüzade, 1961).

4. İBNÜ'L-CEVZİ'NİN *TEFSİRÜ LÜĞATİ'L-KUR'AN* ADLI ESERİ

İbnü'l-Cevzi'nin bu eseri bir vucuh ve nezair kitabıdır hatta *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevazir fi ilmi'l Vucuh ve'n-Nezair* kitabının aynısıdır, fakat bu isimde bulunan ve dünyada tek nüsha olarak bulunan bu yazma diğer *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevazir fi ilmi'l Vucuh ve'n-Nezair* nüshasından ç harfine kadar metod itibarıyla farklıdır. Süleymaniye kütüphanesi Şehidalipaşa 116. kısımda bulduğumuz bu yazma eser, ilk etapta isim itibarıyla farklı bir eser olarak gözükse de içinde çok az farklılıklar bulunmaktadır. Buna örnek verecek olursak bazı kavramların yeri farklıdır, çok azı da unutulmuştur. En belirgin olarak da ç harfine kadar olan kısmının metodunun, *Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevazir fi ilmi'l Vucuh ve'n-Nezair* adlı İbnü'l-Cevzi'nin el-Vucuh kitabından tamamiyle farklı olduğunu söyleyebiliriz.

4.1. Tefsirü Lüğati'l-Kur'an ile Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nezair fi İlmi'l-Vucuh ve'n-Nezair Arasındaki Farklar

Hicri ikinci asırla başlayan ilmi hareketlilik kendini Kur'an ilimleri sahasında da göstermiş, Abbasi Devleti'nin kurulmasıyla ortaya çıkan siyasi istikrar, ilmi çalışmaların hızlanmasında önemli bir etmen olmuştur. Yine Arap olmayanların İslam'a girişiyle doğan ihtilaflar sonucu özellikle lugat çalışmaları önem kazanmaya başlamıştır. Kur'an ilimleriyle ilgili eserlerin ortaya çıktığı bu entellektüel çerçevenin doğal bir sonucu olarak lugat ilmini ve Kur'an tefsirini biraraya getiren vücut ve nezair kitapları da ortaya çıkmıştır ki vücut kitaplarında genel olarak verilen mânalar lugat kitaplarında da bulunmaktadır.

Biz bu çalışmamızda, *Tefsiru Luğati'l-Kur'an* ile bu eserin muadili olan *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir fi ilmi'l-vücut ve'n-nezair* adlı kitabın karşılaştırmasını yapıp, benzer ve farklı yönlerini ortaya koymayı hedefledik. Süleymaniye Kütüphanesi Şehidalipaşa bölümünde kayıtlı (nr: 161) 151 varaklık tek nusha *Tefsiru Luğati'l-Kur'an* adlı eseri tahkik için aldığımızda ilk olarak İbnü'l-Cevzi'nin mukaddimesi dikkatimizi çekti. Çalışmamızda *Tefsiru Luğati'l-Kur'an*'daki mukaddime ile *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir fi ilmi'l-vücut ve'n-nezair*'deki mukaddimenin neredeyse aynı olduğunun farkına vardık. Mukaddimedeki benzerlik bizi daha detaylı bir araştırmaya sevk etti ve yeni bir araştırmadan sonra hiç bir kütüphanede bu eserin aynı isimle bir nushası olmadığını ve eserin muhtemelen *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir fi ilmi'l-vücut ve'n-nezair* kitabının farklı bir yazması olabileceği kanaatine vardık. Buna rağmen eserle ilgili ihtimalleri şöylece sıralamak mümkündür:

- 1) Büyük bir ihtimalle İbnü'l-Cevzi'nin bir talebesi hocasının eserini ele alarak adına Kur'an lugati denebilecek yeni bir kitap meydana getirmek istemiş, خ harfine geldiğinde ise eseri bu tarzda tamamlamaktan vaz geçip müellifin metoduyla devam edip tamamlamıştır.
- 2) İkinci ihtimale göre ise yine İbnü'l-Cevzi'nin bir talebesi derste aldığı notlarla hı (خ) harfine kadar gelmiş, bir şekilde dersten koptuğu için de eseri sonradan istinsah yöntemiyle tamamlamıştır.
- 3) Bir diğer ihtimal müellif, *Müntehab Kurreti uyuni'n-nevazir fi'l-vücut ve'n-nezair fi'l-Kur'ani'l-kerim* (nşr. M. Seyyid es-Saftavi-Fuad Abdülmün'im Ahmed, İskenderiyye 1399) adlı özet eseri gibi *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir fi ilmi'l-vücut ve'n-nezair* eserini yeniden bir tertibe ve düzene koymak için yola çıkmış, hı (خ) harfine harfine gelince eser eksik kalmış, bu çalışmayı sonradan bulan bir talebesi *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir*'dan istinsah ederek tamamlamıştır.
- 4) İbnü'l-Cevzi'den sonra yaşayan bir şahsın onun *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir* adlı eserine dayalı olarak yeni bir eser oluşturma çabası da olabilir ki bu ihtimallerden hangisi kabul edersek edelim her biri ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir adlı eserin farklı isimlerdeki nüshalarının üç ayrı neşrinin bulunmasını dikkate alarak bu çalışmanın da diğerlerinden biraz farklı dördüncü, belki de beşinci bir tahkik olduğunu düşünüyoruz.

Bu iki eserde maddelerin ele alınışlarındaki farklar, kimi zaman bab kimi zaman ise vecih şeklindedir. *Tefsiru Luğati'l-Kur'an*'da bab değil, tefsir olarak ele alınmıştır. *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir*'de harfler kitap olarak ele alınmış, kavramlar da tertip usulüne göre oluşturulmuştur. İlk önce iki vecihli bablardan başlamış on ve üzeri vecihli bablara kadar sırayla gitmiştir. *Tefsiru Luğati'l-Kur'an*'da böyle bir kurala uyulmamış, kavramın tefsiri ele alınarak harf sırasına göre tefsir etme kuralı uygulanmıştır. Harfler ise *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir*'in aksine bab olarak ele alınmıştır. *Tefsiru Luğati'l-Kur'an*'da bu kavramların tefsirinde birçok eklemeler ve *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir*'e nazaran ziyadeler mevcuttur. Bu farklara değinmek gerekirse;

Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir'de "تفسير" اسم hiç geçmemesine rağmen *Tefsiru Luğati'l-Kur'an*'da altı vecihle tefsiri yapılmıştır.(şehidalipaşa varak[1/3]) bunlar;

على ستة أوجه: المسمى، الصفة، التوحيد، التسمية، الأصنام، المثل

Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir'de (İbnü'l-Cevzi, 1987) "الأمر" باب olarak ele alınan emr kavramı onsekiz vecih, *Tefsiru Luğati'l-Kur'an*'da onaltı vecih şeklinde tefsir edilmiştir (şehidalipaşa varak[ب/3]) Bunlar;

على ستة عشر وجهاً: الدين، القول، العذاب، عيسى بن مريم، قتل بيدر، فتح مكة، فتح بني قريظة، القيامة، القضاء، الوحي، الأمر بعينه، الذنب، النصر، الشأن، الفعل، الغرق، الكثير.

Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir'de ziyade olarak الموت المشورة kavramları zikredilmiş, عيسى بن مريم ise hiç ele alınmamıştır.

Yine başka bir örnekte; "الزُوج" تفسیر *Tefsiru Luğati'l-Kur'an*'da (varak[1/29]) üç vecih olarak tefsiri yapılırken على الوسع، القمر، النجم، الوجه: ثلاثة *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir*'de hiç ele alınmamıştır.

Keza, "التوبة" تفسیر *Tefsiru Luğati'l-Kur'an*'da (varak[1/36]) üç vecih tefsir yapılırken الرجوع، التجاوز، الندم، على ثلاثة أوجه: *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir*'de hiç ele alınmamıştır.

على خمسة أوجه: الخبر، القول، القرآن، القصة، تفسیر "الحَدِيث" (varak [1/51]) "Tefsiru Luğati'l-Kur'an'da (varak [1/51]) "الحَدِيث" تفسیر beş vecih tefsir edilirken، العبرة. Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir'de dört vecih olarak ele alınmış ve القول hiç zikredilmemiştir.

Tefsiru Luğati'l-Kur'an'da herbir bab'a yani harfe Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir'e göre kitaba geçildiği zaman, o bab da tefsiri yapılacak kavramlar sırasıyla zikredilir. Mesela,

باب ذكر الباء

بَلَدَةٌ، برج، بهتان، بعث، بيوت، بيع، بقية، باب، باء، برهان، بلاء، بإذن الله، بصير، بعلى، بنيان، بضاعة، بسط، بأس، بر، بغى، باطل، بطش، برق، بحر، بدل، براح، بخس

Daha sonra ise tek tek herbir kavramın vecihleri zikredilerek tefsirine başlanır. Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir'de her bir kitaba başladığında بابا وهو سبعة عشر بابا dedikten sonra kaç vecih olduğunu, أبواب العشرة، أبواب السبعة، أبواب الوجيهين، gibi zikrederek, kavramların tefsirine giriş yapar.

Tefsiru Luğati'l-Kur'an'da mesela bir kavramın tefsirine başlarken önce "الحجاب" tefsiri diye başlık atar sonrada على فوجه منها: الحجاب يعني "الخيل". قوله في سورة ص [33/38]: {حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ}.

الثاني: الحجاب يعني "الساتر". قوله تعالى في سورة الأحزاب [53/33]: {وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَأَلْنَهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ} يعني الساتر؛ كقوله [في سورة مريم، 17/19]: {فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا} يعني أرخت ستراً.

الثالث: الحجاب "الآفة المانعة". قوله تعالى في سورة حم عسق [الشورى، 51/42]: {مَنْ وَرَاءِ حِجَابٍ} كقوله [في سورة المطففين، 15/83]: {كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ} بأفة مانعة لهم من الرؤية.

الرابع: الحجاب "الستور". قوله تعالى في الأعراف [46/7]: {وَيَبْنِيَهُمَا حِجَابًا} يعني ستوراً.

Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir'de ise önce hicabın sözlük anlamını vererek tanımını yapar;

الحجاب: الحاجز المانع من الإدراك. ويقال للأعمى: محجوب لأن بينه وبين الإدراك بالبصر مانعا

Daha sonra da tefsire giriş cümlesi olarak وجه اهل التفسير ان الحجاب في القران على اربعة اوجه giriş yapar.

5. SONUÇ

Kur'an-ı Kerim ve sözlükle ilgili ilimleri bir araya toplayan el-Vucuh ve'n-Nezair ilmi, Kur'an-ı Kerim'de mevcut olan bir lafızla ilgili uygun tefsirin yapılmasına ve böylelikle Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Kur'andaki dil ve bununla bağlantılı olan yapılar tam olarak incelenmeden metnin doğru bir şekilde anlaşılması ve genel yargılara ulaşılması beklenemez. Bu itibarla el-Vucuh ve'n-Nezair kitabı telif edecek bir âlimin, Kur'an-ı Kerim'in yirmi üç yıllık geçmişini çok iyi bilmesi, Arap dili ve belagatine çok iyi hâkim olması, Esbab-ı Nüzul, Garibu'l-Kur'an gibi birçok Kur'an ilimleriyle ilgili konuyu iyi bilmesi ve kavramış olması gerekir. Bu tür çalışmaların genel amacı bir nevi Kur'an-ı Kerim terimleri sözlüğü telif etmektir ki, bu da uzun bir ilmi tecrübeden sonra olur. Aslında el-Vucuh ve'n-Nezair Kur'an-ı Kerim ilimleriyle luğavi ilimlerin ve rivayet ilimlerinin müşterek işbirliğiyle yapılan başlı başına bir çalışma alanıdır. İslamiyet'e ve Müslümanlar'a hizmet etmek, onların birlik beraberlik içinde Allah Teâla'nın dinine sıkıca yapışmalarını sağlamak, Kur'an-ı Kerim'i anlamaya yönelik ilimleri bilmek ve kavramakla olur. Dolayısıyla Vucuh ve'n-Nezair ilminin bu konuda çok önemi vardır.

İbnü'l-Cevzi, kendisinden önce vücuda getirilmiş el-Vucuh ve'n-Nezair eserlerinin eksikliklerini ortadan kaldırmak ve yine Kur'an-ı Kerim ve ilimlerine hizmet etmek maksadıyla eserini kaleme almıştır. Vucuh ve'n-Nezair ilmini o kadar çok kavramış, pekiştirmiştir ki, Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevazir fi ilmi'l Vucuh ve'n-Nezair kitabını Tefsiru Luğati'l-Kur'an adıyla daha yararlı olabilir düşüncesiyle farklı bir metodla yeniden kaleme almıştır. İmam Suyuti, Kurtubi gibi birçok âlim İbnü'l Cevzi'den istifade edip onu kaynak almışlardır.

Tefsiru Luğati'l-Kur'an, isim itibarıyla farklı bir eser olarak görünse de eserin muhtevası bir vucuh ve nezair kitabıdır, hatta Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevazir fi ilmi'l Vucuh ve'n-Nezair kitabının hemen hemen aynıdır. Bu isimde ve dünyada tek nüsha olarak bulunan bu yazma diğer Nüzhetü'l A'yuni'n-Nevazir fi ilmi'l Vucuh ve'n-Nezair nüshasından خ harfine kadar aynı zamanda metod itibarıyla de farklıdır. Sonuç olarak; İbnü'l Cevzi'nin Tefsiru Luğati'l-Kur'an isimli eseri Vucuh ve'n-Nezair litarütürü içerisinde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Kur'an ilimleriyle uğraşan talebelere, Kur'an tercümesi veya mealıyla uğraşan akademisyenlere kaynaklık edebilecek çok kıymetli bir eserdir.

KAYNAKÇA

1. Alluci,(1965) Abdulhamid, Müellefatu İbni'l-Cevzi, Bağdad
2. Altıntaş, (2001) Ramazan, "İtikadi Açından İbnü'l-Cevzi'nin (ö. 597/1218)'nin Tasavvuf'a Yaklaşımı", İstanbul.Avcı, Casim,(1999,) Yavuz Yusuf Şevki, "İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec", DİA, İstanbul.

3. Bilmen, (1974), Ömer Nasuhi, Büyük Tefsir Tarihi, İstanbul.
4. Birişik, (1999), Abdülhamit “İbnü'l-Cevzi: Tefsir İlmindeki Yeri”, DİA, İstanbul.
5. Brockelmann,(1949) Carl, GAL çeviri: Neşet Çağatay, İstanbul
6. Cerrahoğlu, (1980), İsmail“Abdurrahman İbnü'l-Cevzi ve “Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir” Adlı Eseri”, İstanbul.
7. Hanbeli, (1998), İbnü'l-İmad, Şezeratu'z-zeheb, Beyrut.
8. Harun,(1987), Abdüsselam Muhammed, Mu'cemu Mukayyemat İbn Hallikan, Kahire.
9. İbn Receb,(1952), Zeynüddin Ebu'l-Ferec, Kitabu'z-Zeyl ala Tabakati'l-Hanabile, Kahire.
10. İbnü'l-Cevzi, (1990), Ebülferec, Nasihu'l-Kur'an ve mensuhuh: nevasihu'l-Kur'an, Dımaşk.
11. İbnü'l-Cevzi, (1992), Ebülferec, Def'u şübehi't-teşbih bi-eküffi't-tenzih, Nşr. Hasan es-Sekkâf, 2.bs.), Amman
12. İbnü'l-Cevzi,(1986) Ebülferec, Acaibu Ulumi'l Kur'an, Kahire.
13. İbnü'l-Cevzi,(2001), Ebülferec, Saydu'l-hatır, Muhakkik: Abdülkadir Muhammed Atâ, Dâru-l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
14. İbnü'l-Cevzi,(2005), Ebülferec, Adabu'l-Hasani'l Basri ve Zühdühü ve Mevaizihi, Beyrut.
15. İbnü'l-Cevzi, (1988), Ebülferec Ahbarü'l-hamga ve'l-muğaffelin, Muhakkik: Muhammed Ebu Şadî, Kahire.
16. İbnü'l-Cevzi, (2005), Ebülferec, Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir, Muhakkik: Muhammed osman Kahire.
17. İbnü'l-Cevzi,(1948), Ebülferec, Telbisu iblis, Darü'l-Hadis, Muhakkik: Eymen Salih Şa'ban
18. İbnü'l-Cevzî, (1987), Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsir, muhakkik: Ahmed Şemsuddin, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut.
19. İbnü'l-Cevzî, (2006), Meşyahatu İbni'l – Cevzi, Muhakkik: Muhammed Mahfuz, Beyrut.
20. Katip Çelebi,(1592) Keşfü'z-zunun, Beyrut.
21. Kaysiyye, (1979) İmam İbnü'l-Cevzi ve kitabühü'l-Mevduat, Beyrut.
22. Mansur, (2004), Banka Hacer Muhammed, el-Fikrüt't-terbevi inde'l-İmam İbni'l-Cevzi el-Bağdadi, Beyrut.
23. Matar,(1992), Ahmet Fehim, “İbnü'l-Cevzi ve menhecühü fi't-tefsir”, Riyad.
24. Miknasi,(1970) Muhammed el-Miknasi İbnü'l-Kadi, Dürretü'l-hical fi esmai'r-ricat: Zeylu Vefeyati'l-a'yan, Beyrut.
25. Naciye, (1980) Abdullah İbrahim, “İbni'l-Cevzi: Fihristü kütübih”, Irak.
26. Nusayr, (1996), Yavuz- Avcı, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi: arauhü'l-kelamiyye ve'l-ahlakiyye, Beyrut.
27. Sıbt İbnü'l-Cevzi,(1990), Ebülferec Mir'atü'z-zaman, Beyrut.
28. Süyuti, (1976), Celaleddin Tabakatü'l-müfessirin, Beyrut.
29. Taşköprizade,(1961) Ahmed Efendi, Mevzuatü'l-ulum, trc. Kemaleddin Mehmed Efendi, İstanbul.
30. Turgut,(1989) Ali, İbnü'l-Cevzi ve Tefsir Usulündeki Yeri, İstanbul.
31. Turun, (2008) Dilek Yavuz, Cennet ve Cehennemle İlgili Uydurma Hadisler: İbnü'l-Cevzi Örneği, (yayınlanmamış Y. L. Tezi)
32. Zehebi,(1985) Siyeru a'lami'n-nübela Beyrut.
33. Zehebi,(1956) Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, Tezkiretü'l-huffaz, Beyrut.
34. Zirikli,(1992) Hayrettin, el-A'lam, Beyrut.

Endülüs Tefsir Kültüründe Ehl-i Kitapla İlişki Bağlamında Din Ve Vicdan Hürriyeti

Freedom Of Religion And Consciousness In The Context Of The Relationship With The
People Of The Scriptures In The Culture Of Andalusian Tafsir

Mehmet Tahir GÜNDÜZ

Araştırma Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, mtgunduz@bingol.edu.tr, Bingöl, Türkiye

ÖZET

Müslümanların Ehl-i kitapla ilişkileri bağlamında din ve vicdan hürriyeti, birçok çalışmada genel bir şekilde ele alınmakla beraber, Müslümanların Batıyla en önemli karşılaşması sayılan Endülüs tecrübesi özelinde ele alınmamıştır. Ehl-i kitapla ilişki bağlamında din ve vicdan hürriyetine değinen Endülüs müfessirleri arasında, dinde ikrahın meşru olup olmaması meselesinde görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Din ve vicdan hürriyeti konusunu, “Dinde zorlama yoktur” ayeti bağlamında ele alan müfessirlerin kahir ekseriyeti, İslam Dinine girmenin gönülden inanmaya bağlı olduğunu, dinde zorlamanın caiz olmadığını, zorlama sonucu İslam’a giren bir kişinin zahiren Müslüman sayılsa bile gerçekte iman etmiş olmayacağını belirtmişlerdir. Endülüs müfessirleri de genel olarak çoğunluğun görüşünü benimsemekle beraber bu konuda farklı bir yaklaşım sergileyen müfessirler de bulunmaktadır. Buna göre söz konusu ayet, batıla ikrah/zorlama ile alakalı olup İslam’a girmede zorlama, meşru ve geçerlidir. Dolayısıyla baskıyla İslam’a giren kişi, Müslümanlarla beraber yaşayıp hareket ettikçe, zamanla samimi bir kalple dine sarılabilecektir. Cizye meselesinde de VI. asrın sonlarında cizye seçeneğinin kabul edilip edilmemesi hususunda devlet başkanının yetkili sayılmasına yapılan itirazdan ve cizye veren zimminin ödemesini kabul etmenin vücubuna dair getirilen delillerden bu meselede farklı görüşlerin olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Endülüs müfessirleri, konuyla ilgili âlimlerin genel görüşünü kabul etmekle beraber aralarında farklı düşünen müfessirlerin de olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, Endülüs tefsirleri taranarak konuya dair Endülüslü müfessirlerin görüş ve düşüncelerinin tespit edilip değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Özgürlük, Tefsir, Endülüs, Birlikte Yaşama

ABSTRACT

Freedom of religion and conscience in the context of Muslims' relations with the People of the Scriptures, although it has been discussed in a general way in many studies, has not been specifically discussed in the Andalusian experience, which is considered the most important meeting of Muslims with the West. There are differences of opinion among the Andalusian interpreters, who refer to the freedom of religion and conscience in the context of the relationship with the People of the Scriptures, on the issue of whether or not the coercion in religion is legitimate. For this reason, it is among the principal objectives of this article is to search the Andalusian tafsirs, and to determine and evaluate the opinions and thoughts of the Andalusian mufassirs on the subject.

The vast majority of mufassirs who dealt with the issue of freedom of religion and conscience in the context of the Quranic verse "There is no coercion in religion" stated that entering the religion of Islam is based on believing wholeheartedly, that it is not permissible to use compulsion in religion, and that a person who enters Islam as a result of compulsion cannot actually be a believer, even if he is apparently considered a Muslim. Although Andalusian mufassirs generally adopt the opinion of the majority, there are other mufassirs who have a unique approach on this issue. According to them, the relevant Quranic verse is related to compulsion to do wrong, and that is legitimate and valid to force someone to enter Islam, as long as the person who converts to Islam lives and interacts together with Muslims, he will be able to embrace religion with a sincere heart with the passage of time. In the issue of jizya (capitation), at the end of the sixth century, it appears that there are different opinions on this issue concerning the objection to the president's authority over the option of taking the jizya or not, and concerning the evidence about the necessity of accepting the payment of the jizya by the People of the Scriptures who pay the jizya.

As a result, although Andalusian mufassirs accept the general view of scholars on the subject, there can be seen mufassirs who think differently.

Key Words: Religion, Freedom, Tafsir, Andalusia, Coexistence

1. GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'deki emirlere imtisalen Hz. Peygamber, Medine'de İslam Devletini kurmasının hemen akabinde, öncelikle Muhacirler ile Ensar arasında bir kardeşlik anlaşması tesis etmiştir. Daha sonra da Medine'de yaşayan Müşrik Araplar, Yahudiler ve Hıristiyanlarla Medine Sözleşmesi olarak anılan bir vesika imzalayarak toplumsal barışı sağlamış ve şehirde bir düzen kurmuştur. Kitap ve Sünnete sarılmayı şiar edinen Müslümanlar da, Avrupa'ya geçip İspanya'yı fethettiklerinde, Hz. Peygamberin kurduğu devlet sistemini örnek alarak, kurdukları Endülüs İslam Devletinde dünya ve ahiret saadetini hedefleyen bir siyaset izleyerek farklı din, mezhep ve ırktan olan vatandaşlarına karşı adalet ve müsamaha merkezli hareket etmişlerdir.

İslam âlemi tarihte Doğu ve Batı diye iki farklı bölgeye ayrılmakla beraber İslami ilimler alanındaki yeni çalışmaların neredeyse tamamı Doğu ile ilgilidir. Hâlbuki Doğuya kıyasla küçük bir coğrafyayı kapsamasına rağmen kendine özgü şartları ve jeopolitik konumuyla farklılık arz eden Batı İslam dünyasına da ciddi bir şekilde temas edilmesi gerekmektedir. Tarihi süreç içerisinde neredeyse bütün Endülüslü âlimleri Doğuya rihle geleneğini bir gereklilik, hatta bir zorunluluk olarak görmelerine rağmen, Doğudaki rihle geleneği çoğunlukla sadece Doğudaki ilmi seferlerle sınırlı kalmıştır. Bağdat, Şam, Mısır, Semerkant gibi ilim merkezlerinin Doğuda bulunmasının sebep olduğu bu durum, âlimleri Batıya rihle yapmaktan müstağni kılmış gibi görünmektedir. Bunun sonucunda da tabii olarak tek taraflı bir rihle geleneği oluşmuş olduğu söylenebilir.

Müslümanlarla Ehl-i Kitabın sosyal ilişkilerini anlatmaya başlamadan önce kısa bir şekilde Endülüs tarihçesine değinmek yerinde olacaktır. Günümüzde İspanya Krallığı'nın özerk bir bölgesi olan *Endülüs*'ün, kelime olarak kökeni tam bir şekilde tespit edilememekle beraber (Seybold, 1977: 270) Endülüs adının Vandalların yurdu anlamına gelen *Vandalucia* kelimesinden türetildiği kabul edilmektedir. (Özdemir, 2014: 29; a. mlf., 1995: 211; Bedr, 2001: 806) Ayrıca Arap tarihçilerin aynı bölgeyi "Endelüs", Yunanlıların "İberya", Romalıların ise "İspanya" şeklinde adlandırdıkları bilinmektedir. (Dadan, 2009: 372) Endülüs tabiriyle Müslümanların hâkimiyeti altındaki İspanya toprakları kastedildiğinden, Endülüs sınırlarının sürekli değiştiğinin de ifade edilmesi gerekmektedir. Ancak Müslümanlar arasında fethedilen bütün Batı Avrupa toprakları, Endülüs adıyla anılmaktadır. Günümüzde ise Endülüs, İspanyada *Andalucia* olarak adlandırılan, ülkenin güneyindeki el-Meriye (Almeria), Gırnata (Granada), Ceyyan (Jaen), Kurtuba (Cordoba), İşbiliyye (Sevilla), Velbe (Huelva), Malega (Malaga) ve Kadis (Cadiz) vilayetlerini içine alan bölgenin adı olmuştur. (Şeyban, 2010: 42-43)

Hız. Peygamber zamanında başlayan fetih hareketi, Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer dönemlerinde de hız kesmeden devam etti. Hız. Osman döneminde, Sasani İmparatorluğu kısa zamanda dize getirilerek başkent Medain fethedildi ve İranlılar peyderpey İslam dinine girmeye başladılar. Ancak Bizans İmparatorluğu, İslam ordusu karşısında Asya ve Afrika'da yenilgiye uğramasına rağmen Müslümanlar için ciddi problem teşkil ediyordu. Bunun üzerine Hız. Osman, Hız. Peygamberin Müslümanlara bir ideal olarak belirlediği Kostantiniyye/İstanbul'un fethi şerefine nail olmak ve başkent Kostantiniyye'yi iki koldan sıkıştırmak için Suriye valisini Anadolu üzerinden, Afrika valisini de Endülüs üzerinden Bizans üzerine sefere gönderdi. (Hamidullah, 1978: 223, 226; a. mlf., 2018: 62; Atçeken, 2015: 3 vd.) Anadolu üzerinden gidecek ordu gecikmesine rağmen Abdullah b. Nâfi' b. Husayn el-Fihri ve Abdullah b. Nâfi' b. Abdilkays el-Fihri'yi Afrika'dan Endülüs'e gönderen Hız. Osman, daha sonra onlara bir mektup yazarak şöyle diyordu: "*Kostantiniyye, Endülüs yönünden fethedilecektir. Endülüs'ü fethederseniz, Kostantiniyye'yi fetheden kimselerin sevabına ortak olacaksınız.*" Böylece Müslümanlar ilk İslam fetihlerinin bir devamı olarak h. 27/m.647-648 yılında Endülüs ve Avrupa'ya girmiş oldular. (Taberi, 1387: IV, 255; İbnü'l-Esir, 2012: II, 466; İbn Kesir, 2003: X, 226; Hamidullah, 1978: 223; Sırma, 2014: IV, 153)

Avrupa'ya ilk seferler Hız. Osman döneminde başlamasına rağmen, Endülüs'ün tamamen fethedilmesi ancak Emevi Halifesi Velid b. Abdümelik (705-715) döneminde gerçekleştirilebildi. Kuzey Afrika valisi Musa b. Nusayr, halifeden aldığı izin üzerine 91/710 yılında Tarif b. Malik komutasındaki 500 kişilik keşif birliğini Endülüs'e gönderdi. (el-Humeydi, 1998: VII, 291; Ceran, 2016: 20) Birliğin, kendi adıyla anılacak olan Tarif adasından büyük ganimetlerle dönmesi üzerine fetih hazırlıkları başladı. 92/711 yılında Berberi¹ azatlısı Tarık b. Ziyad Endülüs üzerine gönderildiğinde Endülüs'te hüküm süren Vizigot Krallığı, taht kavgaları ve iç çatışmalar sebebiyle zayıflamış durumdaydı. Germen boylarından biri olan Vizigotlar, hem devlet tecrübesine hem de farklı inanç ve kültürlere mensup insanları birlikte yaşatabilme tecrübesine sahip olmadıklarından dolayı hüküm sürdükleri 240 yıl (468-711) boyunca istikrarlı bir yönetim oluşturamamışlardı. Nitekim 33 Vizigot kralından 11 tanesinin taht kavgaları sonucu öldürülmesi, ülkedeki iç karışıklığı gözler önüne sermektedir. (Şeyban, 2010: 45)

Ülkenin içinde bulunduğu bu kargaşadan istifade eden Müslümanlar, eski kral Witiza'nın oğullarının yardımları ve mevcut Kral Roderik aleyhtarı olan Sebte Valisi Julianos'un gemi tedariki ve istihbarat desteğiyle rahat bir şekilde Endülüs'e geçtiler. Cebel-i Tarık dağında karargâh kuran 7000 kişilik İslam ordusu, (Ceran, 2016: 20) el-Cezîretü'l-Hadrâ'yı (Algeciras) ele geçirdikten sonra Kral Roderik komutasındaki (ordunun asker sayısı hakkında kırk binden yüz bine kadar farklı rakamlar zikredilir) Vizigot ordusu ile Lekke Vadisinde karşı karşıya geldiler. Daha sonra gelecek destek kuvvetle beraber 12000 kişiye ulaşacak olan İslam ordusu, (Özdemir, 2014: 23) Avrupa'nın kapılarını İslam'a açan Lekke Vadisi (Barbate) Savaşında (92/711) Vizigotları büyük bir yenilgiye uğrattı. (Özdemir, 2014: 18; Şeyban, 2010: 50; Şeyban, 2014: 27 vd.)

Tarık b. Ziyad, Ramazan ayının sonlarında kazandığı bu zaferden sonra Malega, İlbire (Elvira), Kurtuba, (Kurtuba'nın fethiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Humeydi, 1998: VII, 298) İsticce (Ecija) ve başkent Tuleytula (Toledo)'yu fethederek 4-5 ay gibi kısa bir süre içerisinde İspanya'nın yarısını fetheden bir komutan olarak tarihe geçti. Ardından Musa b. Nusayr, 712 yılında çoğunluğu Araplardan oluşan 18000 kişilik ordusuyla İspanya'ya geçerek, İşbiliyye, Karmüne (Carmona), Neble (Niebla) ve Mâride (Mérida)'yi fethettikten sonra Tuleytula'da Tarık b. Ziyad ile buluştu. (Özdemir, 2014: 26) Kuzeye yapılan seferin sonunda, 713 tarihinde Liyûn (Leon), Galış (Galicia), Lâride (Lerida), Berşelûne (Barcelona) ve Sarakusta (Zaragoza, Saragossa) şehirleri de fethedildi. Hatta Pireneler aşılarak, VIII. yüzyılda Avrupa'nın en güçlü devleti olan Frank topraklarına girildi. Ancak Musa b. Nusayr, halifeden izin alamadığından, Endülüs'ün idaresini oğlu Abdülaziz'e bırakarak Tarık b. Ziyad ile birlikte başkent Dımaşk'a dönmek durumunda kaldı. Böylece Endülüs'te 781 yıl sürecek İslam hâkimiyeti başlamış oldu. (Şeyban, 2010: 51; Şeyban, 2014: 29-30)

¹ Araplar, Afrika kıtasının yerli halkı için Berberi ifadesini kullanır. Romalılar Afrika'yı işgal ettiklerinde büyük bir mukavemetle karşılaştıklarından direnişçi halk için Barbaros yakıştırmasında bulunmuşlardır. Berberilerin kökeni ve anavatanları ve Berberi dilinin aslı konuları halen tartışılmaktadır. (Bkz. Yıldız, 1992: V, 478-483; Şeyban, 2010: 50)

2. ENDÜLÜS TEFSİR KÜLTÜRÜNDE DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ

Medeniyetin en önemli simgeleri arasında sayılan din ve vicdan hürriyeti, Kur'an'da da temel bir ilke olarak yer almaktadır. Kur'an'ın en yüce ayeti sayılan Ayetü'l-Kürsi'nin hemen akabinde Yüce Allah “*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah hakkıyla işiten ve bilendir*” (Bakara 2/256) buyurmaktadır. Başka ayetlerde de “*(Resûlüm!) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?*” (Yunus 99); “*De ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır.*” (Kehf 29) buyurmuştur.

İslam, sevgi ve barış dini olarak, tüm dünyayı hâkimiyeti altına almayı ve insanların tamamını Allah'ın sancağı altında birbirlerini seven kardeşler haline getirmeyi gaye edinir. İslam, düşmanlık ve saldırı hariç, bu temel ilkesinden asla vazgeçmez. (Kutub, 1986: VI, 3544; Yılmaz, 1997: 92) Burada bir hususu özellikle ifade etmek gerekir ki, barışın hüküm sürdüğü dönemlerde İslam'ın daha hızlı yayıldığı tarihî bir gerçektir. Nitekim İmam Şafî, İslam tarihinde Hudeybiye Barış Antlaşmasından daha büyük bir fetih olmadığını nakleder. (Beyhakî, 1994: II,62-63) Zira imzalanan anlaşma sayesinde, pek çok hayır hâsıl olmuş, insanlar bir araya gelme imkânı bulmuş ve Allah'a iman yayılmıştır. (İbn Kesir, 1994: IV, 165) Ayrıca meydana gelen iki yıllık barış döneminde, o zamana kadar İslam'a girenlerin sayısı kadar veya daha fazla sayıda insan Müslüman olmuştur (Döner, 2017: 214) ki bu da barışın ne kadar büyük bir fetih olduğunu gözler önüne sermektedir.

Müslümanlar, tarih boyunca fethettikleri beldelerin halklarına, insan onuruna yaraşır şekilde muamelede bulunmuşlardır. İslam, o beldelerin insanlarından hiçbirisini, dini, ırkı veya renginden dolayı dışlayıp ötekileştirmemiştir. Mevali olarak anılan azat edilmiş kölelerin ve fethedilen bölgelerdeki insanların İslamî ilimlerde elde ettikleri paye herkesin malumudur. Hatta devletin çeşitli kademelerinde çalışan farklı etnik ve dinî gruplar, bu görevlerinden alınmamakla birlikte, İslam devletinde bazı gayri müslimlere genel valilik bile tevdi edilebilmiştir. Fetih bölgelerinin gelirleri, öncelikle o bölgenin ihtiyaçları için kullanılmış ve artması durumunda ancak beytülmale gönderilmiştir. Dolayısıyla Müslümanların fethettikleri yerlerdeki insanların sömürülmesi (Yılmaz, 1997: 95) veya asimile edilmesi söz konusu olmamıştır. Günümüze kadar hala o beldelerde farklı inanç ve kültüre mensup insanların bulunması, bu durumun apaçık bir kanıtıdır. Ancak tersini söylemek yani bir dönem İslam'ın hükümranlığında olup da günümüzde gayri müslimlerin hükmettiği bölgelerde ne Müslümanların ne de hâkim kültür dışındaki yabancı kültürlerin etkisini görmek pek mümkün değildir.

Tebliğ vazifesini ifa eden Hz. Peygamber'in, bunu yaparken asla zorlamaya başvurmaması Kur'an-ı Kerim'in önemli bir emri olarak karşımızda durmaktadır (Kaf, 45, Gaşiye, 22). Tebliğ metoduyla ilgili olarak “*(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir*” (Nahl, 19) buyuran Yüce Allah, Ehl-i Kitabı İslam'a davet hakkında “*İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel metotla mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur*” (Ankebut 46) tavsiyesinde bulunmuştur.

Hz. Peygamber, henüz VII. yüzyılda, gerek Medine Sözleşmesi, gerekse de Veda Hutbesinde temel insan haklarını kabul edip garanti altına alırken güya özgürlüğün beşiği sayılan Fransa'da, ancak 1930 yılında bu haklar anayasayla güvence altına alınmıştır. (Kaya, 2011: 263) Endülü's'e sekiz asır hükmeden Müslümanlar, Gayr-i Müslimlerle bir arada yaşarken, asla onların dinlerine müdahale etmemişlerdir. Oysaki Hıristiyanlar Endülü's'ü ele geçirdiklerinde, Müslümanları Hıristiyan olmaya zorlamışlar ve kabul etmeyenleri katliama tabi tutmuşlardır. Tarihçilerin ifadelerine göre üç milyon Müslüman engizisyon mahkemelerinde ölüme mahkûm edilmiştir. Bir milyona yakın Müslüman da sınır dışı edilmiş (Raif, 1993: 396) ve bunların dörtte üçünden daha fazlası gideceği yere ulaşmadan yollarda can vermiştir. (Şimşek, 2001: 277-278; Yavuz, ts.:219)

İslam'ın din ve vicdan hürriyetine yönelik belirlediği ilkelerden biri de şu ayettir: “*Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilgisizce, düşmanca Allah'a söverler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini cazip gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.*” (En'am 6/108) Allah Teala, bu ayetle kâfirlerin taptıkları ilahlarına ve putlarına sövmeyi yasaklamıştır. Çünkü onların taptıkları ve kutsal saydıklarına sövülürse onlar da Allah'ın azametini kavramadaki cehaletleri sebebiyle Allah'a söverler ve bu durum onların küfürlerini arttırır. (Kurtubî, 1988: VII, 41; Yılmaz, 1997: 98) Öyleyse Müslüman, sedd-i zerai' ilkesine sarılıp basiretli davranarak “Bir şeye sebep olan, onu yapan gibidir” (Buharî, 1422: 127; Ebu Davud, 2009: VII, 447) sırınca böyle büyük bir cürme sebebiyet vermemelidir.

Görüldüğü üzere her ne kadar putları alaya almak ve onlara sövmek, bir iyilik olarak telakki edilse de İslam'ın ve Müslümanların zarar görmesine yol açması halinde bundan sakınmak vacip olur. Çünkü bu durum, kâfirlerin de Allah ve Resulünü eleştirip alaya almalarına ve onların daha fazla dinden nefret etmelerine yol açar. (Razî, 1420: XIII,110) Bu nedenle fertlerin ve toplumların mukaddes saydıkları değerlere sövmek ve hakaret etmemek gerekir. Nitekim Fıkıh kitaplarında herhangi bir dine sövmek, elfaz-ı küfürden sayılmıştır. (Elmalılı, ts.: III, 2022-2023;

Yılmaz, 1997: 99) Zaten hakaret ve sövgüye varmadan eleştiride bulunmak, bir davetçinin sahip olması gereken hasletlerin başında gelmektedir.

Müfessirler, genelde din ve vicdan hürriyeti konusunu “*Dinde zorlama yoktur*” ayetinin tefsiri bağlamında ele almışlardır. Konuyu veciz bir şekilde ifade eden bu ayetle ilgili tefsir literatüründe farklı görüşler ileri sürülmüştür.² Müfessirlerin cumhuru göre bu ayet, *haberî* bir cümle olup “Doğruluk ile eğrilik birbirinden apaçık bir şekilde ayrıldıktan sonra iman, zorlamayla olmaz; ancak kalpten gelen samimi bir tasdikle olur” anlamına gelmektedir. (Zemahşerî, 2005: 146; Beydavî, 2003: I,135; Neseî, 1993: I, 133; İbn Cüzey, 1416: I, 132; İbn Arefe, 2008, I, 312; Salih, en-Nusayrat, 2015: 1135) Tabii bu ifade, nefiy olup vakıyı ortaya koyma anlamında haberî olsa da nehiy makamında sayılması da mümkündür. Çünkü nefiy ve nehiy birbirine zıt olmadıkları gibi, nefiy daha belîğ bir şekilde nehyi de içine alır. (Salih, en-Nusayrat, 2015: 1135-1136)

Seyyid Kutub, İbn Aşur, Kasımî, Muhammed Reşid Rıza, Seyyid Tantavî ve Ebu Zehre gibi pek çok son dönem müfessir ise, “*Dinde zorlama yoktur*” ayetinin nehiy anlamında olup kayıtsız şartsız âmm ve muhkem olduğu görüşündedirler. (İbn Aşur, 1984: III, 26; Salih, en-Nusayrat, 2015: 1127.) Dolayısıyla bu ayet-i kerime, İslam devletinin yönetimi altında yaşayan gayri müslim tebaanın cizye verdikten sonra inancının gereklerini hür bir şekilde yerine getirebileceklerini göstermektedir. (Taberi, 2015: V, 412; Mekkî, 2008, I, 851; İbn Atiyye, 2007: I, 343; Ebu Hayyan, 1420: II, 615.)

Nihayetinde ayet-i kerimeye göre, ayetin formu ister ihbarî olsun, ister inşaî olsun, hiçbir yetkili Müslüman, baskı uygulayarak bir gayri müslimi İslam’a girmeye zorlayamaz. Hiç kimsenin bu hususta zor kullanma hakkı olmadığı gibi, haddi de değildir. Zaten baskı altındaki iman ve ikrar, Allah katında makbul da değildir.

Konuyla ilgili yukarıdaki genel bilgileri verdikten sonra Endülüs müfessirlerinin mevzuya dair görüşlerine geçmeden önce, ilgili ayetin nüzul sebebiyle alakalı zikredilen iki rivayeti aktarmak yerinde olacaktır:

Suddî'nin naklettiği rivayete göre Ensar'dan Salim b. Avf Oğullarından Ebu Husayn³ adındaki sahabinin iki oğlu vardı. Şam'dan gelen tacirler zeytinyağı satmak için Medine'ye geldiklerinde Ebu Husayn'ın iki oğlunu Hıristiyanlığa çağırınca ikisi de kabul etti ve onlarla beraber Şama gittiler. Bunun üzerine Ebu Husayn, durumu Hz. Peygamber'e arz ederek onların geri getirilmelerini istedi. (Zemahşerî, 2005: 146; Beydavi, 2003: I,135; Neseî, 1993: I,133; İbn Kesîr, 1994: I,273; İbn Aşur, 1984: III, 28) İşte yukarıdaki ayet-i kerime, bu olay üzerine nazil oldu ve Hz. Peygamber onlara “*Allah, onları (rahmetinden) uzaklaştırsın! Onlar küfre dönenlerin ilki oldular*” bedduasında bulundu. Ebu Husayn, bu duruma üzülmüce “*Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar.*” (Nisa 4/65) ayeti indi. (Suddî, 1993: 161; Taberi, 2015: V, 410; İbnü'l-Feres, 2006: I, 382) Ancak bazı müfessirler, bu görüşü eleştirerek Nisa 4/65 ayetinin Hz. Zübeyr ve Ensar'dan olan bir komşusu hakkında nazil olduğuna dair rivayetin sahih olduğunu, dolayısıyla ilgili ayetin Ebu Husayn ile alakalı olmadığını belirtir. (Taberi, 2015: V, 407 vd.; Mekkî, 2008: I, 851-852; İbn Kesîr, 1994: I,273; İbn Aşur, 1984: III, 27)

Abdullah b. Abbas'a göre bu âyet-i kerime, çocuğu olmayan Ensar kadınları hakkında nazil olmuştur. Bu kadınlar, Ehl-i Kitabı, müşriklerden üstün gördüklerinden çocuğu olduğu takdirde onu Yahudi yapacaklarına dair adakta bulunurlardı. Hz. Peygamber (sav) Benî Nadir Yahudilerini Medine'den sürdüğünde, onların içinde Ensar'ın çocukları da bulunuyordu. Ensar, evlatlarının sürgünden kurtulmaları için onları Müslüman olmaya zorlamak isteyince “*Dinde zorlama yoktur*” ayeti indi. (Taberi, 2015: V, 407 vd.; Mekkî, 2008: I, 851-852; İbn Kesîr, 1994: I,273; İbn Aşur, 1984: III, 27) Âmir eş-Şa'bi ve Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın katıldıkları bu görüş hakkında Nahhas, “Bu rivayet, senedi sahih olması hasebiyle en uygun görüştür, böyle meselelerde akla itibar edilmez” demektedir. Ancak Mücahid ve bir rivayete göre Said b. Cübeyr, (İbn Ebu Zemenîn, 2002: I, 252) Ensar çocuklarının sütanneye verilmeleri sebebiyle Yahudilerin yanında olduğunu, tabii onların yanında büyüdükleri için de Yahudileştiklerini belirtmektedirler. (Taberi, 2015: V, 411; İbn Atiyye, 2007: I, 343; İbnü'l-Feres, 2006: I,385; İbn Ebi Zemenîn, 2002: I, 252; Kurtubî, 1988: III, 182)

Endülüs müfessirlerinin konuyu ele almalarına gelecek olursak, genel olarak klasik tefsirlerde geçen görüşleri zikrettiklerini ve çoğunluğun görüşüne katıldıklarını söylemek mümkündür. (Mekki, 2008: I, 851; İbnü'l-Feres, 2006: I, 382; Kurtubî, 1988: III, 182; Ebu Hayyan, 1420: II, 615; İbn Cüzey, 1416: I, 132) Ancak Mülûkü't-Tavaif döneminin sonları ile Murabıtlar döneminin başlarında yaşayan Endülüs coğrafyasının en önemli müfessirlerinin başında gelen Ebu Bekir İbnü'l-Arabî, yukarıdaki ayeti farklı bir bakış açısıyla yorumlayarak, ayetteki nehyin batıla zorlama hususunda olduğunu, hakka zorlamanın dince meşru olduğunu söyler. Görüşünü desteklemek için “*Fitne tamamen yok edilinceye ve din (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse, zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur*” (Bakara 2/193) ayeti ile “*Allah'tan başka ilah olmadığına*

² Kurtubî bu ayetin manasıyla ilgili altı görüş zikrederken, Cadullah Bessam Salih ve Cihad Muhammed en-Nusayrat, konuyla alakalı makalelerinde, ayetin tefsiriyle ilgili on dört görüşü delilleriyle birlikte uzunca işleyip değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Salih, en-Nusayrat, 2015: 1125 vd.)

³ Bazı kaynaklarda sahabinin adı Husayn veya Husaynî olarak geçmektedir. Bkz. (Taberi, 2015: V, 410; İbn Kesîr, 1994: I,273)

şahitlik edip bana ve benim getirdiklerime iman edinceye dek insanlarla savaşmakla emrolundum. Eğer bunları yaptılarsa, benden mallarını ve kanlarını korumuş olurlar. İslâm'ın koyduğu haklar bunun dışındadır. Diğer konulardaki hesapları ise Allah'a aittir” (Buharî, İman, 1422: 25; Müslim, İman, ts.: 34) hadisini delil getirir. İbnü'l-Arabî devamında, “İmana zorlanan kişi, kalben inanmadığı halde ikrah nasıl caiz olabilir” sorusuna iki şekilde cevap verilebileceğini söyler:

1- Hz. Muhammed (sav) insanları hakka çağırdı, haklılığına dair deliller getirdi ve bu uğurda büyük zorluklara katlandı. Bu davet ve uyarılar sayesinde İslam güç kazandı ve Müslümanların sayısı arttı. Kâfirlerin “Duymadık, bilmiyorduk” mazeretleri bu şekilde bertaraf edilince, kılıçla davet merhalesine geçilmiş oldu.

2- İmana zorlanan insan, Müslümanlarla beraber hareket edip ibadet edince, Allah'ın tevfiğiyle bir müddet sonra halis niyetle dinine sarılır. Eğer gönülden inanmazsa bile, zahire göre muamelede bulunur, hesabını Yüce Allah'a havale ederiz. (İbnü'l-Arabî, ts.: I, 311)

Küfre ikrah meselesindeyse “*Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır.*” (Nahl 16/106) ayeti mucibince zorlamanın yok hükmünde olduğunu, dolayısıyla kâfir olmaya zorlanan Müslümanın dinden çıkmayacağını ifade eder. (İbnü'l-Arabî, ts.: I, 311)

İbnü'l-Arabî, İslam'a yeni girenlerin yapması gereken şeyleri anlatırken, mühtedilerin İslam'a giriş anlarının kayıt altına alınması gerektiğini belirten âlimlerin görüşlerini zikreder. Ardından “İsteyerek Müslüman oldu” tabirini eleştirerek isteyerek veya zorla İslam'a girme arasında bir fark olmadığını, her iki durumda da İslam'ının geçerli olacağını, dolayısıyla o andan itibaren İslam'dan çıkarsa haddenden öldürüleceğini söyler.⁴ Ona göre, eğer bir zimmî suç işler de ölüm veya dayak cezasından korktuğu için kendisini kurtarmak amacıyla Müslüman olursa cezadan kurtulur. Ancak eğer birisi sebepsiz yere bir zimmîye “Müslüman olmazsan seni öldüreceğim” diyerek tehdit ederse bu geçerli olmaz, dolayısıyla tehditten emin olup eski dinine dönmesi durumunda kendisine ceza gerekmez. (İbnü'l-Arabî, ts.: IV, 240)

İbnü'l-Arabî'nin talebesi olan İbnü'l-Feres el-Ğirnafi ise, isim vermeden, hocasının ikrahın meşruiyetine dair görüşlerine de cevap teşkil edecek şekilde, şöyle bir değerlendirmede bulunur: Görüyorum ki çağımızda yaşayan bazı hocalar, kendi hocalarından da nakillerde bulunarak, Hıristiyan ve Yahudiler hakkında devlet başkanının muhayyer olduğunu, onları İslam veya kılıç arasında bir tercih yapmaya zorlayabileceğini ve cizye seçeneğini kabul etmek zorunda olmadığını söylüyorlar. Delil olarak da “*Hz. İsa'nın haçı kıracağını ve cizyeyi kaldıracığını*” (Buharî, Büyü, 1422: 2222; Müslim, İman, ts.: 71) belirten hadisi zikrediyorlar. Onlara göre Hz. İsa, dünyaya indiğinde Hz. Muhammed (sav)'in şeriatıyla amel edeceğine göre, demek ki Hz. Muhammed (sav)'in şeriatinde cizyeyi kaldırmak mümkündür ki Ehl-i kitaptan cizye kabul edilmiyor. Hâlbuki bu, ancak ayetin mensuh olduğuna dayanan ve küçük bir grup dışında destekçisi olmayan bir görüştür. Çünkü Ehl-i kitabın cizye vermeyi kabul etmesi durumunda, bunu kabul etmenin vücubiyeti hususunda âlimler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. (İbnü'l-Feres, 2006: I, 383) Hatta İbn Hazm, cizye ödeme durumunda canlarını koruma altına aldıkları hususunda icma olduğunu söyler. Ayrıca bu hadisi burada delil getirmek, pek sağlıklı değildir. Çünkü hadiste geçen *يضع الجزية* tabirinin cizye vaz etmek/ tayin etmek anlamına gelme ihtimali de mevcuttur. Nitekim “*Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.*” (Tevbe 29) ayetinin zahiri de bunu teyit etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber, İslam ordusunu onların üzerine gönderdiğinde öncelikle İslam'a davet edilmelerini, kabul etmedikleri takdirde cizye ödemelerini ve her iki teklifi de kabul etmemeleri durumunda onlarla savaşılmasını emretmiştir. Ehl-i kitap için söylediklerimiz Mecusiler için de geçerlidir. Çünkü Hz. Peygamber, “*Ehl-i kitap için yaptıklarınızı onlara da uygulayın*” (Malik, 1985: I,278) buyurmuştur. Dolayısıyla bu görüşe göre onlar da Ehl-i kitap sayıldıklarından, cizyeyi kabul etmeleri durumunda İslam'a zorlanamayacakları hususunda ittifak vardır. (İbnü'l-Feres, 2006: I, 383-384)

Hadis ve Siyer kaynaklarından öğrendiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber, hiç kimseyi İslam'a girmeye zorlamadığı gibi İslam'dan döndüğü için de kimseyi öldürmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Müslüman olduktan sonra hastalığını öne sürerek dinden dönen bir bedevinin, Medine'yi terk etmek isteğini uygun görmemekle beraber ona engel de olmamıştır. Ayrıca İslam'dan döndükten sonra tekrar Müslüman olan bazı kişileri de affetmiştir. Mesela Hz. Osman'ın sütkardeşi Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh, el-Haris b. Suveyd ve Mukayyis b. Subabe bunlardandır. el-Haris b. Suveyd, cahiliye döneminde babasını öldüren ve İslam ordusunun bir neferi olan el-Mücezzer b. Ziyad'ı, Uhud Savaşında öldürüp dinden dönmüş ve müşriklere katılmıştı. Daha sonra Mekke fethinde yeniden Müslüman olmuş, kardeşinin af dilemesiyle Hz. Peygamber onu affetmiş, ama el-Mücezzer'e kısasen öldürülmesini emretmişti. İslam'dan ilk dönen Mukayyis b. Subabe de kardeşini yanlışlıkla öldüren ve diyetini de ödemiş olan bir Müslümanı kasten öldürdüğü için Hz. Peygamber onun hakkında ölüm emri vermişti. (Ünal, Özdemir, Yazıcı, 2013: 25-26)

⁴ Yaşadığı dönemde ihtida eden pek çok İspanyolun eski dinlerine dair birçok rivayet mevcut olduğu halde yeniden İslam hâkimiyeti altına girenlerin haddenden öldürüldüğüne dair herhangi bir kayda rastlamadığımızı da belirtmemiz gerekiyor.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, İslam idaresi altında bulunan zimmîlerin söz konusu özgürlüğü onların İslam dinine hakaret etmemeleri ve saygısızlıkta bulunmamaları şartına bağlıdır. Elbette diğer din mensupları da bu saygıyı kendi yönetimleri altında yaşayan Müslüman azınlıklardan talep etmektedirler. Ayrıca Gayri müslimler, kendileriyle yapılan antlaşma şartlarına bağlı kalmak ve kendi dinlerince da suç kabul edilen hususlara uymadıklarında verilecek hükme boyun eğmekle yükümlü oldukları gibi İslam'ın ve Müslümanların aleyhine İslam toplumunun bütünlüğünü bozmaya yönelik herhangi bir faaliyette de bulunamazlar. (Yılmaz, 1997: 90-91)

3. SONUÇ

Yaklaşık sekiz asır Endülüs'te hüküm süren Endülüs İslam Devletinin sınırları, sürekli birlik ruhuyla hareket edenlerin lehine, birbiriyle çekişip çatışmaların aleyhine olacak şekilde değişime uğrayıp durdu. Endülüs bir taraftan İslam medeniyetinin Batı'ya yansıyan parlak yüzünü temsil edip Müslümanların göğsünü kabartırken, diğer taraftan en yükseklerden sert bir düşüşü, Avrupa uygarlığının temelini atıldığı topraklarda yankılanan Endülüs Mersiyesinin sessiz çılgınlığını ve tarihin şahit olduğu en acımasız soykırımlardan birini hatırlatmaktadır.

Tarihin kaydettiği anekdotlara bakıldığında, İslam Dininin hızla yayılmasının ve ihtida olaylarının perde arkasındaki en önemli etken, Müslümanların beraber yaşadıkları gayri müslimlerle insanî ilişkilerde güzel muamelede bulunmaları, ticari ilişkilerde doğruluk ve dürüstlükten ayrılmamaları, hukukî meselelerde adaletle riayet etmeleri, sosyal ilişkilerde belli dönemlerdeki bazı kısıtlamalar hariç din farkı gözetmemeleri, kısacası hayatın her alanını kuşatan İslam'ın güzel ahlakıyla donanmalarıdır. Gerek İslamî kaynaklar, gerekse de yabancı kaynaklar bunun örnekleriyle doludur.

Endülüs müfessirlerinin ezici çoğunluğu, din ve vicdan hürriyeti konusunda cumhurun görüşünü benimsemektedir. Ancak, Endülüs birliğinin bozulup kaosun hakim olduğu bir dönemde yaşayan Ebu Bekir İbnü'l-Arabî, "*Dinde zorlama yoktur*" ayetini farklı bir bakış açısıyla yorumlayarak, ayetteki nehyin batıla ikrah hususunda olduğunu, hakka zorlamanın dince meşru olduğunu söyler. Görüşünü desteklemek için ayet ve hadisten de delil getiren müfessir, devamında, zorlamayla dine giren insanın, Müslümanlarla beraber yaşadıkça halis niyetle İslam'a sarılabileceğini söyler.

Tefsirinde hemen hemen her başlık altında Ehl-i kitaba dair fikhî hükümleri gündeme getiren İbnu'l-Feres el-Ğırnatî de, devlet başkanının Gayri müslimler hakkında muhayyer olduğu, onları İslam veya kılıç arasında bir tercih yapmaya zorlayabileceği, cizye seçeneğini kabul etmek zorunda olmadığı görüşünü eleştirerek, Ehl-i kitabın cizye ödemeyi kabul etmesi durumunda, bunu kabul etmenin vacip olduğunu ve bu hususta âlimlerin hemfikir olduğunu ifade eder.

KAYNAKÇA

1. el-Humeydî, Abdulaziz b. Abdullah. (1998). et-Tarihul İslamî Mevakif ve İber, Daru'd-Da've, İskenderiyye.
2. Atçeken, İ. (2015). "Endülüs'ün Fetih Süreciyle İlgili Görüşlere Eleştirel Bir Yaklaşım", Selçuk ÜİFD, 19(19):17-30.
3. Bedr, A. (2001). el-Endelus, el-Mevsu'atu'l-Arabiyye, Dimaşk.
4. Beydavî, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed. (2003). Envaru't- Tenzil ve Esraru't- Te'vil, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
5. Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. (1994). Ahkamu'l-Kur'an li's-Şafîi, Mektebetu'l-Hanci, Kahire.
6. Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. (1422). el-Cami'üs-Sahih, (Thk. Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nasır), Daru Tavki'n-Necat.
7. Ceran, İ. (2016). Puvatya Savaşı (732), Abant İzzet Baysal ÜİFD, 4(8):17-47.
8. Dadan, A. (2009). "Endülüs Adının Kökeni Üzerine", İSTEM Dergisi, 7(14):371-376.
9. Döner, N. (2017). "Kur'an'a Göre Cihad ve Terör (Kur'an Ayetleri Teröre Mesnet Teşkil Eder mi?)", İslam ve Yorum Temel Tartışmalar, İmkanlar ve Sorunlar, 2017, II:209-237, Malatya.
10. Ebu Davud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. (2009). Sünen (thk. Şuayb el-Arnâvut vd.), Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye.
11. Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî. (1420). el-Bahrü'l-Muhît fi't-Tefsîr (Thk. Sıtkî Muhammed Cemil), Dârü'l-Fikr, Beyrut.
12. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. (ts). Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat.
13. Hamidullah, M. (1978). "Fethu'l-Endelüs (İspanya) fi Hilâfeti Seyyidînâ Osman senete 27 li'l-Hicreti", İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, 7(0):-.

14. Hamidullah, Muhammed 2018, Endülüs'ün (İspanya) Hz. Osman'ın Halifeliği Sırasında -Hicrî 27 Yılında-Fethi (Çev. Selahattin Polatoğlu), Kocaeli İlahiyat Dergisi, 2(1):57-66.
15. İbn Arefe, Muhammed b. Muhammed et-Tunusî el-Malikî. (2008). Tefsiru İbn Arefe, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
16. İbn Aşûr, Muhammed et-Tahir. (1984). Tefsiru't-Tahrir ve't-tenvir. ed-Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus.
17. İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib el-Endelusi. (1428/2007). el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz, Vezaretu'l-Evkaf veş-Şuuni'l-İslamiyye, Doha.
18. İbn Cüzey, Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ahmed el-Kelbî el-Gırnâtî. (1416). et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl. (Thk. Abdullah el-Halidî). Şeriketu Dari'l-Erkam.
19. İbn Ebu Zemenîn, Muhammed b. Abdullah el-İlbîrî. (2002). Tefsiru'l-Kur'ani'l-Aziz I-V, (thk. Ebu Abdullah Huseyn b. Ukkâşe vd.), el_Faruku'l-Hadise, Kahire.
20. İbn Kesir, Hafız İmaduddin Ebul-Fida İsmail b. Ömer. (2003). El-Bidaye ve'n-Nihaye, I-XXI, Daru Hicr.
21. İbn Kesir, Hafız İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. (1994). Tefsir'ul Kur'ân'il Azim, Daru'l-Hayr, Dimaşk.
22. İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah el-Meâfirî. (ts.). Ahkamu'l-Kur'an, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
23. İbnü'l-Esir, Ebü'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullah b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. (1997). el-Kâmil fi't-Târîh, Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut.
24. İbnü'l-Feres, Ebu Abdullah Abdu'l-Mun'im b. Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî. (2006). Ahkamu'l-Kur'an, (Thk. Taha b. Ali Bu'Sureyh vd.), Daru İbn Hazm, Beyrut.
25. Kaya, R. (2011). Kur'an'a Göre Ehl-i Kitap ve İslam, Yağmur Yay., İstanbul.
26. Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Hazrecî. (1988). el-Cami'u li Ahkami'l-Kur'an I-XX, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
27. Kutub, S. (1986). Fizilâl'il-Kur'ân, Daru's-Şuruk, Beyrut.
28. Malik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. (1985). el-Muvatta', (Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Daru İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut.
29. Mekkî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. (2008). el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye fi İlmi Me'âni'l-Kur'ân ve Tefsîrihî ve Ahkâmihî ve Cümelin min Fünûni Ulûmih, Cami'atu'-Şârika.
30. Müslim b. Haccac Ebu'l Huseyn Kuşeyri. (ts.). Sahihu Müslim (Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Daru İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut.
31. Neseî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. (1993). Medariku't- Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vîl, Eda Neşriyat, İstanbul.
32. Özdemir, M. (2014). Endülüs, İSAM Yay., İstanbul.
33. Özdemir, M. (1995). "Endülüs", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XI):225-232, İstanbul.
34. Raif, A. (1993). Endülüs Yok Edilişin Öyküsü, Araştırma Yay., İstanbul.
35. Râzî, Fahrüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer. (1420). et-Tefsiru'l- Kebir (Mefatihü'l-Ğayb), Daru İhyai't- Turasi'l- Arabi, Beyrut.
36. Salih C. & en-Nusayrat C. (2015). "Lâ İkrahe fi'd-Din Dirase Tefsiriyye Mukarine", Dirâsât ulumu's-Şeria ve'l-Kanun, 42(3):1125-1141.
37. Seybold, C.F. (1977). Endülüs, İslam Ansiklopedisi (İA), (4):270-273, İstanbul.
38. Sırma, İ.S. (2014). Müslümanların Tarihi, Beyan Yay., İstanbul.
39. Suddî, İmam Ebu Muhammed b. Abdurrahman. (1993). Tefsiru's-Suddiyyi'l-Kebir, (thk. Muhammed Ata Yusuf), Daru'l-Vefa, Mansura.
40. Şeyban, L. (2010). Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hiristiyan İlişkileri, İz Yay., İstanbul.
41. Şeyban, L. (2014). Endülüs, Albaraka Türk Yay., İstanbul.
42. Şimşek, M.S. (2001). Kur'an'ın Ana Konuları, Beyan Yay., İstanbul.

43. Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Halid el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. (1387). Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî) I -XI, Daru't-Turas, Beyrut.
44. Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Halid el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. (2015). Camiu'l Beyan an Te'vîl'i Ây'il Kur'ân, (thk. Ahmed Abdurrezzak el-Bekrî vd.), Daru's-Selam, Kahire.
45. Ünal, İ.H.; Özdemir, M. & Yazıcı, N. (2013). İslam Kültüründe Hoşgörü Bir Arada Yaşama Tecrübemizin Esasları Örnekleri, DİB Yay., Ankara.
46. Yavuz, Y.V. (ts.). İslam'da Düşünce Ve İnanç Özgürlüğü, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul.
47. Yıldız, H. D. (1992). "Berberîler", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (V):478-483.
48. Yılmaz, H. (1997). Kur'an'ın Işığında Müslim-Gayri Müslim Münasebetleri, Kayıhan Yay., İstanbul.
49. Zemahşerî, Ebu'l Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. (2005). el-Keşşaf an Hakaiki Ğavamid'it-Tenzîl ve Uyun'il Ekâvil fi Vechi't Te'vîl, Daru'l-Marife, Beyrut.

Bir Narsisizm İncelemesi: Gelişimi, Türleri, Etiyolojisi, Tanısı Ve Tedavisi

A Review Of Narcissism: Its Development, Types, Etiology, Diagnosis And Treatment

Nuran KORKMAZ YILDIRIM Ayça Ferda KANSU

Dr., NPL Psikolojik Danışmanlık, İstanbul
Dr. Öğr.Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Psikoloji Pr. İstanbul, Türkiye

ÖZET

Psikoloji disiplinin yakından incelediği kavramlar arasında narsisizm, son dönemlerde ön plana çıkmaktadır. Kavram ile ilgili hem kuramsal hem de uygulamalı çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışma narsisizm kavramı ile ilgili genel bir tartışma yaparak, alanda son dönemde meydana gelen gelişmeleri incelemektedir. Kavramın genel bir terim olarak ortaya çıkışından bir kişilik bozukluğuna dönüşümünün tarihçesinin ele alındığı bu makalede, narsisizm ile ilgili güncel tartışmalar da değerlendirilmektedir. Çalışma bu değerlendirmeyi, kavramın gelişimini, türlerini, etiolojisini, tansını ve tedavisini incelemek amacı ile yapmaktadır. Kapsamlı bir değerlendirme sunan bu çalışma, kavram ile ilgili gerek kuramsal gerekse de uygulamaya yönelik öneriler ile sonlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Narsisizm, etiyolojisi, tanısı, tedavisi

ABSTRACT

Narcissism, among the concepts closely examined by the discipline of psychology, has recently come to the fore. The number of both theoretical and applied studies on narcissism is increasing day by day. This study examines the recent developments in the field by making a general discussion about the concept of narcissism. In this article, which covers the history of narcissism from its emergence as a general term to a personality disorder, current debates about narcissism are also evaluated. The study makes this evaluation with the aim of examining the development, types, etiology, diagnosis and treatment of narcissism. This study, which offers a comprehensive evaluation, ends with both theoretical and practical suggestions about narcissism.

Keywords: Narcissism, etiology, diagnosis, treatment.

1. GİRİŞ

Psikoloji, bilişsel bilimler ve nöroloji gibi disiplinlerin yakından ilgilendiği kişilik, köken olarak Latince bir kelime olan persona'dan gelmektedir. Persona ise esasen tiyatrodaki oyuncuların oluşturdukları/oynadıkları karakter anlamına gelir (Read, 1952). Kişilik genel olarak bir kişinin duygularının, düşüncelerinin ve davranışlarının kararlı örüntüsü olarak değerlendirilebilir. Kişilik ile ilgili çalışmalar psikoloji tarihinde her zaman şimdi olduğu kadar önemli olmamıştır. Cervone ve Pervin (2016) kişiliğin psikoloji tarihinin son dönemlerinde önem kazandığını belirtirler. Psikoloji disiplini, özellikle örgüt psikolojisi alanında kişiliğin iş tatmini, performans ve liderlik gibi kavramlarla olan ilişkisi oldukça popüler bir konu olarak dikkat çekmektedir (Barrick ve Mount, 1991; Hertz ve Donovan, 2000; Rothmann ve Coetzer; 2003; Hau ve Bing, 2018). Bu tarz çalışmaların genel olarak yararlandığı yaklaşım Beşli-Faktör yada Büyük Beşli olarak adlandırılan kişilik modelidir. Bu beş faktör açıklık, sorumluluk, dışadönüklük, uyumluluk ve duygusal denge olarak sıralanır (Roccas, Sagiv, Schwartz, ve Knafo, 2002). Genel olarak pozitif bir bakış açısına sahip bu model insanın kötücül boyutları ile pek ilgilenmez. Bu beş etmenin yarattığı sonuçlar ile ilgilenir. Kişiliğin karanlık tarafı beşli etmen bağlamında bir sorunsal olarak ele alınmaz.

Diğer taraftan, psikolojide uzunca bir süredir sosyal normları ve etik kuralları çiğneme, hırsızlık, yalan söyleme, kandırma ve şiddet içeren davranış gösterme gibi sınırları ve kuralları ihlal edici davranışlar araştırma konusu olmuştur. Bu tarz davranışların kişilik özellikleri ile bağdaştırılması ve buna ilişkin bir model ortaya konması görece yenidir. İlk defa Paulhus ve Williams (2002) tarafından ortaya atılan karanlık üçlü modeli, insanın karanlık tarafını ve adı geçen davranışları gösterme eğilimini anlamaya çalışan kişilik modelidir. Özellikle son yirmi yıldır araştırmacıların karanlık üçlünün sınır tanımayan ve normları ihlal eden davranışların önde gelen bir öncülü olduğunu varsaymasıyla modele olan ilgiye belirgin bir artış gözlenmiştir (Muris, vd. 2017). Karanlık üçlü modelinin bileşenleri, Makyavelizm, psikopati ve narsisizmdir. Makyavelizm ismini ünlü İtalyan siyaset felsefecisi Niccolo Machiavelli' den alır ve kendi çıkarları için sınır tanımayan ve manipulatif kişiliği temsil eder (Muris vd. 2002). Psikopati anti-sosyal davranış, düşük empati ve pişmanlık, kontrolsüz ve bağlamına fazla gelen davranış gibi özellikleri içerir (Muris vd., 2002). Son olarak narsisizm ise kendini beğenmeden doyum arayışını ya da kişinin kendi özelliklerine bencilce hayranlık duymasını ifade eder. Bu üç boyutun birbiri ile örtüşen yönleri olmak ile birlikte, her boyutun kendine has özellikleri bulunur (Giacomin & Jordan, 2016). Karanlık üçlünün en önemli ortak özelliği ise sosyal normları ihlal eden davranışları ve kişilik özelliklerini yordamasıdır.

Bu çalışmanın amacı karanlık üçlünün bileşenlerinden olan narsisizmin karakteristik özelliklerini incelemek ve kavramın kapsamlı bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu değerlendirme içinde kavramın alt türleri, etiolojisi, tanısı ve etki alanları bulunmaktadır. Bu amaca ulaşmak için, çalışma öncelikle narsisizmin ortaya çıkışını, genel özelliklerini ve tanımlamalarını ele almaktadır. Daha sonra narsisizmin etiolojisi, tanısı ve tedavisi incelenmektedir. Üçüncü olarak, narsisizmin çeşitli etki alanları değerlendirilmektedir. Son olarak çalışmanın sonuç bölümünde değerlendirme sonucunda elde edilenlerin tartışması ve öneriler sunulmaktadır.

2. NARSİSİZM: GELİŞİMİ VE ÖZELLİKLERİ

Narsisizm kavramının kökenleri gölde kendi yansısına hayran olan mitolojik Yunan karakteri Narcissus'a kadar uzanır. Bir su birikintisindeki yansının güzelliği karşısında paralize olan Narcissus, kendine baktıkça deliye dönüyor ve sevgisine karşılık alamadığı için, yaşadığı aşk beyhude bir çabaya dönüşür. Narcissus ölümüne kadar kendi yansısına umutsuzlukla bakmaya devam eder (Levy, Ellison ve Reynoso, 2011). Farklı versiyonları bulunan bu hikayenin ana fikri narsisizmin temelini oluşturur ve narsisizmin öteden beri insanlığın ilgilendiği bir konu olduğunu ortaya koyar.

Bu klasik hikayelerden sonra, narsisizm ile ilgilenen erken araştırmacılar kavramı insan cinselliği ile ilişkili olarak incelemişlerdir (Levy vd, 2011). Britanyalı seksolog Ellis (1927) kavramı oto-erotik cinsel vakaları açıklamak için kullanan ilk araştırmacıdır. Onu takiben, Nacke narsisizmi kişinin kendisini cinsel obje olarak algıladığı oto-erotik gözlemleri için kullanır. Seksologlardan sonra narsisizm kavramı psikanalistlerin ilgisini çekmiş ve kavram ile yakından ilgilenmişlerdir. Sadger (1908) kavram ile ilgilenen ilk psikanalistlerdendir. Sadger normal olan (çocuklarda ve bazı yetişkinlerde görülen) bir dereceye kadar egoizm ve kendini sevme ile kişinin kendi bedenine aşırı değer biçmesini ve ona aşırı yatırım yapmasını içeren daha aşırı ve patolojik formlar arasında ayırım yapar (Levy, vd, 2011:4). Narsisizmi cinsel bağlamın dışında ele alan ve bir savunma mekanizması olarak değerlendiren ise Rank (1914) olmuştur. Rank'ı takiben Freud (1914) narsisizm ile yakından ilgilenir. Freud (1914) yazısında narsisizmi psiko-cinsel gelişimin bir aşaması, savunma mekanizmalarının bir bileşeni ve patolojik bir karakterin öncül işareti olarak değerlendirir. Gerek Rank gerekse Freud, narsisizmin düşük öz-değer ve öz-saygı gibi duygusal durumlar karşısındaki savunma işlevlerine, narsisizmin normalden patolojiye kadar devam eden bir psikolojik bir durum olduğuna dikkat çekmişlerdir. Heinz Kohut ve Otto Kernberg modern narsisizm kavrayışımız üzerinde etkisi en fazla olan psikanalistler olarak görülür (Yakeley, 2018).

Kohut (1966; 1976) narsisizme özel bir ilgi göstermiş ve narsisizmin sağlıklı bir gelişimin bileşeni olduğunu savunmuştur. Kohut'a göre birincil narsisizm bebeğin anneden henüz ayrılmadığı bir durumu ifade eder. Bu durum gelişimin olağan bir evresidir ve sonrasında bu durumun aşılmasında kullanılan iki yol bulunmaktadır. Bu yollar idealize edilmiş ebeveyn ve narsistik kendiliktir (Kohut, 1996: 245). İdealize edilmiş ebeveynlik, çocuğun kendilik imgesini ebeveyn üzerinden oluşturmasını ve dahası bu durumun doğal ve normal bir bağımlılık hali olduğunu ifade eder. Çocuğun sağlıklı bir kendilik imgesi geliştirmesi için kendilik değerinin ebeveynde yansması gerekir. Bir başka ifade ile çocuk değerli olduğunu hissetmelidir. Narsistik kendilik mekanizması ise bakılmak istenen ve hayranlık duyulan bir benlik isteğini ifade eder. Narsistik kendilik olumlu hisleri ve algıları içerirken "hoş olmayan, kötü ve kusurlu olan" her şeyi dışarda bırakır (Kohut, 1966: 246). Bu süreçlerin düzgün yürümesi ve sonuçlanması sağlıklı bir benlik algısının gelişmesinde kritik role sahiptir. Gelişim sürecinde bunlar gerçekleşmezse, birey kendisini olduğundan daha değerli gören fanteziye saplanır. Bu durum, bireyi çocukken sahip olamadığı öz-değer arayışına ve patolojik narsistik eğilimlere itebilir. Dolayısı ile Kohut narsistik eğilimleri ve bu eğilimlerin patolojiye dönüşmesini esasen bireyin geçirdiği çocukluk ile açıklar.

Kernberg (1975) narsisizm üzerinde detaylı çalışmalar yapmış bir diğer önemli psikanalistir. Dahası onun ortaya attığı görüşler narsisizm bir kişilik bozukluğu olarak ele alınmasında öncü bir rol oynamıştır. Öyle ki Kernberg'in (1975) yaptığı betimlemeler narsisizmin DSM'ye girmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Kernberg (1975) narsisizm ile ilgili kapsamlı ve çağdaş anlayışımızı derinden etkileyen betimlemişini şu şekilde yapar:

Bu hastalar, diğer insanlarla etkileşimlerinde alışılmadık derecede kendilerini referans gösterirler, başkaları tarafından sevilme ve takdir edilme konusunda büyük bir ihtiyaç duyarlar... Duygusal yaşamları sığdır. Başkalarının duygularına karşı çok az empati kurarlar, başkalarından aldıkları övgüler ya da kendi büyüklük fantezileri dışında hayattan çok az zevk alırlar ve dış parıltılar geçince ve hiçbir yeni kaynak onları beslemediğinde huzursuz olurlar ve sıkılırlar. Başkalarını kıskanırlar...Genel olarak, diğer insanlarla ilişkileri açıkça sömürücü ve bazen asalaktır. Sanki başkalarını kontrol etme ve onlara sahip olma ve onları suçluluk duygusu olmadan sömürme hakkına sahip olduklarını hissederler... Çoğu zaman bu tür hastalar, başkalarından çok fazla ilgiye ve hayranlığa ihtiyaç duydukları için bağımlı olarak kabul edilirler, ancak daha derin bir düzeyde, başkalarına karşı derin güvensizlikleri ve değersizlikleri nedeniyle gerçekten kimseye güvenemezler.... (ss. 227-28, YÇ)

Bu kapsamlı ve ön görülü tanım narsisizme ilişkin çağdaş kavrayışımızı derinden etkilemiş ve DSM-III'ün narsisizme ilişkin tanı kriterlerinin oluşturulmasına önemli katkıda bulunmuştur. Kernberg (1975) buna karşın patolojik narsisizm ile normal narsisizm arasında bir ayırım olduğunu belirtmiş ve normal narsisizmi iyi ve kötü

kendilik imgelerinin gerçekçi bir kendilik kavrayışı için gerekli olduğunu belirtmiştir. Gerçekçi olmayan kendilik imgesinin ise patolojik narsisizm ile ilişkilendirilmiştir. Tüm bu tartışmalar ışığında narsisizme ilişkin iki ana kategoriden söz etmek mümkündür; sub-klinik narsisizm ve patolojik narsisizm. Çağdaş kavrayışta narsisizm artık birçok araştırmacı tarafından “hayat boyu devam eden ve koşullara bağlı olarak sağlıklı ve sağlıksız bir biçim alabilen” bir psikolojik durum olarak kabul edilmektedir (Samuels, Shorter ve Plaut, 1986: 97).

Narsisizme ilişkin bu ayırım önemlidir zira farklı araştırma bağlamlarını ve alanlarını ilgilendirir. Sub-klinik narsisizm ya da bir karakter olarak narsisizm daha çok sosyal psikoloji ve sosyal bilimler alanında ilgi görürken (Raskin ve Hall, 1979; Adorno, 1967; Horkheimer; 1936) narsisizmi bir kişilik bozukluğu olarak ele alan yaklaşımlar daha çok klinik psikoloji araştırmalarında ilgi görmektedir (Campell, 2020; Morey, Benson ve Skodal, 2015; Goodman ve Leff, 2012). Sosyologlar özellikle eleştirel teoriden beslenen araştırmacılar, kapitalist toplum düzeninde narsisizmin tüketim toplumunun yaratılmasındaki ve kültür endüstrisinin üretilmesinde oynadığı rolü açıklamaya çalışırlar. Bu bağlamda özellikle Frankfurt Okulunun çalışmaları çığır açıcudur (Adorno, 1967, Horkheimer ve Adorno, 1998). Adorno (1968) narsisizmi değişen toplumsal ve ekonomik yapı karşısında modern kolektif egonun savunmasındaki rolünü incelemiştir. Kolektif narsisizmi kavramını ortaya atan Adorno, kavramın zayıflayan bireyin ikamesi olarak kullanıldığını ve Nazi ideolojisinin kitleler tarafından kabul ve destek görmesinde önemli rol oynadığını belirtir (Leppert, 2002). Bireyin gelişiminde ve yaşantısında doğal bir rol oynayan narsisizm güçlü bir kendilik imajı ile birlikte sağlıklı bir durumda kalabilmektedir. Diğer taraftan narsistik eğilimleri yoğun olan bir kişinin gündelik hayattaki değişimlerle baş edemez ve başkalarının hayranlığına ve beğenisine ihtiyaç duyarsa durum bir kişilik özelliği ya da bir karakter olmaktan çıkıp bir kişilik bozukluğuna işaret ediyor edebilir.

Narsisizmin bir patoloji olarak kavranmasında Kohut ve Kernberg’in etkileri oldukça büyüktür. Bu araştırmacıların çalışmalarından beri, klinik ve kişilik psikolojisinde narsisizm patolojisinde iki farklı ancak ilişkili ifade yaygın olarak kabul görmektedir; büyüklük/büyükleme narsisizmi ve kırılğan narsisizm (Pincus, Cain, & Wright, 2014; Miller ve Campbell, 2010; Broucek, 1982). Büyüklük/büyükleme şeklinde tezahür eden narsisizm genellikle beğenilme arzusu, başkalarından faydalanma, zorluklar için başkalarını suçlama, özel muamele talep etme, teşhircilik, saldırganlık, küstahlık ve kibir gibi davranışları içerir (Saltoğlu ve Irak, 2020; Ronningstam, 2016). Kırılğan narsisizm ise utanma ve çekilme duyguları ile karakterize edilir. Bu utanmanın ve geri çekilmenin sebebi temel olarak kendine güvene ve kendilik algısına karşı olabilecek tehditleri bertaraf etmektir (Pincus & Roche, 2011).

Narsisizmin bir kişilik bozukluğu tanımlanması DSM-3 (APA, 1980) ile başlar. Bu ilk tanımlamada özellikle Kernberg’in perspektifi etkili olmuştur. Daha sonra yapılan baskılarda ile narsisizmin güncel tanımlaması oluşmuştur. Son baskı olan DSM-5’e göre narsisizmin tanımlanma ölçütleri şu şekilde ifade edilmiştir:

Aşağıdakilerden beşi (ya da daha çoğu) ile belirli, erken erişkinlikte başlayan ve değişik bağlamlarda ortaya çıkan, büyükleme (düşlemlerde ya da davranışlarda), beğenilme gereksinimi ve eşduyum yapamama ile giden yaygın bir örüntü:

- ✓ Büyükleme (örn. Başarıları ve yeteneklerini abartır; gösterdiği başarılarla oransız bir biçimde, üstün biri olarak görülme beklentisi içindedir).
- ✓ Sınırsız başarı, güç, zekâ, güzellik ya da yüce bir sevgi düşlemleriyle uğraşır durur.
- ✓ “Özel ve eşi, benzeri bulunmaz biri olduğuna ve ancak özel ya da üstün diğer kişilerce (ya da kurumlarca) anlaşılabilmesine ve ancak onlarla ilişki kurması gerektiğine inanır.
- ✓ Çok beğenilmek ister.
- ✓ Hak ettiği duygusu içindedir (özellikle kayırılacak bir tedavi göreceğine ya da her ne istiyorsa yapılacağına ilişkin anlamsız beklentiler içinde olma).
- ✓ Kendi çıkarları için başkalarını kullanır (kendi amaçlarına ulaşmak için başkalarından yararlanır).
- ✓ Eşduyum yapamaz: Başkalarının duygularını ve gereksinimlerini anlamak istemez.
- ✓ Sıklıkla başkalarını kıskanır ya da başkalarının kendisini kıskandığına inanır.
- ✓ Başkalarına saygısız davranır, kendini beğenmiş davranışlar ya da tutumlar sergiler (APA, 2013: 669-670).

Narsistik özellikler kibir, teşhircilik, bencillik, başkalarını sömürme, kıskançlık, ilgi görme ihtiyacı, beğenilme arzusu ve empati eksikliği gibi negatif duygu durumlarını kapsar. Patolojik narsisizmin ya da bir kişilik bozukluğu olarak narsisizmin farklı biçimlerde dışavurumu bulunmaktadır. Büyükleme narsis kendini diğer insanlardan üstün görür. Şişirilmiş bir kendilik algısına sahip bu kişiler zekalarını ve bilişsel kapasitelerini abartmayı, kendine güvenli ve dışa dönük görünmeyi bir karakter haline getirmişlerdir. Kırılğan narsisler ise güvensiz, utangaç ve başkalarının kendileri hakkındaki görüşlerine çok önem verirler. Tüm bu bilgiler ışığında, narsislerin genel özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- ✓ Niteliklerin abartılması: Narsistler kendilerine sahip olduğu niteliklerin daha ötesinde bir benlik inşa etmektedir. Esasen narsist birey bu özelliklere tam anlamıyla sahip değildir. Ancak yine de kendilerini eşsiz ve ayrıcalıklı hissetmektedir.
- ✓ Başkaları üzerinde otorite kurma eğilimi: Narsistler diğer insanların kendilerini takip etmesini, sözlerini dinlemesini ve uygulamasını istemektedir. Bu bakımdan bu kişilerin, liderlik eğilimleri daha yüksektir.
- ✓ Teşhircilik: Narsistler fırsat buldukça, sahip olduklarıyla hava atmaktan hoşlanmaktadır. Böylelikle diğer insanların gözünde daha çekici ve güçlü görünmeye çalışmaktadır.
- ✓ Diğer insanları küçük görme eğilimi: Narsistler diğer insanlara göre daha üstün olduklarını düşünmektedir. Bu bakımdan narsistlere göre, sadece önemli insanlar kendilerini anlayabilir. Diğer insanlar ise çoğu durumda, kendilerini anlayabilecek donanıma sahip değildir.
- ✓ Güç elde etme arzusu: Narsisizm, tam anlamıyla giderilemeyen temel psikolojik ihtiyaçların bastırılmasından dolayı ortaya çıktığı için narsist birey, bu eksiklikleri bastırmak için güce normalden daha fazla önem vermektedir. Bu bakımdan narsistler için güçlü olmak ve bu gücü korumak oldukça önemlidir.
- ✓ İlgi görme isteği: Narsistler başkalarının kendilerine hayranlık duymalarını istemektedir. Bu sebeple çeşitli taktikler uygulayarak, dikkatleri kendilerine çekmeye çalışmaktadır.
- ✓ Eleştirilere kapalı olma: Narsistler eleştirilere karşı aşırı duyarlıdır. Dolayısı ile eleştirilmek bu bireylerin agresif tepki vermelerine yol açmaktadır.
- ✓ Bencillik: Narsistler amaç odaklıdır, davranışlarının temelinde ağırlıklı olarak kişisel menfaatlerin önceleme yer almaktadır.
- ✓ Yalan söyleme eğiliminin yüksek olması: Narsistler amaçlarına ulaşmak, başkalarını etkilemek ve kendilerini olduğundan farklı (üstün) göstermek adına sıkça yalana başvurmaktadır. (Özsoy ve Ardıç, 2017:393)

Oldukça kapsamlı bir liste olan bu özelliklerin bir veya daha fazlasına herhangi birinin belli bir derecede sahip olduğunu varsaymak mantık sınırlarını zorlayan bir öngörü olmayacaktır. Bu noktada narsisizmin etiolojisi ve tanısı önem kazanmaktadır. Sonraki bölümde narsisizmin etiolojisi ve tanısı ile birlikte tedavisi konuları incelenmektedir.

3. NARSİSİZM: ETİYOLOJİ, TANI VE TEDAVİ

Narsisizmin olası nedenleri arasında genetik ve çevresel faktörler gibi olağan şüpheliler bulunmaktadır (Mitra ve Fluyau, 2020; Lou ve Cai, 2018; Thomaes vd., 2009; Turkheimer, 2000). Bu iki temel faktörü inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Genetik çalışmalarında özellikle davranışsal genetik çalışmaları dikkati çekerken, çevresel faktörler, ebeveynlik, yetişme ortamı, ekonomik koşullar ve kültür gibi farklı etmenleri içermektedir.

Genetik çalışmalarında Turkheimer (2000) gibi araştırmacılar bütün kişilik özelliklerinin kalıtsal olduğunu savunurlar. Bu çalışmalarda elde edilen bulgular genellikle ikizler üzerinde yapılan araştırmalara dayanır. Lou ve Cai (2018:153) yapılan genetik çalışmalarının bir değerlendirmesini yaptıkları araştırmalarında, (i) narsisizmin türünden bağımsız olarak kalıtsal olduğunu, (ii) çevresel faktörlerin narsisizme katkıda bulunduğunu, (iii) genetik faktörlerin narsisizme türüne etki ettiğini, (iv) narsisizmin kararlılığının büyük ölçüde kalıtsal olduğunu ve (vi) narsisizm ile diğer kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin kalıtsaldan etkilendiğini belirtirler.

Narsisizmin nedenlerini çevresel faktörler ile açıklayan çalışmalarda çocukluk yaşantısını, ebeveynlik pratikleri, kültürel ve ekonomik faktörler gibi noktaları ön plana çıkarmaktadırlar (Bianchi, 2018; Thomaes ve Brummelman, 2018; Twenge, 2011). Çocukluk döneminde yaşanan, reddedilme, düşük özgüven, abartılı övme gibi yanlış ebeveynlik pratikleri narsisizme neden olabilmektedir. “Ebeveynler, çocuklarına gereğinden fazla değer vererek, onları bir kaide üzerine oturttarak veya abartılı övgülerle onları bol bol şımartarak, istemeden çocuklarında narsisizm geliştirebilirler” (Thomaes ve Brummelman, 2018: 147). Benzer şekilde Fernando (1998) narsistik kişilik bozukluğunu çocukluk evresine bağlar. Fernando (1998) narsistik patolojinin çocuklukta aşırı narsistik doyum sonucu oluşan yapısal bir olgunlaşamamadan kaynaklandığını belirtir. Bu yapısal hamlık süpregonun olgunlaşamaması ve bütünleşme eksikliğidir (Fernando, 1998: 142). Bu eksiklikler narsistik kişilik bozukluğu açmaktadır. Bu tartışmalardan anlaşılacağı üzere narsisizm diğer pek çok kişilik patolojisinde olduğu gibi gerek kalıtsal gerekse de çevresel etmenler sonucunda oluşmakta. Narsisizmi diğer patojilerden ayıran kısım ise genetik faktörlerin narsisizmin ortaya çıkmasında ve gelişiminde diğer kişilik patolojilerine oranla daha ağırlıklı olmasıdır (Thomaes ve Brummelman, 2018). Kuşkusuz bu alana gelişime oldukça açıktır ve konu ile ilgili bilginin artması için yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Öte yandan narsisizmin tanısı ile ilgili farklı yaklaşımlar söz konusudur.

Erken dönem psikanalistler narsisizmi bireyi düşük öz saygı ya da öz değer gibi duygu durumlarından koruyan bir mekanizma olarak görme eğilimindediler. Öncelikle, herhangi bir kişinin narsistik davranışlar sergilemesi için narsisizm tanısı almasına gerek yoktur. Bir başka ifade ile, bir insan mevcut durumda farklı narsistik davranışlar

sergilemektedir. Bu noktadan hareketle narsisizmin tanısında birtakım zorluklar bulunmaktadır. Büyükleme narsisizmin narsistik kişilik bozukluğuna sahip kişilerde yaygın olduğu kabul edilmektedir (Malkin, 2015). Ancak, DSM-5 sıralanan diğer özellikler çoğu zaman patolojik bir duruma işaret etmeyebilir. Narsisizmin tanısında ki bir diğer zorluk ise bu kişilik bozukluğuna sahip kişilerin durumu kabul etmede ki zorluktur. Narsisler, patolojileri ile uyumlu bir şekilde, kendilerinde bir hata ya da yanlışlık olduğunu kabul etmekte çok zorlanırlar. Bu yüzden klinisyenler tanı sürecinin uzun sürebileceğini ve görüşmelerde tanı adayının kapsamlı bir değerlendirmesini yapmalıdırlar (Mitra & Fluyau, 2020).

Bu noktaların dışında tanıda kullanılan farklı ve tanıya destek olabilecek ölçekler bulunmaktadır. Bunlar arasında en yaygın olarak kullanılanı, Raskin ve Hall (1979) tarafından geliştirilen Narsistik Kişilik Envanteridir (NKE). Genel popülasyona yönelik hazırlanan bu 80 maddelik ölçek esasen narsisizmin patolojik boyutunu ölçmeye dönük bir ölçek değildir. Buna karşın ölçek içerisindeki birçok madde büyükleme narsisizmi belirlemeye dönük olduğundan bu amaçla da kullanılmıştır (Foster, vd, 2018). Narsisizmin patolojik boyutlarını özel olarak hedeflemediği için, NKE'ye alternatifler envanterler geliştirilmiştir. Büyükleme Narsisizm Ölçeği (BNÖ) ve Narsistik Büyüklük Ölçeği (NBÖ) bu envanterlerdendir. Foster vd, (2015) tarafından, NKE baz alınarak geliştirilen ölçek yedi faktörlü ve 33 maddeden oluşmaktadır. NKE'nin yapısını problemlili bulan Rosenthal, vd (2020) tarafından tek faktörlü NBÖ geliştirilmiştir. Bu önemli envanterler dışında Tek-Maddelik Narsisizm Ölçeği (Konrath vd, 2014), Narsistik Hayranlık ve Rekabet Anketi (Back vd, 2013), ve Beş Faktörlü Narsisizm Envanteri (Glover, vd, 2012) narsisizmin ölçülmesinde kullanılan diğer envanterler arasında sayılabilir. Narsisizmin patolojisini çalışacak araştırmacıların kullanabilecekleri envanter sayısı özellikle son on yılda önemli bir artış göstermiştir. Son olarak, sadece envanter üzerinden tanı geliştirmenin sağlıklı bir yaklaşım olmayacağını ve tam bir tanıya ulaşmak için ayrıca klinisyenlerin/araştırmacıların yapacağı görüşmelerin de önemli olduğunu belirtmekte yarar bulunmaktadır. Bu incelemenin son bölümü görece olarak daha az gelişen bir alan olan narsisizmin tedavisi konusuna değinilmektedir.

Psikologlar arasında narsisizmin tedavisi konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Doğası gereği tedavisi zor olan bir kişilik bozukluğudur narsisizm zira narsis bir kişinin kendisinde herhangi bir yanlışlık ya da bozukluk görme olasılığı oldukça düşüktür. Dolayısı ile narsisin tedavi amaçlı psikoloğa gitmesi nadir görülen bir durumdur. Bir diğer zorluk narsistik kişilik bozukluğuna eşlik eden olası rahatsızlıkların varlığı ve çeşitliliği. Depresyon, bipolar bozukluk ve kaygı bozukluğu eşlik eden rahatsızlıklar arasındadır (Yakely, 2018). Diğer taraftan tedaviyi seçen kişilerde, narsistik kişilik bozukluğuna dönük özel bir müdahale olmamasına rağmen, tedavilerin işe yaradığı ifade edilmektedir (Yakely, 2018). Narsisizmin tedavisinde kullanılan müdahalelerin henüz başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. Bununla birlikte tedavide kullanılan yöntemler psikodinamik, kişilerarası ve bilişsel olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır (Magnavita, 2018). Psikodinamik/psikanalitik tedavi özellikle Freud (1966) ile birlikte kişilik bozukluklarının tedavisinde yaygın olarak kullanılan en kapsamlı tedavi yöntemleri arasındadır. Bir diğer yöntem, psikanalizin içsel yöntemine karşı gelişen kişiler arası ilişkilere yoğunlaşan kişilerarası psikoterapidir (1996). Narsisizmin tedavisinde kullanılan bir başka terapi ise bilişsel-davranışçı terapidir. Ellis (1961) ve Beck (1975) gibi terapistlerin öncülüğünü yaptığı bu yaklaşım davranışlarımız biçimlendiren düşünceler ile ilgilenir, ve bu düşüncelerdeki uyumsuzlukları gidermeyi amaçlar. Bu yönü ile narsisizmin tedavisini oldukça uygundur (Magnavita, 2018). Narsistik kişilik bozukluğunun tedavisini oluştururken, eşlik eden rahatsızlıkların bulunması sebebi ile, planlama esnek ve yaklaşım bütünlüklü olmalıdır (Crisp ve Gabbard, 2020). Terapist, danışanın durumuna ve vakanın ilerleyişine göre farklı terapi tekniklerden yararlanmaya hazır olmalıdır.

4. SONUÇ

Bu çalışma, narsisizmin genel bir değerlendirmesini yaparak, güncel literatürün konu üzerindeki vardığı noktayı incelemiştir. Narsisizmin tarihsel evrimi içerisinde bir kişilik özelliğinden bir kişilik bozukluğuna dönüşümü çalışma kapsamında ele alınmıştır. Kendiliğin cinsel bir arzu nesnesi olarak başlayan narsisizmin hikayesi günümüzde DSM tarafından resmi olarak tanımlanan bir kişilik bozukluğu olarak devam etmektedir. Esasen kendisini olduğundan büyük, değerli ve çoğu zaman kendisini dünyanın merkezi olarak gören bu büyüklük yanılsaması, son dönemlerde hak ettiği klinik ilgiyi görmeye başlamıştır. Karanlık üçlünün önemli bir bileşeni olan narsisizmin artık kendisine ait tanı kriterleri ve araçları bulunmaktadır. Narsisizmin tedavisi ise henüz başlangıç aşamasındadır. Buna rağmen bu başlangıç aşamasındaki müdahaleler (psikanaliz, kişilerarası terapi, bilişsel terapi) ümit vericidir.

Genel olarak narsisizme ilişkin olgusal çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Özellikle tanı ve tedavi noktalarında kanıta dayalı çalışmalara duyulan ihtiyaç dikkat çekmektedir. Tanı konusunda uluslararası literatür belirli bir doyumunla yaklaşmak ile birlikte, kavramın karmaşıklığından, güncelliğinden ve çok-disiplinli potansiyelinden dolayı yeni araştırmalara ve yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Ülkemizde ise konuya olan ampirik ilgi oldukça yeni sayılır. Patolojik narsisizm ölçeğinin dilimize adapte edilmiş olduğu düşünülmüşse araştırma ihtiyacının açıklığı görülmektedir. Tedavi konusu ise başlangıç aşamasındadır. Daha henüz, narsistik kişilik bozukluğunu özel olarak hedefleyen bir tedavi yöntemi bulunmamaktadır. Terapi birliği henüz söz konusu değildir. Dolayısı ile narsistik kişilik bozukluğunun tedavisini amaçlayan ve test eden çalışmalara ciddi ihtiyaç vardır. Bu amaçla gerçekleştirilecek deneysel çalışmaların alana katkısı ciddi seviyelerde olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Adorno, T. (1967). Sociology and psychology. *New Left Review*, 46, 67–80.
2. American Psychiatric Association. (1980). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (3rd ed.). Washington, DC: APA.
3. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Washington, DC: APA.
4. Back, M. D., Küfner, A. C. P., Dufner, M., Gerlach, T. M., Rauthmann, J. F., & Denissen, J. J. A. (2013). Narcissistic admiration and rivalry: Disentangling the bright and dark sides of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 105(6), 1013–1037. <https://doi.org/10.1037/a0034431>
5. Beck, A. T. (1975). *Cognitive therapy and emotional disorders*. Madison, CT: International Universities Press.
6. Bianchi, E.C. (2018). Narcissism and economic environment. A.D. Hermann, A.B. Brunell ve J.D. Foster (Ed.) *Handbook of Trait Narcissism (pp. 157-1564)*. Springer, Cham
7. Broucek, F. J. (1982). Shame and its relationship to early narcissistic developments. *The International Journal of Psychoanalysis*, 63(3), 369-378.
8. Campbell, W. K. (2020). *The new science of narcissism: Understanding one of the greatest psychological challenges of our time—and what you can do about it*. Sounds True.
9. Cervone, D. & Pervin, L. (2016). *Personality theory and research* (13th edition). Hoboken, NJ: Wiley & Sons, Inc.
10. Crisp H., & Gabbard, G. O. (2020). Principles of psychodynamic treatment for patients with narcissistic personality disorder. *Journal of Personality Disorders*, 34(Supplement), 143-158. <https://doi:10.1521/pedi.2020.34.supp.143>.
11. Ellis, A. (1961). *A guide to rational living*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
12. Ellis, H. (1927). The conception of narcissism. *Psychoanalytic Review*, 14, 129–153.
13. Fernando, J. M. (1998) The etiology of narcissistic personality disorder, *The Psychoanalytic Study of the Child*, 53:1, 141-158. <http://dx.doi.org/10.1080/00797308.1998.11822480>
14. Foster, J. D., McCain, J. L., Hibberts, M. F., Brunell, A. B., & Burke Johnson, R. (2015). The grandiose narcissism scale: A global and facet-level measure of grandiose narcissism. *Personality and Individual Differences*, 73, 12–16. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.08.042>
15. Foster, J.D., Brantley, J.A., Kern, M.L., Kotze, J.L., Slagel, B.A., Szabo, K. (2018). The Many Measures of Grandiose Narcissism. In: Hermann, A., Brunell, A., Foster, J. (eds) *Handbook of Trait Narcissism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92171-6_12
16. Freud, S. (1914). On narcissism: An Introduction. Standard Ed. (Vol. 14. pp. 67-102).
17. Freud, S. (1966). *The complete introductory lectures on psychoanalysis* (trans: Strachey, J.). New York: Norton.
18. Giacomini, M., & Jordan, C. H. (2016). Self-focused and feeling fine: Assessing state narcissism and its relation to well-being. *Journal of Research in Personality*, 63, 12–21. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2016.04.009>
19. Glover, N., Miller, J. D., Lynam, D. R., Crego, C., & Widiger, T. A. (2012). The five-factor narcissism inventory: A five-factor measure of narcissistic personality traits. *Journal of Personality Assessment*, 94(5), 500–512. <https://doi.org/10.1080/00223891.2012.670680>
20. Goodman, C. L., & Leff, B. (2012). *The everything guide to narcissistic personality disorder*. Avon, MA: Adams Media.
21. Hau, T. C., & Bing, K. W. (2018). Relationship Between Big Five Personality Traits and Work Engagement Among Private University Academic Staff. *International Journal of Education, Psychology and Counseling*, 3(15), 79-85.
22. Horkheimer, M. (1936). Studien über Autorität und Familie. *Schriften des Instituts für Sozialforschung*, 5, 947.
23. Horkheimer, M., & Adorno, T. W. (1998). *The dialectic of enlightenment* (J. Cumming, Çevir.). New York, NY: Continuum.
24. Hurtz, G. M., & Donovan, J. J. (2000). Personality and job performance: The Big Five

25. Kernberg, O. (1975). *Borderline conditions and pathological narcissism*. New York: Aronson.
26. Kohut, H. (1966). Forms and Transformations of Narcissism. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 14(2), 243–272. <https://doi.org/10.1177/000306516601400201>
27. Kohut, H. (1976). *The restoration of the self*. New York: International Universities Press.
28. Konrath, S., Meier, B. P., Bushman, B. J., Conroy, D., & Jayne, M. (2014). Development and validation of the Single Item Narcissism Scale (SINS). *PLoS One*, 9(8), e103469. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0103469>
29. Leppert, R. (2002). *Theodor W. Adorno: Essays on Music*. University of California Press.
30. Levy, K. N., Ellison, W. D., Reynoso, J. S. (2011). A Historical Review of Narcissism and Narcissistic Personality. Campbell, W. Keith; Miller, Joshua D. (Ed.). *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder (Theoretical Approaches, Empirical Findings, and Treatments)*, 1–13. doi:10.1002/9781118093108.ch1
31. Luo, Y. L., & Cai, H. (2018). The etiology of narcissism: A review of behavioral genetic studies. A. D. Hermann, A. B. Brunell ve J. D. Foster (Ed.) *Handbook of Trait Narcissism (pp. 149-156)*. Springer, Cham.
32. Magnavita, J. J. (2018). The Treatment of Trait and Narcissistic Personality Disturbances. In: Hermann, A., Brunell, A., Foster, J. (eds) *Handbook of Trait Narcissism*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92171-6_51
33. Malkin, C. (2015). *Rethinking narcissism: The secret to recognizing and coping with narcissists*. New York, NY: HarperCollins Publishers.
34. Mitra P., & Fluyau, D. (2020). *Narcissistic personality disorder*. StatPearls Publishing.
35. Morey, L. C., Benson, K. T., & Skodol, A. E. (2016). Relating DSM-5 section III personality traits to section II personality disorder diagnoses. *Psychological Medicine*, 46(3), 647–655. <https://doi.org/10.1017/S0033291715002226>
36. Muris, Peter; Merckelbach, Harald; Otgaar, Henry; Meijer, Ewout (2017). *The Malevolent Side of Human Nature. Perspectives on Psychological Science*, 12(2), 183–204. doi:10.1177/1745691616666070
37. Özsoy, E. Ve Ardiç, K. (2017). Karanlık üçlünün (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) iş tatminine etkisinin incelenmesi. *Yöntem ve Ekonomi*, 24(2), 391–406.
38. Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556–563.1
39. Pincus, A. L., Cain, N. M., & Wright, A. G. (2014). Narcissistic grandiosity and narcissistic vulnerability in psychotherapy. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 5(4), 439–443.
40. Pincus, A. L. & Roche, M. J. (2011). Narcissistic grandiosity and narcissistic vulnerability. W. K. Campbell & J. D. Miller (Ed.), *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments* (pp. 31–40). John Wiley & Sons Inc.
41. *Psychology*, 25(2–3), 114–121.
42. Raskin, R., & Hall, C. S. (1979). A narcissistic personal-ity inventory. *Psychological Reports*, 40, 590.
43. Read, H. (1952). Art and the development of the personality. *British Journal of Medical*
44. revisited. *Journal of applied psychology*, 85(6), 869–879.
45. Roccas, S.; Sagiv, L.; Schwartz, S. H.; Knafo, A. (2002). *The Big Five Personality Factors and Personal Values. Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(6), 789–801. doi:10.1177/0146167202289008
46. Ronningstam, E. (2016). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder: Recent research and clinical implications. *Current Behavioral Neuroscience Reports*, 3(1), 34–42.
47. Rosenthal, S. A., Hooley, J. M., Montoya, R. M., van der Linden, S. L., & Steshenko, Y. (2020). The Narcissistic Grandiosity Scale: A Measure to Distinguish Narcissistic Grandiosity From High Self-Esteem. *Assessment*, 27(3), 487–507. <https://doi.org/10.1177/1073191119858410>
48. Rothmann, S. and E. P. Coetzer (2003). "The big five personality dimensions and job performance." *SA Journal of Industrial Psychology* 29(1): 68–74.
49. Sadger, I. (1908). Psychiatrisch-Neurologisches in psychanalytischer Beleuchtung. *Zentralblatt für das Gesamtgebiet der Medizin und ihrer Hilfswissenschaften*, 7–8.

50. Saltoğlu, S. ve Irak, D.U. (2020). Kişiliğin karanlık üçlüsü: Narsisizm, Makyavelizm ve psikopati. *Türk Psikoloji Yazıları*,23(45), 42-58. DOI: 10.31828/tpy1301996120190516m000017
51. Samuels, A. Shorter, B., & Plaut, F. (1986). *A Critical dictionary of Jungian analysis*. London, England: Routledge.
52. Set. Z. (2020). Sosyal kötücül kişilikler: Karanlık üçlü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 12(3):318-329 doi: 10.18863/pgy.629950
53. Thoamaes, S. ve Brummelman, E. (2018). Parents' socialization of narcissism in children. A.D. Hermann, A.B. Brunell ve J.D. Foster (Ed.) *Handbook of Trait Narcissism (pp. 143-148)*. Springer, Cham.
54. Thomaes, Sander; Bushman, Brad J.; Orobio de Castro, Bram; Stegge, Hedy (2009). *What makes narcissists bloom? A framework for research on the etiology and development of narcissism. Development and Psychopathology, 21(4), 1233–*. doi:10.1017/S0954579409990137
55. Turkheimer, E. (2000). Three laws of behavior genet- ics and what they mean. *Current Directions in Psychological Science, 9(5)*, 160–164. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00084>
56. Twenge, J.M. (2011). Narcissism and culture. W. K. Campbell & J. D. Miller (Ed.), *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments* (pp. 202-209). John Wiley & Sons Inc.
57. Yakeley, J. (2018). Current understanding of narcissism and narcissistic personality disorder. *BJPsych Advances, 24(5)*, 305-315. doi:10.1192/bja.2018.20

Tıp Tarihinde Her Dönem Merak Edilen Hastalık: Şeker

The Disease That Cured Every Period in the History of Medicine: Diabetes

Mustafa HAYIRLIDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi. Fırat Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, Elazığ, Türkiye

ÖZET

Diyabet olarak da bilinen Şeker Hastalığı antik çağlardan beri ilgi çekici olmuştur. Her dönem; etkileriyle ve bulgularıyla merak konusu olan bu hastalığı tanımaya zaman ayrılmıştır. Tedavisi için pek çok bitkisel kürler denenmiştir. Hemen hemen her medeniyetin bu hastalığın tariflenmesine bir katkısı olmuştur. Medeniyetlerin ortak bir ürünü haline gelen Şeker Hastalığının geleneksel ve halk hekimliği uygulamalarından başlayıp bilimsel olarak ilerleme sürecine kadar bütüncül yaklaşımla bakılması bundan sonraki yapılacak çalışmalara da anlam kazandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Diyabet, Endokrinoloji Tarihi, İnsülin, Şeker Hastalığı

ABSTRACT

Diabetes, has been of interest since ancient times. Time has been devoted to recognizing this disease, which is a subject of curiosity with its effects and findings in every period. Many herbal cures have been tried for its treatment. Almost every civilization has contributed to the definition of this disease. Looking at Diabetes, which has become a common product of civilizations, with a holistic approach, starting from traditional and folk medicine practices to the process of scientific progress, will also add meaning to future studies.

Keywords: Diabetes, History of endocrinology, Insulin

1. GİRİŞ

"Diabetes Mellitus" olarak da bilinen Şeker Hastalığı metabolik sendromlu hastalık grupları arasında yer almaktadır. Şeker hastalığı Karbonhidrat, lipid ve protein metabolizmasını ilgilendiren bir hastalıktır. Bu hastalık vücutta kalıcı bir etki oluşturur. Hiperglisemi ile karakterizedir. İnsülin hormonunun salgısında ya da etkisinde veyahut ikisinde aynı anda olan bozukluk ile oluşan bir hastalıktır. Günümüzde hastalığın Tıp 1 ve 2 şeklinde iki formunun olduğu anlaşılmıştır. Bunlara yönelik tanı ve tedavi yöntemleri geliştirilmiştir. İlaçla indükleme, insülin desteği gibi çeşitli yöntemlerle hastalık kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır (Kahn, Weir 2005).

Şeker Hastalığı'nın antik çağlara kadar uzanan bir geçmişi vardır. Bu dönemlerde pek çok destekleyici bilim dallarının eksikliğinden dolayı hastalık net olarak çözümlenememiştir. Bu noktada antik çağ hekimlerinin günümüzde de aynen geçerli olan hastalığı tanımlayıcı ifadeleri sıralamış olduklarını görmek ilgi çekicidir. Hastaların aşırı susuzluk çekmeleri, sık ve bol idrara çıkma isteklerinin olması, tedavi için kullanılan çeşitli bitki özlerinin iyi gelmesi gibi özellikler bunlardan birkaçıdır (Mathers, Loncar 2006).

1.1. Diyabet'in Tanımlanmasına ve İnsülin'in Keşfine Katkıda Bulunanlar

Şeker hastalığına, onun bulgularına ve hastalığın etkilerine olan ilgi tıp tarihinde her daim var olmuştur. Genel manada bilimin kümülatif ilerlemesi kaidesinden Şeker hastalığı da aynı şekilde etkilenmiştir. Farklı medeniyetlerde yaşayan pek çok bilim insanı şeker hastalığını, bulgularını, gözlemlerini ve etkilerini tanımlayıp ifade etmişlerdir. Bunların her biri değerlidir. Bu oluşan birikim sayesinde günümüz modern tıbbın şeker hastalığına olan yaklaşımı sağlıklı bir mecraya kavuştuğu söylenebilir.

Diyabetin en erken tanısının ve insülinin keşfine giden yol; hatalar, tesadüfler, çabalar, zaferler ve yenilgilerle doludur. Diyabet semptomlarının tanımının dünyadaki en iyi erken kanıtı, MÖ 1550'den kalma Ebers papirüsünde kayıtlı olduğu kabul görmektedir. Papirüste poliüri tanımı MÖ 3000'de yüksek rahip ve Firavun Zosser'in bakanı olan bir tıp, mimari ve büyü adamı olan İmhotep'e ithaf olunur (Shafir, 2011). Ebers Papirüs'ündeki vakalardan birinde ise günümüzdeki diyabet hastalığından bahsedilmiş ve onun bitkisel tedavisinin denendiği belirtilmiştir (Hayırlıdağ, 2021). Diyabetle ilgili yapılan bir başka tanımlama da Roma dönemine aittir. Roma'lı doktorlar, Galen (M.S. 130-201) ve Kapadokya'lı Arateus, şeker hastalığını tarifleyecek ifadeler kullanmışlardır. Arateus Yunan-Roma antik döneminin en büyük hekimi olarak kabul edilmiştir. İskenderiye ve tüm Roma'da etkilerini göstermiştir. Dönemin baskın teorilerinden olan Dört Humor ve Pnöma teorilerini kullanarak hastalıkları açıklamıştır (Laios, Karamanou, Saridakı, Androutsos 2012). Arateus'a ait belgelerinin yalnızca parçalarının hayatta kalmasına rağmen, antik literatürdeki en iyi tıbbi tanımlarından olduğu kabul görmüştür. Arateus Akut ve Kronik Hastalıklar adlı

çalışmasında et ve kemiğin idrara sıvılaşmasını açıklamak için “sifon” anlamına gelen “diyabet” terimini türetmiştir. (Porter, 1997) Arateus'un yaklaşık MS 150'den yapmış olduğu diyabetin ustaca açıklaması, 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan literatürel bilginin toplamını aslında ifade etmektedir (Major, 1959). Arateus'un yapmış olduğu Diayabet tanımı, genel literatürdeki ilk Diyabet tanımı olarak kabul görmektedir. Arateus'un tanımı: “*Şeker hastalığı, etin ve uzuvların eriyip idrara dönüşmesi olan, erkeklerde pek sık olmayan harika bir hastalık. Hatalık, damlacıkta olduğu gibi soğuk ve nemli bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte, orantısız olan su içme isteği daha fazla idrara çıkmaya sebeptir. Fazlaca su içmekten ve idrara çıkmaktan kimse onları alıkoymaz. Bir süre içmekten kaçınırlarsa, ağız kavrulur ve vücutları kurur. Mide bulantısı, huzursuzluk ve yanma ile etkilenir. Susuzluk, sanki ateşle kavrulur... Ama daha da artarsa, hararet gerçekten fazlalaşır, karın buruşur, damarlar şişkin, genel zayıflama hali oluşur., Tabii ortak olan, yani böbrekler ve mesane; hastalar için su yapmayı asla bırakmazlar, ancak su kemerlerinin açılmasından sanki akış kesintisizdir. O halde hastalığın doğası kroniktir ve oluşması uzun bir zaman alır. Ancak hastalığın yapısı tam olarak kurulmuşsa hasta kısa ömürlüdür; çünkü erime hızlı, ölüm hızlıdır.*” (Adams, 1856).

Eski Çin'de, “Çin'in Hipokrati” olarak da anılan Zhang Zhongjing (M.S 150-219), şeker hastalığının etkilerini: poliüri, polidipsi ve kilo kaybı olarak tanımlamıştır. 7. yüzyılda ise belirli bir hastalığın belirtileri AD Chen Chuan şeker hastalığında tatlı idrarı kaydetmiş ve hastalığa ve “Hsiao kho ping” adını vermiştir. Hastalığın karakteristik semptomlarını ise; yoğun susuzluk, bol su içme ve çok miktarda idrara çıkıp tadı tatlı bir idrar yapma olarak sıralamıştır. Hastalığın tedavisinde ise meslektaşı Li Hsuan da tuzdan, şaraptan ve seksten uzak durmayı tavsiye etmiştir. 8. yüzyıldan itibaren doktorlar, diyabetik hastaların ciltteki etkilerini de gözlemlediler. Fronküleri, ciltte oluşan kemirgen ülserleri ve bunlara bağlı oluşan enfeksiyonları ve etkilerini incelediler. MS 11. yüzyılda ünlü hekim İbn Sina (980-1037) ders kitabı El-Kanun (Canon of Medicine)'da diyabeti tanımlamıştır. Kangren ve cinsel işlev bozukluğu yaptığından bahsetmiştir. Yine ortaçağ bilginlerinden Moises Maimonides (1138-1204), diyabeti ayrıntılı olarak tanımlamış, asidoz semptomları dahil geniş bir etkisinden bahsetmiştir (Peumery, 1987).

Thomas Willis 17. yüzyılın en büyük doktorlarından biri olarak kabul edilmiştir. Özellikle beyin ve sinir sistemi üzerine çalışmaları mevcuttur (Furdell, 2009). 1674'te Oxford'da doktor, anatomist ve doğa felsefesi profesörü olan Thomas Willis, diyabetli bireylerin idrarının tatlı olduğunu tadarak keşfetmiştir (Willis, 1675). Bu keşif Hindistan'da Susruta tarafından yaklaşık MÖ 400'de yazılmış eski bir Hindu belgesinin de teyidiydi aslında. Bu belgede diyabetik sendromu olanların "ballı idrara" sahip oldukları tanımlaması yapılmıştır (Schadewaldt, 1987).

Thomas Willis'de aynı benzer şekilde bal ile karıştırılmış idrar benzetmesini yapmıştır (Willis, 1675). Thomas Willis idrarın tatlılığını fark etse de bunu tam olarak açıklayan yani idrarda şekerin varlığını deneysel olarak ispat eden kişi ise Willis'ten yaklaşık 100 yıl sonra yaşayan Matthew Dobson (1732-1784) olmuştur (Bayat, 2010). Dobson idrarı kaynatmış ve suyunu buharlaştırdıktan sonra şeker tadı veren kristalleri gözlemlemiştir (Barnett, Krall 2005). Diyabet'in gelişim tarihine katkı sunan isimlerden birisi de Claude Bernard (1813-1878) olmuştur. Deneysel fizyolojiye olan katkısıyla öne çıkan Claude Bernard bilime pek çok alanda katkı sağlamıştır. Deneyselciliği incelemiştir. “İç ortam” kavramını ortaya atan Bernard günümüz “homeostasis” in temellerini atmıştır (Bayat, 2010). Bernard'ın fizyopatolojisiye olan katkısı Diyabet'in gelişimini de etkilemiştir. İç salgı bezleri ve pankreasın fonksiyonları üzerindeki hipotezleri önemlidir. Claude Bernard'ın glikojenik etki üzerine çalışması karaciğer glukoneogenez yolunu aydınlatmasına ve bu alanda diğer yapılacak çalışmalara uç vermesine sebep olmuştur (Grmek, 1997).

Oskar Minkowski (1858-1931) ve Joseph Von Mering (1849-1908) Pankreatik diyabetin keşfini köpekler üzerinde yaptıkları deneylerle geliştirmişlerdir. Pankreası çıkartılan köpeklerin poliürik olduğu ve idrarlarında şekerin varlığını gözlemlemiştir. Deri altına pankreas enzimleri enjekte ederek gözlemlerini derinleştirdiler. Bu da insülinin etkileri ve şeker hastalığında tedaviye giden yolu açmıştır (Mering, Minkowski 1889). 1893 yılında Fransız araştırmacı Louis Hedon, diyabet gelişmesi için pankreasın tamamının çıkartılması gerektiği üzerinde çalışmalar yapmıştır. 1908 yılında Berlin Tıp Fakültesi klinisyenlerinden Georg Ludwig Zuelzer, dana pankreası üzerinde çalışmalar yapmıştır. Pankreasın duodenuma açılan kanalını bağlayıp bir müddet bekledikten sonra pankreası çıkartıp elde ettiği pankreas ekstresi ile köpeklerde kan şekerini düşürebildiğini göstermiştir. 1901 yılında Eugene Lindsay Opie diyabet gelişiminin pankreasın internal sekresyonunu yapan Langerhans adacıklarındaki hücrelerin harabiyeti ile ilgili olduğunu öne sürmüştür. Langerhans adacıklarına da ismini veren onun ilk keşfini yapmış olan Pataoloji doktora öğrencisi olan Paul Wilhelm Heinrich Langerhans olmuştur (Bliss, 1982). Paris Tıp Fakültesi Profesörü Marcel Labbe protein bilançosu çalışmaları ile Diyabetin iki ayrı tipte olduğunu henüz insülin keşfedilmeden ortaya koymuştur. Profesör Labbe şu şekilde ifade etmiştir; “*İki ayrı diyabet kategorisini birbirinden ayırdım. Bu ayırmayı protein denütrasyonu olup olmadığına göre yaptım. Ayrıca gördüm ki önemli derecede azot kaybeden diyabetikler, hiperglisemi sebebiyle değil, protein kaybı ile ölüyorlar. Diyabet tipine göre hazırlanmış bir diyet rejimi ilaçlardan daha önemlidir. Bazıları bu anlayışımı fazla yüksek bulmayacaklar. Fakat tedavide eylemler, sözlerden daha değerlidir*” (Labbe, 1920). Marcel Labbe 1922 yılında İstanbul'a gelerek Haydarpaşa Tıbbiyesi'nde konferanslar vermiştir. Dr. Akil Muhtar Özden'de Prof. Labbe'nin yanında çalışmaları için öğrenci ve asistanlarını teşvik etmiştir. Türkiye'deki diyabetin gelişmesinde bu etki önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda İstanbul Tıp

Fakültesi Dahiliye kliniğinde çalışan Prof. Dr. Erich Frank'da bu gelişime ve dönüşüme katkı sağlayan isimlerden olmuştur (Hatemi, 2013).

1923 yılında ise tüm bu başarılar ve bilimdeki kümülatif ilerleme adeta taçlanmıştır. Frederick Banting ve John MacLeod insülinin keşfinden dolayı Nobel Tıp Ödülü'ne layık görülmüştür (Von Engelhardt, 1989) Banting ve Macleod'un ekibine Prof James Bertram Collip de dahil olmuştur. Ekip pankreas üzerinde yoğunlaşan çalışmalar sonrası buldukları ekstreye önce "Isletin" daha sonra da Yunanca da ada anlamına gelen "Insulin" adını vermişlerdir. Böylece insülinin keşfi 3 Mayıs 1923 tarihinde resmen ilan edilmiştir (Shah, Joshi, Parmar 1997).

2. SONUÇ

3000 yıldan fazla bir süredir merak konusu olmuş olan Diyabet hastalığının günümüzde var olan anlaşılabilirliğine ulaşmak için birçok medeniyetin ve bilim insanının katkılarının olduğu bir gerçektir. Antik çağlardan başlayan bu ilgi çekici süreç aslında bilimselliğe olan katkıyı da ortaya koymasından önemlidir. Bilimin insanlığın ortak bir ürünü ve gelecek nesillere bırakacağı en değerli mirası olduğunun ispatıdır. Bu bakış açısıyla yaklaşım sergilendiğinde insanlığın ortak ürünü her daim bilim olacaktır. Diyabet'in tanımlanmasında ve tedavide insülinin keşfine kadar olan süreç buna bir örnektir. Her devirde imkânlar ölçüsünde bu keşiflere giden yola taşlar döşenmiştir. Bundan sonrası için de bu referanslar ışığında yeni pek çok gelişme yaşanacaktır. Bir hastalığın gelişim tarihini bilerek ilerlemek yeni keşiflerde en büyük rota olacaktır. Pusulanın bilimsellik olduğu bu yolda nice keşifler yaşanacaktır.

KAYNAKÇA

1. Adams F. The extant works of Aretaeus the Cappadocian. London: Sydenham Society, 1856.
2. Barnett DM, Krall LP. The History of Diabetes. Joslin's Diabetes Mellitus. 14th Edition. Eds: Kahn CR, Weir CG, King GL, Smith AJ. Lippincott Williams and Wilkins, Philadelphia, 1-15, 2005.
3. Bayat AH. Tıp Tarihi. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği; 2010.
4. Bliss M. Banting's Best's and Collip's accounts of the discovery of insülin Bull Hist Med 1982; 56(4): 554-68.
5. Furdell EL. Fatal Thirst Diabetes in Britain until Insulin. Leiden: Brill, 2009: 81-92.
6. Grmek M. Le Legs de Claude Bernard. Paris: Fayard, 1997.
7. Hatemi H. Türkiye'de Endokrinoloji ve Diyabet Tarih. Medikal Yayıncılık, İstanbul, 2013.
8. Hayırlıdağ M. Mısır Tıbbının Gizemi Papirüsler (The Mystery of Egyptian Medicine, Papyrus), Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi, 2021; 4(4): 68-85.
9. Kahn CR, Weir GC. editors. Joslin's diabetes mellitus, 14th ed. Philadelphia: Lippincott, 2005.
10. Labbe M. Le Diabete Sucre Masson Editeurs. Paris, 1920; 1-2.
11. Laios K, Karamanou M, Saridaki Z, Androustos G. Aretaeus of Cappadocia and the first description of diabetes. Hormones (Athens) 2012; 11: 109-113.
12. Mathers CD, Loncar D. Projections of global mortality and burden of disease from 2002 to 2030. PLoS Med 2006; 3(11): 442.
13. Major RH. fl. Diseases of metabolism. In: Classic descriptions of disease-with bio-graphical sketches of authors, 3rd ed, 5th printing. Springfield, IL: Charles C Thomas, 1959; 235-237.
14. Peumery JJ. Histoire illustrée du diabète. De l'Antiquité à nos jours. Paris: Les Éditions Roger Dacosta, 1987.
15. Porter R. The greatest benefit to mankind, g medical history of humanity. New York: WW Norton, 1997:71.
16. Shafir E. History and perspective of diabetes illustTated by postage stamps.Freund Publishing House Ltd, 1999 [Reprinted by Josli_n Diabetes Center,.Publication Dept., Boston MA. March 2011.
17. Shah SN, Joshi SR, Parmar DV. History of İnsulin. J Assoc Physicians India Suppl 1997; 1(4): 9.
18. 18. Schadewaldt H. The history of diabetes mellitus. In: Van Engle-hardt D, ed. 59. Jordan Neuritic manifestations in diabetes mellitus. Arch Intern Med Diabetes, its medical and cultural history. Berlin: Springer Verlag, 1987; 43-100.
19. Von Mering J, Minkowski O. Diabetes mellitus nach Pankreas extirpation. Arch f exper Path u Pharmakol 1889; 26: 371.
20. Von Engelhardt D, editor. Diabetes: Its medical and cultural history. Berlin: Springer-Verlag, 1989: 306-319, 350-358, 411-426.

21. Willis T. *Pharmaceutica rationalis sive diatriba de medicamentorum operationibus in humano corpore*. 2 vols. London, 1674—1675.
22. Williamson RT. *English Physicians of the past*. Newcastle: Andrew Reid and Company, 1923: 47-52.

Geleneksel Enstrümanların Güncel İmgelere Döngüsü

The Cycle Of Traditional Instruments To Current Images

Ayşe KARABEY TEKİN Merve DUYDU

Arş.Gör.Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Mimarlık Güzel Sanatlar ve Tasarım Fak. Grafik Sanatlar Bölümü, Sivas, Türkiye
Arş.Gör.Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Mimarlık Güzel Sanatlar ve Tasarım Fak. Grafik Sanatlar Bölümü, Sivas, Türkiye

ÖZET

Geçmişten güncel dâhil olan geleneksel kültür okumaları binlerce yılın birikimi neticesinde biçimlenerek zengin bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bir araştırma alanı olarak sanat kültürü, kimlik, aidiyet ve bellek kavramları üzerine farklı bir bakış açısı sunma çabası içerisinde. Bu anlamda geleneksel enstrümanların değişik zaman dilimlerinde farklı kültürlerde farklı amaçlar için kullanıldıkları gözlemlenir. Buldukları dönemin coğrafî, kültürel, ekonomik, dinsel, siyasal ve sosyal özelliklerini geleneğe özgü tasarımlarından okumak mümkündür. Geleneksel enstrümanlar, güncel söylemlerde kimi zaman teknik deneyimlerle kimi zaman da renk, desen, motif ve formlar ile buluşur. Yitirilmeden güncel ulaşan bu dilin farklı sanat dinamikleri ile yeniden yorumlanması geçmişin belleklerde canlı tutulması ve kültürel bellek oluşturması açısından önemlidir. Bu bağlamda sanat pratiklerinde sanatçıların yorumları kültürün geçmiş ve gelenek üzerinden ele alınışı sanatçı eserlerinde güçlü bir araç olarak ele alınır. Bu çalışmada güncel sanat dinamikleri kapsamında geleneksel sanatlar ve üretim biçimlerinin güncel sanat alanındaki varlığının nasıl yorumlandığı farklı sanat pratikleri üzerinden yorumlanmaktadır. Bu doğrultuda kültürel mirasın özgünlüğünün güncelde bulunan disiplinler arası tasarımlarda nasıl yer aldığı ve geleneksel bağlamda hatırlatma dinamiğinin küresel boyuta taşınması amaçlanır. Paul Klee, Miriam Schapiro, Joyce Kozloff, Faik Ahmed, Gülçin Aksoy, İnci Eviner, ve Canan Dağdelen'in çalışmaları üzerinden kimlik, kültür, cinsiyet, aidiyet ve bellek kavramlarının güncel ve geleneksel olanın birlikteliğinde oluşan ilişkiselliğin ve gelenekselin üzerinde temellenen güncelliğin vurgusu yapılır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel, Güncel, Kültürel

ABSTRACT

Traditional culture readings from the past to the present are formed as a result of the accumulation of thousands of years and form a rich research area. As a research area, art tries to present a different perspective on the concepts of culture, identity, belonging and memory. In this sense, it is observed that traditional instruments are used for different purposes in different cultures in different time periods. It is possible to read the geographical, cultural, economic, religious, political and social characteristics of their period from their traditional designs. Traditional instruments sometimes meet with technical experiences and sometimes with colors, patterns and forms in current discourses. The reinterpretation of this language, which has reached the present day without being lost, with different artistic dynamics is important in terms of keeping the past alive in the memories and creating a cultural memory. In this context, the interpretation of the artists in art practices, the handling of culture through the past and tradition, is considered as a powerful tool in the works of artists. In this study, how the existence of traditional arts and production forms in the field of contemporary art is interpreted within the scope of contemporary art dynamics is interpreted through different art practices. In this direction, it is aimed to see how the authenticity of cultural heritage takes place in current interdisciplinary designs and to carry the dynamism of reminder in the traditional context to a global dimension. Through the works of Paul Klee, Miriam Schapiro, Joyce Kozloff, Faik Ahmed, Gülçin Aksoy, İnci Eviner, and Canan Dağdelen, the emphasis is placed on the relationality of the concepts of identity, culture, gender, belonging and memory combined with the contemporary and the traditional, and actuality based on the traditional.

Keywords: Traditional, Current, Cultural

1. GİRİŞ

Sanat alanı kültür kavramından yola çıkarak farklı yorumlarla pratiklerini ortaya koyar. Kültürel motiflerin hem yerel hem küresel değerlerde ulaşılabilmesi biçimsel ve kavramsal değerleri ortaya çıkarır. Sanatçıların kültür kavramı üzerinden motifleri ele alış şekli hem kendi kültürlerine ait hem de başka kültürlerle ait zenginliklerini anlatma biçimi açısından önemlidir. Sanatçının motifler üzerinden kültür kavramına küresel anlamda yaklaşımı sanat pratiğinin oluşumunda özel bir yer oluşturur.

"1920'lerden itibaren başlayan değişim süreci, sanatçıların tarihten gelen mirası uluslararası konumları arasında dengeli bir ilişki kurabilmeleri için gerekli bir değişimdi. Bu kültürel iç gelişim/ değişim sürecinde bir önceki neslin kavramsal yapısı bir sonraki nesle evrilmenin yol göstericisi oldu. Bu çerçevede motif kültür mirasımızın gelişiminde modernizmin arabuluculuğunu üstlendi" (Thursz, 2006: 1-2).

Kişisel üslupla yorumlanan motiflerin kültürlere ait farklılık gösteren sosyal, siyasal, dinsel, kültürel özelliklerin anlatımlarında kimi zaman yinelenerek sanat formuna dönüşmesi yaşamların temsili olarak sanat alanında değerlendirilir.

"(...) belirli bir etkinlik ya da deneyimi, yineleyen toplumsal uygulamalarla yapılmış olan geçmişin, bugünün ve geleceğin sürekliliği içine yerleştiren bir zaman ve uzam kullanma yoludur. Bütünüyle durağan da değildir, çünkü önceki kuşaklardan kültürel mirasını devralan, her yeni kuşak tarafından yeniden icat edilmek zorundadır"(Giddens, 1994:39-40).

Güncel sanat ile birlikte kültür, aidiyet, kimlik gibi kavramlara duyulan yakınlık sanatçıların tarafından kültürel motifler ve ilişkili olduğu nesnelerin yeniden yorumlama çabası içerisinde olurlar. Özü modernizme temellendirilen kültür kavramının sanat alanında kutsanan rolü post dönem ile birlikte büyür. Özellikle 1990'lardan güncel yalnızca ortaya çıkan eserlerin değişimi ile değil, yerellik, etnisite, kamusal alan gibi kavramların kullanılmaya başlanması

dikkat çekicidir. Yerellik kavramının sanatçılar tarafından vurgusu küresel alanda ses getirme beklentisi güncel sanat dinamiklerinin anlatım dili bu kavramsal çerçevenin yolunu açar.

Post dönem ile gelişen eklektik yapı içinde kültürel motiflerin kullanımı sanatçılar tarafından yeni ifadelerde gelenek ve gelecek örüntüsünde pratiklere referans oluştururlar. Gelenek ve onun getirdiği kültürel imajlar sanatçılara üretimlerini oluştururken kökensel ipuçları sağlar.

Günümüzün dünyasını, geçmişin olaylarıyla ve nesneleriyle nedensellik bağlantıları içinde bir bağlamda yani geçmişin, o anda yaşamadığımız olayları ve o anda algılamadığımız nesneleri bağlamında yaşarız. Bu da şimdiki zamanı, çeşitli geçmiş yaşantılarımızdan hangisiyle bağlantısını kurabilirsek ona göre yaşayacağımızı gösterir (Connerton,2014:9).

2. GELENEĞİN HATIRLAMA VE UNUTMA DENEYİMİ SÜRECİNDE GEREKLİLİĞİ

Küresel ölçekte teknolojinin gelişimi, bireysel beklentilerin farklılaşması ve artması geleneğin umulmasını karşılar. Zamansal olarak 19. yy. ortalarından bugüne uzanan süreci kapsayan bu unutma deneyimini yorumlayabilmek için toplumsal ve bireysel yaşamın sunduklarının çok iyi okunabilmesi gereklidir. Sıradan yaşamların içine bir anda girmiş olan teknolojik gelişmelerin geleneksel yaklaşımlar ile girdiği kargaşa mevcut yaşamları ve sahip olunan gelenekselliği terk etme eğilimi gösterir.

İnsanüstü hız, akılda tutulamayacak denli büyük oluşumlu kentler, emek düşüncesinin yerini alan sınırsız tüketim, kent mimarisinin kısa ömrü, kurulamayan insani ilişkiler, içinde yürünebilir sokakların ortadan kalkması hayatın anlamı diye nitelendirilebilecek ortak anılarda oluşan köklü değişimler ile yaşam erozyona uğruyor (Connerton, 2014:15).

Yaşamın en yalın halini hatırlamanın gün geçtikçe zorlaştığı, teknolojinin baş döndürücü hızı ile yapay zekâların öne geçtiği, aidiyet kavramının önemini arttığı, bir taraftan bütün tarihin yükünü sırtlanmış medeniyetlere beşiklik yapmış kentlerin birkaç günde yok olurken diğer taraftan ultra lüks bir yaşam kurmanın imkânları hazırlanır. Üç boyutlu teknolojilerle ulaşılamaz alanların ulaşılabilir hale gelmesi, android aletlerle insan iletişiminin gün geçtikçe azalması ve değişen değerler karşısında gelenek ile bağların kopmaması adına her türlü hatırlatma tanıklarının gerekliliği artmaktadır. Bu bağlamda gelişen ve değişen teknoloji ile unutma ve unutulmaları hatırlama gerçeği geçmiş ritüeller, mitler, mekânlar, nesnelere, kokular, sesler vb. hatırlatma tanıkları ile şimdinin içine girmeye zorunlu kılar.

Unutma ve hatırlama deneyiminde sosyal, siyasal, psikolojik, kültürel, tarihsel, bireysel ve toplumsal yaşanmışlıklar unutma ve hatırlama eyleminin şeklini belirlemede etkili olmaktadır. Geleneğe dair yeniden üretilebilirlik noktasında geçmişe ait olan kültürel olanı refere etmektedir. Tarih, kök, kimlik ve geçmişin neyi hatırlattığı sorusu ile güncelde yorumlanan üretim biçimlerinin hatırlama deneyiminde kültürel mirasın özgünlüğünün ve dinamizminin gelecek kuşaklara aktarılması vurgusuna yönelir. Hem mekânın ve tarihin hem de zamanın gerçekliğinin hatırlanması var olmanın zorunlu koşulu olarak insanların karşısına çıkar. Geleceğin tarihsel kategoride hatırlama eylemi ile kurduğu ilişkisi var olmanın biricik deneyimini ifade eder. Tarihsel materyalist anlayış geçmişe dair yaşanmışlıkların insanların bireysel ve toplumsal o dönemin ürünlerinin oluşturulması ve mevcut toplumsal yapının, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerinin, düşünsel dünyasının, bilim teknik ve sanat alanındaki gelişmelerinin doğrudan veya dolaylı ilişkisini anlatır.

“Tarihsel materyalizm geçmiş biriciksel (unique) bir yaşam deneyimi olarak kavramımıza yönelir.” (Benjamin, 2008:169)

İçinde bulunulan güncel dönem postmodern, dijital, gerçek üstü, sanal gibi birçok kavram ile adlandırılır. Teknolojinin gelişim ve değişimine dayanan bu kavramlar sanat alanında da kendini gösterir. 18. Yüzyıldan itibaren gelişen sanat akımları aracılığı ile başlayan yaşanan güncel dönem içerisinde sanatsal olayların ve söylemlerin hızla ortaya çıkması ile devam eden süreçte kültürel, sosyal, siyasal ve tarihsel konulara atıfta bulunarak farklı sanat pratikleri ile vücut bulur. Post dönem ile birlikte değişen sanat alanındaki yaklaşımlar, sergileme mekânlarının sınırsızlığı ve teknoloji olanakları ile gerçekleştirilen ifade biçimleri tüm gelişimlerin biçimciliğine karşı güncel bir sığınma duygusu ile yeniden geleneğe ve geçmişe yönelir. Günlük yaşama dair her şeyin sanat alanında formalize edilmiş durumu bireyin ne denli yabancılaştığının farkındalığının oluşması ile kültürlere ait duyarlılığın evrensel niteliği ile ön plana çıkar. Bu bağlamda geleneksel sanatlar ve üretim biçimlerine ilgi duyulması geçmiş ve geleneğin sanat alanında nerede durduğu, sanatsal üretim aracılığı ile küresel tekdüzeliğe karşı özgün kimliğin öne çıkması bir denge unsuru oluşturur.

Geleneklerimiz göreneklerimiz örf ve adetlerimiz görünüşte değişse de temelde aynı kalmaktadır. Kültürümüz bizi biz yapan diğer milletlerden ayıran en önemli özelliklerimizdir. Sanatçının tasarım yaparken eserinde kullandığı dil kendi zamanının dilidir (Kaynar, Çakmakçime, t.y. :353).

Bu bağlamda tarihsel konumda durağan olan geleneğin enstrümanlarının yeniden yorumlanan güncel formlar üzerinden, sürecin dinamizminin karşılaştırmalı bir yöntemle ifade edilmesi geçmişin gerçekliğinin hatırlama ve

unutma deneyimi üzerindeki ağırlığını ön plana çıkarır. Merak edilen gelecek üzerinden, geçmişin yaşanmışlığı bireysel ve toplumsal yapının değişmesinin etkisi ile ‘eskiye özlem’ söylemi güncelde geçmişe ait olanın buldukları alandan farklı bir uzamın içerisine yerleştirilmesi hatırlama eyleminin gerçekleşmesinin mümkün alanını oluşturur.

“İnsan açısından bakıldığında, geçmişle gelecek arasında kökten bir bakışsızlık vardır. Bizim içimizdeki geçmiş, kendisine yankı bulmuş bir sestir. Artık biçimden başka bir şey olmayana bir güç vermiş oluruz böylece, hatta daha da ileri gidip, biçimlerin çokluğuna tek bir biçim kazandırıyoruz da diyebiliriz. İşte, bu birleşim sayesinde geçmiş gerçekliğin ağırlığını kazanmış olur. Ne var ki, gelecek isteğimiz ne denli ileri doğru atılsa bile, derinliği olmayan bir perspektiftir. Gerçekle arasında hiçbir sağlam bağ bulunmamaktadır” (Cogito, 1997: 63).

Sanatın geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bir köprü görevi üslenmesi ve bu bağın dinamizmi bağlamında kültüre ait maddi ve manevi izleri motifler aracılığı ile aktarması kültürel geçirgenliği de beraberinde getirir. Kültürün yaşayan bir kavram olarak motifler üzerinden okunması güncel sanat pratikleri içinde sanat objesi olarak yer edinir. Güncel sanat pratikleri etrafında geleneksel motiflerin dokümantasyonu anlam düzeyinde kültürlere ait okumalar sunar. Biçim ve form düzeyinde kişiselleşen anlatımlar kültürel, politik ekonomik ve coğrafi farklılıklar üzerinden bir denge unsuru oluşturabilmesi sanatın işlevi olarak sanatçı bağlamında okunur.

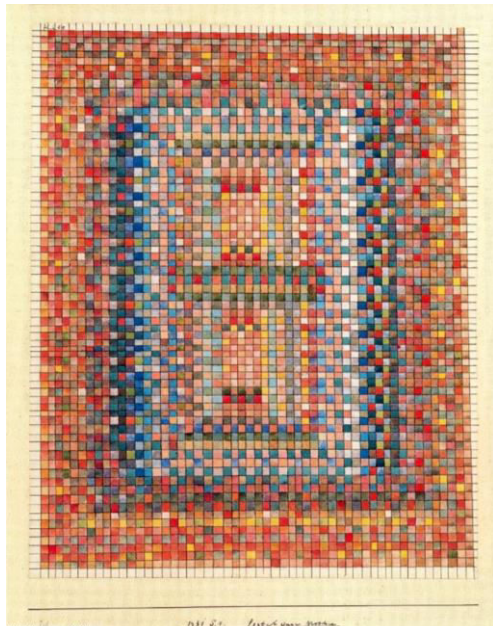
“Motifin tarihi çağdaş Türkiye kültürünün yerleşik bir parçasıdır. İslam sanatında ise motif geometri ile arasında kurduğu yakınlığı büyük anlatılarla ortaya koyar. Süregelen geleneklerin örf adet ve inançların aktarıldığı bu anlatıların çerçevesi hem gelenekte hem de el sanatları mimari müzik ve tarihte ortaya çıkar. Bu motifler tıpkı farklı anlam katmanlarıyla örülü ikonalar gibi farklı biçimlerde okunabilir” (Thursz, 2006: 1-2).

Farklı anlatım biçimleri ile yinelenen motifler izleyicilere kendi hatıralarında gezinme alanı sağlar. Sanat alanında bir taraftan kendi temsilleri üzerinden bir ifade ve biçim oluşturmaya çalışırken diğer taraftan oluşturulan sanat pratikleri tarihsel bağlamda geleneği şimdide konular. Şimdide güncel olanın zaman zaman ve uzam kapsamındaki geleneğe gönderme yapması kültürel ve tarihsel devamlılık açısından geleneğe ait olanın geçmişin referansı ile güncelle taşınması zamanın ötesinde önemini vurgular. Yeni biçim dilinin kültürel etki aktarımını koruyan alternatif bir eğilim göstermesi hatırlatıcı olarak geçmişin güncelde korunmasını sağlar ve bunları sürekli kılar.

3. GELENEKSELDEN GÜNCELE SANAT DENEYİMLERİ

Üretmek ve oluşturmak insanların geleceğe yönelik iz ve bellek oluşturma isteği içgüdüsel olarak her zaman var olabilme kaygısı ile eşdeğerdir. Hem varlık hem de anlam bakımından nesiller arası bir niteliğe sahip olan bu kaygı kimlik, aidiyet ve kültür kavramları ile olan ilişkinin geleneksel enstrümanların nesillere aktarılmasının gerekliliğini ortaya çıkarır.

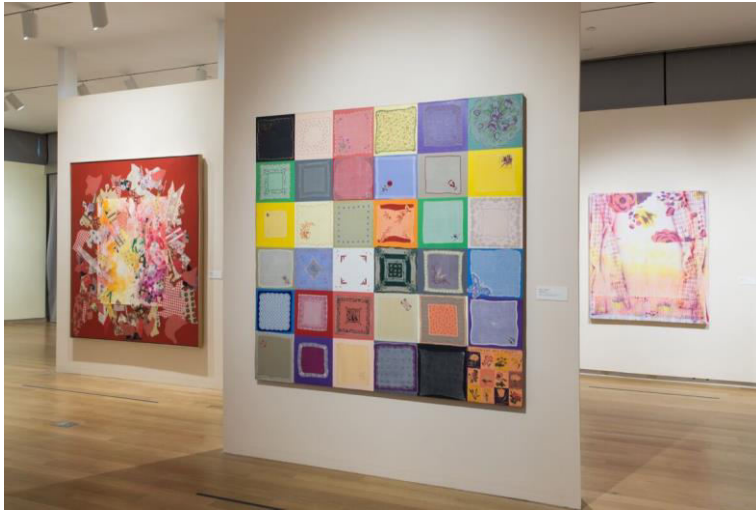
Geleneksel olana ait söylemlerdeki farkındalıklar küreselleşme arzusu ile yaşanan topluma özgü bir temsilin yaratılması ve kendine has biçimleri oluşturulmasıyla doğru orantılıdır. Geleneksel olanı temsil eden kişinin saklama, karşılaşma, hatırlama ve unutma deneyimleri ifade biçimini oluşturur. Bu biçimlerin sanat alanına yansması kimlik, aidiyet, etnisite, cinsiyet, yerellik gibi kavramların sorgulanmalarını güncelle taşır. Geçmiş ve geleneğin karşılaşma durumu geçmiş, gelecek ve şimdi arasında yaşanan diyalogun maddi ve manevi kültür unsurlarının aktarımında estetik tavrın ifade edilmesi açısından aralıksız devam eder.

Resim 1: Paul Klee, 1931, (Portal of a Mosque) Anıtsal Cami Kapısı, (Watercolor)suluboya, 37.5x29cm. Staatliche Müzesi, Kaynak: <https://wikioo.org/tr/paintings.php?refarticle=8LT47C&titlepainti>

Sanatta optik-fiziksel yaklaşımın iflas etmesinden bahseden Paul Klee gibi sanatçılar, (soyut ifade ve bakış açısının söylemini Batı diliyle tekrar yorumlama çabası içine girmişlerdir. Bu anlamda başka kültürlerin motiflerindeki anlatımı sanat mecrasına dâhil ederek geleneğin okunmasını sağlamışlardır. (Resim 1) 1928 yılında Tunus ve Mısır'ı ziyaretinde etkilendiği imgeleri çalışmalarına yansıtarak, doğunun imgesel kültürünü kendi anlatım diline yansıtan Paul Kleeden şimdide güncel sanat pratiklerine konu olarak kültürel motiflerin yorumu ve gelenekselin aktarımında yol gösterici olarak bahsedilebilir (Yücel, 2021: 30).

Resim 2: Installation view of "Surface/Depth: The Decorative after Miriam Schapiro." Photo by Jenna Bascom. Courtesy of The Museum of Arts and Design. 1976 183x183

Kaynak: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-miriam-schapiros-feminist-work-transcended-art-craft>

Desen ve Dekorasyon Hareketinin öncüsü olan Miriam Schapiro 1976 yılında ("Surface/Depth: The Decorative after Miriam Schapiro") açmış olduğu sergi sanatçının yirmi dokuz eserini ve onun eserlerden etkilenen dokuz sanatçının eserlerini yan yana getirmiştir. Sanatçının kolajları dönemin feminist terminolojisinde "famaaj" olarak nitelendirilir. Çalışmalarında dekoratif öğeleri barındıran famaajları ile sanat ve zanaat karşılaşması üzerinden kadın deneyimlerini sanat alanına taşır. (Resim 2) Sanatçı "Greetings from England", "İngiltere'den selamlar" mesajıyla işlenmiş farklı malzemelerden oluşan mendil ile minimalizmin geometrik formlarını el örgüsü dantellerin ve diğer ev yapımı el işlerinin nostaljik cazibesıyla aktarmıştır (<https://www.wnyc.org/story/review-miriam-schapiro-soon/>).

"Miriam Schapiro da dekoratif motifler kullanmaya devam etmiştir; ancak şu anda bunları, yaratıcı kadın kişiliğine yönelik arayışlarında kullanıyor"(Antmen,2012: 31).

Modern döneme kadar gelenek ve kültüre ait unsurların estetik değerlere dönüşmesinin ve sanat alanına dâhil edilmesinin ulusallık kavramı ile şekillendiği görülür. Ancak gelişen ve değişen yaşam koşulları ile yenedünya düzeninde toplumların ekonomik, sosyal, kültürel siyasal alanlarda var olma girişimleri geleneğin ve kültürün güncel yaklaşımlarla özellikle 1970'li yıllardan itibaren etkileşimli alanların sanatçılar tarafından ayrı ayrı formlar içinde biraradalığı sağlayan birikimin köklü dilini güncelleştirir.

"Kültür sanat ilişkileri, toplumların düzenli yaşamak için kullandıkları kimi zaman etnik coğrafya kaynaklı, kimi zamanda baskın kültürlerin kültürleşme potansiyeline bağlı olarak gelişmektedir" (Şentürk, 2015: 200).

Resim 3: Joyce Kozloff, 1979, Tibor de Nagy Galerisi'nden Bir İç Dekor / An Interior Decorated, Tibor de Nagy Gallery,

Kaynak: <http://www.joycekozloff.net/1978-1980-an-interior-decorated/88ra1kft6ilrj1pvqq137fqarwhm8y>

Joyce Kozloff zanaat, desen ve dekorasyon mecralarından yola çıkarak kumaş, çini, taş baskı gibi malzeme ve tekniklerle oluşturduğu enstalasyonlarını etnografik bir kültür okuması biçiminde sunarken (Resim 3) iç mekân

dekorasyonunu anımsatan enstalasyonlarında “dekoratif” sözcüğüne duyulan olumsuz düşünceye karşıda bir anlam yüklenmesine gönderme yapar.

“1970’li yıllarda kadınlara özgü sanatın temellerini araştıran Joyce Kozloff, kadın üretimiyle özdeşleştirilen el sanatı, zanaat, dekorasyon gibi olgulardan yola çıkarak daha ‘minör’ görülen bu üretimleri güzel sanatlar mertebesine yükseltmenin çeşitli yollarını denedi. Kadınların ürettiği el sanatları ürünlerinde yüzyıllarca kullanılan motiflerin izini sürerek bunları çağdaş sanata uyarlayan Kozloff, dönemin önde gelen akımlarından minimalizm ve kavramsal sanata karşıt bir tavır içinde, sanat ortamının 'dekoratife yönelik kaygısının üzerine gitti” (Antmen, 2012: 29).

Resim 4: Faik Ahmed “Sculptures // “Carpet Equalizer,” 201

Kaynak: <https://www.yellowtrace.com.au/faig-ahmed-deconstructed-rugs/>

Bakü’de yaşayan sanatçı, merkezini halıların oluşturduğu eserlerinde geleneksel imgeleri deforme ederek, resim, video heykel, enstalasyon vb. pratikler aracılığı ile yeniden şekillendirip başka boyutlarda görüntülerden teknolojik imgelerle birleştirerek tekstilin sahip olduğu geleneksellik algısını kırmaktadır. (Resim 4) Sanatçı dijital desenleri geleneksel dokuma kompozisyonları üzerine yerleştirerek cesur optik illüzyonlara sahip formlar yaratıp halıları üç boyutlu formalara dönüştürmektedir. Faig Ahmed bunu yaparken geleneksel yöntemlerden kopmadan, durağan nesnelere değiştirerek onları uzamsal derinliklere ulaştırmaktadır. Sanatçıya göre halının geleneksel motif ve tasarım şemasına ait belirli hatları ve bordür sınırları kendisi için kültürel inançları ve yazılı olmayan sosyal kuralları sembolize etmektedir. Bu sebeple yaptığı deformasyon tekniklerinin temelleri, toplum tarafından çok önceden kurgulanmış ve kabul edilmiş bir takım kalıpları kırmak ya da aslında öyle olmadıklarını ifade etmek amacını taşımaktadır (<https://www.yellowtrace.com.au/faig-ahmed-deconstructed-rugs/>).

Resim 5: Gülçin Aksoy Motif: Modernizmin Arabulucusu” sergisi 2006 Borusan Kültür ve Sanat Merkezi

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/205165>

Sanatçı Gülçin Aksoy (Resim 5) üzerinde “Vazgeçtim” yazısı bulunan halısı ile Türk geleneğinde büyük önemi olan halıcılık sanatına motifsizde bir gönderme yapılacağını ifade etmektedir (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/205121>).

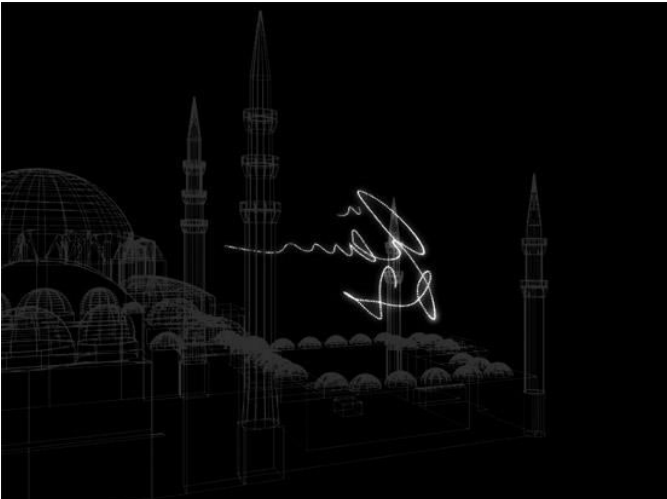

Resim 6: İnci Eviner "Motif: Modernizmin Arabulucusu" sergisi 2006 Borusan Kültür ve Sanat Merkezi
Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/205165>

Sanatçı yerleştirmesinde (Resim 6) 19. Yüzyıl batı ve İslam dünyası bitki ve hayvan motiflerini anımsatan metaforları ile güncelde toplumsal, politik ve sosyo-kültürel koşullar içerisinde kadın, toplumsal cinsiyet vef kimlik politikalarına kendine özgü bir ifade alanı oluşturmaktadır (<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/205121>).

Resim 7: Canan Dağdelen, Canevine dot Porcelain, fine steel cord 150 x 130 x 150 cm, 2007 Photo: © Emre Ogan
Kaynak: <http://canandagdelen.com/works/works-2007/canevine-dot/>

Resim 8: Canan Dağdelen, Selâm "Mahya" Lightinstallation of texts for mosques 2nd Prize, Mahya Competition, Istanbul 2010 / European Capital of Culture Agency 2010 Visualization: Matthias Ecker
Kaynak: <http://canandagdelen.com/works/works-2010/selam/>

Canan Dağdelen gün geçtikçe küreselleşen dünyada önem kazanan bir mesele olarak geçmiş, çocukluğuna dair anıları uzamsal ve mimari belleği çalışmalarında ele alır. Otobiyografik nitelikte ve Türk kültürüne ait temsilleri form üzerine aktarır. (Resim 6) Sanatçının çalışmalarında kullandığı dot formunda ve minyatür somut yapılar olarak, uzamda kaybolmuş halde beliren temel formlar İslami mimarinin temel formu olarak görülen kubbeli yapı formundan etkilenir. Uzamda kaybolmuş olarak bulunan bu temel form dünyada ter arama eylemini temsil eder. Dağdelen'in dot yerleştirmeleri, mimari mesajlar ve yazılı sözler olarak havda süzülüyormuş hissi uyandıran esrareniz büyümlü yapıları oluştururlar. (Resim 7) "İstanbul camilerinin kubbelerinden görünmeyecek şekilde asılmış, noktalardan oluşmuş, kısa sürede gözden kaybolan ışıktan taşlar ya da Ramazan ayında minarelerin arasında karanlık gökyüzüne karşı yanan geleneksel mahya dilekleri ve duaları gibi uzamda yankılanarak uzamın algılanışını dönüştürürler"(http://canandagdelen.com/wordpress/wp-content/uploads/2012/05/LLefairve_CD_on_Space_and_Memory_tuerkisch.pdf).

4. SONUÇ

19. yüzyılın sonu 20. yüzyıl başlarında savaş sonrası değişen ve yenilenen dünyanın gösterdiği gelişim birçok disiplinin kendini sorgulamasını tanımların ve alanların ayrımlarının yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda sanat alanında değişen ve gelişen görsel vizyon yeni medyumların aracılığı ile geleneksel kültürün yorumlanmasında etkili olmuştur. Geleneksel enstrümanların güncelde şekillenen yorumu belleksel olanın anlamının açıkça ortaya çıkmasında da etkin rol üstlenmiştir. Bu bağlamda geçmişin ritüeli şimdi ve geleceğin ritüelleri ile yer değiştirirken ortaya çıkan çalışmalarda birey ve toplum arasındaki ilişki gelenek ve gelecek örüntüsünün bileşeni olarak izleyiciye değişik mekân ve zamanlarda sunulur. Farklı disiplinlerden farklı sanatçıların pratiklerinde geleneksel enstrümanlardan yola çıkılarak oluşturulan biçim ve formlar yapıldığı kalıptan çıkartılarak yeni mecralara girer. Unutma eyleminin kolaylıkla gerçekleştiği küreselleşen dünya içerisinde yerel ve kültürel öğelerden yola çıkarak özgün anlatım dilini oluşturan sanatçılar köklerini geleceğe aktarır ve kültürel anlam düzeyinde güncel sanat pratikleri aracılığı ile sonsuz bir döngüde aktarmaya devam eder. Sanatçıların çalışmalarında hem geleneksel hem de güncel olanları birleştirerek kullanmaları farklı zaman dilimlerinin dönüşüm ve hatırlatma eyleminin gerçekleşmesinde ve yavaş yavaş kopmakta olunan değerlerin canlı tutulması hususunda önemi yadsınamaz. Geleneğin yeni söylemlerin sentezi ile kültürel okumalar yaparak küresel boyuta taşınması amaçlanır.

KAYNAKÇA

1. Antmen, Ahu. (2012). Sanat ve Cinsiyet. İstanbul: İletişim Yayınları
2. Bachelard, Gaston. (1997). Anın Sezgisinden Seçmeler. Cogito, cilt/sayı, s. 59,63
3. Benjamin, Walter. (2008). Pasajlar (Çev. A. Cemal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
4. Connerton, P. (2014). Toplumlar Nasıl Anımsar?. (Çev. A. Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin Orijinali 1992'de yayınlandı).
5. Connerton, P. (2014). Modernite Nasıl Unutturur. (çev. K. Kelebekoğlu). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Eserin Orijinali 2009'da yayınlandı).
6. Giddens, A. (1994). Modernliğin Sonuçları (Çev. E. Kuşdil,). Ayrıntı Yayınları
7. Kaynar, Hülya. Çakmaktepe, M. Fatih, (t.y.) Geleneksel El Sanatlarının Çağdaş Tasarımlarla Modernize Edilmesi (Ed. Kenan Haspolat, F.Evren Daşdağ). Diyarbakır Geleneksel El Sanatları cilt 1. Ankara: Korza Yayıncılık, s. 345,357
8. Modernizmin Arabulucusu: Motif Sergi Kataloğu , (Pattern: Modernism as Mediator) Küratör: Michele Thursz, Borusan Sanat Galerisi, İstanbul 2006
9. Şentürk, G. (2015). Kültürel Yapısalcılık Bağlamına Sanatta Kimlik Arayışları, Sanatın Değişkenleri Bağlamında Kentsel Adalet, s. 199
10. Yücel, Ş. (2021). Çağdaş Sanatın Objesi Olarak Kültür, Fine Arts (NWSAFA), D0270, 2021; 16(1): 24- 41

İnternet Kaynakları:

11. https://www.wnyc.org/story/review-miriam-schapiro-soon/ Erişim Tarihi: 14.06. 2022
12. https://www.yellowtrace.com.au/faig-ahmed-deconstructed-rugs/ Erişim Tarihi: 10.06.2022
13. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/205121 Erişim Tarihi: 04.06.2022
14. http://canandagdelen.com/wordpress/wpcontent/uploads/2012/05/LLefairve_CD_on_Space_and_Memory_tuerkisch.pdf). Erişim Tarihi: 14.06.2022

Görsel Kaynakları:

15. Resim 1: <https://wikioo.org/tr/paintings.php?refarticle=8LT47C&titlepainti> Erişim Tarihi: 10.06.2022
16. Resim 2: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-miriam-schapiros-feminist-work-transcended-art-craft> Erişim Tarihi: 16.06.2022
17. Resim 3: <http://www.joycekozloff.net/1978-1980-an-interior-decorated> Erişim Tarihi: 10.06. 2022
18. Resim 4: <https://www.yellowtrace.com.au/faig-ahmed-deconstructed-rugs/> Erişim Tarihi: 10.06.2022
19. Resim 5: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/205165>) Erişim Tarihi: 04.06.2022
20. Resim 6: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/205165> Erişim Tarihi: 04.06.2022
21. Resim 7: <http://canandagdelen.com/works/works-2007/canevine-dot/> Erişim Tarihi: 14.06.2022
22. Resim 8: <http://canandagdelen.com/works/works-2010/selam/> Erişim Tarihi: 14.06.2022

Hadiste Metin Tenkidi Faaliyetlerinin Medyaya Yansımaları: Mısır Örneği¹

Media Reflections Of Hadith Text Critical Activities: The Example Of Egypt

Adil ÖZTEKİN

Öğr.Gör.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye

ÖZET

19. Yüzyılda Mısır’da yaşayan bazı Müslüman entelektüeller, Batı düşüncesinin meydan okumaları karşısında İslam âleminin çağın gerisinde kaldığını düşünerek bu durumdan kurtulmak için çareler aramaya başlamış ve bu arayışlar neticesinde ıslah ve teccid hareketleri doğmuştur. Mevcut kötü durumdan kurtulmak için ileri sürülen öneriler arasında dini ilimlerin ıslah edilmesi de yer almış ve doğal olarak sünnetle ilgili meseleler de gündeme gelmiştir. Mısır medyasında sünnet ve metin tenkidi meseleleri yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. Özellikle akli yaklaşım tarafından bazı rivayet metinlerinin görsel ve yazılı medya üzerinden tenkid edilmesi, bu meselenin daha sık gündeme gelmesine sebep olmuştur. Fakat ıslahatçı ve akli yaklaşımların bu meseleyi muhtelif medya araçlarıyla gündeme taşınması dini çevrelerin tepkisini çekmiştir. Özellikle Ezher ulemasının geleneksel yapısı ve resmi açıdan Ezher’in denetleyici rolü bu meselenin aşırı uçlara savrulmasına mani olsa da sorunların üzerine gidilip mutedil çözümler üretilmesine de engel olmuştur. Bu tutucu tavrı sebebiyle özel televizyon kanalları bunu fırsata çevirip sünnet meseleleriyle ilgili kafa karıştırıcı ve polemik türü yayınlarına hız vermiştir. Mısır’da ciddi tartışmalara sebep olan metin tenkidi konusu İslahatçı, geleneksel ve Kur’âniyyûn gibi farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İslahatçı yaklaşım, rivayetlerin değerlendirilmesinde gelenekte de izleri görülen metin tenkidine öncelik gerektiğini savunmaktadır. Gelenekselci yaklaşım metin tenkidinin geçmişte hakıyla yapıldığını savunarak bu düşünceye karşı çıkmaktadır. Kur’âniyyûn yaklaşımı ise sünneti toptan reddederek sadece iddialarını ispat sadedinde metin tenkidine başvurmuşlardır. Konu medyaya taşınmış yazılı, görsel ve dijital mecralarda ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Metin tenkidini savunanlar da karşı çıkanlar da tezlerini basın, medya ve ilmi organizasyonlar üzerinden ispat etmeye çalışmışlardır.

Anahtar kelimeler: Medya, Sünnet, Metin Tenkidi, Sened Tenkidi.

ABSTRACT

Some Muslim intellectuals living in Egypt in the 19th century, thinking that the Islamic world was behind the times in the face of the challenges of Western thought, started to seek remedies to get rid of this situation and as a result of these searches, reform and renewal movements were born. Among the suggestions put forward to get rid of the current bad situation, the improvement of religious sciences took place and naturally the issues related to Sunnah came to the fore. In the Egyptian media, the issues of circumcision and text criticism have come to the fore intensively. In particular, the criticism of some narrative texts over visual and written media by the rational approach has caused this issue to come to the fore more frequently. However, the fact that reformist and rational approaches brought this issue to the agenda through various media has attracted the reaction of religious circles. Although the traditional structure of the Azhar ulama and the official supervisory role of Azhar prevented this issue from being pushed to the extreme, it also prevented the problems from being addressed and producing moderate solutions. Because of this conservative attitude, private television channels turned this into an opportunity and accelerated their confusing and polemical broadcasts about circumcision issues. The subject of text criticism which caused serious debates in Egypt, paved the way for the emergence of different approaches such as reformist, traditional and Kur’aniyyun. The reformist approach argues that text criticism which is also seen in the tradition, should be prioritized in the evaluation of the narrations. The traditionalist approach opposes this idea, arguing that text criticism was done properly in the past. The Kur’aniyyun approach on the other hand, rejected the Sunnah altogether and resorted to text criticism only to prove their claims. The subject was brought to the media and caused serious discussions in written, visual and digital media. Both those who defended the text criticism and those who opposed it tried to prove their thesis through the press, media and scientific organizations.

Key words: Media, Sunnah, Text Criticism, Sanad Criticism.

1. GİRİŞ

İslam dünyasının birçok alanda Batı karşısında zayıf düşüp geri kalması, Müslümanları ciddi anlamda etkilemiş ve onları sorunlar üzerinde düşünerek çözümler üretmeye sevk etmiştir. Bunun neticesinde ıslah hareketleri olarak adlandırılan akımlar ortaya çıkmış ve bu akımlar mevcut kötü durumdan kurtulmak için birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler arasında dini ilimlerin ıslah edilmesi, geleneksel mirasın sorgulanması, ilk kaynaklara dönüş, içtihadın teşvik edilmesi, taklidin yerilmesi ve sünnetle ilgili meseleler yer almıştır. Sünnet konusu gündeme gelince tabii olarak metin tenkidi meselesi bu önerilerin bir parçası olmuştur. Miladi on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Mısır’da metin tenkidi çalışmaları hız kazanmıştır. Mısır’ın farklı bir dizi tarihi, coğrafi, politik ve kültürel faktörlere sahip olması nedeniyle burada başlayan metin tenkidi faaliyetleri İslam dünyasını derinden etkilemiş ve aynı zaman da Mısır’da büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar basın ve medya da geniş yer almış hem Mısır hem de Arap ülkelerinde ilgiyle takip edilmiştir.

Mısır devlet ve özel televizyonlarda yayınlanan birtakım dini içerikli yapımlar ve bazı tartışma programları, sünnetle ilgili meseleleri gündeme taşıyarak izleyiciyle buluşturmuştur. Mısır medyasındaki yayınların diğer Arap ülkelerinde ilgiyle takip edilmesi, sünnet meselelerine dair yaşanan tartışmaları tüm Arap âleminin gündemine taşımıştır. Gündeme taşınan meseleler arasında, metin tenkidi konusu ve tenkide tabi tutulan hadisler ciddi yekun tutmuştur. Son yıllarda daha yaygın bir şekilde kullanılan İnternet ve sosyal medyanın bu iletişim araçlarına eklenmesiyle, sıcak konuların kamuoyunun gündemine taşınması ve toplumun bundan haberdar olması durumunu ortaya çıkarmıştır.

¹ Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Modern Dönem Hadis Çalışmalarında Metin Tenkidi (Mısır Örneği)” isimli tezden üretilmiştir

Gençlerin sosyal medyayı yaygın bir şekilde kullanması da bu konuların hızla gündeme gelmesine katkı sağlamıştır. İnternet üzerinden sünnet konularını işleyen geleneksel, akılcı ve Kur'ancı² yaklaşımları destekleyen web sitelerinin inşa edilmesi ve geniş kitlelere bu sayfalar vasıtasıyla ulaşılmaya çalışılması da bu süreci hızlandırmıştır.

Makalede, Mısır'daki yazılı basın ve görsel medyada yer alan ve tenkide tabi tutulan bazı hadisler üzerinden metin tenkidi konusunda yaşanan tartışmalar aktarılmaktadır.

2. YAZILI BASIN

Mısır'da sünnet meseleleri yazılı basında geniş bir şekilde yer alarak lehte ve aleyhte pek çok haber ve makaleye konu olmuştur. Bu konuda İskenderiye Kütüphanesi arşivlerine bakıldığında onlarca makale, haber ve söyleşi ile karşılaşmak mümkündür. Örneklik teşkil etmesi açısından aşağıda bu konuda medya da çıkan haberlere kısaca değinilecektir.

Geniş yankı uyandıran ve gündemi meşgul eden büyükleri emzirme ve Hz. Peygamber'in küçük abdestinin temiz olduğu iddiası gibi bazı garip fetvalar sebebiyle hadislerin ayıklanması gerektiği düşüncesi öne sürülmüş ve bu konuda medyada pek çok haber gündeme taşınmıştır. Abdullatif el-Abd, Abdülfettah Âşûr, es-Seyyid el-Cemîlî, Ahmed Abdurrahman ve Suâd es-Sâlih ile gerçekleştirilen “*ed-Da'vetu li-Tenkiyeti'l-Ahâdisi Halekatun min Halekâti'l-Hucûmi ala's-Sünneti'n-Nebeviyyeti*” adlı söyleşide bu isimlerden bazıları bu meselenin kimi çevrelerce kasıtlı olarak gündeme getirildiğine dikkat çekmiştir. Böyle bir ayıklamaya gerek olmadığını, geçmiş âlimlerin ve günümüz hadisçilerinin sorunlu olduğu düşünülen rivayetlere gerekli cevapları verdiklerini dolayısıyla bu meselenin sonuçlandırıldığını, aslında problemin hadislerin kendisinde değil yanlış yorumlanmasından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bu isimlerden bazıları ise bu gibi fetvalara kaynaklık eden rivayetlerin kaynaklarımızdan çıkarılmasını talep etmişlerdir.³ Bunun yanı sıra Mahmud Riyad Miftah adlı bir avukat, Buhârî, Müslim ve diğer sünen kitaplarında Hz. Peygamber'e yakışmayan şeyler isnat edilmesi, aklın kabul etmeyeceği iftiralar içermesi ve çelişkilerle dolu olmasına rağmen âlimlerin bu durumu görmezden gelmeleri sebebiyle Şeyhu'l-Ezher Muhammed Seyyid Tantavî hakkında dava açmıştır. Bunun üzerine İzzet Atıyye, Abdülmütî Beyyûmî ve Abdullatif Âmir gibi isimler bu avukatın iddialarına gazete köşelerinde cevap vermişlerdir.⁴

Ezher hocalarından Ahmed Abdulmunim el-Behiy el-Arabî dergisinde kaleme aldığı bir makalesinde Buhârî ve Müslim'de geçen hadislerle ilgili âlimlerin ikiye ayrıldığını bir kısmı tamamını sahih kabul ederken diğer bir kısmının ise bazı rivayetleri tenkide tabi tutarak reddettiklerini ifade eder. Bu açıdan Müslüman bir kimsenin sahihain da geçen bazı rivayetlerin sıhhatini reddetmesine bir engelin bulunmadığını, bu durumun Buhârî ve Müslim gibi iki büyük âlimin değerini eksiltmeyeceğini dile getirir. Sened veya metne yönelik iddiaların ispat edilmesi gerektiğini, araştırma alanında varsayımlara itibar edilmeyeceğini belirtir.⁵

Sünnet inkarcılığı konusu da yazılı medyada geniş bir şekilde işlenmiştir. Bu konu el-Ahrâm gazetesinin sayfalarına yansımış ve Abdülhamid Medkûr, Abdülcevâd Halef, Muhammed İbrahim Abdülbâis ve Muhammed Mardînî gibi isimlerle “*İnkârü's-Sünneti'n-Nebeviyyeti Hurûcun mine'd-Dîni*” adlı bir söyleşi gerçekleştirilmiştir.⁶ Aynı gazetede Ahmed et-Tayyib “*Hel Yecuzu İstib'âdu's-Sünneti'n-Nebeviyyeti ve'l-Ahzu bi'l-Kur'ani'l-Kerimi Vahdehü?*” adlı makalesinde sünnetin gerekliliğini vurgulamış ve Kur'ancı yaklaşımı eleştirmiştir.⁷ Sünnet etrafında oluşturulan şüpheler cevap sadedinde el-Ahbâr gazetesinde Ahmed Ömer Haşim, “*Rafdu's-Şübûhâti'l-Müsâreti Havle's-Sünneti'n-Nebeviyye*” adlı makaleyi kaleme almıştır.⁸ el-Ahrâr gazetesi, Taha ed-Dusûkî Habîş ile “*el-Kâimetu's-Sevdâu li'Tâbüri Münkirî' es-Sünneti'n-Nebeviyye*” adlı söyleşi gerçekleştirmiştir. Taha Hüseyin, Ahmed Emin, Muhammed Hüseyin Heykel, Ferîd Vecdî, George Zeydân, Mahmud Ebû Reyve ve Tefvik el-Hakîm gibi isimleri sünnet inkarcısı olarak değerlendirmiş ve hadis karşıtı söylemlere sahip oldukları gerekçesiyle eleştirmiştir.⁹ Yine aynı yazarla gerçekleştirilen “*el-İlâkâtu'l-Hafiyetu beyne el-İstisrâki ve Münkirî's-Sünneti'n-Nebeviyyeti*” adlı başka bir mülakatta oryantalizmle sünnet inkarcılarının irtibatları ele alınmıştır.¹⁰ el-Ahrâr gazetesi, sünnetin vahiy

² Kur'anıyyun yaklaşımıyla ilgili bkz. M. Hayri Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2015, s. 128-147; Enbiya Yıldırım, *Kur'an Bize Yeter Söylemi*, Takdim Yay., Ankara, 2019; Hüseyin Hansu, *Hadisçilik ve Kur'ancılık Kısacasında Kur'an ve Hadis*, Hikav Yay., İstanbul, 2022; Recep Aslan, *Tarihten Günümüze Kur'an ile Yetinme Söyleminin Kritiği*, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, c. IX, s. 141-147.

³ <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=19275&lang=ar&All=%d8%a7%d9%84%d8%af%d8%b9%d9%88%d8%a9+%d9%84%d8%aa%d9%86%d9%82%d9%8a+d8%a9>. el-Ahrâr, (2007, 1 Haziran). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)

⁴ <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=826105&lang=ar&All=%d9%83%d8%aa%d8%a8+%d8%a7%d9%84%d8%a8%d8%ae%d8%a7%d8%b1%d9%8a+%d9%88%d9%85%d8%b3%d9%84%d9%8>. Rûze'l-Yûsuf, (2007, 17 Mayıs). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)

⁵ el-Behiy', 1966:12-16.

⁶ <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=247315&lang=ar&All=%d8%ae%d8%b1%d9%88%d8%ac+%d8%b9%d9%86+%d8%a7%d9%84%d8%af%d9%8a+d9%86>. el-Ahrâm, (1999, 11 Haziran). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)

⁷ <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=493325&lang=ar&All=%d9%87%d9%84+%d9%8a%d8%ac%d9%88%d8%b2+%d8%a5%d8%b3%d8%aa%d8%a8%d8%b9%d8%a7%d8%af>. el-Ahrâm, (2003, 9 Mayıs). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)

⁸ <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=244847&lang=ar&All=%d8%a7%d9%84%d8%b4%d8%a8%d9%87%d8%a7%d8%aa+%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%ab%d8%a7%d8%b1%d8%a9>. el-Ahbâr, (2003, 13 Şubat). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)

⁹ <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=55087&lang=ar&All=%d9%85%d9%86%d9%83%d8%b1%d9%8a+%d8%a7%d9%84%d8%b3%d9%86%d8%a9>. el-Ahrâr, (1999, 14 Ağustos). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)

¹⁰ <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=55090&lang=ar&All=%d8%a7%d9%84%d8%b9%d9%84%d8%a7%d9%82%d8%a9+%d8%a7%d9%84%d8%ae%d9%81%d9%8a+d8%a9>. el-Ahrâr, (1999, 5 Ağustos). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)

olup olmadığı meselesini gündeme getirmiş ve vahiy olduğunu iddia edenlerle buna karşı çıkanların fikirlerine yer vermiştir.¹¹

Bu konuların yanı sıra dönem dönem bazı rivayetlerin eleştirisi de gündeme getirilmiştir. Örneğin, Kadının yöneticiliği¹² ve sünnet edilmesiyle¹³ ilgili rivayetler¹⁴ gazete köşelerine taşınmış ve uzmanların fikirlerine yer verilmiştir. Sünneti inkar ettiği iddia edilen çevreler de yazılı medya aracılığıyla hem iddialarını gündeme getirmişler hem de kendilerine yöneltilen eleştirilere cevap vermeye çalışmışlardır.

3. GÖRSEL MEDYA

Mısır'da sünnet meseleleri yazılı basında olduğu gibi görsel medyada da geniş bir şekilde yer almıştır. Görsel medya da yer alan televizyon programları, açık oturumlar ve ilmi organizasyonlarda konu derinlemesine tartışılmıştır. Sünnet ve metin tenkidi ile ilgili görsel medya da yer alan tartışmaları örnekler üzerinden aktarmaya çalışacağız.

Ezher şeyhi Ahmed et-Tayyip, resmi olarak düzenlenen ve devlet erkânının da katıldığı bir Mevlid-i Nebî programında sünnetle ilgili meseleleri gündeme getirerek sünnet etrafında oluşturulan şüphelere dikkat çekmeye çalışmıştır. Geçmişte ve günümüzde sünnetin konum, sübut ve hüccet oluşuyla ilgili şüpheler meydana getirildiğini ifade eder. Sahabe, tabiin ve daha sonra gelen ravileri değersizleştirme girişimlerinin olduğunu belirtir. Hüküm ve yasa vaz etme alanından sünnetin tamamen uzaklaştırılmak istendiğini ve Kur'an'la yetinilip sadece ona dayanmak gerektiği iddiasında bulunulduğunu dile getirir. Müslümanların Kur'an'da nas olarak bulunmayan meselelerde emir ve yasak, helal ve haram sınırlamalarından muaf oldukları görüşünün savunulduğunu ifade eder. Bu tür yaklaşımların, ilk olarak on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarından itibaren Hindistan'da ortaya çıktığını ve oradaki bazı ünlü şahsiyetlerin bu fikirleri savunduklarını vurgular. Hatta bunların bir kısmının peygamberlik iddiasında bulunacak kadar ileri gittiklerini, bazılarının da sömürgecilerle işbirliği yaptıklarını söyler. Bunların bir kısmı, hadisleri mütevâtir olan ve olmayan ayırımına tabi tutmadan sünneti külliyyen reddettiklerini, sünnetin teşri açısından hiçbir değerinin olmadığını ve teşri değeri olanın sadece Kur'an olduğunu iddia ettiklerini ifade eder. Bu tutumlarıyla Müslümanların icmâna, Kur'an ve sünnetin zaruri birlikteliğine aykırı davranıldıklarını vurgular. Bu iddiaların kabul edilmesi durumunda Kur'an ve sünnet birlikteliğinin bozulacağını ve İslam'ın dörtte üçünün yok olacağını söyler. Bunun neticesinde Kur'an ayetleri, hükümleri ve yasalarını değiştirmenin kapısının aralanacağını dile getirir. Namazın buna örneklik teşkil ettiğini, sünnetin delil olarak kabul edilmemesi durumunda nasıl namaz kılınacağını dahi bilinemeyeceğini ifade eder. Hindistan'daki sömürge güçlerine yakın olan birçok kimsenin bu doğrultuda hareket ettiğini, cihat ayetlerini reddederek sömürgecilerle karşı çıkmayı yasaklayan fetvalar yayınladıklarını, Batı kültürünün kabul etmediği her şeyi din olsa dahi inkar ettiklerini, onayladığı her şeyi de dinle açıkça çelişse dahi kabul ettiklerini ifade eder. Çok geçmeden bu fitnenin Mısır'a da sıçradığını, buna önyak olanın ise Muhammed Tefvik Sıdkı olduğunu, *el-İslamu Huve'l-Kur'anü Vahdehu* adlı makalesinin sünnete karşı olan bazı yazarlar tarafından destek gördüğünü iddia eder. Farklı meşrep ve mizaçlara sahip olan, farklı zaman ve yerlerde yaşayan bu insanların ortak paydasının, hadis ravilerine karşı şüpheyle bakmaları, âlimlerin muazzam ve zorlu ilmî çabalarını hiçe sayıp değersizleştirdiklerini ifade eder. Âlimlerin, sahih olan hadisle olmayanı ayırt etmek için bir ömür harcadıklarını ve bu uğurda nice zorluklara katlandıklarını, ravilerin ilmî ve ahlâkî biyografileri ile adalet ve zabtlarını, cerh ve tadillerini tespit etmede özgün ve mükemmel bir metot takip ettiklerini belirtir. Âlimlerin bu titiz çalışmaları neticesinde sened ve rical diye bilinen müstakil bir ilmin doğduğunu ve bu ilmin gayrimüslimler arasında emsali bulunmadığını iddia eder.¹⁵

CBC kanalı, Ezher şeyhi Ahmed et-Tayyip ile gerçekleştirdiği el-İmâmu't-Tayyip adlı programının dört bölümünü sünnetin hücciyeti konusuna ayırmıştır. Bu programda Ahmed et-Tayyip özetle şu tespitlerde bulunur:

Sünnetin dinde hüccet olup bağlayıcı olduğunu akli ve nakli delillere dayanarak uzun uzadıya anlattıktan sonra geçmişte sünnetin hüccet oluşunu Müslüman fırka ve gruplardan hiç birinin inkar etmediğini, fertlerden inkar edenlerin ise meselenin aslını öğrendikten sonra görüşlerinden döndüklerini dile getirir. Sünneti inkar fitnesinin on dokuzuncu yüzyılda İngiliz sömürgeciliği ile Hindistan'da yeniden diriltilmeye çalışıldığını ve bu düşüncenin İngilizlere hizmet ettiğini de sözlerine ekler. Sünnetin hücciyetini kabul etmemenin dolaylı olarak iman ve Kur'an'ı inkar etmek anlamına geleceğini ifade eder. Batı medeniyetinin Doğu ve Müslümanlarla temasa geçtiğinde ne yazık ki kültür ve insan hakları bağlamında işbirliği yapma cihetine gitmeyip çatışma ve eski defterleri açma yolunu tercih ettiğini belirtir. Batı medeniyetinin Müslümanların güç kaynaklarını araştırıp onları ne öldürmek ne de diri bırakmak istediğini ve İslam'ı içten çökertmek için uğraş verdiğini vurgular. Sünneti inkar edenlere yakından bakıldığında,

¹¹[http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=302442&lang=ar&All=%d9%87%d9%84+%d8%a7%d9%84%d8%b3%d9%86%d8%a9+%d8%a7](http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=302442&lang=ar&All=%d9%87%d9%84+%d8%a7%d9%84%d8%b3%d9%86%d8%a9+%d8%a7%d9%84%d9%86%d8%a8%d9%88%d9%8a%d8%a9)

¹²[http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=485055&lang=ar&All=%d9%81%d9%8a+%d9%86%d8%af%d9%88%d8%a9+%d9%85%d8%b4](http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=485055&lang=ar&All=%d9%81%d9%8a+%d9%86%d8%af%d9%88%d8%a9+%d9%85%d8%b4%d9%8a%d8%ae%d8%a9)

¹³<http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=312719&lang=ar&All=%d8%a7%d9%84%d8%ae%d8%aa%d8%a7%d9%86+%d9%85%d8%b1%d8%a9>

¹⁴ Kadının yöneticiliği ile ilgili rivayet için bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir, Dâru Tavkî'n-Necât, Kahire, 2001, Megâzî, 82, hadis no: 4425, c. VI, s. 8; Kadının sünnet edilmesi ile ilgili rivayet için bkz. Ebû Dâvûd, es-Sicistânî, *Kitâbu's-Sünen*, thk. Muhammed Avvâme, el-Mektebetu'l-Mekkiyye, Mekke, 1998, Vitir, hadis no: 5229, c. V, s. 546.

¹⁵ https://www.youtube.com/watch?v=Izqj3Ve_nXU; (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

başkaları tarafından kollandıkları ve yönlendirildiklerinin kolayca fark edilebileceğini dile getirir. Mısır'da sünneti saf dışı bırakarak Kur'an'la yetinme söyleminin ilk defa Muhammed Tefvîk Sıdkî tarafından ortaya atıldığını, ardından Ahmed Emin, İsmail Edhem ve Mahmud Ebû Reyve gibi isimlerin bu yaklaşımı devam ettirdiklerini, o dönemde Müslümanların, sömürgeciliğin, ateizmin ve bilim çağı iddialarının etkisinde kalarak zor bir süreçten geçtiklerini savunur. Günümüzde ise Kur'ancuların bu söylemi devam ettirmeye çalıştıklarını dile getirir. Dönem dönem bu iddiaların aynı içerik ve yöntemlerle kasıtlı bir şekilde tekrarlanıp desteklendiğini vurgular. Aslında sünnete yapılan saldırının İslam'ı hedef aldığını, sünnete yapılan saldırıdan sonra Kur'an'a hücum etme ve içini boşaltmanın daha kolay olacağını, bu çıkışların Doğu medeniyetinin kuşatılma projesinin bir parçası olduğunu fakat buna rağmen bu çıkışların başarısızlıkla sonuçlandığını iddia eder. İslam dinin ihtilafa açık ve esnek olduğunu, bu açıdan Ezher'in diğer dini müesseselerle irtibata geçmesi ve dışa açılmasının önem arz ettiğini, Ateizmle ortaklaşa mücadele edilmesi gerektiğini, Doğu'da İslam'ın sarsılması halinde tüm dinlerin bundan olumsuz etkileneceğinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eder. İfrat ve tefritin birbirini beslediğini dolayısıyla bundan uzak durmak gerektiğini, geleneği yok sayan kesimlere seslenerek ümmetin değerlerini itibarsızlaştırmanın kimseye fayda vermeyeceği çağrısında bulunur.¹⁶

El-Gad kanalının yayınladığı *İslam Düşüncesini Yenileme konferansında*, Kahire Üniversitesi Rektörü ile el-Ezher Şeyhi arasında gündem olan bir tartışma yaşanmıştır. Muhammed el-Hışt, Kur'an'ın özüne ve Peygamber'in sahih olan sünnetine dönerek Usulü'd-Din ilminin yenilenmesi gerektiğini, tecdit yapılabilmesi içinde düşünme biçimlerinin değiştirilmesi ve dünyaya farklı bakış açılarıyla bakmanın elzem olduğunu ifade eder. Bu tecdidin, her zaman ve mekan için geçerli olan Kur'an'a ve modern çağa uygun temellere dayanması gerektiğini belirtir. Dini ilimlerin şuan ki durumunun sabite ve değişim kabul etmez hale getirildiğini ve nakle dayandığını, hatta akademik çalışmaların dahi böyle olduğunu, bilimsel tenkit metodunun uygulanmadığını, insan ve sosyal bilimlerin göz ardı edildiğini iddia eder. Geçmişte yaşanan tartışmaların günümüze taşındığını, hâlâ Hz. Osman dönemindeki fitneyi yaşadığımızı çünkü asrımıza bir türlü gelemediğimizi iddia eder. Dini ilimlerin güncellenmesi gerektiğini, İmam A'zam ve imam Şafî'nin bu dönemde yaşamış olsalardı bu günün şartlarına uygun yeni fihhi hükümler verirlerdi iddiasında bulunur. Hakikat tekelciliğinin nereden çıktığını ve böyle bir yaklaşımın kabul edilemez olduğunu iddia eder. Mezhep imamlarının mezhebine değil metoduna uymak gerektiğini, arada ciddi farkların bulunduğunu, atalara uymama ayetlerini her dönem için geçerli olduğunu, Peygamberlerin farklı kültürlerle etkileşim içinde olduklarını, kendisini de Mahmud Şaltût'un sadık bir öğrencisi saydığını dile getirir. İslam'ın sadeliğine vakıf olmak isteyenlerin Kur'an'a ve İmam Malik'in Muvatta kitabına dönmesi gerektiğini çünkü Muvatta'nın sened bakımından Peygambere en yakın olup Kur'an'dan sonra en sahih kitap sayılacağını iddia eder. Tecdidin bir iyileştirme, kısaltma, seçme veya şerh olmadığını, yeni kavramlar ve terimlerle bir inşa ameliyesi olduğunu belirtir. Disiplinler arası çalışmalar ve çeşitli bilimlerde köprüler kurmaya ihtiyaç olduğunu, dini bilimlere, izole edilmiş adalar olarak bakılmaması gerektiğini ifade eder. Akademik müesseselerin yeni bir dini söylem geliştirmesinin ancak metod ve bilgi teorisinin temellerini değiştirmekle mümkün olacağını çünkü kutsal olanla beşeri olanın birbirine karıştırıldığını savunur. Eş'arî akaidinden kurtulmak için yeni çalışmalar yapılması, İslam ile toplumsal gelenek arasındaki karışıklığın giderilmesi, katî olanla zannî olan, mütevatir olanla âhâd olan hadisler arasında ayırım yapılması gerektiğini dile getirir. Bu konuşmanın üzerine el-Ezher Şeyhi cevap verme ihtiyacı hisseder. Bu söylenenlerin bir yenileme değil geçmişi tamamen göz ardı etmek anlamına geleceğini, bunun da baba evini terk ederek yeni bir ev inşa etmeye kalkışan kişinin durumuna benzediğini belirtir. Zira baba evindeki yenilemenin evi yıkıp başka bir ev yapmakla değil günün şartlarına uygun olarak onu restore etmekle gerçekleşeceğini ifade eder. İddia ettiği gibi Eş'arîlerin inançlarını âhâd hadislere dayandırmadıklarını tam tersine Eş'arîler, Maturîdiler ve Mutezilenin inançlarını Kur'an ve mütevatir hadislere dayandırdıklarını vurgular. Geleneğin tenkit edilmesi söyleminin geleneği tanımamaktan kaynaklandığını, çünkü tenkidin bizzat geleneğin içinde var olduğunu ifade eder. Bugün hafife alınan bu mirasın, geçmişte birbirleriyle çatışan ve sağa sola savrulan Arap kabilelerini bir araya getirip seksen yıllık süre içerisinde Endülüs ve Çin'e ayak basmalarına sebep olduğunu, öncekilerin bu mirasın güçlü yanlarını keşfettiklerini, bu geleneğin bir ümmet meydana getirdiğini ve tarihle bir arada var olduğunu ifade eder. Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesinden önce İslam dünyasının İslam Şeriatı kanunları ve geleneğine göre idare edildiğini, geçmişten günümüze İslam devletleri ve İslam medeniyetini ayakta tutan şeyin bu gelenek olduğunu, geleneği zayıflık ve gerileme sebebi olarak göstermenin doğru olmadığını dile getirir. Tecdit, modernizmin değil geleneğin bir talebi olduğunu, gelenekte de kutsallaştırmanın bulunmadığını ifade eder. Kur'an'ın delâletinin katî ve zannî olduğu tabirinin ne Muhammed el-Hışt'ın ne de kendisinin sözü olduğunu, bunun bizzat geleneğin yaklaşımı olup onlardan aktarıldığını belirtir. Ezher lisesinde hadis ilimleriyle ilgili eğitim aldığı ve din bilimleri fakültesinde bilimsel araştırma ve sosyoloji dersini gördüğünü dolayısıyla sadece Kur'an ve tefsirle yetinmek gibi bir iddianın gözden geçirilmesi gerektiğini ifade eder. Hz. Osman dönemindeki büyük fitnenin gelenekten değil siyasetten kaynaklandığını belirtir. Siyasetçilerin ve sömürgecilerin, gerek doğuda gerekse batıda her daim dini araçsallaştırıp, kişisel amaçları ve çıkarları doğrultusunda

¹⁶ https://www.youtube.com/watch?v=mV7NLNwQtSE&list=PLznkin5eO9r4yekA_2oX5e19XocjBV-i-x&index=6. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

kullanmaya çalıştıklarını, bu konuda Kur'an, İncil ya da Tevrat olması fark etmeksizin istismar edildiğini dile getirir.¹⁷

el-Ezher'in yabancı öğrencilere yönelik düzenlediği "Sened ve metin tenkidi açısından sünnet" konulu panelde Ahmed Ma'bed Abdülkerim¹⁸ ve Sad Câviş¹⁹ katılarak görüşlerini dile getirirler. Ahmed Ma'bed Abdülkerim, hadis tenkidi temelinin bizzat Hz. Peygamber tarafından atıldığını bunun da ravinin sadece anladığını aktarma, hak ve doğrunun dışında bir şey söylememe şeklinde olduğunu ifade eder. Aslında konuya dayanak olacak hadislere bakıldığında, Hz. Peygamber'in metin ve sened tenkidini eşit hale getirdiğini böylece tenkid ölçüsünü ve ravinin kabul edilme şartlarının temelini attığını söyler. Hadisçilerin metin tenkidine önem vermedikleri iddiasının onlara karşı yapılan bir haksızlık olduğunu, bu şüpheleri yayanların onların üzerinden sünnete saldırmaya çalıştıklarını ancak Allah'ın hadisçileri ve sünneti bu saldırılardan koruduğunu belirtir. Sahabenin bir hükmü birbirine aktarırken "Kim bilerek benim hakkımda yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın"²⁰ rivayetini hatırlattıklarını dolayısıyla sünnetin Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı gibi korunmasında, dinin muhafaza edilmesinde ve ihtilafın ortadan kaldırılmasında bu hadisin büyük öneme sahip olduğunu vurgular. "Benden çok hadis rivayet etmekten sizi sakındırırım. Kim benimle ilgili bir söz naklederse ancak gerçeği söylesin. Kim de benim söylemediğim bir sözü bana isnat ederse cehennemdeki yerine hazırlansın"²¹ ve "Kur'an'a sarılın. Benden hadis rivayet etmeye çok iştahlı olan bir toplulukla karşılaşacaksınız. Bu durumda sadece anladığınız şeyleri aktarın. Kim bana iftira atarsa cehennemdeki yerine hazırlansın"²² rivayetlerinin metin tenkidi prensibini tesis ettiğini, "Kim, yalan olduğu bilinen bir sözü benim hadisim olarak naklederse o iki yalancıdan biridir"²³ rivayetinin ise sened tenkidinin temelini oluşturduğunu ifade eder.

Sad Câviş ise sünneti vahiy olarak gören âlimlerin hayatlarını sünneti korumaya vakfettiklerini ve hadis ilminin çeşitliliğinin de bunun delili olduğunu ifade eder. Bazı şöhret düşkününü kimselerin, hadisçilerin senedle uğraşarak metni ihmal ettikleri iddiasında bulduklarını söyler. Görünüşte bu bir kusur olarak gözüke de aslında bunun bir meziyet ve fazilet olduğunu, çünkü ravilerin araştırılmasının haberin sıhhatinden emin olmaya matuf bir durum olduğunu dile getirir. Hadisçilerin, adalet sıfatına haiz güvenilir kimselerden rivayette bulunmaları, rihle diye bilinen hadis yolculuklarına önem vermeleri, sadece kitaptan nakletmekle yetinmeyip âlimlerin meclislerine devam etmeleri ve senedsiz haberi kabul etmemeleri gibi durumların haberin sıhhatinden emin olmak için geliştirdikleri yöntemler olduğunu ifade eder. Bütün bunlara rağmen hadisçilerin senedle birlikte metne de önem verdiklerini belirtir ve Mustafa es-Sibâi'den nakiller yaparak görüşünü desteklemeye çalışır. Deve sidiği ve köpeğin salyasıyla ilgili rivayetlerin günümüzün ilmi gerçekleriyle örtüşüğünü iddia ederek tenkid edilmelerine karşı çıkar.²⁴

Rif'at Fevzi Abdulmuttalib,²⁵ katıldığı bir televizyon programında Buhârî'ye neden saldırılıyor sorusuna, Buhârî'nin bedenini başı mesabesinde olduğunu dolayısıyla baş kesildiğinde vücudun öleceğini bildiklerinden ve en tepedekine saldırılınca diğerlerine güç yetirilebileceğini anladıklarından dolayı böyle davrandıklarını ifade eder. Bu kimselerin yalan söyleyerek bilmedikleri hususlarda ileri geri konuştuklarını dile getirir. Metin açısından Buhârî ve Müslim'i tenkid etme çağrılarının uzman olmayan kimseler tarafından ortaya atıldığını, bu tür iddiaların aslında sünnete ve dine zarar vermek için öne sürüldüğünü vurgular.²⁶

Abdumehdî Abdulkâdir Abdulhâdî,²⁷ Kur'an'la yetinme söyleminin kesinlikle temelsiz ve yanlış bir iddia olduğunu, sünnetle amel edilmesi gerektiğinin bizzat Allah tarafından emredildiğini ifade eder. Sünnetin insanların sözü olduğu iddiasının kesinlikle yanlış olduğunu çünkü sünnetin bizzat Hz. Peygamber sözü olup Allah tarafından kendisine vahyedildiğini dile getirir. Buhârî'nin herkes gibi hata yapabileceği iddiasını da kabul etmediğini, zira bu rivayetlerin Buhârî'nin kendi sözü olmayıp Hz. Peygamber'den naklettiklerinden ibaret olduğunu söyler. Buhârî'nin sahihinin mukaddes ve masum olduğunu çünkü onu İslam âlimlerin çoğuna arz ettiğini, onlarında bu kitapta bulunan rivayetlerin sıhhatini onayladıklarını savunur. Buhârî'de geçen hadislerin âlimler tarafından onyılanmasının bir icmâ haline geldiğini dolayısıyla imam Buhârî istese de hata yapamayacağını çünkü hata yaptığında ümmetin hata üzere birleşme durumunun meydana geleceğini, halbuki ümmetin hata da ittifak etmesinin imkan dahilinde olmadığını iddia eder.²⁸

¹⁷ https://www.youtube.com/watch?v=_EOW9XYzwf4. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

¹⁸ Ahmed Ma'bed Abdülkerim, el-Ezher Üniversitesi Usûlü'd-Dîn Fakültesi'nin meşhur hadis hocalarındandır.

¹⁹ Sad Câviş, el-Ezher Üniversitesi Usûlü'd-Dîn Fakültesi'nin tanınmış hadis hocalarındandır.

²⁰ Buhârî, İlim, 38, hadis no: 107, I, 33.

²¹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, by. ty. Mukaddime, hadis no: 35, c. I, s. 14.

²² Ebû Cafer Ahmed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkilü'l-Âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1994, c. I, s. 366.

²³ Müslim, Mukaddime, I, 9.

²⁴ https://www.youtube.com/watch?v=mqCoWD_kFdE. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

²⁵ Rifat Fevzi Abdulmuttalib, Kahire Üniversitesi Dâru'l-Ulûm Fakültesi'nin meşhur hadis hocalarındandır.

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=L8JNnSE8MVg>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

²⁷ Abdumehdî Abdulkâdir Abdulhâdî, Usûlü'd-Din Fakültesi'nin meşhur hadis hocalarından olup alanıyla ilgili pek çok eser kaleme almıştır.

²⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=GeBKRW8JryM>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

Ahmed Ömer Hâşim,²⁹ TeN kanalında *Ahâdis - el-Fitne* adlı program da Allah'ın Kur'an'ı koruduğu gibi Buhârî'yi de aynı şekilde koruduğunu,³⁰ Buhârî'nin Kur'an'dan sonra en sahih kitap olarak değerlendirildiğini ve her bir harfinin bile sahih olduğunu, Buhârî, Müslim ve Muvatta'ın sadece sahihleri içermek için kaleme alındığını iddia eder.³¹ Buhârî'de bulunan hadislerin tamamının sahih olduğunu, onda geçen hadisleri tenkid edenlerin ise okuyup anlamadıklarını, yazılan şerhlere dönmeyip uzmanlara sormadıklarını, bunları yapmış olmaları takdirde ise böyle bir iddia da bulunamayacaklarını ifade eder.³²

Ahmed Ömer Hâşim, katıldığı bir sempozyumda, hadisçilerin hiçbir millet ve kültüre nasip olmayan ve de olmayacak olan ölçüler koyarak rivayetlerin sahihini zayıfından ayırt ettiklerini belirtir. Şanlı geleneğimizin Hz. Peygamber'den gelen haberleri eşi benzeri olmayan ilmi kıstaslarla tartıp tenkide tabi tuttuklarını dolayısıyla şunu alabilirsiniz şunu da bırakabilirsiniz gibi bir seçeneğin hiçbir zaman söz konusu olamayacağını ifade eder. Kur'an'ın korunduğu gibi onun açıklaması konumunda olan sahih hadislerin de korunduğunu iddia eder.³³

Mâzin es-Sersâvî,³⁴ “*Cevânibun Muhimmetun fi Nakdi Mutûn's-Sünneti'n-Nebeviyye*” konulu bir konferansında, modern dönemde metin tenkidini gündeme getirenlerin müsteşrikler olduğunu, aşağılık kompleksine sahip olan bazı Müslümanlarında onların peşine takıldıklarını, Ahmed Emin gibi kimselerinde bu yolun yolcusu olduğunu ifade eder. Metin tenkidine gerekli önemin verildiğini ve hak ettiği ilgiyi gördüğünü, geçmişte ve günümüzde Müslüman âlimler tarafından ele alındığını dolayısıyla hadisçilerin hadisin hem sened hem de metnine büyük özen gösterdiklerini dile getirir.³⁵

Ebû İshak el-Huveynî,³⁶ cami derslerinin birinde metin tenkidiyle ilgili bir takım değerlendirmelerde bulunur. Ona göre senedin sıhhati metnin sıhhatini gerekli kılmaktadır. Her ne kadar bir rivayetin senedi sağlam olmakla birlikte metni zayıf olabilir dense de aslında bu sözün ortaya koyduğu hüküm hadisçilerin önde gelenleri için geçerli olamayacağını çünkü metni bozuk olmasına rağmen sözde sahih gibi görülen bir senedin onlara gizli kalamayacağını iddia eder. Böyle bir durumda senedin illetini keşfedeceklerini, senetteki ravinin yalancı, meçhul veya mecruh gibi kusurlara sahip olduğunun muhakkak ortaya çıkaracaklarını belirtir.³⁷

Mütevellî el-Berâcîlî,³⁸ senedin sahih olması metnin sıhhatini gerektirmez sözünün İslam âlimlerinin metni ihmal edip sadece sened tenkidi yaptıklarını iddia eden oryantalistlere cevap verdiğini, hadisin illetli veya şaz olma durumunun hem sened hem de metinle ilgili olduğunu ifade eder. Ravilerin zabtının da her iki durumla irtibatlı olduğunu söyler.³⁹

Cemal el-Bennâ,⁴⁰ hadisçilerin rivayet konusunda müsamahakar davranıp sahabiler gibi ihtiyatlı davranmadıklarını, hadisçilerin tabiatları gereği nakilci olduklarından mukallit sayılacaklarını ifade eder. Rivayeti değerlendirirken senede değil metne yoğunlaşmak gerektiğini, hadisin sahihini sakiminden ayırabilmenin objektif kriterlerle mümkün olabileceğini savunur.⁴¹

Saduddin el-Hilâlî,⁴² hadislerin Kur'an'la çelişmesi durumunda karşımıza Kur'an'ın takdim edilmesi, hadisin takdim edilmesi ve her ikisinin farklı delaletler içerdiğine hükmedip insanların seçimine bırakılması gibi üç seçeneğin çıktığını ifade eder. Üçüncü seçenek, ilk iki seçeneği içerisinde barındırdığı, tarihi uygulamaları dikkate aldığı, fıkhi seçenekler sunarak çeşitliliği sağladığı, toplumun maslahatını gözetip kişilere serbeste seçme hakkı tanıdığı için tercih edilmesinin daha isabetli olacağını belirtir.⁴³

Muhammed Hidâye,⁴⁴ hadisin Kur'an'la çelişmesi ve Peygamber'in diğer hadislerde gelen mutat ahlakıyla ters düşmesiyle hadisin reddedileceğini ifade eder. Buhârî, Müslim ve diğer hadis kitaplarında geçen hadislerin kabul edilip reddedilebileceğini, Buhârî'nin Kur'an'dan sonra en sahih kitaptır sözünün cehalet ürünü olduğunu çünkü bu sözün sahih-i Buhârî'yi Kur'an mertebesine çıkarıp eşit hale getirmek anlama geldiğini söyler. Buhârî ve Müslim'in en sahih hadis kitabıdır denmesinin daha sağlıklı olduğunu, çünkü beşerî bir kitapla Allah'ın kitabının kıyas kabul

²⁹ Hadis Hocalığı yapmış olan Ahmed Ömer Hâşim, el-Ezher Üniversitesi rektörlüğünün yanı sıra siyasi ve idari pek çok görev üstlenmiştir. Ayrıca Mısır televizyonlarındaki dini programları denetleyen kurula başkanlık yapmıştır.

³⁰ https://www.youtube.com/watch?v=fCYn_Si6IWA. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

³¹ <https://www.youtube.com/watch?v=kUx1JJwMqU>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

³² <https://www.youtube.com/watch?v=2hPGmeCdJV8>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

³³ https://www.youtube.com/watch?v=QLr1K1pF_xw. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

³⁴ el-Ezher Üniversitesi Usûlü'd-Dîn Fakültesi'nin hadis hocalarındandır.

³⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=MAyQsx02uWE>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

³⁶ Mısır'ın meşhur selefi hadisçilerindendir.

³⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=puuCbnSONik>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

³⁸ Kahire Üniversitesi Dâru'l-Ulûm Fakültesi'nde lisansüstü eğitimini tamamlayan Mütevellî el-Berâcîlî, en-Nedâ kanalında dini program icra etmektedir.

³⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=mxAwAIfWqBI>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁴⁰ Hasen el-Bennâ'nın kardeşi olan Cemal el-Bennâ, el-Câmiatu'l-Ummâliyye'de misafir hoca olarak görev yapmış, Din, siyaset, toplum ve sendikacılık konularında onlara kitap kaleme almıştır.

⁴¹ <https://www.youtube.com/watch?v=UNloPQ2UVMQ>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁴² Ezher'in fikh hocalarından Saduddin el-Hilâlî, ed-Dirâsâtu'l-İslâmiyyeti ve'l-Arabiyye Fâiltesi'nin dekanlığını yapmış, ayrıca Küvet Üniversitesi'nde Fıkıh ve Usûlü Bölüm başkanlığı görevini icra etmiştir.

⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=XCdjYCPp3rI&t=650s>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁴⁴ Aynu-ş-Sems Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Ezher Üniversitesi Usûlü'd-Dîn Fakültelerinden mezun olan Muhammed Hidâye, doktorasını el yazmalarını tahkik etme metodu üzerin Georgia Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Çeşitli televizyon kanallarında dini programlara katılmaktadır.

etmeyeceğini, Kur'an'ın başka hiçbir kitapla eşitlenemeyeceğini ve önce veya sonra gelme gibi bir durumun söz konusu olamayacağını dile getirir.⁴⁵

İslam el-Bihayrî,⁴⁶ hadislerin naklinde problemlerin olduğunu, cerh ve tadil kurallarının değişkenlik arz ettiğini ifade eder. Metin tenkidıyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunur:

1. Hadis metninin tevile ihtiyaç duymayan açık bir nasla çelişmesi durumunda senedine bakmaksızın reddedileceğini
2. Hadis metnlerinin birbiriyle karşılaştırıp Kur'an'la uyumlu olanın kabul edileceğini
3. Hadiste nasih ve mensuhun dikkate alınması gerektiğini
4. Metni uzun olan hadislerin kabul edilmemesi gerektiğini
5. Aklın hakem kabul edilmesi ve kalbe danışılması gerektiğini
6. Metni problemlili olan her rivayetin kaçınılmaz olarak senedinde de problem bulunacağı⁴⁷ gibi hususları dile getirir.

Ahmed Subhî Mansûr,⁴⁸ Kur'an'ın dışında İslamî bir kaynak bulunmadığını dolayısıyla hadis metnlerine bakmak dahi gerekmeyeceğini, senedin aslının bulunmadığını ve kavli hadis diye bir şeyin zaten dinde var olmadığını iddia eder. Namaz gibi bazı meselelerde amelî sünnete uyulabileceğini, Hz. Peygamber'in bunları da Hz. İbrahim'in hanif dininden aktardığını söyler.⁴⁹

4. MEDYADA METİN TENKİDİ ÖRNEKLERİ

Mısır ve Arap dünyasında yayın yapan pek çok medya kuruluşunda çeşitli rivayetler metin açısından tenkide tabi tutulmuş ve izleyicinin gündemine taşınmıştır. Farklı yaklaşımlara mensup ve Mısır'ın tanınmış ilim adamlarının bu tür tenkidlerine birkaç örnek aktarmamız konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Yusuf el-Karadâvî,⁵⁰ el-Cezire kanalında yayınlanan eş-Şeriatu ve'l-Hayat adlı programda, Kur'an'da Kadın konusundan bahsederken İsrailoğullarının saklaması neticesinde etin bozulduğunu ifade eden rivayetin illetli olup doğa kanunlarına ters düştüğünü ifade eder. Havva'nın Adem'e ihanet ettiğini söyleyen rivayetin⁵¹ Kur'an'a muhalif olup isrâiliyat düşüncesinin tezahürü olduğunu dile getirir. Kadının yönetici olamayacağını söyleyen rivayetin o dönemdeki özel bir durumla ilgili olup Belkis olayından hareketle hadisin umum ifade etmeyeceğini belirtir. Havva'nın Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı fikrinin isrâiliyat kaynaklı olup Kur'an'la çeliştiğini, Kaburga kemiğinden yaratıldığını söyleyen hadisin aslında kadının da erkek gibi aynı cinsten yaratıldığına işaret ettiğini, kaburga kemiğinin zikredilmesinin de kadının duygusallığını ortaya koyma kabilinden olduğunu dile getirir.⁵²

Yine eş-Şeriatu ve'l-Hayat programında Mehdî fikrine gerçekte inanmadığını, bu konuda rivayet edilen hadislerin⁵³ yeterli bir kanaat oluşturmaktan uzak olduğunu ifade eder. Ayrıca Süfyanî konusundaki rivayetlerinde⁵⁴ güvenilir olmadığını dile getirir.⁵⁵

Muhammed İmâre,⁵⁶ "İhtiyar erkekle (eş-şeyhu) ihtiyar kadın (ve'ş-şeyhātu) zina ederlerse, onları recmedin" rivayetinin⁵⁷ geçersiz olduğunu söyler. Kur'an'la bir alakasının bulunmadığını, bu sözün daha çok yalancı peygamber Müseylime'nin sözüne benzediğini, zaniye diye başlayan Kur'an'ın sıralamasına ters düştüğünü ifade eder. Ayetin daha sonra nesh edildiğini söyleyenlere, genç olsalardı ödül mü verilecekti diye sormak gerektiğini ifade eder. Ayetlerin değiştirildiğini veya nesh edildiğini söylemenin mümkün olmayıp böyle bir iddiada bulunan her rivayetin makbul olmadığını söyler. Hükmün, sübûtü ve delaleti katî olan nastan ibaret olduğunu ve İnsanların

⁴⁵ https://www.youtube.com/watch?v=NNtpLNr_nJ8. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁴⁶ Mısır medyasında ciddi tartışmalara sebep olan İslam el-Bihayrî, Gazeteci ve el-Kahire ve'n-Nâs televizyonun'da Mea' İslam el-Bihayrî adlı programının yapımcisidir.

⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=gBQpy8GE1Y>; <https://www.youtube.com/watch?v=xByEmat7zwc>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁴⁸ Ahmed Subhî Mansûr, el-Ezher'de eğitimini tamamlayıp daha sonra lisansüstü eğitimini İslam tarihi alanında yapmıştır. Düşüncelerinden dolayı el-Ezher'deki görevinden uzaklaştırılan Mansûr, daha sonra kapatılan İbn Haldun araştırma merkezinde bir müddet idarecilik yapmıştır. Sonra Amerika'ya iltica etmiş ve orada çalışmalarına devam etmiştir. Eserleri ve kurduğu <https://www.aahl-alquran.com>. wep sitesi üzerinden düşüncelerini halen yaymaya çalışmaktadır. Mısır'daki Kur'ancı akımın en meşhur temsilcisidir.

⁴⁹ https://www.youtube.com/watch?v=KML_2rjyL4Y. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁵⁰ Ezher'in Usûlü'd-Din Fakültesi'nden mezun olduktan bir müddet sonra Katara yerleşen Yusuf el-Karadâvî, Katâr'da ikamet ettiği sırada Ezher'de doktorasını tamamlamıştır. eş-Şeriatu ve'd-Dirâsâtu'l-İslâmîyye Fakültesi'nin Kurucu dekanı olan Karadâvî, İlim ve fikir alanındaki başarılarının yanı sıra aksiyoner yönüyle de bilinmektedir. İslami ilimler alanındaki çalışmaları sayesinde İslam aleminin pek çok bölgesinde tanınmıştır.

⁵¹ Buhârî, Enbiya, 25, hadis no: 3399, IV, 154; Müslim, Radâ', hadis no: 62 (1470), II, 1092.

⁵² <https://www.youtube.com/watch?v=1B8DyYEib0s>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁵³ İbn Mâce, Fiten, hadis no: 4085, II, 1367; Tirmizî, 1978: Fiten, hadis no: 2232, IV, 506.

⁵⁴ Hâkim, en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrak ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, el-Fiten ve Melâhim, hadis no: 8530 (238), c. IV, s. 547.

⁵⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=UYYNVcQuuE>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁵⁶ Ezher lisesinden mezun olan Muhammed İmâre, lisans eğitimini Kahire Üniversitesi Dâru'l-Ulûm Fakültesi'nde tamamlamış, lisansüstü eğitimini ise aynı fakültede İslam felsefesi alanında yapmıştır. Yüksek lisans'ta Mutezile ve insan özgürlüğü, doktorada ise İslam ve yönetim felsefesi konularını çalışmıştır. Ansiklopedik birçok çalışma içerisinde yer almış ve çeşitli düşünce ve bilim kuruluşlarının istişare heyetinde bulunmuştur. Pek çok eser kaleme alan İmâre, önemli şahsiyetlerin eserlerini okuyucuyla buluşturmuştur.

⁵⁷ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1985, Hudûd, hadis no: 10, c. II, s. 824.

tamamı, Kur'an'da değişiklik olduğunu söyleyeler dahi buna itibar edilmeyeceğini dile getirir. Artık dayanağımızın Cebrail tarafından Hz. Peygamber'in kalbine indirilen masum vahiyden başka bir şey olamayacağını kabul edilme vaktinin geldiğini ifade eder.⁵⁸

Muhammed İmâre, irtidadın, ateizme davet ve dini inancın temellerini sarsmak için değil de kişisel bir tercihten ibaret olması durumunda had cezasının uygulanmayacağını ve ikna yoluna gidileceğini ifade eder. Ancak suç olarak görülmesi gerekenin dini geçersiz kılan ve yok etme çağrısında bulunan irtidat olduğunu, çünkü dini inancın Müslüman toplumun temellerinden birisini oluşturduğunu, iman etmeme ve İslam'dan dönme çağrısının ise bu temeli yıkmak anlama geleceğini, bununda hirâbe suçu⁵⁹ cinsinden olduğunu ifade eder. Hz. Peygamber'in Medine'de irtidat edenlere had cezası uygulamadığını ve münafık, casus ve nifak alametleri zuhur etmiş olmasına rağmen münafıklara ceza vermediğini, Hz. Ömer'in boyunlarını vurmasına razı olmadığını söyler.⁶⁰

Muhammed Gazâlî,⁶¹ katıldığı bir seminerde kadınların dini gerekçelerle yönetici edilmemelerine, kan ve namus olaylarında şahitliklerinin kabul edilmemesine itiraz eder. Bu konuda nakledilen hadisin bir kıymetinin bulunmadığını, ümmetin bu hadisin sıhhati hakkında yanıldığını dile getirir. Daha önceleri, “*onlara okuma yazma öğretmeyin*”⁶² diye nakledilen Hakim'in uydurma olan rivayetine aldanıp yıllarca kadınların okutulmadığı gibi bu hadisler hakkında da aldandıklarını ifade eder. Kadının sesinin avret olduğu ve peçenin farz olduğu gibi meselelere de itiraz ederek ümmetin bu konuda nefsanî davrandığını ve dinî akla uymadığını dile getirir.⁶³

Mısır ve Arap âleminin en meşhur Ezher âlimlerinden biri olan Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî (ö. 1998),⁶⁴ kabir azabının olmadığını, çünkü hesaba çekilmeden önce kimsenin azap görmeyeceğini, hesaba çekilmenin ise ahirette gerçekleşeceğini dile getirir. Ölünün bedbaht bir kimse olması durumunda azabın kendisine gösterileceğini, iyi bir mümin olması durumunda ise mükâfatının kendisine arz edileceğini ifade eder. Kabirde nimetin kendisine gösterilmesiyle insanın sevineceğini, azabın gösterilmesiyle de kederleneceğini dolayısıyla kabir azabının ahiretteki durumların ve varılacak yerlerin daha kabirdeyken kendisine gösterilmesi şeklinde olduğunu ifade eder. Gâfir (Mümin) suresinin 46. ayetinin buna delil teşkil ettiğini, insana göre zamanın hayat, ölüm ve tekrar dirilmeden ibaret olduğunu, Firavun taraftarlarının hayatta iken ateşe girmediklerini, öldüklerinde ateşe arz olacaklarını, kıyamette ise ateşe gireceklerini ifade eder. Kabir saadetini, ziyafete giden misafirin yemeği yemeden önce gördüğü zaman yaşadığı sevince benzediğini, böyle bir durumda yemiş olmayacağını sadece sevinmiş olacağını ifade eder. Kabir azabını, hapse girmeden önce işkence aletlerini gören kimsenin endişe ve korkusuna benzediğini, fakat bunun azap görmek anlamına gelmeyip azap korkusunu hissetmek anlamına geldiğini dile getirir.⁶⁵ Azabın iki çeşit olduğunu, ilkinin azaba arz edilmek şeklinde olduğunu, ikincisinin de azabı bizzat yaşayıp çekmek şeklinde olduğunu söyler. Bu açıdan ahirette azabın bizzat görülüp yaşanacağını, kabirde de azaba sunulup arz edileceğini ifade eder.⁶⁶

Abdussabûr Şahin,⁶⁷ İbn Hacer'in Hz. Adem'in boyu ile ilgili rivayete⁶⁸ eleştirel bakabildiğini dolayısıyla eski âlimlerin düşünme melekelerini kullandıklarını, günümüzdeki bazıları gibi düşüncüyü yok sayıp akli aşığılamadıklarını ifade eder. Bu tür hadisler hakkında tevakkuf edileceğini, Buhârî ve Müslim'de geçen sahih hadislere hürmet edilmesi gerektiğini, ancak buna rağmen bir kısmının anlaşılmasız olduğunu, bu durumda ilimin güç yetiremediği hususlarda tevakkuf etmesi gerekeceğini belirtir. Bu açıdan daha fazla ilmî çaba sarf edilmesi gerektiğini, ilmî ahlakın bu konuda bir şey söylememeyi gerektirdiğini, anlamaya güç yetirilemediğinde ne kabul ne de ret yoluna gidilemeyeceğini ifade eder.⁶⁹

Abdussabûr Şahin, Hz. İsa'nın ref edilmesi hakkında çok şey söylendiğini ancak Kur'an ayetlerinin Hz. İsa'nın öldüğünü açıkça ortaya koyduğunu, Müslümanların, ölüm anında ruhun ref edildiğine inandıklarını, Peygamber'in ifadesiyle Refik-i A'lâ'ya varmak olduğunu ifade eder. İnsanların ölüm tasavvurunun yücelere yükselmek şeklinde olduğunu ancak bunun diriye ref edilmesi şeklinde hiçbir zaman anlaşılmayacağını belirtir. Kur'an'ın, “*senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik*”⁷⁰, “*her nefis ölümü tadacaktır*”⁷¹ temel kuralını yerleştirdiğini, ölüm haktır kuralının herkes için uygulanacağını, bunun Allah'la buluşmak olduğunu dile getirir. Allah'a kavuşmayı

⁵⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=cBhs0tKiaiw>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁵⁹ Hirâbe: silâhla yahut başka bir şekilde zor kullanarak yol kesip veya baskın yapıp mala ve cana tecavüz, kamu düzenini ve asayiş ihlâl edilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu "Eşkîya" DİA, TDV Yay., İstanbul, 1995, c. XI, s. 463-466.

⁶⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=fr4skZU4AQo>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁶¹ Ezher'in Usûlü'd-Din Fakültesi'ni bitiren ve aynı fakültenin Dâvet ve İrşad Bölümü'nde yüksek lisansını tamamlayan Muhammed Gazâlî, modern dönemin en tanınmış İslam davetçilerinden birisidir. İlmi kişiliğinin yanı sıra ıslahatçı görüşleriyle de dikkatleri üzerine çekmiştir.

⁶² Hâkim, *el-Müstedrak ale's-Sahihayn*, Tefsir, hadis no: 3494 (631), c. II, s. 430.

⁶³ <https://www.youtube.com/watch?v=eII4rlh17kA>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁶⁴ Arap âleminin en tanınmış âlimlerinden birisi olan Mütevellî eş-Şa'râvî, Mısır'ın çeşitli camilerinde gerçekleştirdiği tefsir dersleri devlet televizyonu tarafından her Cuma günü yayınları ve halk tarafından ilgiyle takip edilir.

⁶⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=vGWLQ5ktZ4k&t=1s>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁶⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=Q676m2jjMQw>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁶⁷ Kahire Üniversitesi Dâru'l-Ulûm Fakültesi hocalarından olan Abdussabûr Şahin, aynı zamanda Mısır'ın en Meşhur camilerinden biri olan Amr b. Âs'da uzun yıllar Cuma hatipliği yapmıştır. Nasr Hâmid Ebû Zeyd'in profesörlük jürisindeki olumsuz görüş belirtmesi ve *Ebi Âdem* adlı eseriyle gündeme gelmiştir.

⁶⁸ Buhârî, Enbiya, I, hadis no: 3326, IV, 131.

⁶⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=YDEzx2CBmio&list=PLbYxykGNUur38gLoI62qs1CrcYBjzQwDI&index=19>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁷⁰ 21. Enbiyâ, 34.

⁷¹ 21. Enbiyâ, 35.

sevne Allah'ında kavuşmak isteyeceğini dolayısıyla peygamberler arasında ayırım yapmadan ve İslam'a yakışmayan imkansız düşüncelere kapılmadan Allah'a en çok peygamberlerin kavuşmak isteyeceklerini ifade eder. İslam'ın bizi temel prensiplere yönlendirdiğini, Kur'an'ı anladıktan sonra yanlış yola sapmayacağımızı, hidayete ermek için Kur'an'a tutunup onun hakemliğine razı olmak gerektiğini ifade eder. Nasları anlama farklılıklarımızdan dolayı ayrılığa düşmememiz gerektiğini, çünkü her insanın kendi düşüncesini ortaya koyma ve istediğine inanma hakkına sahip olduğunu dile getirir.⁷²

Mustafa Mahmud,⁷³ anlamsız ve boş sözden ibaret olan bazı hadislerin bulunduğunu, Kur'an'a aykırı ve onunla çelişen her hadisin bağlayıcı olmayıp kabul edilmesinin gerekmediğini ifade eder. Sünnetle ilgili benimsediği tutumun seçicilik olduğunu, bununda olması gereken tabii bir durum sayılması gerektiğini, aslında Buhârî'nin de böyle seçici davrandığını dile getirir. Hadislerin bir kısmının zayıf, uydurma ve isrâiliyat içerebileceğinden dolayı ölçüye ihtiyaç duyulacağını, bununda Kur'an olduğunu, onun dayanak ve hakem kabul edilmesi gerektiğini ifade eder. Açıkça Kur'an'la çelişen ve sabitelerine aykırı düşen hadislerin kabul edilmeyeceğini, bununda sünneti inkar etmekle ilgisinin bulunmadığını söyler. Hz. Musa'nın ölüm meleğini tokatlamasının⁷⁴ Peygamber olan bir kimseden sadır olamayacağını, açıkça Kur'an'a ters olan bu haberin doğru olmasının mümkün olmadığını, birinci dereceden isrâiliyata ait bir rivayet olduğunu iddia eder.⁷⁵

Saduddin el-Hilâlî, *“Yahudi ve hristiyanlara öncelikle siz selâm vermeyin. Yolda onlardan biriyle karşılaştığınız zaman, onları yolun kenarından yürümeye zorlayınız.”*⁷⁶ rivayetinin dinin emri olamayacağını ve bunun bir kibir göstergesi olduğunu söyler. Bu rivayetin bu şekliyle kabul edildiğinde doğal olarak diğer insanların aynıyla karşılık vereceklerini, kim güçlü ise diğerini ezeceğini dolayısıyla yeryüzünde insan gibi değil vahşi hayvanlar gibi hayat sürüleceğini belirtir. Günümüzde bu mantıkla hareket ettiğimizde hem İslam'ın önünde engel olacağımızı hem de sayıca bizden çok olan diğer toplumlardan eziyet göreceğimizi dile getirir. Bu rivayetin tanıdığımız ve tanımadığımız herkese selam vermeyi telkin eden rivayetlerle⁷⁷ çeliştiğini, reddedilmeyecek olsa bile en azından Benî Kurayza ile savaş halinde iken söylendiğine ve genel bir hüküm içeremediğine hükmedilerek tevil edilmesi gerektiğini ifade eder. Kafirlerle selam vermeyi yasaklayan rivayetlerin doğru olmadığını, İslam'a has olduğu iddia edilen selamlaşma ifadelerinin bütün bir beşeriyete ait olduğunu ve Hz. Adem'in selemi⁷⁸ olarak insanların tamamının mirası sayıldığını belirtir. Farklı dinden olanlara selam vermemenin dini bir hüküm olmayıp fıkhi bir mesele olduğun ve selefın üzerinde ihtilaf ettiğini dile getirir.⁷⁹

Muhammed Hidâye, vefat etme sözünün ölümden daha kapsamlı olduğunu, vefat etmenin ömrün bitip ruhun çıkması anlamına geldiğini söyler. *“Meyyit”* kelimesinin ise ölümü bekleyen veya uykuda olan anlamına geldiğini, Zümer suresi 42. Ayetinin bunu ifade ettiğini dile getirir. Bu nedenle, Hz. İsa'nın nüzülü, beklenen Mehdi ve Deccal inançlarının saçma ve batıl olduğunu, Kur'an sayesinde İslam'ın açık ve anlaşılabilir olduğundan dolayı açıklanmaya ihtiyaç duymadığını iddia eder. Kıyametin alametleri gibi bir düşüncenin mantık ve bilime aykırı olup *“O, sizi ansızın yakalayacak”*⁸⁰ ayetine ters düştüğünü dile getirir.⁸¹

Yukarıda zikrettiğimiz örneklere ek olarak Mısır medyasında sünnet ile ilgili en çok gündem yaratan tartışma programı, sahihi Buhârî ve İslam mezhepleriyle ilgili İslâm el-Bihîrî, el-Habîb el-Cifrî ve Usâme el-Ezherî'nin katıldığı programdır. Yine el-Kahire ve en-Nâs kanallarında İslâm el-Bihîrî ile Abdullah Rüşdî arasında gerçekleşen tartışma programı da çok konuşulmuştur. Bu programlara ilaveten ateist olan genç youtuber Şerif Câbir'in videoları tartışma konusu olmuştur. Ayrıca Papaz Zekeriyya Butrus'un Müslümanların ve bazı Hıristiyanların da öfkesini sebep olan seviyesiz ve tahrik edici yayınları da bu meyanda zikredilebilir.

Mısır medyasında sünnet ve metin tenkidi meseleleri yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. Özellikle akli yaklaşım tarafından bazı rivayet metinlerinin görsel ve yazılı medya üzerinden tenkid edilmesi, bu meselenin daha sık gündeme gelmesine sebep olmuştur. Fakat ıslahatçı ve aklî yaklaşımların bu meseleyi muhtelif medya araçlarıyla gündeme taşınması dini çevrelerin tepkisini çekmiştir. Özellikle Ezher ulemasının geleneksel yapısı ve resmi açıdan Ezher'in denetleyici rolü bu meselenin aşırı uçlara savrulmasına mani olsa da sorunların üzerine gidilip mutedil çözümler üretilmesine de engel olmuştur. Bu tutucu tavrı sebebiyle özel televizyon kanalları bunu fırsata çevirip sünnet meseleleriyle ilgili kafa karıştırıcı ve polemik türü yayınlarına hız vermiştir. Fakat bu televizyon programlarının içeriği ve iştirak eden bazı katılımcıların Ezherli olmaması veya dini alt yapısının bulunmaması hem Ezher'i hem de halkı tedirgin etmiştir. Dini içerikli yayınların ciddi bir şekilde kalite kaybetmesi, halkı pek

⁷² <https://www.youtube.com/watch?v=-K-GQY0BaIo&t=231s>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁷³ Tıp doktoru olan Mustafa Mahmud, Mısır'ın ünlü düşünür ve yazarındandır. Bilim, felsefe, din, siyaset ve toplum üzerine onlarca esere imza atmış ve Arap âleminde el-İlmü ve'l-İmân adlı televizyon programıyla şöhret bulmuştur. *es-Şefâa* adlı eseriyle çok ciddi tepkilere maruz kalmıştır.

⁷⁴ Buhârî, Cenâiz, 68, hadis no: 1339, II, 90; Buhârî, Enbiya, 31, hadis no: 3407, IV, 157; Müslim, Frdâil, hadis no: 157 (2372), IV, 1842.

⁷⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=KNegweAglvw>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁷⁶ Müslim, Selam, hadis no: 13 (2167), IV, 1707.

⁷⁷ Buhârî, İman, 6, hadis no: 12, I, 12.

⁷⁸ Buhârî, Enbiya, 1, hadis no: 3326, IV, 131.

⁷⁹ https://www.youtube.com/watch?v=tnNeR_JQScA. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

⁸⁰ 7. A'râf, 187.

⁸¹ <https://www.youtube.com/watch?v=D8Ad8QV07xo>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

ilgilendirmeyen ve uzmanlık isteyen teknik konuların gündeme taşınması, Mısır toplumunun gerçekleri ve ihtiyaçları ile hiçbir ilgisi bulunmayan meseleleri ekrana taşıyarak hayali kavgalarla gündemin meşgul edilmesi gibi hususlar bu endişeleri daha da artırmıştır. Aslında Mısır medyası, sahip olduğu geniş imkanlar sayesinde din alanının boş bırakılmasına müsaade etmemiş, gerçekleştirdiği yayınlarla dini algıyı yönetme ve bu sayede siyasi otoritenin icraatlarını meşrulaştırma hizmeti sunmuştur. Bu açıdan özel kanal olarak bilinen bu yayın organlarının gerçekte devletin güdümünde olduğu, bağımsız ve tarafsız bir şekilde yayın yapamadığı gerekçesiyle bazı çevreler tarafından sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Özel kanallar, geçmişte devlet kanalları tarafından yayınlanan ve genellikle Ezher uleması ve düşünce insanlarının katıldığı programların seviye ve kalitesini yakalayamamıştır. Fakat buna rağmen sınırlı da olsa ekranlarında ilmi, akademik ve kültürel bazı programlara yer vermiştir.

5. SONUÇ

Mısır medyasının hem görsel hem de yazılı olarak gündeme getirdiği sünnet ve metin tenkidi meseleleri zaman zaman büyük tepkilere sebep olmuş ve bazı medya organlarının reyting kaygısıyla gerçekleştirdiği bu tür televizyon programlarının sünnet meselelerinin doğru zeminde tartışılmasına mani olmuştur. Ayrıca uzmanlık isteyen bu tür meselelerin geniş kitlelere sunulması, bazı katılımcıların ilmi ehliyetine haiz olmaması ve yayın formatlarının polemik türü tartışmalar ekseninde ilerlemesi gibi hususlar olumsuz neticeler meydana getirmiştir. Fakat bu tür yayınlar sayesinde böyle bir talep ve ihtiyacın varlığı da ortaya çıkmıştır. Burada önemli olan bu talebe hangi usul ve yöntemlerle cevap verileceği, bu ihtiyacın ne şekilde giderileceğidir. Polemik türü tartışmaları istisna edecek olursak seviyeli, farklı bakış açılarına sahip ve ilmi zeminde tartışılan bu meselelerin dini alt yapıya sahip olan kesimlere ve özellikle gençlere faydası olmuştur. Fakat ilmi zeminde tartışılan programların sayısı ne yazık ki azınlıkta kalmıştır. Çoğunlukla aşırı savunmacı yaklaşımla kökten reddedici Kur'anıcı yaklaşımların polemik türü tartışmaları, medya tarafından gündeme taşınmış ve itidal çizgisi çoğu zaman kaybolmuştur.

KAYNAKÇA

1. Aslan, Recep. *Tarihten Günümüze Kur'an ile Yetinme Söyleminin Kritiği*, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, c. IX, s. 141-147.
2. Bardakoğlu, Ali. "Eşkiya" DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, c. XI, s. 463-466.
3. Behiy, Ahmed Abdulmunim. *Mevkifu'l-Ulemâi min Sahîhi'l-Buhârî*, Mecelletu'l-Arabî, sy. 89, 1966, s. 12-16.
4. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavkî'n-Necât, Kahire, 2001.
5. Ebû Dâvûd, es-Sicistânî. *Kitâbu's-Sünen*, thk. Muhammed Avvâme, el-Mektebetu'l-Mekkiyye, Mekke, 1998.
6. Hâkim, en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrak ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
7. Hansu, Hüseyin. *Hadisçilik ve Kur'ancılık Kıskaçında Kur'an ve Hadis*, Hikav Yayınları, İstanbul, 2022.
8. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, by. ty.
9. Kırbaoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.
10. Malik, İbn Enes. *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâki, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985.
11. Müslim, Ebû Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî. *es-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, Dâru İhyâi el-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, 1991.
12. Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed. *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1994.
13. Tirmizî, Ebî İsâ Muhammed İsâ. *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, Kahire, 1978.
14. Yıldırım, Enbiya. *Kur'an Bize Yeter Söylemi*, Takdim Yayınları, Ankara, 2019.
15. <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=19275&lang=ar&All=%d8%a7%d9%84%d8%af%d8%b9%d9%88%d8%a9+%d9%84%d8%aa%d9%86%d9%82%d9%8a%d8%a9>. el-Ahrâr, (2007, 1 Haziran). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
16. <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=244847&lang=ar&All=%d8%a7%d9%84%d8%b4%d8%a8%d9%87%d8%a7%d8%aa+%d8%a7%d9%84%d9%85%d8%ab%d8%a7%d8%b1%d8%a9>. el-Ahbâr, (2003, 13 Şubat). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)

17. <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=247315&lang=ar&All=%d8%ae%d8%b1%d9%88%d8%ac+%d8%b9%d9%86+%d8%a7%d9%84%d8%af%d9%8a%d9%86>. el-Ahrâm, (1999, 11 Haziran). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
18. <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=302442&lang=ar&All=%d9%87%d9%84+%d8%a7%d9%84%d8%b3%d9%86%d8%a9+%d8%a7%d9%84%d9%86%d8%a8%d9%88%d9%8a%d8%a9>. el-Ahrâr, (2000, 14 Temmuz). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
19. <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=312719&lang=ar&All=%d8%a7%d9%84%d8%ae%d8%aa%d8%a7%d9%86+%d9%85%d8%b1%d8%a9>. el-Vefd, (1994, 23 Aralık). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
20. <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=485055&lang=ar&All=%d9%81%d9%8a+%d9%86%d8%af%d9%88%d8%a9+%d9%85%d8%b4%d9%8a%d8%ae%d8%a9>. el-Vefd, (1998, 27 Mart)
21. <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=493325&lang=ar&All=%d9%87%d9%84+%d9%8a%d8%ac%d9%88%d8%b2+%d8%a5%d8%b3%d8%aa%d8%a8%d8%b9%d8%a7%d8%af>. el-Ahrâm, (2003, 9 Mayıs). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
22. <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=55087&lang=ar&All=%d9%85%d9%86%d9%83%d8%b1%d9%8a+%d8%a7%d9%84%d8%b3%d9%86%d8%a9>. el-Ahrâr, (1999, 14 Ağustos). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
23. <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=55090&lang=ar&All=%d8%a7%d9%84%d8%b9%d9%84%d8%a7%d9%82%d8%a9+%d8%a7%d9%84%d8%ae%d9%81%d9%8a%d8%a9>. el-Ahrâr, (1999, 5 Ağustos). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
24. <http://cedej.bibalex.org/DocumentFrm.aspx?documentID=826105&lang=ar&All=%d9%83%d8%aa%d8%a8+%d8%a7%d9%84%d8%a8%d8%ae%d8%a7%d8%b1%d9%8a+%d9%88%d9%85%d8%b3%d9%84%d9%8>. Rûze'l-Yûsuf, (2007, 17 Mayıs). (Erişim Tarihi: 15.05.2022)
25. https://www.youtube.com/watch?v=_EOW9XYzWf4. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
26. https://www.youtube.com/watch?v=_gBQpy8GE1Y. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
27. <https://www.youtube.com/watch?v=1B8DyYEib0s>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
28. <https://www.youtube.com/watch?v=2hPGmeCdJV8>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
29. <https://www.youtube.com/watch?v=cBhs0tKiaiw>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
30. <https://www.youtube.com/watch?v=D8Ad8QV07xo>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
31. <https://www.youtube.com/watch?v=eII4lrhl7kA>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
32. https://www.youtube.com/watch?v=fCYn_Si6IWA. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
33. <https://www.youtube.com/watch?v=fr4skZU4AQo>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
34. <https://www.youtube.com/watch?v=GeBKRW8JryM>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
35. https://www.youtube.com/watch?v=Izqj3Ve_nXU. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
36. <https://www.youtube.com/watch?v=-K-GQY0BaIo&t=231s>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
37. https://www.youtube.com/watch?v=KML_2rjyL4Y. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
38. <https://www.youtube.com/watch?v=KNcgweAglvw>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
39. <https://www.youtube.com/watch?v=kUx1lJwMqcU>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
40. <https://www.youtube.com/watch?v=L8JNnSE8MVg>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
41. <https://www.youtube.com/watch?v=MAyQsx02uWE>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
42. https://www.youtube.com/watch?v=mqCoWD_kFdE. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
43. https://www.youtube.com/watch?v=mV7NLNwQtSE&list=PLznkin5eO9r4yekA_2oX5e19XocjBVi-x&index=6. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
44. <https://www.youtube.com/watch?v=mxAwAIfWqbl>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
45. https://www.youtube.com/watch?v=NNtpLNr_nJ8. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
46. <https://www.youtube.com/watch?v=puuCbnSONIk>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
47. <https://www.youtube.com/watch?v=Q676m2jjiMQw>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)

48. https://www.youtube.com/watch?v=QLr1K1pF_xw. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
49. https://www.youtube.com/watch?v=tnNeR_JQScA. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
50. <https://www.youtube.com/watch?v=UNloPQ2UVMQ>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
51. <https://www.youtube.com/watch?v=UYYNAvcQuuE>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
52. <https://www.youtube.com/watch?v=vGWLQ5ktZ4k&t=1s>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
53. <https://www.youtube.com/watch?v=xByEmat7zwc>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
54. <https://www.youtube.com/watch?v=XCdjYCPp3rI&t=650s>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)
55. <https://www.youtube.com/watch?v=YDEzx2CBmio&list=PLbYxykGNUur38gLoI62qs1CrcYBjzQwDI&index=19>. (Erişim Tarihi: 15.06.2022)